ZPRÁVY
VLASTIVĚDNÉHO MUZEA V OLOMOUCI

308/2014 SPOLEČENSKÉ VĚDY

ZPRÁVY

VLASTIVĚDNÉHO MUZEA V OLOMOUCI

SPOLEČENSKÉ VĚDY

Číslo 308
Olomouc 2014

Do tohoto čísla přispěli:

PhDr. Ondřej Bláha, Ph.D. (Univerzita Palackého v Olomouci), ondrej.blaha@upol.cz
Mgr. Markéta Doláková (Vlastivědné muzeum v Olomouci), dolakova@vmo.cz
prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc. (Univerzita Palackého v Olomouci), jiri.fiala@upol.cz
PhDr. Renáta Fifková (Vlastivědné muzeum v Olomouci), fifkova@vmo.cz
PhDr. Eva Gregorovičová (Národní archiv), eva.gregorovicova@nacr.cz
Mgr. Ivan Hlavatý (Olomouc), athapaska@seznam.cz
Mgr. Lukáš Hlubek (Vlastivědné muzeum v Olomouci), hlubek@vmo.cz
Mgr. Veronika Hrbáčková (Vlastivědné muzeum v Olomouci), hrbackova@vmo.cz
prof. PhDr. Alena Křížová, Ph.D. (Masarykova univerzita v Brně), krizova@phil.muni.cz
Mgr. Radek Podhorný (Hulín), Podhorny.Radek@seznam.cz
Harald Skala (Spolková republika Německo, Kottmar), Diwie@t-online.de
Mgr. Robert Šrek (Vlastivědné muzeum v Olomouci), srek@vmo.cz
Mgr. Josef Urban (Vlastivědné muzeum v Olomouci), urban@vmo.cz

Přední strana obálky:
Fragment rakve pro Iretherirua (detail), Národní muzeum – Náprstkovo muzeum asijských, afrických a amerických kultur, P 6224. Foto: Jiří Vaněk. (Podhorný, R.: Výstava Poklady starého Egypta – sbírka Josefa Ferdinanda Habsburského.)

Druhá strana obálky:
Pohledy do expozice Od kolébky do hrobu. Foto: Pavel Rozsíval.
(Hrbáčková, V.: Stálá národopisná expozice Od kolébky do hrobu ve Vlastivědném muzeu v Olomouci.)

Třetí strana obálky:
Z výstavy Poklady starého Egypta. Foto: Pavel Rozsíval.
(Podhorný, R.: Výstava Poklady starého Egypta – sbírka Josefa Ferdinanda Habsburského.)

Zadní strana obálky:
Vešebty z tzv. královské skrýše v Dér el-Bahrí, Národní muzeum – Náprstkovo muzeum asijských, afrických a amerických kultur, P 6307, P 6341. Foto: Jiří Vaněk. (Podhorný, R.: Výstava Poklady starého Egypta – sbírka Josefa Ferdinanda Habsburského.)

© Vlastivědné muzeum v Olomouci 2014

ISSN 1212-1134
ISBN 978-80-85037-72-2

OBSAH / CONTENT

STUDIE | MATERIÁLY

Lukáš Hlubek
Pravěké a raně středověké osídlení na katastru obce Senice na Hané (okr. Olomouc) 5
Prehistoric and Early Medieval Settlement in the Territories of the Village of Senice na Hané (Olomouc District)

Alena Křížová
Hanáci pohledem současníků na přelomu 18. a 19. století 25
View of Haná Inhabitant by the Contemporaries at the Turn of the 19th Century

Eva Gregorovičová
Champollionův osudový omyl: „Pro mě vede cesta do Mennoferu a Théb přes Turín“ 38
The Fatal Error of Champollion: „For Me, Leading the Way to Memphis and Thebes Through Turin“

Markéta Doláková
Rakouský fotograf, malíř a cestovatel Richard Buchta (1845–1894) a jeho pozůstalost v Olomouci 67
Austrian Photographer, Painter and Explorer Richard Buchta (1845–1894) and His Legacy in Olomouc

DROBNOSTI

Ondřej Bláha
K etymologii jména olomouckého předměstí Povel 97

Jiří Fiala – Harald Skala
Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758. Část I. 102

Robert Šrek
Plavání a architektura. Několik příkladů z Moravy a Slezska do počátku 20. století 125

Jiří Fiala
Polní podmaršálek Adam Brandner šlechtic von Wolfzahn (1857–1940). Ke 100. výročí vypuknutí 1. světové války (28. 7. 1914) 135

Ivan Hlavatý
Sotiris Joanidis a Vaia Kostea – pamětníci poválečného osídlení jesenického pohraničí řeckou emigrací z let 1946 až 1949 v obcích Rejvíz a Horní Údolí 145

KRONIKA

Radek Podhorný
Výstava Poklady starého Egypta – sbírka Josefa Ferdinanda Habsburského 160

Veronika Hrbáčková
Stálá národopisná expozice Od kolébky do hrobu ve Vlastivědném muzeu v Olomouci. Pokus o srovnání s expozicí J. R. Bečáka 163

Josef Urban
Výstava Kouzlo starých map 171

Renáta Fifková
Muzeum představilo Křížovou cestu Lubomíra Bartoše 174

Pokyny pro autory 176

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
č. 308: 5–24, 2014

Pravěké a raně středověké osídlení na katastru obce Senice na Hané (okr. Olomouc)

Lukáš Hlubek

Abstract
Prehistoric and Early Medieval Settlement in the Territories of the Village of Senice na Hané (Olomouc District)

The survey describes the development of the prehistoric and early medieval settlement in the territory of the village of Senice na Hané. It will present archaeological findings collected from the beginning of the 20th century up to the latest discoveries from the recent period. The second part of the contribution deals with particular prehistoric and medieval periods as documented in the described territory.

Key words: Senice na Hané, history of research, survey of prehistoric and early medieval settlement

Přírodní podmínky

Obec Senice na Hané leží 9 km jižně od města Litovle a 12 km západně od Olomouce. Nalezneme ji mezi městysem Náměšť na Hané a obcí Dubčany. Vesnicí prochází silnice z Litovle do Prostějova a nachází se zde železniční stanice dvou lokálních drah – z Olomouce do Litovle a z Olomouce do Prostějova. Geomorfologicky náleží větší část sledovaného území k Prostějovské pahorkatině a do západní části katastru zasahují výběžky Bouzovské vrchoviny.[1] Nejvyšším bodem na katastru je vrch Bořík s nadmořskou výškou 340 m. Svrchní horninový pokryv na popisovaném území představují v rovinatých částech především naváté (eolické) sedimenty – známé spraše, na jejichž bázi se vyvinuly úrodné půdy. Čtvrtohorního stáří jsou i další, méně zastoupené sedimenty (štěrky, písky, hlíny). V okolí vodních toků se nacházejí nivní sedimenty a hornatější části katastrů jsou tvořeny jílovitými břidlicemi, prachovci a drobou. Nadmořská výška se v popisované oblasti pohybuje od 230 do 340 m. Skrze Senici na Hané protéká říčka Blata, která pramení poblíž obcí Vilémov a Bílsko a vlévá se u Lobodic do řeky Moravy. Stopy pravěkého a středověkého osídlení zaznamenáváme především v rovinatějších částech katastrů v nevelké vzdálenosti od říčky Blaty [obr. 1].

Historie bádání

Vlastní počátky zájmu o archeologii na Litovelsku jsou spojeny s osobou MUDr. Jana Smyčky (1855–1927),[2] zakladatele litovelského muzea. Ten ještě roku 1903 uváděl, že z okolí Senice na Hané jsou známy jen ojedinělé nálezy a dosud se nepodařilo zjistit *„větší naleziště“*, jejichž objevení bude úkolem budoucího bádání.[3] Ale už v roce 1912 publikoval

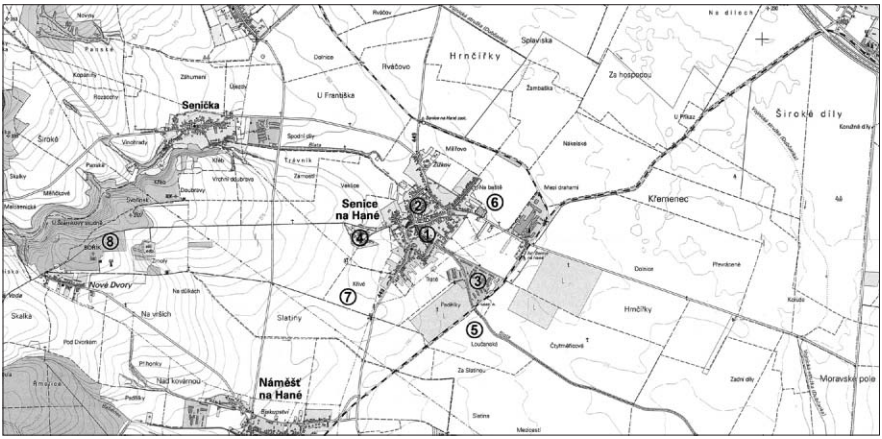

Obr. 1. Archeologické lokality na katastru obce Senice na Hané: 1 – intravilán obce pozemek domu čp. 56; 2 – intravilán obce pozemek domu čp. 85; 3 – trať „Tratě"; 4 – obecní hliník; 5 – trať „Loučanské"; 6 – trať „Na baště"; 7 – Loucká hora; 8 – Vrch Bořík. Výřez ze ZM 1:25 000, list 24-221 a 24-223.

první doklady pravěkého osídlení na sledovaném katastru ve svých novinových článcích. Největší množství materiálu pochází z Loucké hory jižně až jihozápadně od obce. Zde byly na několika parcelách objeveny popelnice se spálenými kostmi a při prohlubování silnice ze Senice do Loučan se podařilo narazit na železné podkovy a podélný objekt, z jehož obsahu J. Smyčka zmiňuje dvě kuličky, kosti a střepiny nádob.[4] Značný podíl na záchraně archeologického materiálu měl rovněž učitel Leopold Klemsa, který velmi aktivně shromažďoval nálezy z okolí obce. Některé z nich si ponechal (např. denár nalezený na své zahradě), jiné věnoval do Městského muzea v Litovli.

Nové doklady o pobytu pravěkého člověka v dané lokalitě byly získány až v 50. letech 20. století. Při stavbě kravína JZD narazili dělníci na tři kostrové a jeden žárový hrob kultury zvoncovitých pohárů z konce pozdní doby kamenné. Kromě hrobů bylo nalezeno několik vrcholně středověkých střepů.[5] Roku 1958 správce litovelského muzea prof. Karel Sedlák publikoval nález denáru Spytihněva II. (1048–1054), který mu k tomuto účelu zapůjčil L. Klemsa.[6] Ve stejné době Vlastivědnému ústavu v Olomouci (dnes Vlastivědné muzeum v Olomouci) odevzdal p. Š. Stanislav silný okrajový střep středověké zásobnice.[7]

Bohužel na počátku 60. let 20. století byla předána celá sbírka litovelského městského muzea Vlastivědnému ústavu v Olomouci,[8] kde se stala součástí jednotlivých fondů. Archeologické nálezy litovelského muzea byly zapsány do archeologické podsbírky pod přírůstkovým číslem 90/76 a dodnes je část z nich evidovaná pouze v I. stupni evidence. Další materiál se nachází pod přírůstkovým číslem 1240/70, pod nímž jsou evidovány střepy z období popelnicových polí a mladší doby železné, o jejichž přesnější lokalizaci na katastru nemáme žádné zmínky. Archeologické výzkumy na Litovelsku měli od 60. let 20. století zajišťovat pracovníci Archeologického ústavu AV ČR v Brně a Archeologického oddělení Vlastivědného ústavu v Olomouci. Toto řešení nebylo právě nejšťastnější; v následujících několika desetiletích bylo na celém území provedeno pouze několik málo výzkumů nebo povrchových průzkumů.[9]

Novější nálezy pocházejí až z 90. let 20. století. Na podzim roku 1995 byla při budování vodovodu Pomoraví zachycena v poloze „Loucká hora" část sídliště kultury nálevkovitých pohárů z počátku pozdní doby kamenné a také dvě pravěká pohřebiště. První z nich náleží kultuře se šňůrovou keramikou ze závěru pozdní doby kamenné a druhé lužické kultuře z doby bronzové.[10] Nedlouho poté podala poměrně ucelený soupis pravěkého osídlení na popisovaném území M. Tymonová.[11]

Na sledovaném katastru prováděli od 80. let 20. století terénní prospekci také amatérští badatelé. Na prvním místě musíme zmínit bratry Bruna a Iva Pytlíčkovy, kteří realizovali své sběry v okolí rodné obce i v blízkém okolí (Skrbeň, Náměšť na Hané, Drahanovice).[12] Jim vděčíme za objevení dvou lokalit, a to v tratích „Na baště" a „Loučanské". Dalším velice aktivním badatelem je v posledních letech Tomáš Přidal, který vlastní kolekci nálezů z Loucké hory.[13]

Pravěké a středověké osídlení na katastru obce Senice na Hané (stav k 1. 6. 2014)

Na popisovaném katastru se dosud nepodařilo získat jediný artefakt naznačující osídlení v nejstarších pravěkých epochách – starší a střední době kamenné (1 000 000–5 600 let př. n. l.), pro něž je charakteristický přisvojovací způsob obživy, migrace a nestabilní formy osídlení. Nálezy ze starší doby kamenné známe z nedalekých Mladečských jeskyní a jejich blízkého okolí. Přímo z jeskyní pochází soubor kamenné štípané industrie, kostěné nástroje (tzv. hroty mladečského typu), ozdoby (provrtané zvířecí zuby), velké množství osteologického materiálu a především několik lidských lebek, které náleží mezi nejstarší antropologické nálezy *Homo Sapiens* ve střední Evropě.[14]

V následné mladší době kamenné (neolit, cca 5 500–3 800 let př. n. l.) dochází k přechodu z přisvojovacího způsobu obživy k produktivnímu hospodářství. Projevuje se především zakládáním stabilních vsí a také rozvojem zemědělství. Vesnice jsou nejčastěji zakládány na úrodných půdách v blízkosti vodních toků. Pěstují se kulturní plodiny jako pšenice, oves, žito a pro potřeby výroby textilu len. Vedle dosud známých štípaných nástrojů se začíná objevovat broušená kamenná industrie (kopytovité klíny, sekerky a sekeromlaty) a keramické nádoby.

Téměř úplná absence stop osídlení z mladší doby kamenné je poměrně překvapivá, neboť například sousední katastry Náměště na Hané a Nákla jsou v tomto období hustě osídleny.[15] Na sledovaném území představují jediné doklady pobytu člověka ojedinělé nálezy broušených a štípaných nástrojů. Jedná se o trojúhelníkovitý sekeromlat, dnes uložený v Přírodovědeckém muzeu ve Vídni,[16] fragment kopytovitého klínu z trati „Loučanské" (lokalita č. 5) a soubor kamenné industrie (sekerka ze zelené břidlice a silicitové artefakty [obr. 2/1–3]) z trati „Na baště" (lokalita č. 6). U zmíněné kolekce však nelze vyloučit ani možnost, že může náležet do pozdní doby kamenné. Jeden ze štípaných artefaktů je vyroben z tzv. kropenatého silicitu typu Świeciechów [obr. 2/2], který má svůj zdroj v podhůří Svatokřižských hor v Polsku a pravděpodobně byl předmětem směny či obchodu. Na našem území se objevuje zřídka ve starší i mladší době kamenné, ale těžiště jeho výskytu náleží do pozdní doby kamenné.[17]

V pozdní době kamenné (eneolit, 3 800–2 300/2 000 let př. n. l.) lidé začínají zpracovávat kovy, nejprve měď a výjimečně se objevují i předměty ze stříbra a zlata. To předpokládá vydělení určité skupiny prospektorů a řemeslníků pracujících s tímto novým materiálem. Dalším výrazným předělem je zápřah dobytka, který předznamenává

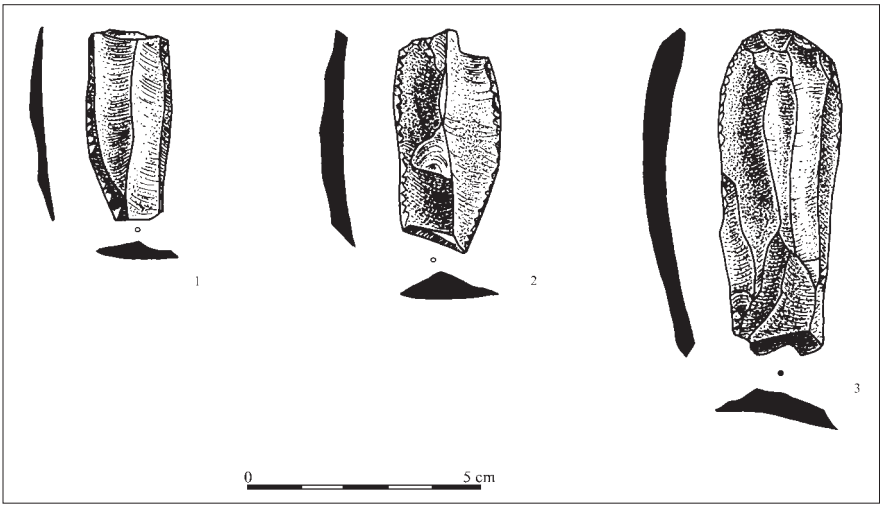

Obr. 2. Senice na Hané, výběr štípaných artefaktů z trati „Na baště". Kresba: Ilona Hradilová.

vynález kola. Zápřah usnadnil práci na poli a zároveň umožnil vznik vozu. Objevují se doklady dálkové směny – obchodu. V tomto období již můžeme pozorovat počátky sociální stratifikace společnosti, v níž roste postavení muže. Prokazatelně je doložen také vyšší počet opevněných lokalit, které často nacházíme ve strategicky výhodných polohách, a v jejich zázemích existovala běžná zemědělská sídliště.

Zdá se, že katastr obce Senice byl velmi intenzivně osídlen v průběhu pozdní doby kamenné. Do starší fáze tohoto období náleží sídliště kultury nálevkovitých pohárů (3 800–3 300 př. n. l.) objevené na Loucké hoře (lokalita č. 7). Během pokládání vodovodu Pomoraví byly zjištěny tři zásobní objekty této kultury. Je pravděpodobné, že se zde nacházela část hospodářského areálu. Mezi běžnými sídlištními nálezy (keramika [obr. 3], přesleny, mazanice, zvířecí kosti) zaujme především kolekce kostěných nástrojů. Druhé naleziště kultury s nálevkovitými poháry leží JV od obce v trati „Loučanské" (lokalita č. 5), kde se podařilo objevit značné množství přeslenů, fragmentů sekeromlatů, seker, štípané industrie, kostěná sekerka a několik kusů keramiky [obr. 4]. Intenzivně je touto kulturou osídlen blízký katastr Náměště na Hané, odkud máme doloženo hradisko Rmíz u Laškova, několik mohylových pohřebišť a také běžná zemědělská sídliště v jeho zázemí.[18]

Ve východní části návrší označeného jako „Loucká hora" (lokalita č. 7) byly narušeny také dva kostrové hroby kultury se šňůrovou keramikou ze závěru pozdní doby kamenné (2 900–2 500 př. n. l.). Tato kultura je známa především z pohřebišť a sídliště téměř neznáme, což se obvykle interpretuje tak, že lid této kultury žil nomádským způsobem života. První senický hrob obsahoval jednoho nebožtíka, položeného na pravý bok ve skrčené poloze. Na poslední cestu byl vybaven keramickým džbánem tzv. Dřevohostického typu. Druhý hrob byl vykraden ještě v pravěku, o čemž svědčí zpřeházené lidské kosti. Milodary tvořily tři keramické nádoby – hrnec, džbánek a větší nádoba, z níž se dochovalo několik střepů. Že se nejedná o izolovanou nekropoli na Litovelsku a v přilehlém okolí, naznačují nálezy dalších pohřebišť i ojedinělých kamenných nástrojů.[19]

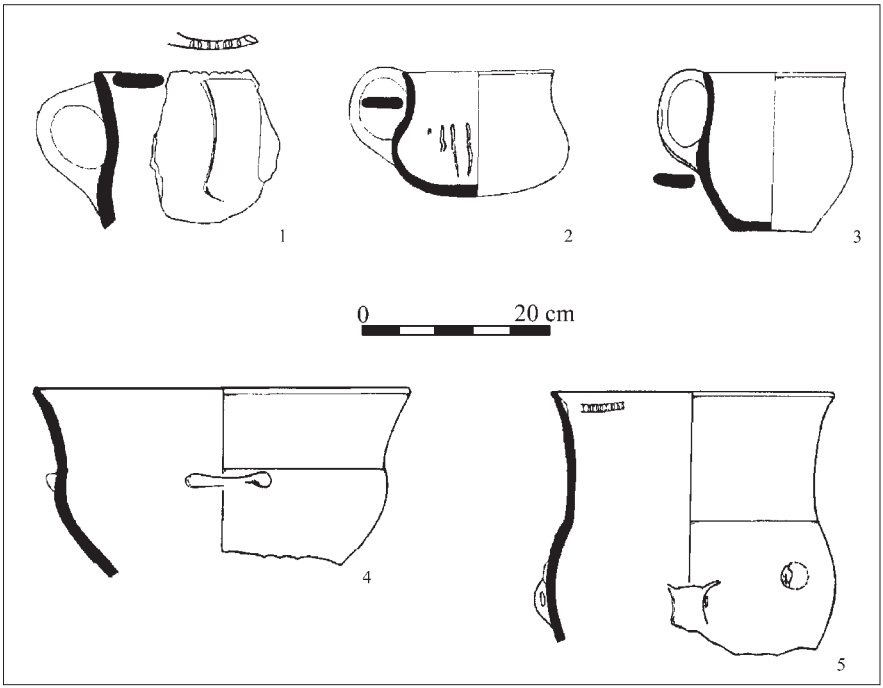

Obr. 3. Senice na Hané, keramika ze sídlištních objektů kultury nálevkovitých pohárů. Repro: Šmíd, M.: Mohylová pohřebiště kultury nálevkovitých pohárů na Moravě. Pravěk – Supplementum 11, Brno 2003, s. 109, obr. 49.

Do závěru pozdní doby kamenné náleží také kultura zvoncovitých pohárů (2 500–2 200 př. n. l.). Znalosti této kultury pocházejí především z plochých či mohylových pohřebišť. Na popisovaném území byla odkryta část pohřebiště v trati „Tratě" (lokalita č. 3). Při stavbě kravína v roce 1955 se zde podařilo zjistit 3 hrobové jámy. V prvním hrobě spočívala skrčená kostra; v oblasti trupu pak byla zjištěna i tenká vrstvička spálené kremace druhého jedince. Ve druhém hrobě spočívaly zbytky lidské kostry s dislokovanou spodní čelistí, v poslední hrobové jámě se kosterní pozůstatky nedochovaly. Ve výbavě hrobů se objevily džbánky různých velikostí, mísy [obr. 5/1–8] a zdobený kostěný knoflík [obr. 5/9]. O dvacet let později, při stavbě druhého kravína, byl nejspíše porušen ještě jeden hrob, jak naznačuje objevená lidská lebka. Je pravděpodobné, že její stáří bude totožné jako u dříve prozkoumaných hrobů. Na území Litovelska se kultura zvoncovitých pohárů objevuje spíše výjimečně. Dosud byl objeven pouze jeden hrob v Sobáčově,[20] několik artefaktů máme evidováno na katastru Nákla.[21]

V následné době bronzové (2 000–750 let př. n. l.) již nezaznamenáváme tolik převratných změn jako v době kamenné. Lidstvo se naučilo zpracovávat slitinu mědi a cínu – bronz, jenž převládl nad ostatními kovy i kamennými artefakty. Z bronzu je vyráběna většina nástrojů, zbraní, ozdob i předmětů denní potřeby. Nacházeny jsou i poklady (tzv. depoty) bronzových předmětů. Ty mohou představovat součást osobního vlastnictví,

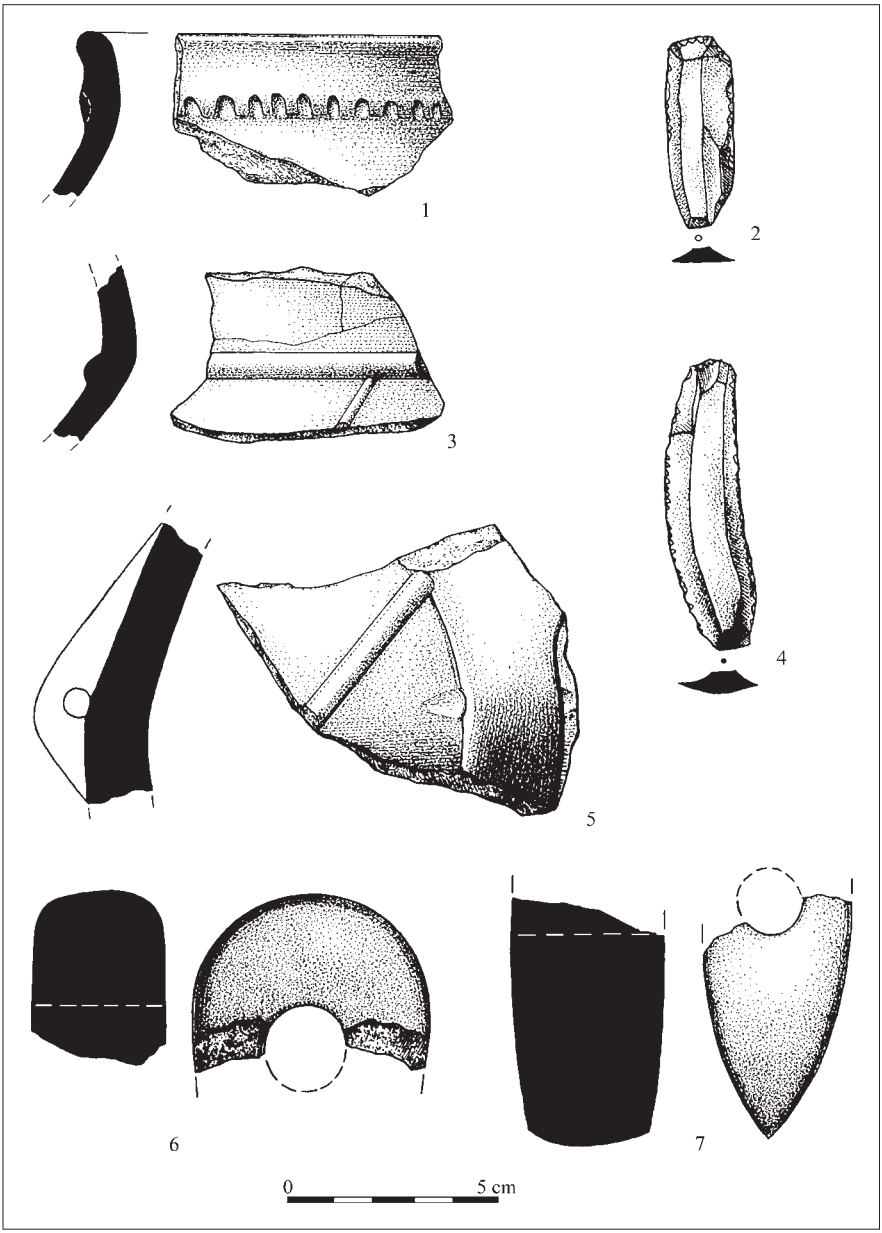

Obr. 4. Senice na Hané, výběr nálezů získaných v trati „Loučanské". Kresba: Ilona Hradilová.

obětiny, sklad suroviny určený k dalšímu zpracování atd. Lidé v této době obývají jak opevněná, tak běžná rovinná sídliště. Známým fenoménem jsou poměrně rozsáhlá žárová pohřebiště, která se na našem území objevují v mladší i pozdní době bronzové, a tento zvyk pokračuje i v následné starší době železné.

Senický katastr byl znovu osídlen až v mladší době bronzové. Na popisovaném území máme doložena dvě pohřebiště lužické kultury. První bylo zjištěno v bývalém hliníku (lokalita č. 4), kde došlo k náhodnému objevu jednoho hrobu místními dětmi, později objevený druhý hrob už prozkoumala Z. Trňáčková [obr. 6]. Další nálezy z prostoru bývalého hliníku darovala muzeu učitelka D. Procházková v roce 1971. Všechny milodary můžeme klást do mladší doby bronzové (1 250–1 000 let př. n. l.).

Mnohem více dokladů máme z návrší „Loucké hory" (lokalita č. 7), odkud nás o prvních objevech popelnicových hrobů informoval J. Smyčka. Některé z nich byly zachráněny, jiné zničeny. Je pravděpodobné, že některé nelokalizované nálezy (č. 3–8) mohou pocházet přímo odtud. Bohužel v inventární knize litovelského muzea najdeme pouze údaj Senice. Další tři hroby vyzvedli pracovníci Ústavu archeologické památkové péče z Brna při pokládání vodovodu Pomoraví v 90. letech 20. století.

Ve sbírce bratrů Pytlíčků se nachází značné množství materiálu z tratě „Na baště" (lokalita č. 6), kde máme podle nálezů doloženo sídliště z pozdní doby bronzové až starší doby železné. Získaný zdobený střep hrdla amfory z trati „Loučanské" (lokalita č. 5) naznačuje, že další sídliště lze hledat nejspíše i v této poloze. O intenzitě osídlení v tomto období svědčí také několik desítek fragmentů keramiky lužické kultury, která byla převedena z litovelského muzea do Vlastivědného ústavu v Olomouci. Tato kolekce nemá žádnou bližší lokalizaci a můžeme se jen dohadovat, zda pochází z již známého naleziště či z dosud nepopsané lokality.

Patrně v průběhu mladší doby bronzové dosáhlo pravěké osídlení na Litovelsku svého vrcholu. Na většině zatím zpracovaných katastrů zaznamenáváme alespoň jednu archeologickou lokalitu z tohoto období. Velmi často se jedná o žárové nekropole, o jejichž nálezech nás informovali na počátku 20. století I. L. Červinka[22] nebo V. Pinkava.[23] Další hroby byly prozkoumány např. v Myslechovicích, Cholině nebo v Litovli na Žerotínově ulici.[24]

Starší doba železná (750–400 let př. n. l.) jen zvýraznila sociální rozvrstvení společnosti a dosti výrazně se zde vydělila vrstva náčelníků či velmožů obývající opevněná sídliště. Do rukou této vrstvy směřovaly luxusní výrobky ze středomořského prostředí, které jsou nacházeny v nejbohatších hrobech z tohoto období. Ty jsou v některých případech pod mohylami s bohatou výbavou „na poslední cestu". Z tohoto období známe jak běžná zemědělská sídliště, tak poměrně značný počet opevněných lokalit. Lidé v této době začínají zpracovávat nový materiál – železo, z něhož se začaly vykovávat především zbraně a nástroje. Bronz se dále využívá k výrobě šperků, ozdob nebo kovových nádob.[25]

V mladší době železné (400–50/30 př. n. l.) přišli na Moravu Keltové, známí z antických pramenů. Ti se usídlili na úrodných půdách, kde zakládali svá pole a vsi. Na Moravě se nacházejí i slavná oppida, z nichž nejblíže jsou například Staré Hradisko na Prostějovsku[26] nebo hradisko Obírka na Přerovsku.[27] Keltové byli zručnými řemeslníky, razili své vlastní mince, vyráběli exkluzivní předměty ze železa, bronzu, zlata, mědi, cínu a také ze skla. Jako první na našem území začali používat hrnčířský kruh. Nakonec ale odcházejí z našeho území před rozpínavým tlakem Germánů.

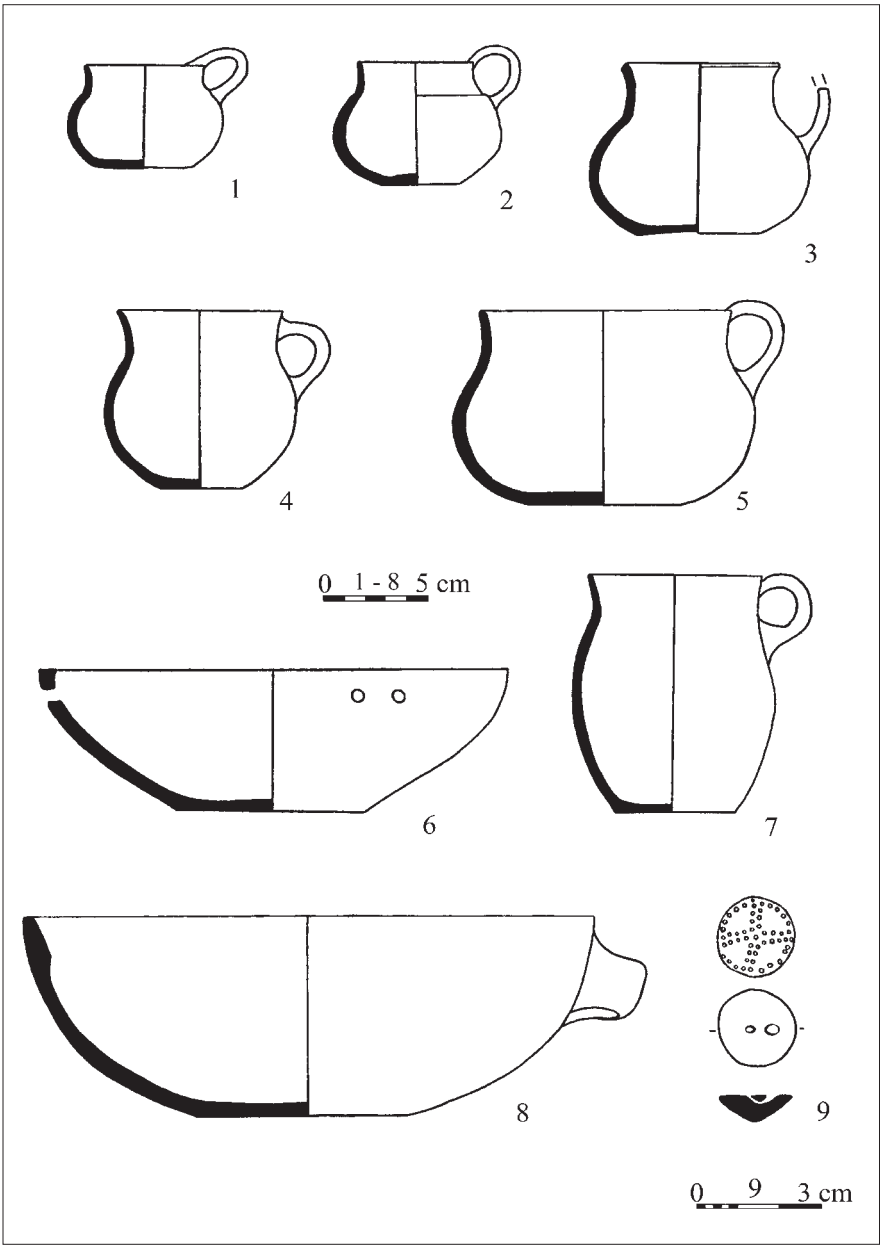

Obr. 5. Senice na Hané, milodary z pohřebiště kultury zvoncovitých pohárů. Repro: Trňáčková, Z.: Hroby lidu s kulturou zvoncovitých pohárů ze Senice na Hané. Archeologické rozhledy, 1970, XXII, č. 1, s. 95, obr. 1.

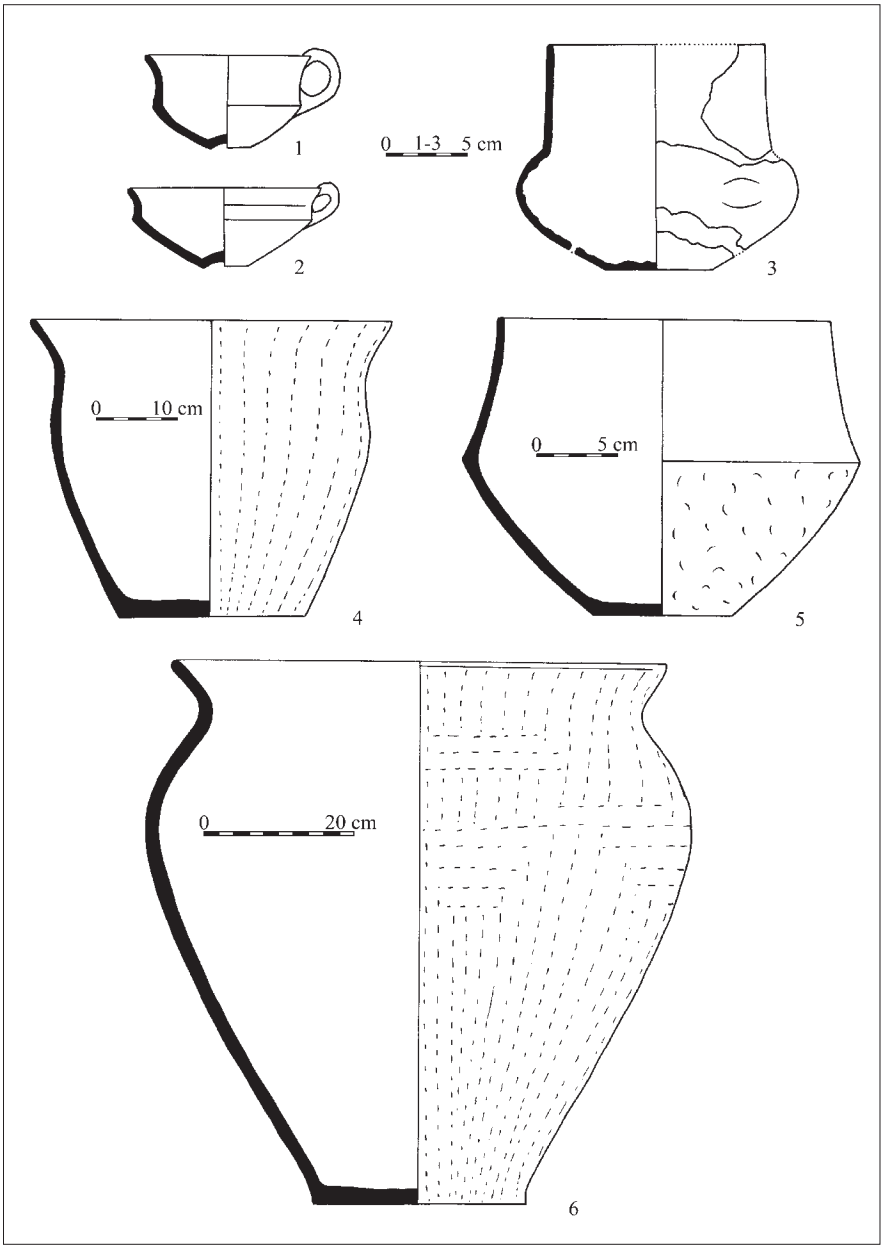

Obr. 6. Senice na Hané, nálezy lužické kultury z hliníku. Repro: Trňáčková, Z.: Rukopis nálezové zprávy ze záchranného archeologického výzkumu v Senici na Hané. Archiv nálezových zpráv Vlastivědného muzea v Olomouci.

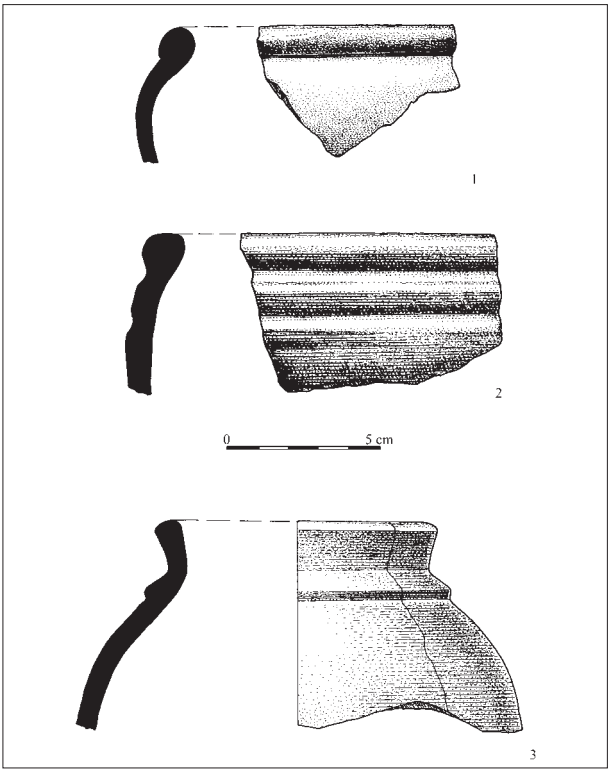

Obr. 7. Senice na Hané, keramika z mladší doby železné. Kresba: Ilona Hradilová.

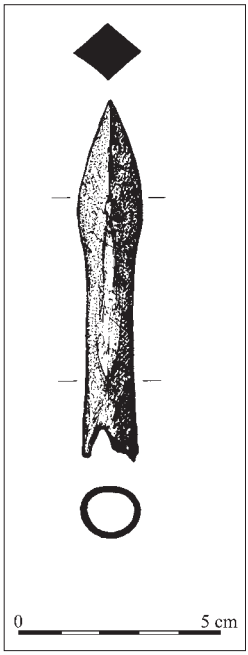

Obr. 8. Senice na Hané, hrot šípu. Kresba: Ilona Hradilová.

Jediným nálezem s jasnou lokalizací je zlomek zesíleného okraje situly z trati „Loučanské“ (lokalita č. 5). Další soubor keramiky z mladší doby železné byl předán z litovelského muzea do Vlastivědného ústavu v Olomouci. V něm dominuje standardní hrnčina vyrobená v ruce i pomocí hrnčířského kruhu. Tvarově jsou zastoupeny mísy, vázovité nádoby či teriny [obr. 7]. Mezi keramikou byl nalezen také fragment strusky. Na území Litovelska zaznamenáváme další lokality z mladší doby železné například na katastru Nákla, Mezic, Unčovic nebo Nasobůrek.[28]

Během doby římské (50/30 př. n. l. – 400 n. l.) a doby stěhování národů (400–568 n. l.) se na našem území zdržují germánské kmeny. Ty byly v podstatě na mnohem nižší technologické úrovni než Keltové, mohly se s nimi rovnat snad jen v práci se železem. Germáni postupně začali vstřebávat impulzy a kontakty z Římské říše a po ukončení markomanských válek (166–180 n. l.) už běžně užívají hrnčířského kruhu. Na sídlištích se v průběhu doby římské i stěhování národů objevuje importovaná keramika, skleněné nádoby, některé typy šatních spínadel a v neposlední řadě také římské mince. Rozpadem Říše římské nastává doba stěhování národů, v jejímž průběhu vznikaly a zanikaly germánské říše. Naším územím prošly některé kmeny (např. Langobardi) či jejich rozptýlené části, které se

u nás přechodně usadily. Toto období končí v průběhu druhé třetiny 6. století, kdy na naše území přicházejí první Slované, čímž u nás začíná raný středověk.

Raný středověk (568–1 250 let n. l.) začal usazením Slovanů na našem území. Zpočátku byli Slované na poměrně nízké technologické úrovni. V průběhu 8. století započaly změny ve společnosti, které vedly k výstavbě hradišť a vzniku elitních složek, v jejichž čele stál přední velmož a ten měl kolem sebe svou družinu. Také postupně rostla úroveň jednotlivých řemesel, která zvláště ve šperkařství dosáhla v době Velkomoravské říše svého vrcholu. Po rozpadu Velké Moravy dochází k pauperizaci hmotné kultury a centrum raně středověké Moravy se posouvá do středního Pomoraví. Od druhé poloviny 10. věku postupně roste význam Olomouce, která se v 11. století stává sídlem údělných knížat i moravských biskupů.

Osídlení v raném středověku reprezentuje pouze několik málo nálezů. Patrně nejvzácnější z nich představuje denárová ražba Spytihněva II. (1048–1054), kterou nalezl učitel L. Klemsa na své zahradě (lokalita č. 2). Další stopu osídlení představuje několik střepů vytříděných z výzkumu při stavbě kravína JZD (lokalita č. 3), které můžeme zařadit do 12.–13. století. Do období vrcholného středověku náleží hrot střely do kuše [obr. 8] a dnes nezvěstná železná ostruha. V literatuře zmíněné podkovy nalezené v blízkosti silnice na Loucké hoře (lokalita č. 7) mohou představovat doklad o využívání komunikace ze Senice do Náměště v podstatě kdykoliv od středověku do minulého století. Na téže lokalitě našel T. Přidal střep z loštického hrnce, který naznačuje možné osídlení ve středověku v této poloze. Dovolíme si ještě upozornit na smírčí kříž, na kterém je vyryt meč nebo nůž a který se dnes nachází vedle sochy svatého Tomáše. Bohužel jej nelze přesněji datovat než do vrcholného středověku až raného novověku (15.–17. století).[29]

Senice na Hané náleží k nejstarším vsím na Litovelsku. Poprvé je uvedena jako Scennicze ve výčtu darovaných statků v zakládací listině kláštera Hradisko roku 1078.[30] Písemné prameny z 13. století dokládají, že větší část vesnice náležela vladykům ze Senice; v pramenech se objevuje např. Radoslav nebo Bořita ze Senice. Malý díl zde držela olomoucká kapitula a část byla stále v majetku hradišťského kláštera. Více informací máme až z následného 14. století, kdy se Senice stala přirozeným centrem přilehlého okolí.[31]

Závěr

Na území Litovelska evidujeme první doklady osídlení už ve starší době kamenné a přítomnost obyvatelstva různou intenzitou pokračuje až do středověku, kdy nás o jeho životě začínají lépe informovat písemné prameny. Na katastru obce Senice na Hané zaznamenáváme osm archeologicky pozitivních lokalit s odpovídajícími nálezy. Polovina z nich byla objevena v druhé polovině 20. století či na sklonku minulého tisíciletí. Stále však u části starších nálezů není možné přesněji určit lokalizaci nebo je podle velmi vágního popisu přesněji zařadit.

Podle současného stavu badání se zdá, že na sledovaném území bylo osídlení nejintenzivnější v pozdní době kamenné (lokalita č. 3, 5, 7 a další nelokalizované nálezy), době bronzové (lokalita č. 4, 6, 7) a ve středověku (lokalita č. 2, 3, 7). Oproti nedalekým katastrům obcí, jako je např. Cholina,[32] Náklo[33] a Náměšť na Hané,[34] se jeví současný stav poznání jako poněkud torzovitý, minimálně po stránce zastoupení jednotlivých kultur. Zjištěných nalezišť známe sice méně; můžeme ale předpokládat, že s novými archeologickými výzkumy se jejich počet může výrazně navýšit.

Soupis lokalit a archeologických nálezů z katastru obce Senice na Hané (stav k 1. 6. 2014)

Lokalita č. 1

Trať, pomístní název, lokalizace

Intravilán obce, pozemek domu čp. 56. Lokalita se rozkládá zhruba 90 m jižně od návsi v nadmořské výšce okolo 230 m. Na ZM 1:25 000 (list 24-221) se nachází v okolí bodu daného souřadnicemi 257 mm od Z s. č. a 3 mm od J s. č.

Kultury

Nespecifikováno.

Nálezy

V zahradě Ezechiela Ošťádala byla zjištěna asi dva metry hluboká jáma, která se rozšiřovala směrem dolů. Výplň objektu tvořila hlína smíchaná s popelem. Z nálezů jsou uváděny střepy z tuhových nádob, srnčí růžek (?), kousky tuhy, spálený ječmen a proso.

Literatura

Smyčka, J.: Z pravěku dědiny Senice na Litovelsku. *Selská stráž* XI, 1912, č. 49, 7. 12., s. 1.

Uložení

Podle výše uvedeného článku by se měl tento materiál nacházet ve Vlastivědném muzeu v Olomouci. Bohužel není zapsán v žádné přírůstkové knize.

Lokalita č. 2

Trať, pomístní název, lokalizace

Intravilán obce, původně pozemek domu čp. 32,[35] dnes leží tato lokalita na pozemku náležícímu domu čp. 85. Lokalita se nachází přímo v obci a je vzdálená asi 170 m severně od návsi. Na ZM 1:25 000 (list 24-221) se nachází v okolí bodu daného souřadnicemi 253 mm od Z s. č. a 13 mm od J s. č.

Kultury

Raný středověk.

Nálezy

Na jaře roku 1921 nalezl učitel Leopold Klemsa při práci na záhonu stříbrný denár. Mince byla zapůjčena k publikování prof. Karlu Sedlákovi, který ji určil jako denár Spytihněva II. (1048–1054).

Literatura

Hlubek, L.: Mladohradištní pohřebiště na území bývalého soudního okresu Litovel. *Vlastivědný věstník moravský*, LXVI, č. 1, s. 75.

Sedlák, K.: Nález denáru Spytihněva II. v Haňovicích u Litovle. *Numismatický sborník* V, 1958, s. 337.

Videman, J. – Paukert, J.: *Moravské denáry 11.–12. století*, Kroměříž 2009, s. 45.

Uložení
Denár pravděpodobně nikdy nebyl součástí muzejních sbírek.

Lokalita č. 3

Trať, pomístní název, lokalizace
„Tratě", kravín JZD, pole Fr. Hrachovinové. Lokalita se rozkládá zhruba 750 m od návsi v nadmořské výšce okolo 235 m v areálu bývalého JZD. Na ZM 1:25 000 (list 24-223) se nachází v okolí bodu daného souřadnicemi 276 mm od Z s. č. a 15 mm od S s. č.

Kultury
Kultura zvoncovitých pohárů, raný až vrcholný středověk.

Nálezy
V průběhu výstavby kravína JZD bylo v roce 1955 objeveno pohřebiště kultury zvoncovitých pohárů. V hloubce 1,5 m dělníci narazili na tři kostrové hroby. První obsahoval skrčenou kostru s rukou pod hlavou, v oblasti trupu měla roztroušené spálené kosti druhého jedince a uhlíky. Za lebkou kostry ležela mísa dnem vzhůru, u hrudi stál drobný hrníček a v zátylí se našel zdobený kostěný knoflík. V druhém hrobu spočívaly zbytky lidské kostry s dislokovanou spodní čelistí a před nebožtíkem se nacházely tři malé baňaté hrnečky a rozbitá mísa. V posledním hrobě nebyly zjištěny žádné lidské ostatky. Z milodarů jsou uváděny mísa, džbánek a malý hrneček. Při výzkumu bylo zaregistrováno několik střepů středověkého stáří.
Začátkem roku 1975 ohlásil p. N. Pavlíček, že se na jaře předchozího roku při hloubení močůvkové jímky u tzv. druhého kravína nalezla lidská lebka. Nejspíše se jednalo o výstavbou narušený další hrob, který pravděpodobně náleží téže kultuře.

Literatura
Skutil, J.: Nález pohřebiště zvoncovitých pohárů v Senici na Hané. *Archeologické rozhledy*, 1957, IX, s. 269.
Trňáčková, Z.: Hroby lidu s kulturou zvoncovitých pohárů ze Senice na Hané. *Archeologické rozhledy*, 1970, XXII, č. 1, s. 93–96.
Tymonová, M.: Pravěké osídlení. In: Bartoš, J. – Kovářová, S. – Tymonová, M. (eds.): *Paměti obce Senice na Hané*, Senice na Hané 1998, s. 7–10.

Uložení
Vlastivědné muzeum v Olomouci, přír. č. 312/64, inv. č. A 16 171–16 189, A 76 473–76 477.

Lokalita č. 4

Trať, pomístní název, lokalizace
Bývalý hliník. Lokalitu najdeme v západní části obce v blízkosti ulice Hliníky. Vzdálenost od návsi činí asi 500 m a nadmořská výška se pohybuje od 230 do 240 m. Na ZM 1:25 000 (list 24-221) se nachází v okolí bodu daného souřadnicemi 231 mm od Z s. č. a 2 mm od J s. č.

Kultury
Lužická kultura.

Nálezy

Roku 1968 ohlásil Vlastivědnému ústavu v Olomouci J. Skácel, že děti objevily velkou nádobu a střepy v bývalém hliníku. Z. Trňáčková na místě provedla obhlídku naleziště a identifikovala místo nálezů podle otisků nádob v hlíně. Bylo zřejmé, že se dětem podařilo vyzvednout obsah hrobu náležícího lužické kultuře. Podle sdělení dětských nálezců sloužila jako popelnice dvojkónická nádoba (okřín). Uvnitř se nacházel malý koflíček a dle popisu i bronzová šipka (?). Asi za dva měsíce děti narazily v blízkosti prvního hrobu na další, který už byl odborně vyzvednut Z. Trňáčkovou. V hrobové jámě se nalezly značně roztříštěné nádoby a spálené kosti. Ze střepů se podařilo slepit zásobnici, amforu a koflík. Mezi zbytky kremace se objevil drobný zlomek bronzu. O pár let později přinesla do muzea učitelka D. Procházková poškozené osudí a tři fragmenty bronzového kroužku z tordované tyčinky. Tyto artefakty jí předal žák L. Sklenář, který je dle sdělení nalezl v tomto hliníku.

Literatura

Dohnal, V.: Terénní badatelská a sbírkotvorná činnost archeologického oddělení olomouckého muzea v letech 1971–1973. *Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci*, 1975, č. 176, s. 16.

Trňáčková, Z.: Lužické žárové hroby ze Senice na Hané. *Přehled výzkumů* 1968, Brno 1970, s. 24.

Trňáčková, Z.: Přírůstky archeologického oddělení Vlastivědného ústavu v Olomouci v roce 1968. *Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci*, 1969, č. 144, s. 16.

Tymonová, M.: Pravěké osídlení. In: Bartoš, J. – Kovářová, S. – Tymonová, M. (eds.): *Paměti obce Senice na Hané*, Senice na Hané 1998, s. 11.

Uložení

Vlastivědné muzeum v Olomouci, přír. č. 571/68, inv. č. A 12 088–12 099; příč. č. 346/71, inv. č. A 9 978–9 979.

Lokalita č. 5

Trať, pomístní název, lokalizace

Trať „Loučanské". Lokalitu nalezneme asi 1 300 m jihovýchodně od návsi v nadmořské výšce okolo 235 m v blízkosti říčky Blaty. Na ZM 1:25 000 (list 24-223) se nachází v okolí bodu daného souřadnicemi 275 mm od Z s. č. a 40 mm od S s. č.

Kultury

Mladší doba kamenná, kultura nálevkovitých pohárů, lužická kultura, mladší doba železná.

Nálezy

Lokalitu objevili bratři Pytlíčkovi a opakovaně ji navštěvovali v letech 1981–2000. Podařilo se jim získat úctyhodnou sbírku archeologických nálezů, která naznačuje, že tato poloha byla osídlena opakovaně. Za nejstarší doklady lze pokládat zlomek kopytovitého klínu, který lze klást do mladší doby kamenné. Na počátku pozdní doby kamenné zde existovalo sídliště kultury nálevkovitých pohárů, jak dokládá několik keramických fragmentů a soubor broušených nástrojů (hlavně sekeromlaty se zaobleným týlem). Je pravděpodobné, že do tohoto období bude patřit i značná část přeslenů, štípaných artefaktů a kostěná sekerka. Jeden keramický střep plecí z amfory náleží slezské fázi kultury lužických popelnicových polí a zesílený okraj situly naznačuje, že osídlení tohoto místa mohlo pokračovat i v mladší době železné.

Literatura
Procházková, P.: Příspěvek k nejstaršímu osídlení kultury nálevkovitých pohárů na Olomoucku. *Pravěk nová řada* 11, Brno 2002, s. 33.

Uložení
Soukromá sbírka nálezce.

Lokalita č. 6

Trať, pomístní název, lokalizace
„Na baště". Popisovaná lokalita se rozkládá mezi senickým hřbitovem a železniční tratí. Jedná se o mírně nakloněnou rovinu s nadmořskou výškou okolo 235 m. Na ZM 1:25 000 (list 24-221) se nachází v okolí bodu daného souřadnicemi 281 mm od Z s. č. a 15 mm od J s. č.

Kultury
Mladší až pozdní doba kamenná, lužická kultura.

Nálezy
Za senickým hřbitovem se podařilo bratrům Pytlíčkovým objevit povrchovým průzkumem další lokalitu. Z tohoto místa získali soubor kamenné industrie (sekerka a silicitové artefakty), který můžeme klást do mladší nebo pozdní doby kamenné. Drtivá většina nasbíraného keramického materiálu náleží do pozdní doby bronzové až starší doby železné. Kolekci přeslenů nelze jednoznačně přiřadit ani do jednoho z těchto období.

Literatura
Nepublikováno.

Uložení
Soukromá sbírka nálezce.

Lokalita č. 7

Trať, pomístní název, lokalizace
Loucká hora, trať „Křivý". Lokalita se rozkládá asi 1 100 m jižně až jihozápadně od návsi. Jedná se o vyvýšeninu s nadmořskou výškou 255 m. Na ZM 1:25 000 (list 24-223) se nachází v okolí bodu daného souřadnicemi 230 mm od Z s. č. a 19 mm od S s. č.

Kultury
Kultura nálevkovitých pohárů, kultura se šňůrovou keramikou, lužická kultura, vrcholný středověk až 20. století.

Nálezy
O objevených popelnicích na svazích „Loucké hory" nás informoval již J. Smyčka na počátku 20. století. Podle jeho popisů byl jeden hrob zjištěn na parcele č. 1712, kde se povedlo vykopat velkou popelnici rázu lužického, přiklopenou mísou a obloženou kameny. V jejím okolí stály menší nádobky obrácené dnem vzhůru. Další, kameny obložená popelnice, byla nalezena na parcele č. 1720. Učitel L. Klemsa na stejném místě zachránil ještě další popelnici s lidskými ostatky a malý hrníček. Bohužel několik dalších hrobů bylo zničeno. Z jihovýchodního svahu Loucké hory se podařilo získat množství tuhových střepin,

lidských kostí a strusek. Další artefakty byly objeveny při rozšiřování silnice ze Senice do Loučan. Dělníci zde narazili na velký objekt, který obsahoval střepy, dvě kuličky a údajně i lidské kosti. Dále jsou zmiňovány staré podkovy, ale ty podle všeho nepocházejí z objektu. Mezi nálezy T. Přidala se vyskytuje také jeden střep z tzv. loštického hrnce, který naznačuje možnost osídlení tohoto místa i ve vrcholném středověku.
K novým nálezům došlo na sklonku 20. století při budování vodovodu Pomoraví, kdy se podařilo prozkoumat další tři hroby lužické kultury narušené výkopovou rýhou. V prvním byla kremace nasypána do velké zásobnice, která stála na plochém kameni. V zásobnici se nalezl šálek s páskovým uchem, to vše překrývala mísa. Rýha částečně poškodila druhý hrob. Zde se dochovala zásobnice postavená na dvou plochých kamenech a u hrdla zásobnice ležela na boku amfora. Z vyházené hlíny v blízkosti hrobu se povedlo vytáhnout zbytky dalších nádob – několika mís, teriny a okřínu. Poslední zjištěný hrob obsahoval několik málo střepů z rozbité nádoby a pouze pár fragmentů lidských ostatků.
Lokalita byla ale využívána i v pozdní době kamenné. Z tohoto období máme doloženo sídliště kultury nálevkovitých pohárů třemi objekty. První z nich lze považovat za soujámí tří postupně vyhloubených zásobních jam, druhý představuje klasickou zásobní jámu a poslední objekt byl z velké části zničen výkopem, proto jej není možné interpretovat. Nalezená keramika, přesleny, kostěné nástroje a zvířecí kosti naznačují, že se nejspíše bude jednat o část hospodářského areálu. Také v nasbíraném materiálu T. Přidala se nachází několik kusů kamenné industrie (bulava, sekeromlat, sekerka, štípaná industrie a drtidlo) a keramika, kterou připisujeme této kultuře.
Do závěru pozdní doby kamenné můžeme klást také dva odkryté hroby kultury se šňůrovou keramikou. V prvním senickém hrobu bylo uloženo tělo jednoho nebožtíka, položeného na pravý bok ve skrčené poloze a vybaveného na poslední cestu keramickým džbánem tzv. Dřevohostického typu. Druhý hrob byl pravděpodobně vykraden, o čemž svědčí zpřeházené lidské kosti. Milodary tvořil hrnec, džbánek a několik střepů z větší nádoby.

Literatura

Čižmář, M. – Geislerová, K. – Unger, J.: *Výzkumy – Ausgrabungen 1993–1998*. Brno 2000, s. 217–218.
Smyčka, J.: Z pravěku dědiny Senice na Litovelsku. *Selská stráž* XI, 1912, č. 47, 23. 11., s. 1–2.
Smyčka, J.: Z pravěku dědiny Senice na Litovelsku. *Selská stráž* XI, 1912, č. 49, 7. 12., s. 1–2.
Smyčka, J.: Z pravěku dědiny Senice na Litovelsku. *Selská stráž* XI, 1912, č. 52, 28. 12., 1–2.
Šmíd, M.: Závěrečná zpráva o provedení záchranných archeologických výzkumů na trase vodovodu Pomoraví (olomoucká část – úsek Senice na Hané, Náměšť na Hané, Loučany, Cholina-Myslechovice a Slavonín 1995–1996), rkp. uložený v archivu nálezových zpráv Vlastivědného muzea v Olomouci.
Šmíd, M.: Senice na Hané (okr. Olomouc). Přehled výzkumů 40, Brno 1999, s. 222.
Šmíd, M: Senice na Hané (okr. Olomouc). Přehled výzkumů 40, Brno 1999, s. 247–248.
Šmíd, M.: *Mohylová pohřebiště kultury nálevkovitých pohárů na Moravě*. Pravěk-Supplementum 11, Brno 2003, s. 110.
Tymonová, M.: Pravěké osídlení. In: Bartoš, J. – Kovářová, S. – Tymonová, M. (eds.): *Paměti obce Senice na Hané*, Senice na Hané 1998, s. 7–11.

Uložení

Vlastivědné muzeum v Olomouci, přír. č. 96/98, inv. č. A 97 501–97 888.

Lokalita č. 8

Trať, pomístní název, lokalizace

Vrch Bořík. Lokalitu najdeme asi 3 km západně od návsi obce. Jedná se o kopec v blízkosti Nových Dvorů s nadmořskou výškou 340 m. Na ZM 1:25 000 (list 24-223) se nachází v okolí bodu daného souřadnicemi 135 mm od Z s. č. a 8 mm od S s. č.

Kultury

Nespecifikováno.

Nálezy

Na svahu tohoto vrchu podle informací J. Smyčky byla vyorána vypálená hlína, která může naznačovat, že se zde nachází archeologická lokalita zatím neupřesněného stáří.

Literatura

Smyčka, J.: Z pravěku dědiny Senice na Litovelsku. *Selská stráž* XI, 1912, č. 49, 7. 12., s. 1–2.

Uložení

Nezjištěno.

Nelokalizované nálezy

U většiny těchto artefaktů známe pouze katastr obce, ale již žádné další bližší nálezové okolnosti. Jedná se především o materiál z Městského muzea v Litovli převedený do olomouckého Vlastivědného muzea. Pokud byl již předmět publikován, uvádíme zde i odpovídající pramen.

1) Hrot šípu, přír. č. 90/76; inv. č. nemá (L 3 560); datování: vrcholný středověk; kat. území: Senice na Hané.
   Literatura: nepublikováno.
2) Železná ostruha, přír. č. 90/76; inv. č. nemá (L 3 559); datování: vrcholný středověk (?); kat. území: Senice na Hané. Ostruha je dnes ztracena, neboť chyběla již během předávání z litovelského muzea do Olomouce.
   Literatura: nepublikováno.
3) Tuhovaná slepená popelnice, přír. č. 90/76; inv. č. A 80 533 (L 3 496); datování: lužická kultura; kat. území: Senice na Hané.
   Literatura: nepublikováno.
4) Šálek s ouškem, přír. č. 90/76; inv. č. A 80 534 (L 3 509); datování: lužická kultura; kat. území: Senice na Hané.
   Literatura: nepublikováno.
5) Osudí s dvěma oušky a na výduti má zdobené prsovité vypnuliny, přír. č. 90/76; inv. č. A 80 535 (L 3 510); datování: lužická kultura; kat. území: Senice na Hané.
   Literatura: nepublikováno.
6) Šálek s ouškem, přír. č. 90/76; inv. č. A 80 536 (L 3 511); datování: lužická kultura; kat. území: Senice na Hané.
   Literatura: nepublikováno.
7) Šálek s ouškem; přír. č. 90/76; inv. č. A 80 537 (L 3 512); datování: lužická kultura; kat. území: Senice na Hané.
   Literatura: nepublikováno.

8) Šálek s ouškem; přír. č. 90/76; inv. č. A 80 538 (L 3 513); datování: lužická kultura; kat. území: Senice na Hané.
Literatura: nepublikováno.
9) Zub zvířecí; přír. č. 90/76; inv. č. nemá (L 3 561); datování: pleistocén; kat. území: Senice na Hané.
Literatura: nepublikováno.
10) Zub zvířecí; přír. č. 90/76; inv. č. nemá (L 3 562); datování: pleistocén; kat. území: Senice na Hané.
Literatura: nepublikováno.
11) Soubor keramiky z období popelnicových polí; přír. č. 1240/70; inv. č. A 80 470–80 489; datování: lužická kultura; kat. území: Senice na Hané.
Literatura: nepublikováno.
12) Soubor keramiky z mladší doby železné; přír. č. 1240/70; inv. č. A 80 413–80 469; datování: mladší doba železná; kat. území: Senice na Hané.
Literatura: nepublikováno.
13) Velký trojúhelníkový mlat (18x9 cm); inv. č. 11 994; datování: mladší doba kamenná; kat. území: Senice na Hané.
Literatura: Měchurová, Z.: Archeologické nálezy z Moravy ve sbírkách prehistorického oddělení přírodovědeckého muzea ve Vídni. *Zprávy České archeologické společnosti při ČSAV, Supplément* 13, Praha 1992, s. 19.

Poznámky

1 Demek, J. a kol: *Zeměpisný lexikon ČSR. Hory a nížiny.* Praha 1987, s. 120, 421.

2 K postavě Dr. J. Smyčky existuje poměrně četná literatura. Např. Sedlák, K.: Dr. Jan Smyčka. *Ročenka městského muzea v Litovli*. 1937, s. 9–40; Šik, L.: *100 let muzejnictví v Litovli*. Litovel 2006, s. 4–11; Veselá, B.: 150 let od narození Jana Smyčky. *Pravěk nová řada* 15, 2005, s. 468–472.

3 Smyčka, J.: Litovel a okolí v pravěku. *Pravěk* III, 1907, s. 142.

4 Smyčka, J.: Z pravěku dědiny Senice na Litovelsku. *Selská stráž* XI, 1912, č. 47, 23. 11., s. 1–2; Smyčka, J.: Z pravěku dědiny Senice na Litovelsku. *Selská stráž* XI, 1912, č. 49, 7. 12., s. 1–2; Smyčka, J.: Z pravěku dědiny Senice na Litovelsku. *Selská stráž* XI, 1912, č. 52, 28. 12., 1–2.

5 Skutil, J.: Nález pohřebiště zvoncovitých pohárů v Senici na Hané. *Archeologické rozhledy*, 1957, roč. IX, s. 269.

6 Sedlák, K.: Nález denáru Spytihněva II. v Haňovicích u Litovle. *Numismatický sborník* V, 1958, s. 337.

7 Viz Archiv Nálezových zpráv Vlastivědného muzea v Olomouci (dále je Archiv NZ VMO), složka Senice na Hané.

8 Kaliszová, D.: Archeologická sbírka z muzea v Litovli. *Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci*, 1983, č. 222, s. 35–39.

9 Výzkum většího rozsahu byl proveden například v Unčovicích (Dohnal, V.: Lužické a laténské sídlištní objekty v Unčovicích (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 1976, Brno 1978, s. 43–45), dále se jednalo o akce menšího rozsahu jako například na katastrálním území Choliny (Hlubek, L.: Pravěké a raně středověké osídlení na katastru obce Choliny (okr. Olomouc). *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2011, č. 302, s. 82, pozn. 12).

10 Čižmář, M. – Geislerová, K. – Unger, J.: *Výzkumy – Ausgrabungen 1993–1998*. Brno 2000, s. 217–218; Šmíd, M.: Senice na Hané (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 40, Brno 1999, s. 222; Šmíd, M.: Senice na Hané (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 40, Brno 1999, s. 247–248.

11 Tymonová, M.: Pravěké osídlení. In: Bartoš, J. – Kovářová, S. – Tymonová, M. (eds.): *Paměti obce Senice na Hané*, Senice na Hané 1998, s. 7–13.

[12] Děkuji touto cestou K. Pytlíčkovi za vstřícnost a za možnost pracovat s nálezy jeho synů.
[13] Děkuji touto cestou T. Přidalovi za zpřístupnění materiálu z jeho sběrů.
[14] Souborně i s další literaturou např. Oliva, M.: *Pohřebiště kromaňonců v Mladečských jeskyních*. Archeologické památky střední Moravy, svazek 6, Olomouc 2003.
[15] Srovnej Šmíd, M.: Pravěké a časně historické osídlení katastru městyse Náměšť na Hané (okr. Olomouc). *Střední Morava* XVI, 2010, č. 30, s. 45–46; Peška, J.: Archeologické nálezy a lokality na katastru obcí Náklo a Mezice. *Střední Morava* VII, 2001, č. 13, s. 79.
[16] Měchurová, Z.: Archeologické nálezy z Moravy ve sbírkách prehistorického oddělení přírodovědeckého muzea ve Vídni. *Zprávy české archeologické společnosti při ČSAV, Supplément* 13, Praha 1992, s. 19.
[17] Srovnej např. Přichystal, A.: *Kamenné suroviny v pravěku východní části střední Evropy*. Brno 2009, s. 98–99.
[18] Srovnej Šmíd, M. (pozn. 15), s. 46–48; Šmíd, M.: *Rmíz u Laškova: pevnost kultury nálevkovitých pohárů*, Archeologické památky střední Moravy 14, Olomouc 2007, s. 72–75.
[19] Srovnej Šebela, L.: *The corded ware culture in Moravia and in the adjacent part od Silesia (katalogue)*. Fontes archaeologiae Moravicea, Brno 1999, s. 44–45, 101, 108–110, 117, 134, 152–153.
[20] Například Schirmeisen, K.: Vorgeschichtsfunde aus dem Littauer Bezirk (Litovel). *Zeitschrift des Deutschen Vereines des Geschichte Mährens und Schlesiens* 36, Brno 1934, s. 29.
[21] Peška, J. (pozn. 15), s. 80.
[22] Červinka, I. L.: *Morava za pravěku*. Brno 1902, s. 203, 205.
[23] Pinkava, V.: *Litovelský okres*. Brno 1903, s. 247.
[24] Hlubek, L.: Pravěké a raně středověké osídlení na katastrech obce Haňovice, Kluzov a městské části Litovle – Myslechovice (okr. Olomouc). *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2012, č. 304, s. 6; Hlubek, L. (pozn. 9), s. 84–85; Michna, P.: Přehled archeologických výzkumů na Moravě a ve Slezsku za rok 2011. *Vlastivědný věstník moravský* LXIV, 2012, č. 3, s. 280.
[25] Například Podborský, V.: *Dějiny pravěku a rané doby dějinné*. Brno 1999, s. 173–176.
[26] K tomu například Čižmář, M.: *Keltské oppidum Staré Hradisko*. Archeologické památky střední Moravy, svazek 4, Olomouc 2005.
[27] Čižmář, M. – Salaš, M.: Nové hradiště v Moravské bráně. *Archeologické rozhledy* LXII, 2009, č. 1, s. 66–70, 72.
[28] Čižmářová, J.: *Encyklopedie Keltů na Moravě a ve Slezsku*. Brno 2004, s. 234–235, 254, 330; Faltýnek, K.: Litovel (k. ú. Nasobůrky, okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 52, Brno 2011, č. 1, s. 211.
[29] Machovský, J.: *Smírčí kříže mikroregionu Litovelsko*. Litovel 2008.
[30] Pinkava, V. (pozn. 20), s. 262.
[31] Kovářová, S.: Od první zmínky do třicetileté války. In: Bartoš, J. – Kovářová, S. – Tymonová, M. (eds.): *Paměti obce Senice na Hané*, Senice na Hané 1998, s. 14. Zde i další informace k historii obce.
[32] Hlubek, L. (pozn. 9), s. 80–96.
[33] Peška, J. (pozn. 15), s. 78–108.
[34] Šmíd, M. (pozn. 15), s. 44–74.
[35] Rád bych na tom místě poděkoval za pomoc s určením místa nálezu p. Lence Tobiášově z Matričního úřadu v Senici na Hané.

Redakční poznámka

V září roku 2014 bylo mezi senickým Žižkovem a Školní ulicí zjištěno pohřebiště nitranské kultury ze starší doby bronzové. V hrobech se nacházeli zemřelí ve skrčené poloze. Z milodarů jsou uváděny různé kostěné nástroje, kostěné korálky, měděné šperky a jedna nádobka.

Literatura: Pášová, P.: Hroby ukrývaly kostry, jehlice i korálky ze starší doby bronzové. *Olomoucký deník*, 2014, č. 234, 6. 10., s. 3.

Summary

Prehistoric and Early Medieval Settlement in the Territories of the Village of Senice na Hané (Olomouc District)
Lukáš Hlubek

The beginning of interest in archaeological findings in the territory of the municipality of Senice na Hané can be related mainly to MUDr. J. Smyčka and L. Klemsa, a teacher, who rescued archaeological findings at the beginning of the 20th century. Outputs of their work are documented in three newspaper articles from 1912. New archaeological researches were carried out as late as after the World War II when a burying place of the Bell-beaker culture and partly a necropolis of the Lausitian culture period were explored. When the Water Mains of the Morava River Basin was built in the 1990s, a settlement of the Funnelbeaker culture, two skeleton graves of the Corded Ware culture and three cremation graves of the Lusatian culture were uncovered. New localities in the territory of Senice na Hané were discovered by means of field search by brothers Pytlíčeks and Tomáš Přidal, amateur archaeologists, at the turn of the century.

The surroundings of the town of Litovel attracted ancient populations leaving their traces here long time ago. Eight archeologically positive localities are recorded in the territory of Senice na Hané, and other findings cannot be identified with already known localities or defined as new places of discovery. It seems on the basis of the current state of knowledge that the observed territory was most populated in the Eneolithic period (localities no. 3, 5, 6, and other unlocalized findings), the Bronze Age (localities no. 4, 6) and the Middle Ages (localities no. 2, 3, 6). The nearby territories of e.g. Náměšť na Hané, Náklo or Cholina are documented as settlements from the Neolithic period or the Roman period what is nearly not known about the Senice surroundings; thus the question is whether this is merely the current state of archaeological knowledge. This can be enriched by further research or targeted field search.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
č. 308: 25–37, 2014

Hanáci pohledem současníků na přelomu 18. a 19. století

Alena Křížová

Abstract
View of Haná Inhabitant by the Contemporaries at the Turn of the 19th Century

The article presents written and iconographic sources from the turn of the 19th century which show the character traits of the inhabitants of the region of Haná, their characteristic expression, favourite food and clothing. Literary sources, topographic works, and pictorial documentation contributed to the creation of a certain stereotype in the perception of the inhabitant of Haná as a peculiar character typical for central Moravia.

Key words: inhabitants of Haná, way of life, character traits, folk costume

Haná patří k tradičním stabilním národopisným regionům na Moravě, který charakterizuje svérázná podoba lidové kultury, projevující se způsobem obživy, stavitelstvím, oděvem a nářečím. Ačkoli první zprávy o Hané a Hanácích pocházejí z přelomu 16. a 17. století[1] a jejich nátura a specifika venkovského života se promítla i do zpěvoher 17. a 18. století[2], souvislejší a hlavně relevantnější informace podávají až topografické práce z druhé poloviny 18. a první poloviny 19. století. Dozvídáme se z nich poznatky o charakteru Hanáků a jejich chování, i když jsou často subjektivně zabarveny a tudíž i rozporuplné, což je dáno krátkodobým pobytem pisatele v místě nebo vlivem povrchních a zprostředkovaných sdělení. Tyto okolnosti vytvářely podhoubí pro formování jakéhosi stereotypu o vzhledu Hanáka a jeho povahových rysech.

K nejstarším, nepříliš pozitivním, zprávám o charakteru Hanáků přispěl František Josef Schwoy ve své topografii Moravy z roku 1786: *„Muži jsou téměř menší než ostatní Moravané, zato silnějších údů a vytrvalejší; avšak velmi drsných mravů, necitelní vůči všem tvrdostem a dokonce i vůči jiným lidem tvrdí a hrubí, v práci spíše líní než pilní; a jsouce hrdí na úrodnost své země, považují sebe sama za lepší než ostatní, jimž příroda tyto přednosti odepřela.“*[3] Ovšem ještě v témže roce popírá Jan Nepomuk Alois Hanke z Hankenštejna Schwoyovo tvrzení, když píše: *„Jsou velké a silné postavy, nezaleknou se žádné práce, jen se do ní nesmí nutit násilím, neboť nic na celém světě tak nenávidí jako robotu. […] Jsou to dobří poddaní, dobří křesťané, dobří otcové, a jsou pohostinní. […] Hanáci milují svého pána a svého duchovního pastýře; málokdy však vrchnostenské správce, poněvadž ti také obvykle nebývají laskaví.“*[4] Kritický hlas Františka Josefa Schwoye odmítl i Josef Heřman Agapit Gallaš ve svých Romantických povídkách sepsaných ve dvacátých letech 19. století: *„Velká se tedy děje Hanákům křivda, nejen od nevděčných cizinců, nýbrž i od závistivých vlastenců, když se jim tak velmi špatné mravy, jakž jsme výš od Schwoye slyšeli, připisují. Za našich aspoň časů nejsou již tak velmi hrubí a nevyhoblovaní, jakž kdysi před časem bývati mohli.“*[5]

Ač původem francouzský lékař a přírodovědec Balthasar Hacquet, který Moravou zřejmě jen krátce procházel, poskytl celkem zevrubný popis: *„Tito staří obyvatelé dnešní Moravy jsou silnou, podsaditou, širokoplecou lidskou rasou, přičemž muži jsou vždy oproti ženám nápadně velcí. Jinak jsou to zdraví a pohlední lidé, jako většina pohorských národů. Jejich charakter je dosti přímý a oddaný zeměpánu i náboženství, šlechtě však o to méně. Jsou rovněž velmi pilní a čistotní, čehož jsem u mnoha slovanských kmenů nikdy neshledal, spíše pravého opaku, neboť bylo-li u některých něco čistoty, pak bylo jejich domácí zvířectvo velmi zanedbáno, což u Hanáků není."*[6]

Ze začátku 19. století pochází poměrně obsáhlé svědectví o životě Hanáků, které zaznamenal Joseph Rohrer, když se rozepsal o slovanských obyvatelích Rakouské monarchie.[7] O Hanácích napsal, že jsou *„obyčejně prostředního vzrůstu"*,[8] hřeší na úrodnost svého kraje, a proto je Hanák *„náchylný k zahálce, protože se spoléhá na kvalitu své půdy. S pohrdáním pohlíží na ty, kterým obilí nevzchází dostatečně rychle. Jak žalostným měřítkem k hodnocení spoluobčanů jsou vnější hmotné statky, které každému připadnou spíše náhodou a nelze je získat jiným, promyšleným způsobem! […] Vedlejší práce jej nezajímají. Jednou pro vždy si stanovil životní maximum, které mu přináší požitek, a nebude pracovat, nýbrž bude žít vesele jako bohatý venkovský statkář v Německu, dokud mu budou stačit peníze a obilí v truhlách a sýpkách."*[9] A proto *„Hanákům se předhazuje, že jsou líní a namyšlení (tyto dvě chyby se nesdruží k sobě pouze a jen u těchto lidí)."*[10] Karel Josef Jurende relativizoval negativní hodnocení Hanáků: *„Velmi dlouho byli považováni za surové, líné a bezcitné, a byla jim přičítána jistá hloupá pýcha na úrodnost jejich domoviny. – (Kéž by konečně nějaký zkušený muž na Hané zachránil čest tohoto pozoruhodného národního kmene a zevrubně jej popsal! Co je zde řečeno, je jen několik naprosto zběžných poznámek, jež by měly být rozvedeny!)"*[11]

O dvacet let později po tomto výroku vydal Gregor Wolny topografii Moravy, která je považována za seriózní pramen pro studium života na tomto území. O řeči, charakteru a zvycích Moravanů psal Albin Heinrich: *„Hanáci jsou zavalití, silní a zdraví lidé, od přírody poněkud pomalí, velmi čistotní a rádi pohostinní."*[12] Též Alois Maniak se pokusil obhájit mnohdy nedobrou pověst Hanáka: *„Pocit vlastního blahobytu jej ovšem činí sice ne vždy rozverným, avšak přece jen méně ochotným snášet rozvernosti druhých, zvláště vyprovokují-li jej cizinci pýchou, posměchem nebo vtipkováním. To mu patrně vyneslo nechvalnou pověst drsného sklonu k hádkám a půtkám, jíž se těšil už v době Aenea Sylvia."*[13] Po polovině 19. století se vnímání Hanáků již zcela obrátilo v jejich prospěch, když Vincenz Brandl vychválil jejich bodrost, odrážející se v lidové slovesnosti. *„Jsouť mezi Moravany pro svou vtipnost, veselost a upřímnost velmi oblíbeni; výnosné jich polnosti dodávají Hanákům nehynoucí bodrost mysli, která se ráda ve šprýmech a čtveráckých zpěvech zjevuje; ovšem ale nezapomínají Hanáci na motorné stránky života, dychtíce jako Horáci po dobrých knihách a časopisech."*[14] Vyzvedávání intelektuálních zájmů Hanáků je však v rozporu s obrazovými záznamy, např. ironickým zachycením rozšafně nakročeného hanáckého muže s brýlemi na špičce nosu, který předstírá četbu obrácené knihy, jak jej zachytil malíř na střeleckém terči z roku 1818 [obr. 1].[15]

Ve druhé polovině 19. století zdůrazňují autoři hanáckou pomalost, loudavost a pohodlnost, která se objevuje ve výrocích Carla Kořistky z roku 1861: *„Hanáci jsou většinou velcí, podsaditi a silní lidé, vyznačují se otevřeným a přímým jednáním a mají flegmatický temperament […]. Své příbytky udržují ve veliké čistotě a jsou pohostinní, což jim také při jejich velké zámožnosti není zatěžko."*[16] O dvanáct let později Beda Dudík sděluje: *„Když už bychom měli mluvit o nějaké stinné stránce Hanáků, zmiňme se o jejich jisté loudavé pohodlnosti. Hanák se nerad pohybuje, a též v tanci se projevuje jako pomalý…"*[17] Hodnocení

povahy Hanáků jsou tedy rozporuplná a mohou se pochopitelně jevit jako značně neobjektivní. Každý z autorů se zaměřuje na rysy, které jej buď přímo zaujaly, nebo se o nich dozvěděl odjinud. Materiální zajištění dané úrodnou půdou mohlo jistě vyvolávat závist a dráždit okolní obyvatele Moravy, pro které bylo získávání obživy mnohem náročnější, a z toho mohl plynout pocit nespravedlnosti odrážející se v negativním soudu. Na druhé straně určitá povýšenost bohatších je snadno představitelná. Proto prý bylo rozšířeno na Moravě rčení: *„Kdyby nám bylo, jak je Hanákům!“*[18]

Zatímco chování Hanáků vycházelo z momentálních zkušeností nebo z obecně rozšířené pověsti, poznatky o stravě se u rozličných autorů mnohem více shodují, můžeme je považovat za zcela odpovídající skutečnosti a mohou sloužit jako věrohodný pramen. Úspěšné pěstování pšenice vytvářelo dostatečný základ pro škálu moučných jídel, chov

Obr. 1. Monogramista DP, Střelecký terč s motivem čtoucího Hanáka, 1818, olej, dřevo, Muzeum Vyškovska. Převzato z Křížová, A. – Šimša, M.: Lidový oděv na Moravě a ve Slezsku I. Ikonografické prameny do roku 1850. Strážnice 2012, s. 165, č. kat. 136. Foto: Martin Šimša.

vepřů zajišťoval podstatu masité stravy. Joseph Rohrer popsal své zkušenosti s Hanákem, jehož pohostinnost plyne z nadbytku: *„Jeho pšeničný chléb je nejlepší v zemi. Každý týden mu trh v Prostějově, na němž prodává pšenici, přináší nový výdělek. To vše přispívá k tomu, že snad nikdo není více přející než Hanák. Když u něj bydlí voják, ať mušketýr, kavalerista či dragoun, nalezne tu vždy pestrý stůl, dobré moučné jídlo a konvici piva a kdyby chtěl za pohostinství platit, považovalo by se to za nevhodné. Hanák zachází tak daleko, že v radostném opojení vykročí s plnou sklenicí až na ulici, oslovuje chodce a chodkyně a chce, aby mu pomáhali pít. Nejednou se stane, že Hanák toho, kdo si s ním odmítl připít na bratrství, kvůli této maličkosti vyzve k pranici jako svého nepřítele a do krve jej ztluče.“*[19] Carl Kořistka zdůrazňuje, že Hanáci *„mají v oblibě dobrou, výživnou stravu…“*[20], od Hankeho z Hankenštejna se dozvídáme, že *„jejich jídla nejsou vybraná, živí se svými vlastními produkty. Knedlíky, koláče, buchty, husí a vepřové maso jedí nejraději a nejčastěji. Jejich nejoblíbenějším a svátečním nápojem je pivo, jejich osvěžením pak hudba, tanec a kuželky.“*[21] Tomu odpovídá i Schwoyovovo sdělení: *„… svou blaženost spatřují v pivu, moučných jídlech a klidu.“*[22] Jurende s pochopením shrnul: *„Hanáci milují především dobré jídlo a pití (a který pozemský člověk se tohoto hříchu nedopouští?), buchty a vepřové maso jsou jejich jídlem nejoblíbenějším, pivo pak nejmilejším nápojem.“*[23] A Gallaš poskytl výčet jídelníčku: *„V pokrmu a nápoji jest Hanák něco nemírný, miluje pokrmy moučné a tučné, buchty, koláče, šišky, piry, lukše, prosnou kaši, krupici perníkem posypanou, koblihy a tučné sviňské maso, pročeš také Hanáci mnoho černého dobytka chovají.“*[24] Albin Heinrich připojil k již známému přehledu ještě hrách.[25]

Obr. 2. Sklenice na pivo, kolem 1800, sklo, malba emailem, Etnografický ústav Moravského zemského muzea v Brně. Foto: archiv autorky.

K obrazu poživačnosti Hanáků a k jejich oblibě piva přispívají i mnohá vyobrazení. Již Sebastian Mansfeld zachytil v roce 1786 mladého Hanáka v letním kroji s dýmkou a korbelem v napřažené ruce.[26] Také na deskách Rejstříku důchodových účtů z panství Trštice ze začátku devadesátých let 18. století je nakreslen Hanák sedící na sudu a popíjející z korbelu.[27] Kolem roku 1800 je datována sklenice na pivo s pijáckým textem *Vivat ad ge žiw wesely Hanak* a malbou Hanáka v červených gatích a krátkém kožíšku lemovaném bílou kožešinou ze sbírek Etnografického ústavu Moravského zemského muzea v Brně [obr. 2].[28] Podobně ztvárňoval Hanáky i František Domek ve čtyřicátých letech 19. století na svých litografiích.[29] Rozjaření Hanáci u muziky, jimž v popředí dominuje postava s korbelem, jsou aktéry malby na střeleckém terči s pijáckou scénou z první čtvrtiny 19. století z Muzea Vyškovska [obr. 3].[30]

Jedním z nejvýraznějších znaků pro určení příslušnosti k etnografické skupině je oděv, který je zvláště na Moravě nositelem typických regionálních rysů. Jistě není náhodné, že v časovém rozpětí od poloviny 18. století do poloviny následujícího věku uvádějí písemné prameny u hanáckých mužů specifickou oděvní součástku, a to tzv. *ocáskový (ocasnatý) kožich*, v německé verzi označovaný jako *Zippelpelz*, *Zipfenpelz*,

Obr. 3. Střelecký terč s motivem pijácké scény, první čtvrtina 19. století, olej, dřevo, Muzeum Vyškovska. Převzato z Křížová, A. – Šimša, M.: Lidový oděv na Moravě a ve Slezsku I. Ikonografické prameny do roku 1850. Strážnice 2012, s. 164, č. kat. 135. Foto: Martin Šimša.

Zipfelpelz, tedy *cípatý kožich*. Tato sdělení jsou navíc podpořena nesčetnými zobrazeními ve skupinových výjevech na obrazech i na grafických listech jednotlivých postav, kdy výběr oděvu jistě nebyl náhodný a není pochyb o záměru autora ukázat zvláštnost a neobvyklost právě této součástky.

Vzhledem k tomu, že se nedochovala v hmotné podobě v žádné muzejní sbírce, jsme odkázáni na její popis a vyobrazení. Ty se shodují v tom, že šlo o svrchní oděvní součástku zhotovenou ze dvou sešitých ovčích kůží, přičemž se ponechávaly volně viset nožky a ocásek, což dalo tomuto oděvu pojmenování. Pravděpodobně mohl existovat v podobě vesty bez rukávů, neboť je namalován dokonce s oblečeným kabátem,[31] nejčastěji však s přišitými rukávy z téhož materiálu. Verzi o podobě vesty potvrzuje navíc sdělení Josefa Haniky, podle něhož se koncem 16. století našlo v pozůstalosti kožešnické dílny v Moravské Třebové 31 kožichů (Zipfenpelz) v ceně po 20 gr., přičemž jedna ovčí kůže stála 9 gr., takže to

odpovídá pouze vestě. Kožich neměl žádné zapínání, s velkými obtížemi se oblékal přes hlavu. V literatuře se uvádí, že při oblékání a svlékání asistovala manželka stojící za mužem na lavici, popřípadě se využívalo poutko za krkem, tzv. pustina, které se muselo zachytit za žerďku nad kamny.[32] Výskyt ocáskového kožich nebyl omezen pouze na Hanou, z různých zpráv je doložen také na Hřebečsku, Záhoří a severovýchodním Kyjovsku, pokud je zaznamenán v pozůstalostech na Brněnsku, pak jako *„kožich na hanácký způsob"*.[33] Lišil se i vzhledem, na Hané a Kyjovsku byl bílý, na Zdounecku, Ždánicku a Brněnsku žlutý, na východní Hané a především na hostýnském Záhoří dubený. Kolem krku a rukávů se lemoval různými druhy kožešin: beránčí, psí, liščí, častou ozdobou bylo srdíčko z červené kůže na prsou, někdy obšité zeleným hedvábím, kolem něj ještě čtyři kožené knoflíky.[34] Jako pozoruhodná se jeví skutečnost, že se tento kožich nenosil pouze v zimě, ale celoročně.

Obr. 4. Georg Vogel, Hannak, 1796, kolorovaný mědiryt. Hacquet, B.: Hacquet´ Neueste physikalisch-politische Reisen durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nördlichen Karpathen. Nürnberg 1796. Foto: Martin Šimša.

Zřejmě nejstarší písemnou zmínkou je ironicky zabarvená noticka v deníku člena olomoucké městské rady Jana Tadeáše Kniebandla v souvislosti s obléháním města pruským vojskem v roce 1758.[35] Prusové využívali obyvatele z okolních obcí při kopání zákopů a obránci města nemohli brát ohled na přítomnost svých soukmenovců, tak 28. května bylo zabito dokonce 70 Hanáků. Jan Tadeáš Kniebandl komentoval tuto událost slovy: *„… využíval [nepřítel] tak dosti vyčerpané zubožené venkovany, z nichž skrze naši znamenitě, zejména od Salcergutu z boku, působící kanonovou palbu, také mnohý hanácký ocáskový kožich musil ztratit chlup (Hannakischer Zipelpelz Haar lassen müssen)."* Podrobnější popis se dozvídáme od zmíněného Balthasara Hacqueta, kterého ocáskový kožich asi natolik zaujal, že jej ve svém spise nechal také vyobrazit.[36] V textu je o Hanácích uvedeno: *„Vlasy má zastřižené nakrátko, na těle nosí dlouhou košili s kamizolou, a na to ještě krátký bílý ovčí kožich (prsňák), jenž je udělaný jako těsná košile a obléká se přes hlavu. Tento kožešinový kabátec je kolem krku a na konci rukávů podšitý černou psí kožešinou. Vzadu a vpředu je cíp, a podle tohoto podivuhodného kroje se jim žertem říká vašnostové se třemi cípy. Vpředu na prsou je vyšito srdce z červené kůže, symbol přímosti tohoto národa."* [obr. 4][37] O deset let později se ocáskovým kožichem podrobně zabýval Joseph Rohrer: *„Nejdůležitějšími částmi zimního obleku jsou dvě beraní kožešiny, které jsou sešité dohromady jako košile tak, že se dole ponechá otvor, kterým se Hanák se zdviženýma rukama protáhne dovnitř, a nahoře pak zbývá otvor, z kterého vykukuje mužská hlava. Němci Olomouckého kraje, s nimiž Hanáci sousedí, tomuto oděvu říkají ‚cípatý kožich', protože oba dolní konce bílé kožešiny žádný krejčí nezaobluje a tak cípy kožichu plandají Hanákovi vpředu i vzadu a při každém kroku se pohupují. Kdyby se někdo pokusil tento cíp Hanákovi žertem odstřihnout, mohl by si být jistý tím, že jej Hanák střenkou svého masívního skládacího nože (křiváku), který každý z nich*

nosí s sebou v kapse a kupuje si ho spolu s růžencem u kostelních dveří, nebezpečně poraní! Tento nárůdek lpí na svých zvycích s velkou neústupností a hrdostí. Zvláštností je, že starci i jinoši v rozpuku mládí v samém nitru Hané ještě nedávno nosili na hrudi rudé srdce.“[38]

Na rozdíl od Hacqueta, který mohl získat na Hané jen letmé poznatky ze svého krátkého pobytu, Josef Heřman Agapit Gallaš z Přerova vycházel ze své celoživotní zkušenosti s prostředím Hané: *„Jejich kroj jest velmi starosvětský, který se snad svým původem dále nežli tři nebo čtyřista let vztahuje, zvláště pak zimní v kožichu s dvěma ocásky – jež vůbec na Hané to jako to slují – pozůstávají, kterýžto kožich žádné jiné rozpory nemá nežli jen vespod jeden široký a na vrchu jeden úzký průchod a tím způsobem oblečen býti může, když jej prostrčiv napřed předním průchodem ruce přes hlavu na sebe vsouká a horním průchodem hlavu ven vystrčí, kterýžto horní průchod téhož bílého ovčího kožichu obyčejně černou srstí premován jest. Na prsou pod prýmem mívají obyčejně červené srdce hedvábím neb jinými barvami, zvláště pak zelenými nitěmi obšité a přišité.“*[39] Z konce třicátých let 19. století pak máme k dispozici dvě krátké zmínky. První pochází od J. Clutha, jenž píše: *„Jeho ostatní oděv tvoří: tělo válcovitě obepínající ovčí kožich (kožuch), který se navléká přes hlavu, sahá až po kyčle a má vpředu i vzadu cíp.“*[40] Druhá od Aloise Maniaka: *„V kroji, jenž přijal, nepanuje, nepočítáme-li třeba červenohnědé, krátké a široké kožené kalhoty a již zastaralý cípatý kožich, ani zdaleka bizarnost, již v něm někdo chce nacházet.“*[41] Carl Kořistka sice ještě začátkem šedesátých let 19. století poznamenává, že Hanák nosí *„v zimě také kožešinovou čepici, a přes celé tělo krom toho přehozený, často i v létě, kratší či delší hnědý ovčí kožich“*,[42] ale Beda Dudík v roce 1873 konstatuje, že *„takzvané cípaté kožichy již zcela vymizely.“*[43]

Miroslava Ludvíková považuje za nejstarší známé vyobrazení ocáskového kožichu pečeť obce Tulešice z okresu Moravský Krumlov z roku 1709.[44] Vzhledem ke stylizovanému pojetí mužské postavy a jejího oděvu, to však nelze s určitostí tvrdit. Zcela jasně je ocáskový kožich zachycen na okraji mapy panství Náměšť a statku Ludéřov z roku 1746 dokonce na třech mladých mužích, kteří se podílejí na vyměřovacích pracích.[45] K roku 1748 jsou datovány dvě práce, a to obraz Františka Vavřince Korompaye z roku 1748 a freska z Maškarního sálu v zámku v Českém Krumlově. Zatímco na Korompayově plátně je ve skupině pozorovatelů Průvodu Božího těla na oslavu ukončení oprav kostela sv. Petra a Pavla v Brně zezadu namalován velmi věrohodně poklekávající muž ve žlutém kožichu se zřetelnými cípy,[46] Josef Lederer dodal postavám ráz maškarních figur v kostýmech s určitou mírou stylizace.[47]

Od osmdesátých let 18. století máme k dispozici několik obrazových záznamů. Na některých jde pouze o ilustrativní doplnění většího celku, jako je např. skupina Hanáků na mapě Holešovského panství,[48] ale v několika případech jsou to více či méně profesionální studie postav, u nichž je nepochybné, že autorovi šlo o zachycení specifičnosti Hanáků a Hanaček. Topografickou práci Hankeho z Hankenštejna z roku 1786 doprovází několik mědirytů, mezi nimiž se nachází také hanácký sedlák na týdenním trhu v zimním oděvu, tj. ocáskovém kožichu.[49] Shodně je vyobrazen Hanák v cípatém kožichu na mědirytu Christiana Branda z doby kolem 1790,[50] stejně vyhlíží Hanák na kolorovaném mědirytu Johanna Stephana Capieux z roku 1792[51] a na zmíněné ilustraci z práce Balthasara Hacqueta z roku 1796.[52] Ne všichni autoři pracovali na základě vlastní empirie a jejich fantazie pak značně zkreslila realitu, jak se stalo u kolorovaných mědirytů Jacquese Grasseta de Saint-Sauveur z roku 1796, na nichž mají ženy i muži kožíšky jasně žluté a zelené barvy, které jsou však vpředu rozstřižené a u jednoho Hanáka sepnuté sponou v podobě srdce.[53]

Obr. 5. Hanák, 1814, kvaš. Převzato z Ludvíková, M.: Moravské a slezské kroje. Kvaše z roku 1814. Brno – München 2000, s. 148, č. kat. 5. Reprofoto.

Obr. 6. Figurka Hanáka z betléma minoritského kostela sv. Janů v Brně, konec 18. století, polychromované dřevo. Foto: Pavel Kříž.

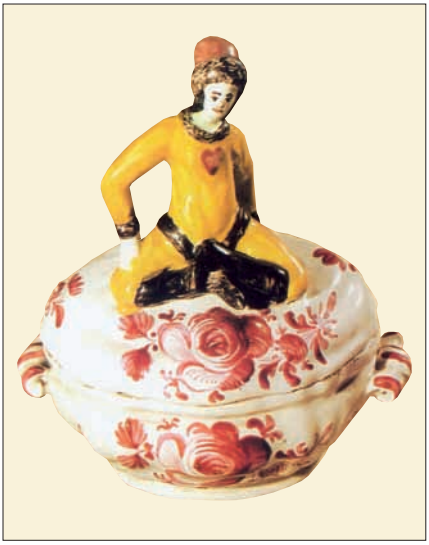

Obr. 7. Dóza s postavou Hanáka, 1. polovina 19. století, fajáns. Převzato z Ludvíková, M.: Lidový kroj na Hané. Přerov 2002, s. 25. Reprofoto.

Obr. 8. Džbán s postavou Hanáka, Jan Patrman (?), Vyškov, 1. polovina 19. století, fajáns. Foto: Dana Nováková.

Popularita ocáskového kožichu přetrvávala i v první polovině 19. století, a proto je namalován na amatérsky zhotovené mapě Hané z počátku století,[54] na kvaši z roku 1814 [obr. 5][55] a dvou brněnských vedutách Františka Richtra z let 1820 a 1830, které zachycují pocestné před Židovskou bránou, mezi nimiž vystupuje v popředí Hanák v ocáskovém kožichu s pytlem přes rameno.[56] Na litografiích Františka Domka, které vydávalo ve čtyřicátých letech olomoucké nakladatelství Skarnitzl a Domek[57] je zřetelná změna pánské módy a nástup elegantních dlouhých límcových plášťů a dlouhých dubených kožichů, které vytlačily kuriózní ocáskové kožichy a oděv přiblížily více městské módě.

Kromě maleb a grafik, popř. střeleckých terčů, jsou ocáskové kožichy zaznamenány na přelomu 18. a 19. století i na trojrozměrných předmětech. Mimořádným dokladem je figurka klečícího muže s vánočkou na rukou z betlému minoritského kostela sv. Janů v Brně, datovaná do druhé poloviny 18. století. Ačkoli je v dnešní době kožich přemalován sytě modrou barvou, celkový vzhled nevyvolává žádné pochyby [obr. 6].[58] Další doklady se nacházejí na keramice, zvláště fajánsích z Olomoucka a Vyškovska. Nejznámější je rokokově tvarovaná dóza s malbou růží, na jejímž víku je postava sedícího Hanáka [obr. 7], který v tomto případě nahrazuje obvyklejší figurky Číňanů.[59] Hanák v ocáskovém kožichu je hlavním motivem džbánu z Muzea Vysočiny v Jihlavě, pravděpodobně z dílny Jana Patrmana z Vyškova [obr. 8][60] a kachlu, pocházejícího z kamen v Dědicích z roku 1839 a dnes uloženého v Muzeu Vyškovska [obr. 9].[61]

Nejmladším dokladem výskytu ocáskového kožichu je fotografie Josefa Klvani, publikovaná poprvé ve Světozoru v roce 1894[62], o čtyři roky později v Českém lidu[63] a pak ještě v Záhorské kronice v roce 1925.[64] Na fotografii, pocházející z národopisných slavností a výstavy v Dřevohosticích v roce 1893, je zachycen František Štěpáník ze Žákovic v kožichu z majetku sedláka Severy z Vítonic č. p. 40, kde ocáskový kožich nosil údajně ještě jakýsi stařec v šedesátých letech 19. století [obr. 10]. Na přelomu 19. a 20. století se tyto kožichy prý dotrhávaly při mlatu a pozůstatky ocáskového kožichu byly zaznamenány ještě v roce 1955 v Bezuchově.[65] Josef Klvaňa doplňuje svoji fotografii výkladem: *„Nejzajímavější jest kožich ‚ocáskový‘, v minulém století po celé Moravě nošený. Neměl ‚zapínání‘, oblékal se přes hlavu; na prsou míval často červené srdíčko; lemován byl liščinou a v předu i v zadu míval liščí ocas. Na sprostější chodění lemován byl jen bílou beránčinou a v předu i v zadu visel obyčejný ocásek – kůže berančí; byltě kožich sešit ze dvou ovčích koží. Když někdo majetníku, oblečeného kožichu uřízl zadní ocásek, byl pokutován třemi zlatými. Ale když se mu podařilo mimo vědomí majetníka oblečeného kožichu uříznouti ocásek přední, byl prost pokuty a nešťastnému majetníku kožichu byla taková příhoda na posměch a hanbu.“* Při srovnání se staršími vyobrazeními nutno konstatovat, že přišívání liščího ocasu (z funkčního hlediska zcela neopodstatněné) bylo zřejmě novější záležitostí, možná i jakousi další atrakcí, která sloužila k povyražení mládeže v poslední fázi užívání této oděvní součástky.

Územní i časové rozšíření ocáskového kožichu není tedy zcela jasně vyřešeno, neboť nemáme dostatek hmotných dokladů, písemných či obrazových pramenů, zvláště pro dobu starší než je polovina 18. století. To nás vede i k pochybnostem o archaičnosti této součástky, jak ji označuje Miroslava Ludvíková,[66] i když zdánlivá primitivnost jejího vzhledu k tomu velmi svádí. Ač se u nás výskyt ocáskového kožichu omezuje především na střední, popř. část jihovýchodní Moravy, konkrétně Kyjovsko,[67] srovnání se zahraničními příklady zcela nevylučuje jeho nošení u německého etnika, nejzazší výspou je pobaltské Pomoří.[68] Navíc termín *cípatý kožich* není v německém prostředí neobvyklý, i když mohl vyjadřovat odlišně vyhlížející kus oděvu.[69]

Obr. 9. Kamnový kachel s postavou Hanáka z Dědic, 1839, keramika. Převzato z: Ludvíková, M.: Lidový kroj na Hané. Přerov 2002, s. 25. Reprofoto.

Obr. 10. Josef Klvaňa, Národopisná výstava v Dřevohosticích, 1893, fotografie. Repro: Světozor, roč. 29, č. 2, s. 1.

Jak vyplývá z přehledu písemných i obrazových pramenů, Hanáci byli na Moravě vnímáni jako skupina obyvatel, jejíž život je určován mimořádně příznivými geografickými a klimatickými podmínkami, které přispívají k jejich zámožnosti a blahobytu. Postavení bohatých sedláků umožňovalo velkorysé pohostinství, ale vedlo také ke sklonu k obžerství a pijáctví. Ve všech pracích je uveden popis oděvu, důraz je kladen na specifické součástky, mezi které patřil tzv. ocáskový kožich, jenž převažuje na vyobrazeních z přelomu 18. a 19. století, nepochybně jako doklad jisté specifičnosti Hanáků.[70]

Poznámky

1 Blahoslav, J.: *Gramatika česká (De dialectis)*. 1571; mapa Moravy J. A. Komenského; Brouček, S. – Jeřábek, R.: *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. Praha 2007, s. 238–239.

2 Brouček, S. – Jeřábek, R. (pozn. 1), s. 239–240. – Válka, M.: Hanatica jako projev folklorismu. *Národopisná revue*, roč. 2, 1992, s. 20–25.

3 Schwoy, F. J.: *Topographische Schilderung des Markgrafthum Mähren I*. Prag und Leipzig 1786, s. 14–18. Viz Jeřábek, R.: *Počátky národopisu na Moravě. Antologie prací z let 1786–1884*. Strážnice 1997, s. 18.

4 Hanke z Hankenštejna, J. N. A.: *Bibliothek der Mährschen Staatskunde I*. Wien 1786, s. 1–11. Viz Jeřábek, R. (pozn. 3), s. 20 a 26.

5 Gallaš, J. H. A.: *Romantické povídky (edice rukopisů z doby kolem roku 1820)*. Praha 1941, s. 184–195. Viz Jeřábek, R. (pozn. 3), s. 168.

6 Hacquet, B.: *Hacquet´s neueste physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1794 und 95 durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nordlichen Karpathen 4*. Nürnberg 1796, s. 214–217. Viz Jeřábek, R. (pozn. 3), s. 30 a 33.

[7] Rohrer, J.: *Versuch über die slawischen Bewohner der östereichischen Monarchie I.* Wien 1804, s. 47–52, 68–71, 85–90 a 154–159. *II.* Wien 1804, 151–154. Viz Jeřábek, R. (pozn. 3), s. 34–45.
[8] Tamtéž, s. 35.
[9] Tamtéž, s. 42.
[10] Tamtéž, s. 45.
[11] Jurende, K. J.: *Grundrisse zur Ethnographie Mährens*. Moravia 1815, s. 57–59 a 81–82. Viz Jeřábek, R. (pozn. 3), s. 139.
[12] Heinrich, A.: *Sprache der Einwohner. Charakter, Sitte und Gebräuche*. In: Wolny, G.: Markgrafschaft Mähren, topographisch, statistisch und historisch geschildert. I. Prerauer Kreis. Brünn 1835, s. LIII–LV. Viz Jeřábek, R. (pozn. 3), s. 192.
[13] Maniak, A.: *Grundlinien zur Darstellung der mährischen Slavenstämme*. Moravia 1, 1838/1839, s. 65–66. Viz Jeřábek, R. (pozn. 3), s. 231.
[14] Brandl, V.: *Kniha pro každého Moravana*. Brno 1863, s. 53–61. Viz Jeřábek, R. (pozn. 3), s. 309.
[15] Křížová, A. – Šimša, M.: *Lidový oděv na Moravě a ve Slezsku I. Ikonografické prameny do roku 1850.* Strážnice 2012, č. kat. 136. Střelecký terč pochází z majetku muzea Vyškovska, inv. č. N 3391.
[16] Kořistka, C.: *Abstammung, Sprache, Charakter und Volkstracht der Bevölkerung*. In: Die Markgrafschaft Mähren und das Herzogthum Schlesien in ihren geographischen Verhältnissen. Wien und Olmütz 1861, s. 252–262. Viz Jeřábek, R. (pozn. 3), s. 318.
[17] Dudík, B. *Catalog der nationalen Hausindustrie und der Volkstrachten in Maehren*. Brünn [1873], s. 1–59. Viz Jeřábek, R. (pozn. 3), s. 327.
[18] Brandl, V. (pozn. 14), s. 53–61. Viz Jeřábek, R. (pozn. 3), s. 309.
[19] Rohrer, J. (pozn. 7), s. 68–71. Viz Jeřábek, R. (pozn. 3), s. 38–39.
[20] Kořistka, C. (pozn. 16), s. 252-262. Viz Jeřábek, R. (pozn. 3), s. 318.
[21] Hanke z Hankenštejna, J. N. A. (pozn. 4), s. 1–11. Viz Jeřábek, R. (pozn. 3), s. 20 a 26.
[22] Schwoy, F. J. (pozn. 3), s. 14–18. Viz Jeřábek, R. (pozn. 3), s. 18.
[23] Jurende, K. J. (pozn. 11), s. 57–59 a 81–82. Viz Jeřábek, R. (pozn. 3), s. 139.
[24] Gallaš, J. H. A. (pozn. 5), s. 184–195. Viz: Jeřábek, R. (pozn. 3), s. 169–170.
[25] Heinrich, A. (pozn. 12), s. LIII–LV. Viz Jeřábek, R. (pozn. 3), s. 192.
[26] Uveřejněno u Hankeho z Hankenštejna. Viz Křížová, A. – Šimša, M. (pozn. 15), s. 115, č. kat. 74.
[27] Tamtéž, s. 111, č. kat. 67.
[28] Kunz, L.: Zur Ikonographie der Hanna, an der Wende vom 18. zum 19. Jahrhundert. *Lětopis – Jahresschrift des Instituts für sorbische Volksforschung*, Reihe C, nr. 6/7, 1964, s. 118, pozn. 35.
[29] Křížová, A. – Šimša, M. (pozn. 15), s. 151, č. kat. 122 a s. 153, č. kat. 124.
[30] Tamtéž, s. 164, č. kat. 135, Muzeum Vyškovska, inv. č. N3393.
[31] Konkrétně na oltářním obraze Antonína Wolného Modlitba ke sv. Isidorovi ve farním kostele Narození P. Marie v Příboře. Viz Křížová, A. – Šimša, M. (pozn. 15), s. 100, č. kat. 54a.
[32] Kunz, L.: Lidový kroj na hostýnském Záhoří. Příspěvek k výzkumu lidového kroje na východní Hané. *Časopis Moravského musea*, roč. 41, 1956, s. 169–170.
[33] Ludvíková, M.: *Lidový kroj na Hané*. Přerov 2002, s. 24–26.
[34] Ludvíková, M.: Ocáskový kožich a halina s kapucí. K otázce jejich geografického rozšíření. *Národopisný věstník československý*, roč. 5–6, 1970–1971, č. 2, s. 221–233.
[35] *Diarium, oder Gründliche Anzeige, von dem gänzlichen Vorgang der Belagerung und Bombardierung der neuen Granitz-Festung Olmütz, unter Befelshabung des kaiserlichen Königlichen Ganeral Feld-Zeigmeisters Freyherrn von Marchal, von 1ten May bis 2ten Julii 1758 da oder der Entsatz erfolget*. Tisk o 36 stranách s rukopisnými poznámkami je uložen ve Státní vědecké knihovně v Olomouci. Viz Michna, P.: Ocáskový kožich za pruského obležení Olomouce z roku 1758. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 1998, č. 276, s. 57–61.
[36] Křížová, A. – Šimša, M. (pozn. 15), s. 113, č. kat. 71a.
[37] Hacquet, B. (pozn. 6), s. 214–217. Viz Jeřábek, R. (pozn. 3), s. 30 a 33.
[38] Rohrer, J. (pozn. 7), s. 85–90. Viz Jeřábek, R. (pozn. 3), s. 39 a 42.

[39] Gallaš, J. H. A. (pozn. 5), s. 184–195. Viz: Jeřábek, R. (pozn. 3), s. 169–170.
[40] Cluth, J.: *Gebräuche in der Hana. In: Panorama des Universums zur erheiternden Belehrung für Jedermann und alle Ländern.* Prag 1837, s. 322–324. Viz Jeřábek, R. (pozn. 3), s. 222.
[41] Maniak, A. (pozn. 13), s. 65–66. Viz Jeřábek, R. (pozn. 3), s. 231.
[42] Kořistka, C. (pozn. 16), s. 252–262. Viz Jeřábek, R. (pozn. 3), s. 318.
[43] Dudík, B. (pozn. 17), s. 1–59. Viz Jeřábek, R. (pozn. 3), s. 332.
[44] Ludvíková, M. (pozn. 34), s. 226.
[45] Autorem mapy je Joseph Surgant. Viz Křížová, A. – Šimša, M. (pozn. 15), s. 66, č. kat. 21a. Z roku 1763 pochází mapa panství Holešov, kterou zhotovil Johann Szaloky, na které je také nakreslen muž v ocáskovém kožichu se zřetelným srdcem na prsou. Viz Křížová, A. – Šimša, M. (pozn. 15), s. 68, č. kat. 22.
[46] Křížová, A. – Šimša, M. (pozn. 15), s. 49, č. kat. 7a.
[47] Tamtéž, s. 103, č. kat. 55.
[48] Těžební kniha panství Holešov z roku 1787. Viz Křížová, A. – Šimša, M. (pozn. 15), s. 77, č. kat. 31.
[49] Tamtéž, s. 114, č. kat. 73.
[50] Tamtéž, s. 110, č. kat. 65.
[51] Tamtéž, s. 112, č. kat. 69.
[52] Tamtéž, s. 113, č. kat. 71.
[53] Tamtéž, s. 106, č. kat. 58 a 59.
[54] Tamtéž, s. 150, č. kat. 121.
[55] Ludvíková, M.: *Moravské a slezské kroje. Kvaše z roku 1914*. Brno – München 2000, s. 148, č. kat. 5.
[56] Viz Křížová, A. – Šimša, M. (pozn. 15), s. 194, č. kat. 164 a 195, č. kat. 165. – Křížová, A.: Přínos Franze Richtra pro poznání lidového oděvu na Moravě. *Folia ethnographica*, roč. 47, č. 1, 2013, s. 9–18.
[57] Viz Křížová, A. – Šimša, M. (pozn. 15), s. 151, č. kat. 122.
[58] Fotografii této figurky publikovala Miroslava Luvíková v článku Ocáskový kožich a halina s kapucí, s. 226.
[59] Ludvíková, M. (pozn. 33), s. 25.
[60] Štika, J. – Svobodová, V.: Hanácký kroj v literárních a ikonografických pramenech do poloviny 19. století. *Český lid*, roč. 51, 1964, s. 135. – Černohorský, K.: *Moravská lidová keramika*. Praha 1941, s. 205.
[61] Ludvíková, M. (pozn. 33), s. 25.
[62] *Světozor*, roč. 29, 23. listopadu 1894, s. 1 a 24.
[63] Kroje ze Záhoří moravského. *Český lid*, roč. 7, 1898, s. 160–165.
[64] Klvaňa, J.: Kožich ocáskový ze Záhoří. *Záhorská kronika*, roč. 8, 1925–26, s. 75–76.
[65] Kunz, L. (pozn. 32), s. 170.
[66] Ludvíková, M. (pozn. 34), s. 221.
[67] Svobodová, V.: Lidový kroj z okolí Kyjova v pozůstalosti Josefa Klvani. *Slovácko*, roč. 10–11, 1968–69, s. 32.
[68] Moszyński, K.: *Kultura ludowa Słowian. Část I. Kultura materjalna*. Kraków 1929, s. 438–439.
[69] Hoffmann, J.: *Deutsche Volkstrachten und Volksbräuche in West- und Südböhmen*. Karlsbad 1932, s. 23. – Hanika, J.: *Sudetendeutsche Volkstrachten.* Reichenberg 1937.
[70] Za odbornou konzultaci děkuji PhDr. Romanu Douškovi, PhD., z Ústavu evropské etnologie FF MU, za poskytnutí obrazových materiálů děkuji PhDr. Daně Novákové z Muzea Vysočiny v Jihlavě a Mgr. Veronice Hrbáčkové z Vlastivědného muzea v Olomouci. Příspěvek vznikl v rámci projektu NAKI DF12P01OVV015 *Geografický informační systém tradiční lidové kultury (1750–1900)*, jehož nositelem je Ústav evropské etnologie, FF MU v Brně a řešitelem PhDr. Daniel Drápala, Ph.D.

Summary

View of Haná Inhabitant by the Contemporaries at the Turn of the 19th Century
Alena Křížová

The first reports regarding the inhabitants of the central Moravia region called Haná come from the early modern period. A certain stereotype began to appear as early as at that time, supported by literary works and mainly by topographic works from the turn of the 19th century, which were written by domestic authors as well as travellers. The inhabitants of Haná are portrayed in these as easy-going or even lazy, taking advantage of the fertile soil which brings large yields. Their affectionate relationship with food consisting of meat and flour diet and with immoderate drinking of beer is emphasized in the descriptions. On the other hand, their hospitality is mentioned, as well as their positive relation to music, dance, and party games. The texts also include the description of their articles of clothing, where tail fur-coat is mentioned as a rarity specific for the Haná region. The portrayal of the inhabitants of Haná captured in the written sources is reinforced by many depictions in paintings and prints, shooting targets and glass, faïence dishes and stove tiles.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
č. 308: 38–66, 2014

Champollionův osudový omyl: „Pro mě vede cesta do Mennoferu a Théb přes Turín“[1]

Eva Gregorovičová

Abstract
The Fatal Error of Champollion: „For Me, Leading the Way to Memphis and Thebes Through Turin“

This study analyses unknown and scientifically unexplored originals of letters from famous Egyptologists – Jean-François Champollion (France) and Ippolito Rosellini (Tuscany) – addressed in the years 1826–1831 to the Tuscan ruler Leopold II, Grand Duke of Tuscany, as the patron of the Franco-Tuscan scientific and literary expedition into Egypt in the years 1828–1829. The correspondence (together with unique reports from another expedition member, the Tuscan natural scientist Giuseppe Raddi, and diary records of the Tuscan ruler) is stored in the Family archive of the Tuscan Habsburgs, which is deposited in the National Archives in Prague. The combination of these archive materials allows us to better map the history and results of the expedition as well as the circumstances leading to the creation of a common parallel work "Monument of Egypt and Nubia".

Key words: Egypt, Nubia, Egyptology, Champollion Jean-François, Rosellini Ippolito, Raddi Giuseppe, the Family archive of the Tuscan Habsburgs, France, Tuscany, Leopold II Grand Duke of Tuscany

Aktéři historické výpravy

Když Jean-François Champollion napsal tuto větu, již věděl, že jeho italská cesta za objevováním staroegyptských památek a jejich studium přispěje ve velké míře k prohloubení jeho znalostí o starém Egyptě a Núbii a že je přípravou na expedici do jeho země „zaslíbené“. Co však netušil, že právě v Itálii získá tak mocného spojence a mecenáše, který mu pomůže finanční, politickou, mocenskou a v neposlední řadě i vědeckou podporou cestu realizovat. Nepředpokládal, že jeho cesta nepovede přes Turín, ale přes Florencii, tu toskánskou kolébku evropské kultury, a že to nebude savojská dynastie, která ho zaštítí, ale představitel habsbursko-lotrinské sekundogenitury, toskánský velkovévoda Leopold II., bez jehož protektorství by Champollion realizoval svou vědeckou výpravu jen stěží. Tyto kroky osudu nepředvídal ještě ani za svého pobytu v Turínu, kam dorazil dne 7. června 1824, aby se zde seznámil s egyptskou sbírkou a podrobně prostudoval staroegyptské památky, které právě v tu dobu dorazily z Egypta do hlavního města piemontsko-sardinského království.[2] Champollion byl natolik uchvácen vzácnými nálezy, že zde nad jejich průzkumem strávil téměř devět měsíců. Získal tu i řadu přátel ve vědeckém světě,[3] stejně jako mnoho příznivců z vysoce postavených kruhů, kteří ho podporovali v době

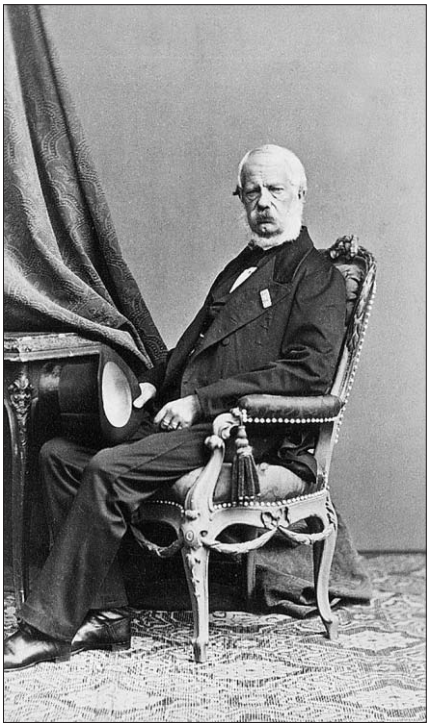

Obr. 1. Fotografie Leopolda II., posledního vládnoucího toskánského velkovévody z habsbursko-lotrinského rodu. Pozitiv, vizitkový formát, ateliér Winter Praha, cca 1865. NA, RAT, Fotografie.

nesnází, jež mu způsobovali někteří představitelé místní odborné veřejnosti, kteří však nedosahovali Champollionova génia.[4] Ale největší podpora jeho aktivit, vědecká spolupráce a celoživotní přátelství ho měly teprve potkat.

Na jaře roku 1825 se francouzský egyptolog vydal na jih, směřoval přes Milano a Bolognu do Říma, kam dorazil 12. března. Mezi římskými památkami vzniklými v různých historických obdobích hledal Jean-François egyptské starožitnosti jak pod širým nebem, tak za hradbami Vatikánu, aby tak načerpal intenzivním studiem další znalosti k potvrzení svých teorií. Díky známosti s francouzským vyslancem v Neapoli a Římě vévodou Blacas d´Alupsem navštívil krátce po svém příjezdu do Věčného města Neapol, kde byl představen královskému páru,[5] který projevoval o Egypt nebývalý zájem.

Zpovzdálí ze střední Itálie Champollionovu vědeckou misi bedlivě sledoval toskánský velkovévoda Leopold II. spolu s mladým a nadějným pisánským orientalistou, kterého toskánský panovník jmenoval v roce 1824 docentem a roku 1826 profesorem orientálních jazyků na univerzitě v Pise.

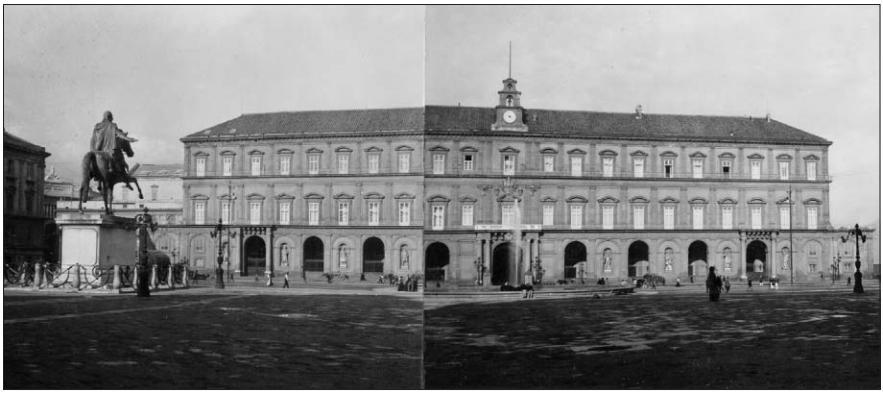

Obr. 2. Fotografie královského paláce v Neapoli. Pozitiv, 1900. NA, RAT, Fotografie, album Roma-Firenze-Napoli, fol. 13b, č. 87.

Francesco Ippolito Baldassare Rosellini (1800–1843),[6] od mládí velice jazykově nadaný, již v 17 letech studoval na univerzitě v Pise hebrejštinu a církevní historii. Po ukončení studia odešel v roce 1821 do Boloně, kde se u významného orientalisty Giuseppeho Mezzofantiho (1774–1849) po tři roky zdokonaloval v orientálních jazycích. Působnost na pisánské univerzitě a události ve světě egyptologie ho přivedly k nebývalému zájmu o novou vědní disciplínu a hlavně o osobu Jeana-Françoise Champolliona, jehož se stal nezměrným obdivovatelem, později žákem, úzkým spolupracovníkem a blízkým přítelem. Všechno začalo již tím, že v roce 1825 vydal překlad Champollionovy základní práce o rozluštění hieroglyfů a sám vzápětí publikoval svou první vlastní publikaci o staroegyptském basreliéfu objeveném Simonem Peruzzim v hrobce Ptahmese v Memfidě.[7] Rosellini využil studijní cesty francouzského vědce, aby se s ním seznámil a navázal s ním co nejužší spolupráci, a to se také Ippolitovi podařilo. Od jejich prvního setkání se Rosellini od Champolliona již neodloučil.[8]

Do Florencie Champollion dorazil na začátku července 1825, protože chtěl rychle odcestovat do Livorna, kde se právě nacházely v prostorách skladišť egyptské sbírky, získané anglickým konsulem Henrym Saltem, jehož kolekce staroegyptských artefaktů byla díky Champollionovi zakoupena pro Francii a byla deponována v Louvru. Další sbírka švédského a norského konsula v Alexandrii Johanna Anastasiho se z Livorna dostala do Berlína, Leidenu, Londýna a Stockholmu. Ihned po svém příjezdu do hlavního města Toskánského velkovévodství byl v paláci Pitti přijat svým velkým obdivovatelem, pozdějším protektorem a mecenášem Leopoldem II., který si přál povznést Florencii opět jako centrum učenosti a umění, jak tomu bylo za medicejské éry, na přední místo mezi evropskými středisky vzdělanosti. Proto také podporoval studia orientalistiky a egyptologie na univerzitě v Pise.[9] Chtěl využít nejen vlny egyptománie a sběratelství egyptských starožitností, ať koupených či získaných z vykopávek, která po Napoleonově vojenské výpravě a po rozluštění hieroglyfů propukla na všech evropských panovnických dvorech, ale také toho, že právě přístav Livorno[10] se stal překladištěm těchto neuvěřitelných pokladů.[11] Leopoldův záměr vytvořit ve Florencii pro staroegyptské artefakty, nalézající se na různých místech Toskánska, egyptské muzeum po vzoru Londýna, Paříže nebo Turína došel naplnění v roce 1855.[12]

Pro toskánského panovníka, vědce tělem i duší, toto setkání bylo ohromujícím zážitkem. Velkovévoda přivítal Champolliona s velkým respektem, jak vyznívá ze zápisu v Leopoldově deníku: [13]*„3. července 1825. Přišel ke mně Champollion mladší, který rozluštil egyptské písmo. Nižší postava, široká ramena, krk spíše krátký, vlasy černé, odstín pleti olivově zelený, brvy černé, rovné, oči tyrkysově modré, živé, velké, vřetenovitého tvaru, lícní kosti vystupující, velká ústa směřující k uším vytvářejí celek připomínající Egypťana.“* Autografický záznam pokračuje popisem Champollionova rozluštění hieroglyfů pomocí nápisů na Rosettské desce: *„… rosettské nápisy napůl řecké, napůl egyptské byly základem studia. Zaprvé byly tytéž znaky ve fonetické formě a dále v podobě symbolů. Přečtením prvních znaků byly interpretovány ty druhé. Champollion, když přečetl všechny věci v Londýně*[14]*, v Paříži, Turíně a ve Florencii, vrátí se domů. Vydá se tedy do Egypta, aby si tam četl v chrámech Théb.“*

Od této audience získal Jean-François Champollion v Leopoldovi nejlepšího spojence pro uskutečnění své výzkumné cesty do Egypta. O tom nás vbrzku přesvědčí i výpovědi z korespondence[15] francouzského učence a toskánského milovníka egyptologie. Ve Florencii se francouzský egyptolog dal s chutí do práce na soupisu a katalogizaci původních medicejských staroegyptských kolekcí i nově získaných sbírek, uložených v galerii

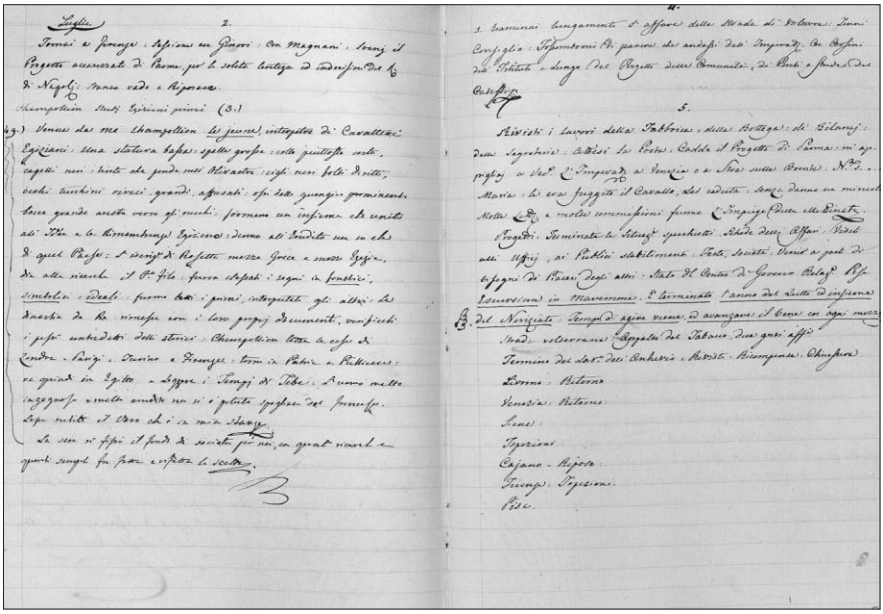

Obr. 3. Autografický zápis z deníku Leopolda II. Toskánského, datovaný dne 3. července 1825, o setkání se Champollionem. NA, RAT, Leopold II./1, IX/5, fol. 49v.

Uffizi. K nim patřila především rozsáhlá egyptská kolekce kancléře rakouského konsulátu v Káhiře a později v Alexandrii Giuseppe Nizzoliho,[16] kterou odkoupil Leopold II. za 4 tisíce florentských zlatých v roce 1824. Tedy krátce před tím než dorazil Champollion do Florencie. O katalogizace sbírky napsal Champollion Leopoldovi při svém návratu do vlasti v dopise datovaném v Bologni, dne 5. října 1826, když sdělil: *„Zmíněný katalog egyptských památek uložených v galerii ve Florencii* [Uffizi sic!], *s nímž jsem započal loňského roku a dokončil ho během mého pobytu, který jsem uskutečnil v hlavním městě* [sic! Florencii]. *Velmi lituji, že mi situace nedovolila věnovat se této práci po celou dobu nutnou k jejímu hlubšímu zpracování a také k zanechání důstojnějšího vyjádření mých nejhlubších pocitů vděčnosti…“*.[17]

Při této práci se Champollion seznámil se zajímavou osobností, a to bellunským rodákem, egyptologem, znalcem balzamovacích technik a egyptské magie Girolamem Segatem[18] (1792–1836), jenž se již v letech 1818–1823 zúčastnil expedice do Egypta, kde se podílel na výzkumu pyramid v Sakkáře v rámci výpravy pruského důstojníka Heinricha von Minutoliho z pověření pruské akademie věd. Po návratu z Egypta se Segato usadil ve Florencii a propracovával na základě svých znalostí egyptských mumifikačních postupů svou metodu petrifikace živočichů, **kteří jsou uloženi v přírodovědném muzeu della Specola**. A dále pracoval na svých projektech tzv. Camera Egizia, výstavní síně egyptských artefaktů, jako byly expozice egyptských síní v Paříži a Londýně. Champollion byl tak nadšen Segatovým projektem expozice, že pro ni, z vděčnosti k Leopoldovi II., vyhotovil v hieroglyfech „laudatio,“[19] věnované toskánskému velkovévodovi. Nápis měl být umístěn

nad vchodem do Egyptské síně v Uffizi, ale pro rozpory Segata s panovníkem k tomu nedošlo. Informace získané od Segata a možnost Champolliona prostudovat si Girolamovy kresby, nákresy a plány interiéru Džoserovy pyramidy,[20] dokumentaci a předměty získané Segatem během jeho činnosti v Sakkáře se v mnohém staly vodítkem při vlastní Champollionově egyptské výpravě. Champollion se však ve Florencii nestýkal jen s prostředím orientalistů a egyptologů, ale několikráte navštívil Literární kabinet (Gabbinetto letterario di Vieusseux),[21] který v roce 1820 založil v hlavním městě Toskánska Švýcar francouzského původu, editor a spisovatel Gianpietro Vieusseux (1779–1863), kolem něhož se soustřeďovala toskánská intelektuální společnost.

Po soupisu egyptských památek ve Florencii Champollion s Rosellinim spěchali do Livorna, kam již v roce 1825 dorazila sbírka egyptských artefaktů anglického konsula Henryho Salta.[22] Hrozilo, že se kolekce dostane do rukou Angličanů. Champollion si ji v Livornu důkladně prohlédl a předložil králi Karlu X. návrh na její zakoupení, když se nepodařilo koupit slavný Drovettiho soubor. Tentokrát francouzská vláda neotálela, Saltovu sbírku koupila a ta se stala základem egyptských kolekcí v Louvru. Saltův soubor nebyl jediný, který se nacházel v livornských přístavních překladištích.[23] To byl pro Champolliona a Roselliniho přímo badatelský ráj, jak napsal Francouz toskánskému velkovévodovi, kde vysoce hodnotil i znalosti a spolupráci s Rosellinim: *„Kéž by Vaše Císařská Výsost ráčila přijmout výraz mé vděčnosti za milého společníka na mé cestě, kterého mi Svou laskavostí dopřála, když dovolila panu Rosellinimu, aby se ke mně přidal a aby mi pomáhal, jak v mé práci, týkající se prohlídky egyptské sbírky v Livornu, tak při výzkumu, který jsem prováděl v Římě a v Neapoli. Měl jsem možnost poznat zanícenou touhu mladého profesora pro důkladná studia, jeho plnou oddanost vědě a současně jsem mohl ocenit přitažlivé vlastnosti, jimiž se vyznačuje. Egyptská archeologie v něm získá úspěšný přínos.“*[24] Jak z dalších řádků tohoto listu vyplývá, ocenil Champollion spolupráci s toskánskými vědci a podporu Leopolda II., což mu pomohlo rozšířit i jeho dosavadní poznání o antických civilizacích. V Livornu potkal také básnířku Angelicu Palli, jež pro něho napsala oslavné verše. Na Jeana-Françoise zapůsobila její krása a kultivovanost tak silně, že se do ní zamiloval. I když jeho city zůstaly bez odezvy, několikrát se s ní v Livornu sešel a i po návratu do Paříže v letech 1826–1829 jí napsal na třicet dopisů.[25]

V tomto přístavním městě však kvetla i věda a krásné písemnictví, pro něž byla v roce 1816 ustavena učená instituce Accademia Labronica,[26] jejímž členem korespondentem byl v roce 1826 jmenován i francouzský egyptolog. Pomalu se mise otce egyptologie chýlila ke konci. Champollion se musel urychleně vrátit do Paříže, protože ho čekala odpovědná funkce konečně odpovídající jeho schopnostem. Byl v Paříži pověřen organizací egyptského oddělení muzea a zároveň byl jmenován hlavním kurátorem egyptské sbírky v Louvru, jak o tom informuje Leopolda již ve výše uvedeném dopise datovaném v Boloni dne 5. října:[27] *„Okolnosti, které prodloužily můj pobyt v Neapoli a nutnost vrátit se do Paříže, abych se zde věnoval organizaci Egyptského muzea, mě zbavily možnosti, abych ještě jednou, jak jsem slíbil, složil poklonu Vaší Výsosti.“* A zároveň Champollionova slova potvrzují jeho zájem o spolupráci s profesorem Rosellinim, v němž viděl svého žáka, jehož je nutno přivést do Paříže, aby se tam zdokonalil ve znalostech dané problematiky, seznámil se s významnými učenci a matérií: *„… bylo by dobré si přát, aby mohl [Rosellini sic!] pokračovat ve studiu. Několika měsíční pobyt v Paříži by dovršil to, co díky laskavosti Vaší císařské Výsosti, tak dobře začal. Pan Rosellini by nalezl v našich profesorech orientální literatury ochotné lidi, aby mu otevřeli literární poklady našeho hlavního města.“*[28]

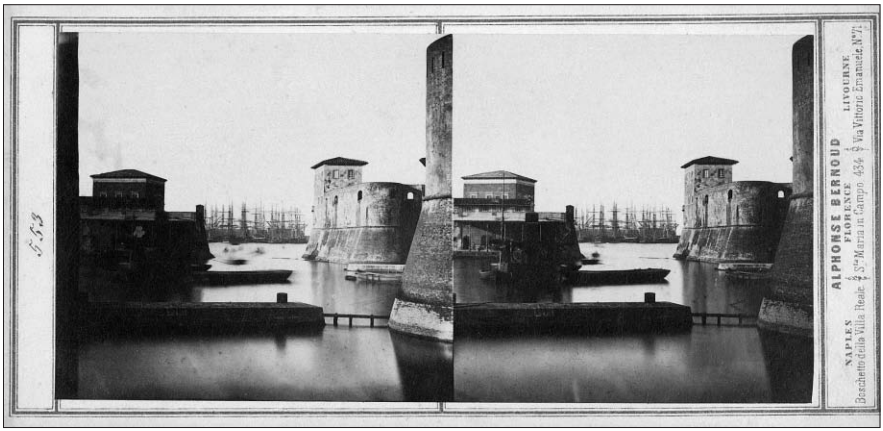

Obr. 4. Stereoskopická fotografie přístavu v Livornu, ateliér: Alphonse Bernoud, Florencie, 1861. NA, RAT, Fotografie, kart. 7.

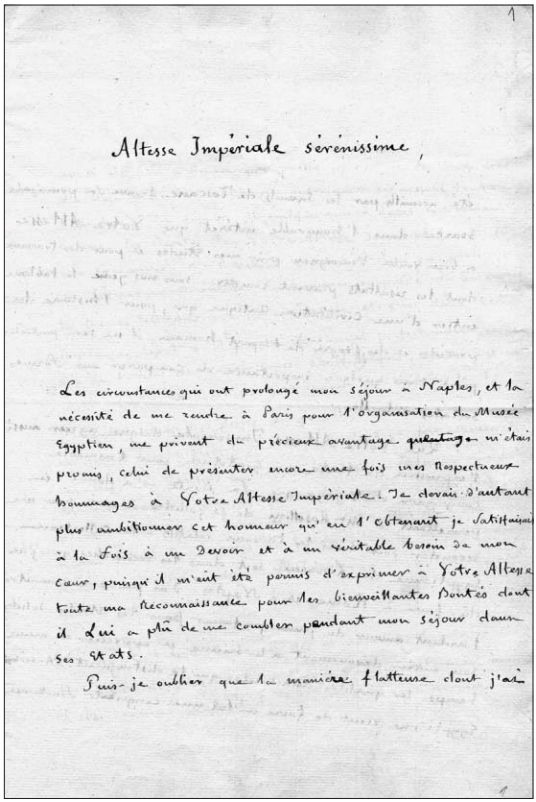

1

Altesse Impériale sérénissime,

Les circonstances qui ont prolongé mon séjour à Naples, et la nécessité de me rendre à Paris pour l'organisation du Musée Egyptien, me privent du précieux avantage qu'en m'était promis, celui de présenter encore une fois mes respectueux hommages à Votre Altesse Impériale. Je devais d'autant plus ambitionner cet honneur qu'en l'obtenant je satisfaisais à la fois à un devoir et à un véritable besoin de mon cœur, puisqu'il m'eût été permis d'exprimer à Votre Altesse toute ma reconnaissance pour les bienveillantes bontés dont il lui a plû de me combler pendant mon séjour dans ses états.

Puis-je oublier que la manière flatteuse dont j'ai

Obr. 5. První strana dopisu J.-F. Champolliona Leopoldovi II. Toskánskému o svém pobytu v Itálii a v Toskánsku, o svých výzkumech egyptských artefaktů, spolupráci s Ippolitem Rosellinim a o svém pověření organizací egyptského oddělení v Louvru. NA, RAT, Leopold II./1, Champollion Jean-François, Bologna, 5. října 1826, fol. 1r.

Pařížský rok velkých příprav

Na jaře roku 1827 se Ippolito vydal do Paříže za Jeanem-Françoisem, aby se seznámil s význačnými osobnostmi vědeckého světa francouzské orientalistiky a egyptologie a zároveň aby se oba protagonisté mohli věnovat přípravám plánované výzkumné výpravy. V těchto řádcích musíme hledat počátek přátelství, spolupráce a ideu projektu o společné francouzsko-toskánské expedici do Egypta, kterou Leopold zaštítil svou panovnickou autoritou a štědře finančně zabezpečil natolik, že mohlo za příznivých okolností, které nastaly v létě roku 1828, dojít k jejímu naplnění. Ve svém druhém dochovaném listu, datovaném v Paříži, dne 3. března 1827, Champollion podrobně informoval svého toskánského mecenáše o příjezdu Roselliniho do Paříže, o Ippolitově studiu orientálních jazyků a starobylých rukopisů v královské knihovně, zaměřeném na prohloubení jeho znalostí orientálních jazyků a starých textů, o vzájemné spolupráci obou učenců, o Champollionových aktivitách v Louvru, o jeho přednáškové a vědecké činnosti, o přípravě vysněné výpravy do Egypta a Núbie.[29] Nejdůležitější ze všech úkolů, které na naše protagonisty čekaly, bylo připravit projekt francouzsko-toskánské vědecké expedice do Egypta a Núbie. Jaro roku 1827 bylo tedy ve znamení horečných příprav na sestavení podrobného plánu výzkumu a jeho zajištění, na němž se podíleli bratři Champollionové, Ippolito Rosellini a jeho strýc Gaetano. Společně vypracovali návrh projektu *„Mémoire sur le projet de voyage littéraire en Egypte"*,[30] který předložili ke schválení francouzskému králi Karlu X.[31] a toskánskému velkovévodovi Leopoldu II. Projekt je co do obsahu, rozsahu a organizace naprosto nebývalým počinem, vskutku v dnešním slova smyslu je moderním pojetím mezinárodní vědecké spolupráce, a to nejen archeologické. O to víc je nutno ocenit tento plán, když si uvědomíme, že vznikl v 1. polovině 19. století!

Champollion osobním dopisem, datovaným 26. července,[32] informoval Leopolda o problémech spojených s organizováním expedice a znovu hodnotil její nesmírný význam a záštitu prokazovanou oběma panovníky: *„Vaše Císařská a Královská Výsosti. Podporu kterou jste mi ráčil projevit vzhledem k výsledkům mých prvních bádání, mě vedou k povinnosti Vás dnes informovat o záměru uskutečnit v nejbližší době cestu do Egypta, veden jistotou učinit takový nesmírný krok v nové životní dráze, že jsem měl takové štěstí zahájit novou etapu v historii vědy. Plán této cesty bude předložen ke schválení nejvyšší královské autoritě. Jeho Výsost nařídila, aby zajištění výpravy spadalo podle příslušnosti každému ministerstvu zvlášť."*

Dále zhodnotil význam toskánsko-francouzské spolupráce následujícími slovy: *„Toto hledisko jasně vystihuje, jak vysoce je důležité pro vědu a jak já zvlášť budu šťasten, že Vaše císařská a královská Výsost ráčila připojit Toskánsko k Francii. Pro mě také bude výprava krásným literárním podnikem, dovolujícím profesoru Rosellinimu uskutečnit tuto cestu pro čest a slávu obou dvou zemí, ať pro ušlechtilost motivů, tak pro důležitost výsledků."*

Leopold reagoval okamžitou podporou jak finanční, tak diplomatickou, kterou překonal i nerozhodnost Karla X. a francouzské vlády, aby expedici nejen povolil, ale i zaplatil. Jmenoval členy toskánské části výpravy, tzv. vědecko-literární komise, mezi něž patřili kromě vedoucího Ippolita Roselliniho jeho strýc Gaetano Rosellini, inženýr a architekt, Gaetano Galastri, asistent Rosselliniho, dále zkušený člen výpravy, kreslíř a lékař Alessandro Ricci, jenž pobýval v Egyptě na vykopávkách již v letech 1817–1822,[33] neméně zkušený ze své brazilské výpravy přírodovědec a botanik Giuseppe Raddi,[34] malíř Giuseppe Angelelli a jako poslední byl vybrán jako kreslíř Salvador Cherubini, bratr Ippolitovy manželky Zenobie.

Za francouzskou stranu členy výpravy tvořili: Jean François Champollion, architekt Antoine Bibent, historik a archeolog Charles Lenormant, kreslíři a malíři Nestor L'Hôte, Alexandre Duchesne, Albert-Henry Bertin a Pierre Francois Lehoux. Ale než proběhly všechny organizační přípravy, zdržované byrokratickými průtahy, byl podzim. To už bylo na cestu do Egypta příliš pozdě a odjezd musel být až do příštího léta odložen. Champollion ve svém dopise z 20. listopadu vysvětlil toskánskému velkovévodovi všechny důvody odkladu cesty do Egypta.[35] Jednak připomněl byrokratické průtahy francouzské strany, dále nejistou politickou situaci v Orientu, kde se vyhrotil ostrý spor mezi Tureckem a Řeckem, které bojovalo za nezávislost, a egyptský místokrál v Egyptě Muhammad Alí paša nemohl zajistit klidný a bezpečný průběh expedice. A v neposlední řadě nedovolovaly uskutečnit plavbu po Nilu do Horního Egypta pro nedostatek vody i klimatické podmínky. Proto bylo rozhodnuto odložit odjezd na červenec následujícího roku. V dopise žádal Champollion Leopolda, aby neodvolával Roselliniho do Toskánska a až do odjezdu expedice ho ponechal v Paříži. Tento svým způsobem vynucený pobyt měl být využit: *„Toto zpoždění má daleko k tomu, aby uškodilo úspěchu cesty. Pan Rosellini a já využijeme tento odklad, abychom se připravili na studium památek, které jsou již uloženy v Královském muzeu v Paříži, a na ony starožitnosti patřící do jedné z největších egyptských kolekcí, která je získána panem Drovettim.*"

Na začátku listu vyjádřil své upřímné poděkování toskánskému velkovévodovi za podporu a spolupráci toskánské komise při realizaci cesty, protože si byl dobře vědom toho, že bez Leopolda II. by jeho sen o výpravě měl k uskutečnění hodně daleko: *„Je mým plným přesvědčením, že egyptská studia nalezla ve Vás ctihodného a zaníceného protektora, že jsem se opovážil chtít aktivní spolupráci toskánské komise pro výzkum historických památek ještě existujících v Egyptě. Dopis, kterým mě Vaše císařská a královská Výsost ráčila poctít, mi dává znát vrchovatou měrou přijetí všech mých přání, že schválení plánu je jisté.*"

Téhož dne napsal i Rosellini Leopoldovi z Paříže svůj dopis, obdobě koncipovaný jako písemné sdělení jeho francouzského kolegy, s rozborem důvodů nutnosti odložení cesty, nevhodnosti podzimního termínu pro její zahájení vzhledem k počasí v Egyptě a Núbii, nebezpečí nakažlivých nemocí a tím nezbytnosti prodloužení jeho pobytu v Paříži. Tento list je také první z dvanácti dopisů zaslaných Ippolitem toskánskému velkovévodovi, které jsou uloženy v Rodinném archivu toskánských Habsburků v Praze.[36]

V červnu a červenci následujícího roku Leopold obdržel z Paříže od obou učenců písemná sdělení, která konečně oznamovala dlouho očekávanou zprávu, že je vše vyřízeno a připraveno k odjezdu do Egypta.[37] První ze dvou byl Champollionův list, v němž s radostí oznamoval, že konečně získal od krále finanční obnos pro pokrytí nákladů na expedici: *„Král nařídil, aby nezbytné fondy pro kompletní výzkum v Egyptě podle zprávy o historických památkách byly dány k mé dispozici; byl jsem pověřen vybrat několik umělců kreslířů a architektů pro věrné zakreslování mnoha basreliéfů a všech monumentálních nápisů, které jsou tak důležité pro studium a pro zachování před jistým zničením, jehož hrozba barbarství je dnes bezprostřední.*" Zároveň se zmiňoval o termínu odjezdu na expedici: *„Odjezd do Egypta bude uskutečněn na konci příštího měsíce července nebo v prvních dnech srpna.*"

Měsíc nato obdržel Leopold do Florencie sdělení,[38] datované v Paříži dne 14. července, vedoucího toskánské části egyptské výpravy, v němž Ippolito nadšeně popisoval, co všechno jeho prodloužený pobyt v hlavním městě Francie pro něho znamenal, že byl velkým přínosem pro prohloubení jeho znalosti, jak úzkou spolupráci navázal s pařížskými vědeckými institucemi, především s prestižní společností *Società del Bullettino Universale,* v jejíž historicko-filologické sekci byl jmenován členem-korespondentem: *„Mezi záležitostmi,*

které mi umožnil můj ne zcela krátký pobyt v Paříži, jsem byl schopen zaznamenat relativně všeobecný pokrok v mých usilovných studiích, dále že jedna z nejvýznamnějších institucí je společnost Società del Bullettino Universale, která je považována za centrum a orgán komunikace všeho moderního vědění pro každou vědní disciplínu. Tato společnost získala právě nyní jednu z nejvyšších záštit francouzské vlády a usilovnou spolupráci význačných osobností a proslulých učenců, větší vážnost a velkou stabilitu pro budoucnost. Právě jsem se dozvěděl, že uvedená společnost si považuje za velkou čest, aby mohla začlenit do seznamu mezi nejvznešenější protektory vznešené jméno Vaší Výsosti, a navíc ředitel této společnosti požádal o to mě, jako jednoho ze spolupracovníků Sekce historických věd, starožitností a filologie váženého Bulletinu, a jednoho z členů korespondentů téhož v Itálii." Nejdůležitější informací tohoto listu však bylo oznámení o nástupu cesty do Egypta.[39] Skupina vědců se vydala z Paříže do Toulonu. „*Naplním nyní s dobrým vědomím toto čestné pověření, ve chvíli, kdy opustím Paříž, abych se odebral do Toulonu ve společnosti vynikajícího pana Champolliona… a abych se připravil k nalodění naší expedice na francouzskou korvetu l'Église, které se uskuteční 30. tohoto měsíce.*" Členové výpravy se nalodili až dne 31. července na korvetu l'Église a zamířili do Alexandrie, kde přistáli dne 18. srpna, aniž vůbec tušili, že jejich výprava mohla skončit dřív, než vůbec začala.[40]

Konečně Egypt

Pár dnů po příjezdu napsal z Alexandrie Rosellini Leopoldovi dopis, v němž svého mecenáše informoval o průzkumu další části sbírky Giuseppeho Nizzoliho s popisem jednotlivých vzácných staroegyptských artefaktů.[41] V tomto starobylém středisku vzdělanosti se expedice zdržela až do 14. září a dny trávila organizací další cesty, dále prohlídkami kolekcí konsulů a nákupem egyptských starožitností v místních obchodech a trzích. Ve dnech 16.–17. září se skupina vědců na chvíli cestou do Káhiry zastavila v Sán el-Hagaru (ve starověku egyptsky Džanet, řecky Tanis), který se v Třetí přechodné době stal sídelním městem egyptských panovníků. Odtud pokračovali do Káhiry, kam dorazili 30. září. Odtud se vypravili k pyramidám. V oblasti Sakkáry, Gízy[42] a Menfidě (Mennofer) strávili téměř dva měsíce průzkumem pyramid a k nim náležejících pyramidových polí. Ve dnech od 22. října do 4. listopadu pobyla výprava v oblasti středního Egypta v Bení-Hasan el-Qadin (též Bení-Hasan).[43] Místo, o kterém neměli členové expedice mnoho informací, je naprosto ohromilo. O setkání s touto staroegyptskou lokalitou se lze dozvědět mnohé z Roselliniho dopisu Leopoldovi, napsaném po příjezdu do oblasti starověkých Théb (oblasti dnešního města Luxoru) dne 24. listopadu 1828.[44] Podle úvodních řádků listu se zde členové expedice chtěli zastavit na své cestě do Luxoru jen na pár dnů, aby zjistili, zda bude mít význam na zpáteční cestě toto málo probádané pohřebiště prozkoumat, či ho minout. To, s čím se zde setkali, je naprosto nadchlo natolik, že jejich průzkum byl nakonec prodloužen o celých 15 dnů. „*Ale po příjezdu do Bení-Hassan el-Qadin, který je jedním z ústředních bodů Heptanomidy a přesněji Hermopolského nomu,*[45] *jsme považovali za nutné změnit svůj záměr a zůstat zde tak dlouho, jak bylo zapotřebí a využít pro to i příznivou roční dobu, která se zdála být v této chvíli velmi příhodná pro náš pobyt, který byl prodloužen o 15 dnů. Strávili jsme na úpatí arabského pohoří, kde bylo ve vápencovém masivu vytesáno mnoho hrobek náležejících do Hermopolského nomu. Hrobky v Bení-Hassan patřily především vrstvě vojáků. Stěny uvnitř jsou všechny pokryté malbami, z velké části dobře zachovány a představují do všech detailů, občanský a domácí život této vznešené kasty egyptského národa. Různé vyobrazené scény lze rozčlenit podle obsahu do následujícího pořadí.*" Z tohoto citátu je naprosto zřejmé, že považoval Leopolda za

člověka vzdělaného, když ho detailně informoval o nálezech, a nejen za svého panovníka, mecenáše a chlebodárce, kterému je nutno z úcty zasílat sdělení o výpravě, či jen za osobu zainteresovanou na financování projektu. Zároveň z hlediska vědeckého nám úryvek prezentuje i metodu, jakou Rosellini i Champollion používali při popisu[46] a klasifikaci nalezených staroegyptských pamětihodností a artefaktů, jež pak využili ve svých Monumentech. *„1° velké obrazy znázorňující víc jak stovky dvojic mužů, kteří bojují mezi s sebou; 2° Zde jsou zaznamenána zobrazení bitev, zteče pevností, a s tím související různé arény, výzbroj a uniformy vojáků a velitelů; 3° velké lovy prováděné lukem a šípy různých druhů čtyřnožců zachycených co nejdokonaleji. Lovy ptáků se sítěmi obrovských rozměrů. Rybolov v Nilu a v močálech s vidlicí a trojzubci; ryby jsou vyobrazeny naprosto věrně tak, že umění naší doby by je neumělo dostihnout.; 4° Různé obrazy představující plavbu Egypťanů realizovanou s velkými plavidly, poháněnými vesly a velkými plachtami; 5° Jedna scéna obrovského významu nacházející se v hrobce jistého Nevôthpha, jednoho z představitelů vojenské vrstvy;*[47] *6° Nad dalšími stěnami těchto hrobek je vyobrazeno velké množství druhů umění a představitelů řemesel (sochař, malíř, zlatník, kovář, tesař, truhlář, výrobce skla a váz z hlíny) spolu s hieroglyfickými nápisy; 7° Další scény představují soudní tribunál; 8° Velmi četné a živé jsou zde scény domácího života.“*

Není nepodstatné i Roselliniho nadšené hodnocení vytváření kreseb kreslíři toskánské části výpravy v Bení-Hasanu, když v dopise napsal: *„… kde v 15 dnech bylo vytvořeno na 400 kreseb, některé i barevné. A zde je mou povinností ještě sdělit Vaší Výsosti, že úsilí našich Toskánců a oddanost, kterou projevují naší výpravě a přesnost jejich práce, jsou takové kvality u nich všech, jak si je jen možno vůbec přát.“* Poslední řádky dopisu čitatele dodnes přesvědčují o nesmírném nadšení, dychtivosti po poznání a ohromení, když účastníci vysněné francouzsko-toskánské expedice konečně stáli tváří v tvář úžasným památkám starobylé civilizace, o nichž až dosud jen snili. *„Před čtyřmi dny jsme přijeli do Théb. Již první pohled, jímž jsme si prohlédli obrovské monumenty, nás naplnil nadšením a upozornil nás, kolik budeme muset věnovat času z našeho dlouhého pobytu v této zemi, abychom se zde jimi zabývali. Tak tedy budeme pokračovat energičtěji ve vykopávkách, které jsme již podnikli do tohoto okamžiku v těch rozsáhlých ruinách. Ale přesto aniž bychom unikli méně horkému ročnímu období, odjedeme odsud za dva dny do Núbie.“* Ale ještě než badatelé stanuli před chrámovým komplexem v Luxoru, krátce se zastavili v městě Hathořině na pravém břehu Nilu v Dendeře, kde zastávka trvala jen jeden den, a to 17. listopadu. Mezi 20.–25. listopadem se zastavili konečně v Thébách, jak se o tom zmínil Ippolito v závěrečných větách výše citovaného dopisu, kde pobyli ohromení egyptologové prozatím jen 4 dny. Nechtěli se déle zdržovat, protože je čekala ještě dlouhá cesta. Mohli s klidným svědomím odjet, protože věděli, že se sem na cestě zpět opět vrátí. Záměrem expedice bylo totiž postupovat proti proudu Nilu a mapovat starobylá egyptská města až do chrámu v Kalábše v Núbii, jejíž arabský název zní Bab al-Kalabsha. Při průzkumu v jednotlivých zastávkách členové expedice zjišťovali, zda na zpáteční cestě zvolenou lokalitu podrobí ještě jednou hlubšímu probádání, či už ji jen minou. Proto se 29. listopadu zastavili i v místě zvaném Esna, aby si prohlédli chrám boha Chnuma. Den poté si prozkoumali v Edfu chrám boha Hora, jeho manželky Hathor a jejich syna. Dne 2. prosince dorazili do staroegyptského chrámového komplexu Kóm Ombo v Horním Egyptě. Jak ukazuje reliéf, byl chrámový objekt zasvěcen bohům Sobkovi a Horovi a malá kaple bohyni Hathor.

Další ze sedmi Ippolitových listů napsaných Leopoldovi II. přímo z Egypta sepsal Rosellini až po příjezdu expedice do Ibsambulu (Abú Simbel) v Núbii.[48] Každá řádka dopisu přináší velmi přesné informace, podle nichž se dá poměrně s určitostí zmapovat průběh

cristiana. Sembra adunque evidente che l'ordine chiamato Dorico, il quale abbiamo trovato ancora nei resti di monumenti molto anteriori al re Osortasen, non sia una invenzione dei Greci.

Le tombe di Beni-Hassan appartennero per lo più alla classe dei militari. Le pareti interne sono tutte ricoperte di pitture, la maggior parte ben conservate e rappresentanti, in tutti i loro particolari, la vita civile e domestica di questa distinta classe della nazione Egizia. Le scene diverse possono essere succintamente divise nell'ordine seguente.

1.° Grandi quadri rappresentano più centinaia di coppie d'uomini che lottano tra loro (esercizio prediletto della casta guerriera) e l'arte che gli ha disegnati vi comparisce tutta piena di vigore, d'immaginazione e di varietà.

2.° Vi si osservano rappresentazioni di battaglie, assalti di fortezze, e per conseguenza armi diverse, armature e costume di soldati e di Duci.

3.° Grandi caccie fatte con arco e strali ad ogni genere di quadrupedi rappresentati coll'arte la più perfetta. Caccie agli uccelli con reti di grandissima dimensione. Pesca nel Nilo e nelle paludi, colla forca o col tridente: i pesci sono dipinti con tanta verità che l'arte del tempo nostro non saprebbe che aggiungervi.

4.° Quadri diversi rappresentano la navigazione degli Egizi, fatta con grandi bastimenti condotti da remi e da grandi vele latine e quadrate.

5.° Una scena di grandissimo interesse si trova nella tomba di un certo Nevôthph uno dei capi della classe militare. Il personaggio, dipinto grande come natura e vestito delle sue insegne, sta in piedi. Davanti a lui è rappresentata in figure cubitali la scena seguente:

Diciotto o venti uomini con qualche donna e bambino procedono; vanno tra loro due somari carichi d'armi e di spoglie. La faccia degli uomini è tutta diversa da quella degli Egiziani: portano grande capigliatura e barba, gran naso aquilino e, in generale, fattezze, come le chiamano i Francesi, très-prononcées. Le loro vesti sono talari e di corte maniche, e ornate nell'estremità e nel mezzo di vari fregi non egizi, tra i quali è più volte ripetuto quello che noi chiamiamo greca. 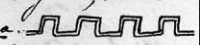
Essi portano in mano archi, strali e appesi agli omeri turcassi di forma non egizia; e l'ultimo tra loro porta una lira, o cetra di forma incognita tra gli istrumenti musicali degli Egizi, e similissima a quella che vediamo nelle antiche sculture greche. Il disegno, il colorito e la composizione generale di questa scena è in tutto simile alle pitture delle quali

Obr. 6. Stránka z dopisu I. Rosselliniho Leopoldovi II. Toskánskému o objevech v Bení Hasan. NA, RAT, Leopold II./1, Rosellini Ippolito, Théby, 24. listopadu 1828, fol. 1v.

další cesty po Nilu, a to v časovém rozmezí od 24. listopadu do 8. ledna 1829: z Théb, které opustili dne 24. listopadu, do Abú Simbelu, kam se poprvé podívali mezi 26.–27. prosincem, aby pokračovali do posledního cílového bodu cesty k druhému kataraktu poblíž Wádí Halfy. Dne 4. prosince se vylodili k průzkumu monumentů vybudovaných mocnou staroegyptskou civilizací v Asuánu (Syenne). Dále ve dnech 5.–16. prosince následovala prohlídka staveb na ostrůvku Fílé (Philae), kde, jak píše Toskánec, francouzská vědecko-výzkumná komise doprovázející Napoleonovu armádu v roce 1799 ukončila svou výpravu. Pak byli nuceni s velkými transportními potížemi 16. dne téhož měsíce překonat první nilský katarakt v blízkosti Asuánu a vstoupili pak do kamenité, jak uvádí Rosellini, Dolní Núbie. Zde byli členové výpravy zaskočeni velkými rozdíly teplot, které přes den stoupaly na 44 °C a v noci spadly jen na 5 °C. Jak píše Rosellini, trpěli zimou, protože byli přivyklí slunci a vysokým teplotám. Dne 30. prosince ráno téměř s příchodem Nového roku dorazili do Wádí Halfy a zdolali i druhý nilský katarakt se stejnými problémy s loďkami, které museli dostat přes kamenité překážky. Písemně i kresbou zachytili společně všechny monumenty, opsali nápisy a jejich jediným přáním bylo vrátit se do Abú Simbelu, kde se chtěli věnovat další výzkumné práci: *„Prvního dne Nového roku obrátíme loďky, abychom se spustili po řece do již projetých míst. Ale naším přáním je, abychom se zde posunuli především k návratu do Abú Simbelu, kde nám krátká návštěva, kterou jsme zde udělali během cesty proti proudu, ukázala památky obrovského významu.“* A tak tedy s Novým rokem se lodě otočily směrem k neuvěřitelnému komplexu Abú Simbelu, kam dopluli 3. ledna. Teprve nyní započaly usilovné práce zdokumentovat a nakreslit pamětihodnosti tohoto rozsáhlého komplexu, stavby, stély, basreliéfy, sochy, nástěnné malby, zaznamenat všechny nápisy, vyložit smysl zobrazených scén i výklad mytologických postav a náboženských obřadů. Champollion začal s hledáním hrobky faraona Ramesse II. Téměř 14 dnů nepřetržité a vyčerpávající vědecké, výzkumné a dokumentační práce pro všechny členy expedice. Dne 16. ledna nasedli všichni do lodí a proud Nilu je dovedl přes Derr, Amadu opět do Kalábši, kde setrvali ve dnech 26.–27. ledna 1829.[49] Po krátkém oddychu mezi již jednou viděnými památkami se znovu tentokrát na šest dnů zastavili (2.–7. února) na ostrově Fílé (Philae). Ve dnech 13. až 15. téhož měsíce vystoupili opět na nilský břeh v Kóm Ombu v Horním Egyptě. Odtud dne 15. února napsal Rosellini toskánskému velkovévodovi obsáhlý list, v němž popsal plavbu po Nilu s vyjmenováním zastávek mezi Abú Simbelem a lokalitou Kóm Ombo.[50] Tato místa Rosellini na základě výsledků bádání určil jako oblast mezi Etipoií a Núbií, která byla pod nadvládou faraonů a tomu odpovídala i architektura. Nejvíce ho zaujalo, že od této části Núbie nenalezli stopy žádné památky, která by odpovídala stylu ptolemaiovského období, kromě chrámu v el-Dakka: *„Až k tomuto bodu Núbie nebyla nalezena stopa žádného ptolemaiovského díla, zdá se jako by tím mohl být potvrzen fakt, abychom uvěřili, že dominium Ptolemaiovců se nerozkládalo nikdy za Dakké (Pselcis), kde začínají jejich stavby.“*

Leopoldovi sděloval i názory a hodnocení svého učitele, a to nejen ohledně tohoto chrámu, ale i obecné závěry přinášející buď potvrzení stávajících Champollionových mínění, či vědecké poznatky úplně nové, které uváděly na pravou míru zastaralé nebo ne zcela přesné dosavadní archeologické a historické znalosti: *„Chrám Dakké je vskutku z největší části dílo krále Ptolemaia Euergeta II., ale množství sochařských výzdob bylo zhotoveno za římského období vlády císaře Augusta, které nesou charakter smutného úpadku. Pan Champollion, proti teoriím rozšířeným mezi archeology, již před několika lety vyslovil názor, že egyptské umění, vrcholící ve skulpturách, nejkrásnějších a nejmohutnějších, které byly nalezeny na nejstarších monumentech, začínalo upadat za posledních dynastií faraonů, za Řeků degradovalo stále víc,*

a konečně za Římanů ztratilo všechen svůj půvab a nenucenost. Návštěva a studium monumentů zcela potvrdily [Champollionovo] *toto tvrzení.*"[51] Takovým způsobem se formovala moderní egyptologie, vlastním poznáním a zkušenostmi, přímo na místě, tváří v tvář ohromujícím pozůstatkům staré egyptské civilizace v konfrontaci s úrovní obrovských teoretických znalostí, kterými Champollion, a nakonec i Rosellini oplývali. Informace v tomto dopise ukazují, do jakých podrobností, které dnes mohou být pro badatele cenným zdrojem upřesňujících poznatků, Rosellini zacházel ve svých písemných sděleních toskánskému panovníkovi a prezentoval zároveň i historické souvislosti: *„V Dakké a v dalším chrámu Núbie, postaveném v období kralování Ptolemaiovců, jsme zpozorovali poprvé různé postavy bohů namalovaných zvláštní fialovou barvou na oněch částech, které byly konstantně malovány žlutě. Zpočátku nás tato zvláštnost velmi překvapila, o to více, že fialová* **barva nebyla používána nikdy na egyptské malby:** *ale řecký nápis téhož chrámu v Dakké, jenž byl již publikován panem Letronnem,*[52] *nám rozpletl uzel. Tento nápis hovoří o velkých nákladech na pozlacení postav v chrámu. Nyní se zdá zřejmé, že zlacení mohla být aplikována jen na žluté části. Fialová tedy, která nyní zůstává, je výsledkem lepidla, nebo jiné úpravy* **použité pro nanesení zlata, které bylo buď odstraněno, nebo odpadlo, a zanechalo odkrytou plochu neobvyklou na egyptských postavách.**"[53] V poslední části dopisu se rozepisuje o dalších navštívených chrámech z řecko-římské epochy, monumentech, jiných starožitnostech a reliéfech, zobrazujících různé historické události a panovníky, roztroušených v blízkém či vzdáleném okolí el-Dakka v Núbii před prvním kataraktem.[54] Neméně zajímavá je informace o zajištění a organizaci vykopávek v Thébách a zabezpečení vyzvednutých nálezů a mumií, o zakrytí či uzavření odkrytých hrobek, v době mezi prvním pobytem expedice a návratem při zpáteční cestě, kam se podle údajů vrátili 8. března 1829, aby se s novou energií pustili do vykopávek.[55] Ještě předtím se na den, a to 6. března, zastavili opět v Esně.

A pak už následoval pětiměsíční nepřetržitý pobyt v Thébách a Luxoru, trvající od 8. března až do 7. srpna, plný archeologické práce, rutiny a studia, čtení hieroglyfů, vykopávek, objevování nových hrobek a jejich odkrývání, vytváření jejich plánků a kopírování jejich výzdoby a nalezených předmětů, určování nalezených mumií, srovnávání historických faktů, překreslování reliéfů, nástěnných maleb, opisování nápisů, zakreslování objektů, vytváření mapek a situačních plánů pohřebišť, určování egyptských panovníků, bohů, sestavování egyptského panteonu, charakterizování jednotlivých kast egyptské společnosti, popisování úlohy a postavení kněží, náboženských rituálů, vytváření sbírek pro převoz do vlasti, řazení nalezených předmětů, jejich katalogizace a rozdělení do základních skupin podle čtyř zásadních hledisek, které v dopise z 30. května pečlivě uvádí. Nejdůležitějšími úkoly bylo rozluštění hieroglyfických nápisů, jejich opisy, překreslení reliéfů a výmaleb v královských hrobkách a nový převratný pohled na tyto nástěnné malby ve smyslu výkladu vyobrazených scén pro poznání životní i posmrtné pouti starých Egypťanů. Důležité je v tomto případě hodnocení Champollionova přínosu pro egyptologii zaznamenané Rosellinim: *„Čtvrtým hlediskem konečně, jímž by měly být zkoumány královské hrobky, je posoudit význam všech těchto odlišných scén: a toto pojetí je zcela naším vlastním výdobytkem poznání našeho století a je novým plodem objevu pana Champolliona.*"[56]

Po přistání se badatelé nejprve usadili na břehu Nilu nedaleko chrámu v Karnaku, odkud mohli lépe prozkoumat památky v Luxoru. Na konci března se pak vypravili na opačnou stranu Théb do Bibán el-Mulúk,[57] jak psal Rosellini v dopise z 30. května toskánskému velkovévodovi, kde se v nekropoli ubytovali přímo v hrobce Ramesse IV.: *„Je to už dnes měsíc a půl, co žijeme v údolí Biban-el-Moluk, rozkládajícím se na severozápad od Théb. Tady*

jsou, jak naznačuje název, hrobky Thébanů a jedna z nich, která již ukrývala tělo Ramesse z XIX. dynastie,[58] *nám poskytuje pohodlné ubytování v malé části své široké chodby. Těchto hrobek, které se nacházejí v uvedeném údolí, je na dvacet. V době Diodora Sicula (Sicilského sic!)* [59] *jich nebylo otevřeno ani sedmnáct; mezi nedávnými objevy se počítá jedna objevená Belzonim,*[60] *která patří králi Usirei z 18. dynastie.“*[61]

Stejně tak zajímavě psal o tom, jakým způsobem pronikali do hrobek, které ještě nebyly odkryty: *„V průběhu našeho pobytu v Luxoru jsme přepluli Nil, abychom se dostali do nekropole Théb a podívali na jednu hrobku vykopanou bočně, a která nebyla ještě nikým navštívena. Zde se pronikalo jednou šachtou asi 8 loktů, vystavenou z nepálených cihel: na konci byla jedna čtvercová místnůstka, s rozpraskanou zemí, z níž se tu sestupuje do druhé šachty hluboké asi tak stejně jako ta první, zhotovené stejným způsobem. Na jejím konci je otvor, který ústil do zvláštní jeskyně o velikosti 5 metrů čtverečních, vysekanou silou dláta v srdci hory, či v libyjském hřebenu, uvnitř ní měli Egypťané z Théb svůj hřbitov. Uvnitř jeskyně ležely na zemi čtyři pohřební schránky s mumiemi, ta první z nich obsahovala ženské tělo, druhá tělo jejího manžela, jenž byl knězem Amonovým v Thébách. Další dvě schrány patřily, jak se zdá, téže rodině, ale byly bez uvedení jmen.“*[62]

Ale překvapivě téměř půl roku před návratem podle řádek z květnového listu Rosellini jednak bilancoval a vypočítával, co všechno bylo během expedice nashromážděno, a jednak již badatelé, jak se ukazuje, mysleli i na podzimní návrat: *„Konečně je mou povinností oznámit Vaší Výsosti, že podle předem stanoveného časového plánu vyměřeného našim pracím, myslíme, že budeme moci ukončit průzkum thébských památek v průběhu příštího měsíce srpna, a tedy kdy se vydáme na zpáteční cestu, počítáme s tím, že se budeme moci nalodit k návratu v Alexandrii v prvních dnech měsíce října.“*[63]

Poslední dopis, datovaný v Thébách dne 2. července,[64] napsal Rosellini Leopoldovi krátce před odplutím zpět do Káhiry. Tam výprava dorazila 15. září. Nezdržela se zde dlouho, protože o pět dní později badatelé dorazili do Alexandrie,[65] kde čekali na loď do vlasti. Měli přislíbeno, že na začátku října je přepraví francouzská námořní přeprava, ale ta byla nakonec o dva měsíce odložena.[66] Rosellini a jeho toskánští souputníci, vyjma Cherubiniho, nakonec nastoupili na obchodní loď, která je dopravila na konci listopadu do Livorna.[67] Francouzští malíři ĽHôte, Bertin a Lehoux zůstali pracovat v Egyptě. Champollion a Cherubini čekali na příhodnou přepravu do Francie téměř 60 dnů až do 6. prosince. V Toulonu přistáli až 23. prosince.

Champollion se v době čekání velmi úzce spřátelil s místokrálem Muhammadem Alím pašou,[68] jeho rodinou a některými členy dvora, hlavně s pašovým osobním lékařem Étiennem Parisetem. Napsal na žádost Muhammada Alího přehled historie starověkého Egypta, který se mu podařilo dokončit na konci listopadu. A konečně měl čas také napsat svému toskánskému mecenáši, jediný, za to však zásadní a obsáhlý čtyřstránkový dopis o významu a úspěšnosti výpravy, vědeckých objevech a poznatcích, o podílu práce italské skupiny a o klasifikaci získaných artefaktů.[69] *„Vaše císařská Výsosti, dovoluji si Vám představit výsledky naší práce, poté, co mi pan Rosellini ukázal kresby, z velké části barevné, všech basreliéfů historických skulptur nacházejících se buď v chrámech, nebo v palácích, což bylo hlavním záměrem naší expedice. Tyto ohromující obrazy byly velkoryse i okopírovány a mohu potvrdit, že vědecká Evropa, při pohledu na tyto vzácné, nedávno získané kresby, se bude moci poprvé seznámit s velkolepou sbírkou kreseb, která zformuje poprvé přesnou představu o těchto nádherných dekoracích, stejně jako o mimořádné důležitosti nápisů, vyrytých na basreliéfech, tak významných pro historii Egypta i národů afrických či asijských.“*

Návrat Roselliniho z expedice

Ippolito po vylodění v Livornu dne 28. listopadu byl jako všichni a všechno, co přicházelo ze zámoří do Toskánska, podroben čtyřicetidenní karanténě v jedné ze tří karanténních stanic, tzv. Lazzaretti, situovaných při pobřeží poblíž livornského přístavu. Rosellini strávil celý prosinec v Lazzeretto di San Leopoldo,[70] aby se zotavil, utřídil si své poznámky, výpisky, seřadil kresby a ostatní dokumentaci přivezenou s sebou z Egypta. V karanténě psal dopisy. Na konci pobytu sestavil také svému mecenáši obsáhlou písemnou zprávu,[71] k níž přiložil čtyři přílohy. Jedná se o čtyři soupisy zachycující rozdělení výsledků z francouzsko-toskánské vědecko-literární výpravy po staroegyptských památkách, což jsou jediné originální doklady tohoto druhu, které přinášejí nejcennější údaje ke sbírkám artefaktů a k dokumentaci památek získaných během cesty po staroegyptských monumentech:

1) Zpráva o počtu a kvalitě kreseb přivezených z Egypta,
2) Zpráva o rozdělení prací mezi jednotlivé členy výpravy,
3) Katalog starobylých památek vyzvednutých z vykopávek,
4) Katalog starobylých památek získaných akvizicí a nákupy během expedice.

Z Roselliniho sumarizujících výsledků vyplývá, že vytvořili celkem 1325 kreseb, nakoupili 1218 ks starožitných egyptských artefaktů, jak v Alexandrii z kolekce konsula Nizzoliho, tak během cesty. Vlastními silami při vykopávkách v Thébách a Abydu získali 660 ks předmětů.

Celkem tedy přivezli na 1878 egyptských starožitností,[72] jež nyní tvoří překrásnou a vzácnou sbírku Egyptského oddělení Národního archeologického muzea ve Florencii.[73]

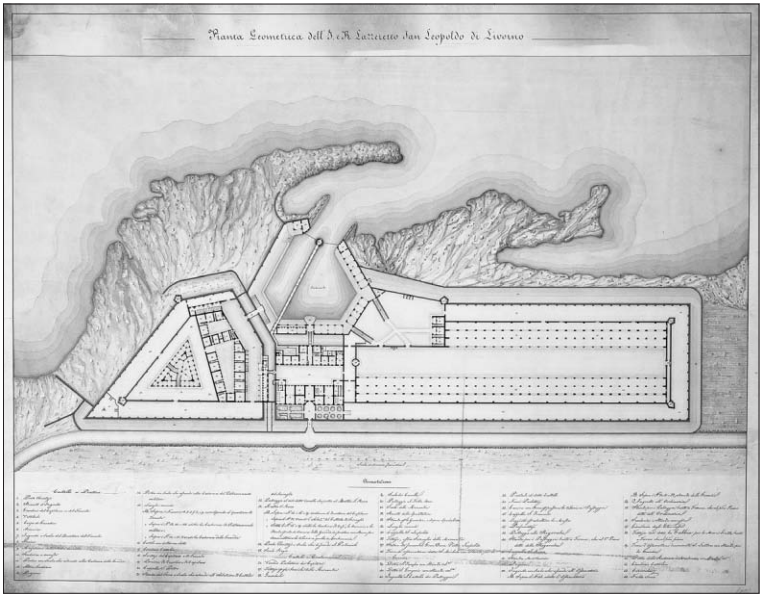

Obr. 7. Plán lazaretu sv. Leopolda v Livornu Pianta geometrica dell'I. e R. Lazzeretto di San Leopoldo di Livorno, kde Rosellini strávil po příjezdu 40 dnů v karanténě. 1. polovina 19. století, rukopisný, kolorovaný, bez autora, bez měřítka. NA, RAT, Mapy, inv. č. 95.

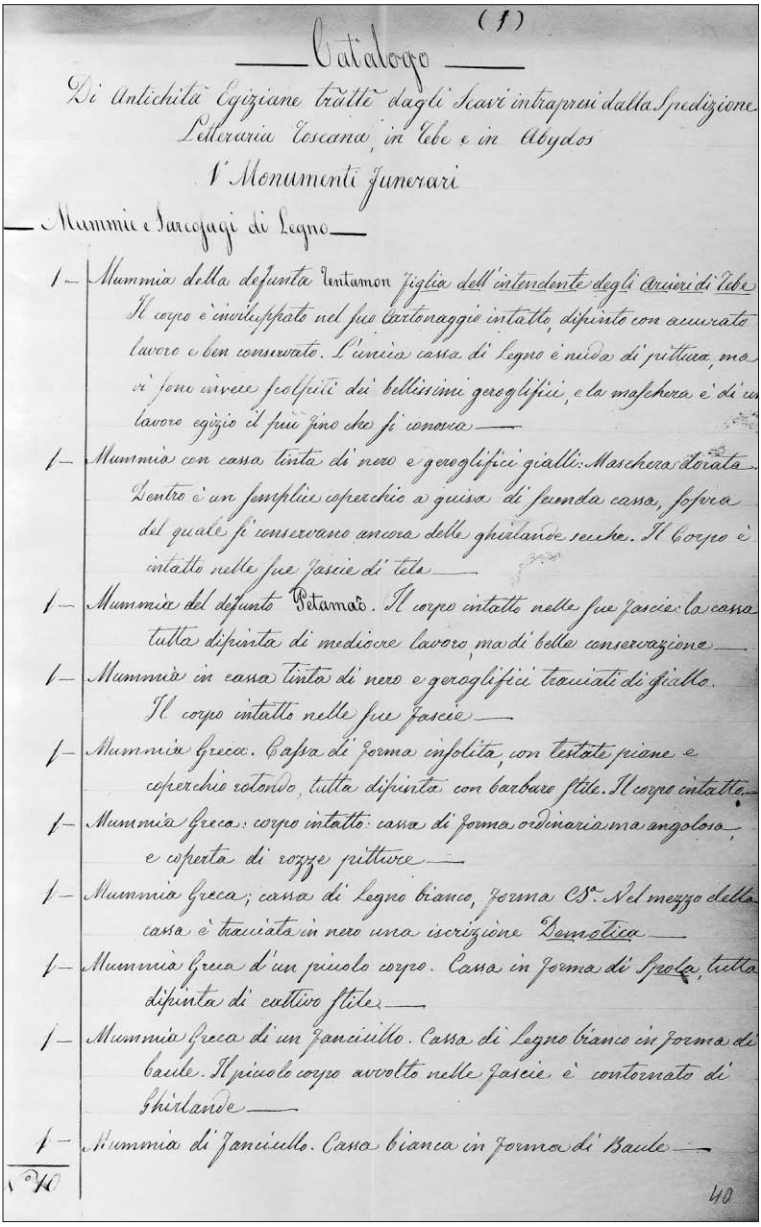

(1)

Catalogo

Di Antichità Egiziane tratte dagli Scavi intrapresi dalla Spedizione Letteraria Toscana, in Tebe e in Abydos

I Monumenti funerari

Mummie e Sarcofagi di Legno

1 — Mummia della defunta Ventamon figlia dell'intendente degli Arsenali di Tebe. Il corpo è inviluppato nel suo cartonaggio intatto, dipinto con accurato lavoro e ben conservato. L'unica cassa di Legno è nuda di pittura, ma vi sono invece scolpiti dei bellissimi geroglifici, e la maschera è di un lavoro egizio il più fino che si conosca —

1 — Mummia con cassa tinta di nero e geroglifici gialli. Maschera dorata. Dentro è un semplice coperchio a guisa di seconda cassa, sopra del quale si conservano ancora delle ghirlande secche. Il Corpo è intatto nelle sue fasce di tela —

1 — Mummia del defunto Petamaò. Il corpo intatto nelle sue fasce. La cassa tutta dipinta di mediocre lavoro, ma di bella conservazione —

1 — Mummia in cassa tinta di nero e geroglifici tracciati di giallo. Il corpo intatto nelle sue fasce —

1 — Mummia Greca. Cassa di forma insolita, con testate piane e coperchio rotondo, tutta dipinta con barbaro stile. Il corpo intatto —

1 — Mummia Greca: corpo intatto: cassa di forma ordinaria ma angolosa, e coperta di rozze pitture —

1 — Mummia Greca; cassa di Legno bianco, forma CS. Nel mezzo della cassa è tracciata in nero una iscrizione Demotica —

1 — Mummia Greca d'un piccolo corpo. Cassa in forma di Specola, tutta dipinta di cattivo stile —

1 — Mummia Greca di un fanciullo. Cassa di Legno bianco in forma di Baule. Il piccolo corpo avvolto nelle fasce è contornato di Ghirlande —

1 — Mummia di fanciullo. Cassa bianca in forma di Baule —

n° 40

40

Obr. 8. Úvodní strana soupisu egyptských starožitností, získaných francouzsko-toskánskou výpravou z vykopávek v Thébách a Abydu, vyhotoveného I. Rosellinim v lazaretu sv. Leopolda v Livornu pro Leopolda II. NA, RAT, Leopold II./1, Rosellini Ippolito, Livorno, 29. prosince 1829, fol. 13r.

Společná cesta – společné dílo

Po návratu z expedice se oba egyptologové pustili do víru práce. Jean-François Champollion byl jmenován v letech 1829–1832 členem Akademie věd v Paříži, získal katedru egyptských starožitností na Collège de France, bez oddechu přednášel, psal, třídil egyptskou dokumentaci a v letech 1829–1832 se chystal na své největší dílo egyptských monument.[74]

Obdobně na tom byl i Ippolito Rosellini, ale ten dal přednost práci na svých egyptských monumentech, omezil své funkce a aktivity na univerzitě v Pise. Ponechal si v letech 1829–1840 jen v rámci akademické činnosti přednášky z egyptologie, při nichž prezentoval výklad a aplikaci Champollionovy metody čtení královských kartuší z doby řecko-římské v Egyptě.

Jeho věhlas, zvlášť po Champolliově smrti v roce 1832, v evropských centrech vzdělanosti ještě vzrostl. Přicházeli za ním studenti a vědci, mezi nimiž byl v roce 1836 i mladý Karl Richard Lepsius[75] (1810–1884), pruský egyptolog, pokračovatel Champolliona a Roselliniho. Rosellini[76] omezením svých univerzitních aktivit získal čas a síly, aby se mohl věnovat v letech 1829–1843 práci na Monumenti dell'Egitto e della Nubia,[77] rozsáhlém devítisvazkovém opusu doplněném třemi samostatnými svazky, které vycházely v letech 1832–1845 v Pise.

Ale cesta k realizaci finální publikace nebyla tak jednoduchá, jak by se zdálo. O tom nás přesvědčí i další Champollionovy a Roselliniho dopisy adresované v roce 1831 toskánskému panovníkovi, z nichž se dovídáme podrobnosti o rodící se dohodě o spolupráci na paralelních vydavatelských podnicích – egyptských monumentech.

Dopis francouzského egyptologa datovaný v Paříži dne 14. května 1831[78] seznamoval Leopolda II.[79] s průběhem zpracování výsledků výzkumu. Champollion se v něm omlouval za zpoždění práce na publikaci o expedici do Egypta a Núbie a tím zdržení spolupráce s Rosellinim. Psal o důvodech, které byly příčinou disproporce mezi postupem práce jeho a Pisánce. Jedním z důvodů byla politická nestabilita ve Francii, kdy červencová revoluce zapříčinila pád jeho příznivce a financiéra krále Karla X. Politické zmatky, které nastaly, vytvářely nejistotu také pro Champollionovu kariéru a vydání monument. Dále popisoval usilovnou práci na redakci egyptské gramatiky *Grammaire Egyptien Hiéroglyphique*, svůj záměr vrátit se do Egypta, problémy spojené se svým vedením katedry egyptské historie a archeologie v Collegé de France. Proto požádal velkovévodu o povolení poslat Roselliniho za ním do Paříže, aby mohli dál spolupracovat, připravit a sladit podklady pro paralelní vydání monument. O víc jak měsíc později odpověděl Leopold Jeanu-Françoisovi.[80] Ocenil zpracování výsledků z expedice do Egypta, dal souhlas s vysláním Roselliniho do Paříže, aby oba vědci pracovali společně na přípravě tak významného díla. Rosellini odjel a pobyl v Paříži několik dlouhých měsíců, v nichž se oba muži plně věnovali při společných diskusích, studiu a při různých jednáních, zpracovávání výsledků, hodnocení nasbíraných dokumentů a podkladů či rozvržení matérie na přípravě opusu egyptských núbijských monumentů k vydání. Po intenzivních a vyčerpávajících studiích a rozpravách nakonec dospěli zdárně k dohodě o obsahu, formě monument a postupu prací na jejich vydání. Dne 10. října 1831, půl roku před svým skonem, napsal Champollion svému dlouholetému toskánskému obdivovateli a mecenáši poslední dopis z Paříže se sdělením, že konečně je dokončena mezi ním a Rosellinim práce na přípravě publikace o expedici. Zároveň požádal Leopolda o vyjádření souhlasu s dílem pod názvem: *Monuments de l´Égypte et de la Nubie*.[81]

Také Rosellini dopisem z Paříže, datovaným dne 23. září, informoval též velkovévodu o shodě se Champollionem o vydání zpracovaných výsledků z expedice pod stejným názvem, jaký bude ve francouzštině, takový i v italštině. Doslova psal o perfektní shodě! Další informace se týkaly zveřejnění společného manifestu,[82] jehož text zaslal Rosellini Leopoldovi k posouzení. Zároveň požádal toskánského panovníka o převzetí záštity nad tímto vědeckým dílem, které po pádu Karla X. za francouzskou stranu zaštítí vláda. Krátce na to se vydal toskánský egyptolog zpět do Florencie a přivezl s sebou i list Champolliona, onen poslední, datovaný 10. září. Champollion se však nedočkal ani jedné z edic díla. Zemřel dne 4. března 1832 v Paříži na apoplexii.[83] Rosellini přežil svého učitele, spolupracovníka a přítele o celých 11 let. Skonal v Pise dne 4. června 1843 na důsledky malárie. Ale on alespoň své dílo dovedl téměř do finální podoby a bylo mu dopřáno se těšit z vydávání jednotlivých svazků.

Giuseppe Raddi – přírodovědec členem francouzsko-toskánské expedice

Obraz expedice by však nebyl úplný, kdybychom se zde alespoň v náznacích nezmínili ještě o jednom členu expedice, jehož dopisy z Egypta jsou dochovány v Národním archivu v korespondenci Leopolda II. Giuseppe Raddi (1770–1829), významný toskánský přírodovědec a botanik, který byl již za Leopoldova otce Ferdinanda III. Toskánského účastníkem slavné rakouské expedice do Brazílie v letech 1817–1818, byl tedy uznávaným cestovatelem a badatelem, kterého sám Leopold vybral jako zkušeného odborníka za člena toskánské komise pro výpravu do Egypta. Dalším důvodem pro volbu Raddiho bylo i to, že toskánský velkovévoda chtěl využít výpravy, aby rozšířil zaměření egyptské expedice také o prozkoumání flory, fauny a přírodních poměrů Egypta a Núbie. Tak se nám v pěti dochovaných obsáhlých dopisech[84] toskánskému velkovévodovi dochoval podrobný popis přírodních poměrů, flory a fauny i života prostých Egypťanů. Zkoumané dopisy všech tří účastníků výpravy propojené v toskánském rodinném archivu spolu s deníkovými záznamy velkovévody Leopolda II. v jeden dokumentační celek skládají svými navzájem se doplňujícími informacemi velmi podrobný a z mnoha hledisek neobyčejný obraz celé famosní egyptské toskánsko-francouzské expedice.

V prvním dochovaném dopise toskánskému velkovévodovi datovaném v Káhiře dne 24. září 1828 se Raddi zmínil o ubytování společně s profesorem Rosellinim, které jim laskavě nabídl toskánský konsul Carlo Rossetti: *„Mám tu čest Vaší císařské a královské Výsosti uctivě zrekapitulovat mou podnětnou cestu po Dolním Egyptu, z Alexandrie až do Káhiry, kam jsem dorazil dne 19. tohoto měsíce* [září], *a odkud pojedu asi tak za tři dny, neboť plán obou spojených komisí toskánské a francouzské je spěšně a přímo pokračovat v cestě až do Théb, abychom využili aktuální záplavu na řece Nilu pro zdolání plavby proti proudu po řece s velikou snadností, jistotou a ušetřením času, což nám umožní rezervovat si tolik času, kolik bude zapotřebí pro pobyt v Káhiře při našem návratu z Horního Egypta. Dne 19.* [srpna], *kdy jsme se dotkli země* [přistáli v Alexandrii], *jak profesor Rosellini, tak já máme ubytování u toskánského konsula Carla Rossettiho, jenž byl plný ochoty během našeho pobytu v tomto městě, začal jsem ihned navštěvovat jeho okolí, abych nalezl pouště, jež jsou téměř beze stopy vegetace. Ráno dne 24. tohoto měsíce září odjíždíme z Alexandrie k novému kanálu, nazvaném Mahnudi, který nechal vyhloubit současný paša, a směrem k polednímu následujícího dne vstupujeme na Nil. Přístup k řece je opravdu impozantní, a jak říkají všichni spisovatelé, jeho břehy jsou velmi půvabné oproti tomu zděšení z neúrodnosti, kterou nabízí*

okolí Alexandrie.“[85] Velmi cenný z hlediska dokumentování průběhu expedice je Raddiho list toskánskému velkovévodovi z Asjút Lykopolis, datovaný 9. listopadu, který tak představuje jediný doklad o zastávce v této zajímavé lokalitě s popisem krajiny, přírodních poměrů a vegetace: *„Pobývajíce všichni téměř 15 dnů v horách Beni Hassan* [Bení-Hasan sic!]*, kde je mnoho hrobek, z nichž obě archeologické komise pořizovaly kopie četných maleb a hieroglyfů, to mi dalo možnost pozorně podrobit zkoumání toto velmi zajímavé pohoří, stejně jako oblast s ním sousedící, která tvoří tzv. Arabské horské pásmo, jež se táhne od Káhiry podél pravého břehu Nilu a k Sijene* [Asuán sic!]*, a také možnost nasbírat mnoho vzorků vápence vyznačujících se různým stupněm degradace, jimiž jsem naplnil dvě bedny, které nechávám v úschově až do mého návratu z Horního Egypta. Stav zemědělství, které reprezentují oba břehy řeky, je stále stejný jako jsem pozoroval dřív, a než jsme dorazili do Káhiry, ale s tím rozdílem, že od Bedriscinu* [el-Bedrašén sic!] *a dále se rozprostírají široká pole cukrové třtiny, a různých druhů čiroku, kterých si Arabové značně cení více než našeho obilí či zrna. Zoologická sbírka je o něco bohatší než ta, kterou jsem shromáždil v Deltě či Dolním Egyptě.“*[86]

Ve svém pozorování přírody a sbírkové činnosti pokračoval zkušený badatel Raddi i ve své poslední zastávce v Horním Egyptě, a to v Abú Simbelu,[87] odkud poslal Leopoldovi II. rozsáhlou podrobnou sedmistránkovou zprávu. Jeho zajímavé postřehy z oblasti Núbie, kromě naplňování jeho hlavního poslání přírodovědce shromažďovat zoologické a botanické vzorky, jistě potěší každého, koho zajímají nejen staroegyptské památky, ale i přírodní poměry na konci 20. let 19. století. Velmi zajímavě, barvitě a svým způsobem nezastupitelně zde Raddi popsal i oblast 2. tzv. Velkého kataraktu, který dnes leží na dně Násirova jezera: *„Núbie, jakkoli neúrodná a téměř bez jakékoli vegetace, tvoří méně přerušovaný pás, který se táhne vzhůru a podél obou břehů Nilu tvarován způsobem, který je námi nazýván lavicemi a jeskyněmi, ona* [Núbie] *je ale z určitého hlediska mnohem půvabnější než Egypt. Núbie nenabízí onu nudnou jednotvárnost naposled zmíněného* [Egypt], *ale nicméně co chvíli se ukazují nádherné a měnící se obrazy, zvláště onen, který nabízí druhý, neboli Velký katarakt (Scallal Kebir či Scallal ouadi), kde se nachází velký labyrint útesů a malých ostrovů různé velikosti a tvarů, které umožňují přechod a zároveň zatarasují koryto řeky (tedy to, co tvoří tzv. katarakt), a které formují hornatá místa, která lemují a často uzavírají tuto řeku, nejpůvabnější je kontrast, který si mysl člověka neuměla představit. Tento překrásný obraz přírody je, podle mého mínění, nemožné přesně popsat a načrtnout jeho nesmírnou krásu. Jenom proto má cenu podniknout tuto cestu.“*[88] Na konci téže zprávy, v níž si všímá i rostlin, jako jsou akácie *„Acacia seyal a Acacia del deserto“*,[89] které, jak uvádí, jsou využitelné pro obchod s pryskyřicí tzv. arabskou gumou, se však jako zoolog pokusil zvrátit špatnou pověst největších nilských plazů, když napsal: *„Krokodýly, druh tak obávaných zvířat, na což se stále každý odvolává, jsem ještě neviděl ani jednoho, který by si dovolil přiblížit k nám na dostřel pušky. A pokud se přeci jen nějaký přiblížil do blízkosti lodí, zmizel ihned, jakmile se na něj začala stříkat voda, každý pokus zabít toho tvora bylo až do této doby zbytečné.“*

Raddi absolvoval téměř celou cestu expedice až po zpáteční návrat do Théb. Tam, jak napsal Rosellini v dopise Leopoldovi z 30. května, se přírodovědec od egyptologické výpravy odpojil a vydal se prozkoumat deltu Nilu. Podle nových zpráv to vypadalo, že Raddi cestou navštívil ještě oblast Rudého moře.[90] Raddi celou cestu všechno pečlivě dokumentoval a sbíral především botanické, mineralogické i zoologické vzorky. Ačkoliv toskánský botanik byl podle svých dopisů uchvácen přírodními krásami Horního Egypta – Núbie, ve svém živlu se však cítil, když se opět vrátil do delty Nilu: *„Po mém návratu z Núbie a Horního Egypta, jsem byl zcela šťasten, poněvadž jsem mohl spojit sbírky již shromážděné s tou,*

jež obsahovala jistý počet zvláštních a raritních nilských ryb, mezi nimiž se nachází elektrický sumec, druh velmi vzácný a obtížně ulovitelný. Chci jen říci, že Delta je zahradou Egypta."[91]

Poslední dva dopisy, jež napsal už v er-Rašídu (Rosetta) v první polovině června posledního roku svého života, oplývají informacemi o Raddiho činnosti, sbírkách, vegetaci, floře a fauně a prováděných výzkumech a pozorováních. V posledním svém listě Leopoldovi II. psal o odkladu svého záměru podniknout průzkumnou cestu do oblasti kolem Rudého moře, ale dal přednost návštěvě jezera Bourlos,[92] které leží ve správní oblasti Kafr eš-Šéchu v Dolním Egyptě v deltě Nilu.[93]

Giuseppe Raddi se však bohužel z výpravy nevrátil. Zemřel 6. září 1829 při zpáteční cestě do vlasti na Rhodu na úplavici.[94] Jeho sbírka dorazila na sardinské lodi Cleopatra do Livorna dne 22. prosince 1829. On už kolekci ale sám zpracovat nemohl.

Raddiho botanické sbírky jsou dnes uložené v Botanické zahradě v Pise a v muzeu v bývalé kartouze v Calci poblíž Pisy. Byl z nich vytvořen herbář *„Herbarium Horti Pisani"* čítající na 427 rostlin a semen, který je dodnes jedinečným pramenem pro floru severní Afriky.[95]

Závěr

Krátkou analýzou objevených dopisů J.-F. Champolliona, Ippolita Roselliniho, Giuseppe Raddiho a záznamů deníků toskánského velkovévody Leopolda II., tedy zcela neznámé a množstvím nezanedbatelné originální dokumentace[96] k vyčerpávajícím způsobem probádané a zpracované historické francouzsko-toskánské vědecko-literární expedici po staroegyptských památkách, jsme si ukázali, že ještě dnes, téměř po půl druhém století, je možno v archivech nalézt dokumenty, které nejsou známy a mohou přinést řadu nových pohledů na skutečnosti, jež jsou již po mnohá desetiletí podrobeny systematickému zkoumání drobnohledem historiků, egyptologů, archeologů, jazykovědců i vědců jiných vědních disciplín. Tak se podařilo na začátku roku 2014 profesorce egyptologie univerzity v Pise, Marillině Betrò, identifikovat poslední jedenáctou mumii přivezenou Rosellinim z egyptské výpravy, která nebyla předána toskánskému velkovévodovi Leopoldu II., protože byla během přepravy do Livorna poškozena. V roce 2012 byla nalezena v krabici v depozitáři přírodovědného muzea, ale identifikace byla provedena až na základě seznamů Roselliniho, které vyhotovil na sklonku roku 1829 pro svého toskánského mecenáše a které jsou dnes uloženy v Rodinném archivu toskánských Habsburků.[97]

A to jsme mohli odkrýt v citovaných ukázkách z korespondence a deníkových poznámkách jen špičku ledovce informační a dokumentární hodnoty, kterou přinášejí tyto archiválie, dochované v Národním archivu ve fondu Rodinný archiv toskánských Habsburků.

Poznámky

1 Hartleben, H.: *Champollion, Lettres*, 1. sv. *Lettres écrites d´Italie*. Paris 1909, s. VI.

2 Sbírku francouzského konsula Bernardina Drovettiho zakoupil sardinský král Karel Felix v roce 1824. Měla být vystavena v Egyptském muzeu v Turínu. Podle údajů tvořilo kolekci na 5 268 předmětů (soch, papyrů, stél, sarkofágů, mumií, bronzů, amuletů a předmětů každodenní potřeby). K nejvýznamnějším památkám patří žulová socha Ramesse II., kterou Drovetti vykopal v Thébách. V současné době turínské egyptské muzeum má po káhirském druhou nejvýznamnější sbírku egyptských starožitností na světě a svým významem zaujímá první místo v Itálii.

3 Např. to byli abbé Amadeo Peyron, orientalista a znalec kopštiny, profesor turínské univerzity, nebo abbé Constanzo Gazzera, orientalista a univerzitní knihovník.

4 Ale ani tady to neměl francouzský egyptolog jednoduché. Jsou známé intriky ředitele Egyptského muzea v Turínu, Giulia Cordera di San Quintino vůči Champollionovi, které Peyron nazval příznačně „boj pygmeje s obrem". O tom Robinson, A.: *Muž, který rozluštil hieroglyfy*. Bratislava 2013, s. 144.

5 František I. Neapolsko-sicilský z rodu Bourbonů a Marie Isabella Španělská umožnili Champollionovi průzkum v královském paláci uložených egyptských nádob. Mladý vědec využil blízkosti slavného římského města Pompeje, pokrytých v roce 79 n. l. popelem z Vesuvu, řeckých chrámů antického města Paestum a nadšeně prozkoumal i jejich starověké památky.

6 *Biografia del professore Ippolito Rosellini dal suo discepolo e amico D. Giuseppe Bardelli*. Firenze 1843. Benvenuti, G.: *Vita di Ippolito Rosellini, padre dell'Egittologia italiana*. Pisa 1987.

7 Rosellini, I.: *Il sistema geroglifico del Signor Champollion dichiarato ed esposto alla intelligenza di tutti*. Pisa 1825. Rosellini, I.: *Illustrazione di un bassorilievo egiziano della I. e R. Galleria di Firenze*. Firenze 1826. Basreliéf věnoval Peruzzi Leopoldovi II. po svém návratu z Káhiry v roce 1824 a ten ho nechal uložit do galerie Uffizi. Mohlo by se jednat např. o velekněze boha Ptaha nebo o některého z dalších významných hodnostářů tohoto jména v Memfidě.

8 O prvních setkání obou protagonistů v literatuře nepanuje shoda. Podle některých údajů se poprvé oba muži setkali v Bologni při Champollionově krátkém pobytu při cestě z Turína do Říma. Jiní uvádějí, že se setkali až ve Florencii v létě 1825 při Champollionově zpáteční cestě do Turína. Srov. Robinson, A.: *Muž, který*, s. 153, viz pozn. 4.

9 V roce 1824 zřídil Leopold II. na univerzitě v Pise katedru orientálních jazyků, jejímž vedením pověřil Ipollita Roselliniho. O dva roky později byl Rosellini toskánským velkovévodou jmenován profesorem orientálních jazyků. Bresciani, E: L'Egittologia nell'Università di Pisa. *Annali di Storia delle Università italiane*, 14, 2010, s. 175–180.

10 Bresciani, E.: *La Piramide e La torre. Duecento anni di archeologia egiziana*. Pisa 2000.

11 D´Amore, P.: *Il collezionismo vicino orientale in Italia nel XIX secolo e la figura di Riccardo Colucci, diplomatico*. Napoli 1984.

12 Berutti, S.: *Nascita e formazione del Museo Egizio di Firenze*, 2009, http://www.archeologicatoscana.it/nascita-e-formazione-del-museo-egizio-di-firenze/, vyhledáno 28. 9. 2014. V roce 1855 muzeum Museo Egizio založil sám Leopold II. Svezené muzejní egyptské sbírky byly uloženy ve Florencii v prostorách bývalého kláštera v ulici Faenza. Základem byly medicejské kolekce z Uffizi, basreliéf Ptahmese z 13. stol. př. nl. darovaný Simonem Peruzzim Leopoldovi v roce 1824, Nizzoliho sbírka (1824, Nizzoli, G.: *Le piramidi d'Egitto*, Paris 1859.), akvizice získané během francouzsko-toskánské expedice do Egypta v letech 1828–1829 a konečně sbírka jednoho z členů výpravy lékaře Alessandra Ricciho. Další informace o osudech muzea viz pozn. 73.

13 Národní archiv (dále jen NA), Rodinný archiv toskánských Habsburků (dále jen RAT), Leopold II., deník, sign. IX/5, inv. č. 5, fol. 49v.

14 O Champollionově návštěvě Londýna panují mezi badateli rozpory týkající se realizace cesty – viz Robinson, A. (pozn. 4), s. 142–143.

[15] Viz originály Champollionových dopisů Leopoldovi z let 1826–1831 uložené v Národním archivu, RAT, Leopold II., osobní korespondence: Champollion Jean-François, 8 ks a 7 konceptů odpovědí Leopolda: Bologna, 5. 10. 1826, 4 s; R: 8. 11. 1826, 1 s.; Paříž, 3. 3. 1827, 3 s.; R: 0; Paříž, 26. 7. 1827, 3 s.; R: 8. 9. 1827, 2 s.; Paříž, 20. 11. 1827, 3 s.; R: 0; Paříž, 11. 6. 1828, 2 s.; R: Florencie, 4. 7. 182, 2 s.; Alexandrie, 14. 10. 1829, 4 s.; R: Florencie, 22. 12. 1829, 1 s.; Paříž, 14. 5. 1831, 4 s.; R: Florencie, 25. 6. 1831, 1 s.; Paříž, 10. 9. 1831, 2 s.; R: Pisa, 6. 11. 1831, 1 s. Dopisy nebyly dosud vydány, ani analyzovány. Jen jednotlivě zmíněny ve statích: Brescani, E.: I Lorena e l'Egitto. In: *Sovrani nel giardino* d´Europa. Pisa e i Lorena, Coppini, R.P., Tosi, A.(eds.), s. 162–163; Betrò, M.: The Lorena Archive in Prague and the collection from the Tuscan Expedition to Egypt in the Florence Museum. In: *Talking along the Nile*. Pisa 2013, s. 43. Poprvé od svého napsání byly Champollionovy dopisy představeny veřejnosti na výstavě Poklady starého Egypta. Sbírka Josefa Ferdinanda Habsburského. Z fondů Národního muzea – Náprstkova muzea asijských, afrických a amerických kultur, Národního archivu a Vlastivědného muzea v Olomouci, instalované od října 2013 do března 2014 ve Vlastivědném muzeu v Olomouci. Viz též stať Podhorný, R.: Toskánští Habsburkové a Egypt. In: *Poklady starého Egypta* (katalog výstavy). Olomouc 2013, s. 9–11.

[16] Giuseppe Nizzoli pracoval na rakouském konsulátu v letech 1814–1828. Vydal o egyptských památkách knihu Nizzoli, G.: *Le Piramidi d'Egitto: Osservazioni di Giuseppe de Nizzoli*. 2. vyd. Paris 1858. Daris, S.: *Giuseppe Nizzoli un impiegato di consolare austriaco nel Levante agli albori dell'Egittologia*. Napoli 2005.

[17] NA, RAT, Leopold II., Champollion Jean-François, dopis, Bologna, 5. 10. 1826, 2 s. Pokud je použito z jednoho dopisu více citátů, neuvádí autorka pro přehlednost odkaz na folio, ale jen počet stran archiválie, aby nenarůstal zbytečně počet poznámek.

[18] Bresciani, E.: Girolamo Segato e l'esplorazione della Piramide di Gioser a Saqqara (dicembre 1820 – marzo 1821). In: *Talking along the Nile*. Pisa 2013, s. 59–64. Pocchiesa, I. – Fornaro, M.: *Gerolamo Segato, esploratore dell'ignoto, scienziato, viaggiatore, cartografo (1792–1836)*. Belluno 1992. Bresciani, E.: Gerolamo Segato e le sue carte inedite preso la Biblioteca Statale di Lucca. In: *La conoscenza dell'Asia e dell'Africa in Italia nei secoli XVIII e XIX*, I., Napoli 1984.

[19] Bresciani, E.: *I Lorena*, (pozn. 15), s. 161.

[20] Je známo, že Segato na šest dnů zůstal uzavřen, aniž by z ní vyšel, v Džoserově pyramidě, kterou dokonale zachytil na svých plánech, které se jako několik málo dalších dokladů o Segatově práci dochovaly a jsou uloženy v knihovně v Lucce. V roce 1827 vydal publikaci *Saggi pittorici, geografici, statistici, idrografici e catastali sull'Egitto*. Firenze 1827. Segato přišel o část své dokumentace při požáru za výpravy v Egyptě. Rotrpčen, že Leopold odmítl zaplatit náklady vydání na jeho knihy a nevybral ho mezi členy toskánské skupiny francouzsko-toskánské expedice do Egypta, zničil sám další část své kolekce, zápisů a kreseb. Zajímavé však je, že Segata toskánský velkovévoda pověřil mapováním Toskánského velkovévodství a jeho kartografické dílo i financoval. V roce 1832 bylo vydáno pod názvem: *Carta geometrica della Toscana, accresciuta d´indicazioni ed incisa da Girolamo Segato*. Firenze 1832. Srov. exempláře Segatovy mapy v NA, RAT, Mapy, inv. č. 420 a 453.

[21] Gabbinetto letterario působí ve Florencii dodnes a sídlí v prostorách paláce Strozzi.

[22] Srov. velmi podrobný, nedatovaný [před 22. 4. 1826] zápis toskánského velkovévody v jeho deníku o prohlídce kolekce, kterou si prohlédl Champollion pověřený francouzskou komisí pro nákup egyptských starožitností pro Egyptské muzeum v Louvru, s popisem některých vzácných artefaktů. NA, RAT, Leopold II., deník 1826–1827, IX/7, inv. č. 7, fol. 16v–17v.

[23] Do Livorna byly přiváženy z Egypta neuvěřitelně cenné sbírky starožitností z Egypta, kde byly přechodně uskladněny, někdy i několik let, než se našel kupec ochotný zaplatit požadovanou cenu. Ve skladech byly deponovány v naprosto nevhodných podmínkách, v nichž trpěly především písemnosti na papyrech. Jak známo, čekaly v toskánském přístavu kolekce francouzského konsula Bernardina Drovettiho, anglického konsula Henryho Salta, švédského a norského diplomata Johanna Anastasiho. Po určitou dobu tu našel azyl i Nizzoliho egyptský soubor starožitných památek. Módou pro livornskou společnost se staly prohlídky skladišť s přivezenými egyptským sbírkami.

[24] NA, RAT, Leopold II., Champollion Jean-François, dopis, Bologna, 5. 10. 1826, fol. 1v.

[25] *Lettres à Zelmine*. Ed. Bresciani, E. Paris 1978.

[26] V Livornu vyšla i první sumarizující publikace o dosavadních výzkumech pyramid, prováděných janovským kapitánem Giovannim Battistou Cavigliou v Rachefově (řecky Chefrenově) pyramidě, a při odkrývání pískem zasypané Sfingy. Viz Brandi, A.: *La descrizione compendiosa della Piramide di Giza*. Livorno 1823. V roce 1825 přednesl Francesco Pistolesi na půdě akademie „*Discorso sullo studio delle antichità egiziane*", v němž shrnul dosavadní objevy v Egyptě.

[27] NA, RAT, Leopold II., Champollion Jean-François, dopis, Bologna, 5. 10. 1826, fol. 1r.

[28] NA, RAT, Leopold II., Champollion Jean-François, dopis, Bologna, 5. 10. 1826, fol. 2r.

[29] NA, RAT, Leopold II., Champollion Jean-François, dopis, Paříž, 3. 3. 1827. Tento třístránkový list je přímo nabitý informacemi a koncipovaný co do obsahu jako naprosto logicky provázaný celek, že z něj, aniž bychom ho citovali celý, lze jen obtížně vybrat ukázkové pasáže.

[30] Pamětní spis uveřejněn viz Champollion, J.-F.: *Lettres écrites d´Égypt et de Nubie en 1828 et 1829*. Ed. Didot, Firmin, Paris 1833, s. 1–19.

[31] Dopisy Karla X. z let 1833, 1835, tedy až z doby jeho exilu, jsou uloženy v NA, RAT, Leopold II./1, inv. č. 140. Jedná se o 2 Karlovy dopisy zdvořilostního charakteru, 2 koncepty odpovědí Leopolda II., neobsahují zmínky o společné expedici do Egypta.

[32] NA, RAT, Leopold II., Champollion, dopis, Paříž, 26. 7. 1827, 3 s., cit. fol. 1r–v, 2r.

[33] Alessandro Ricci, Sieňan (1795–1834), vystudoval medicínu na univerzitě v Sieně. Byl významným badatelem a kreslířem v Egyptě. Jeho první cesta za památkami do Egypta se uskutečnila již v letech 1817–1822, kde nejprve v roce 1818 spolupracoval se známým dobrodruhem a amatérským archeologem Giovannim Battistou Belzonim (1778–1823), který prováděl dosti drastickým způsobem vykopávky v Gíze, Karnaku a objevil hrobku Sethiho I. v Údolí králů. Belzoni shromažďoval pro anglického konsula Henryho Salta egyptské artefakty, které pak byly převáženy do Britského muzea v Londýně. Ricci se připojil ještě k dalším výpravám do Núbie. Ricci okopíroval malby z hrobky Sethiho I. V roce 1819 podnikl cestu do Núbie spolu s Williamem Johnem Bankesem, Giovannim Finatim a Johnem Hydem, během níž dorazili až do Mograkka. V roce 1820 se vydal spolu s trestnou výpravou Hassana Beye, poslanou egyptským vicekrálem Muhammadem Alím proti nezávislé oáze Síwa. Zde se seznámil s bývalým konsulem Drovettim, Mauricem Linantem de Bellefondsem a Domenicem Enegildem Fredianim a věnoval se zde opisům různých nápisů na stěnách chrámu boha Amona a průzkumu oblasti kolem oázy Síwa. V září téhož roku se s francouzským malířem M. Linantem de Bellefondsem vydali k Suezu na Sinaj, kde navštívili klášter svaté Kateřiny a města el-Tór a Serábit el-Chádim.V létě roku 1821 se s Linatem přidali k expedici do Sennaru vedenou Ibráhímem pašou a s ní dorazili až k soutoku Modrého a Bílého Nilu. V roce 1822 se vrátil do Itálie. Usídlil se ve Florencii, kde pracoval na svých 9 tabulích kreseb z Egypta a vydání svého deníku. Spojil se s Champollionem a Rosellinim. Leopold II. ho pro jeho zkušenosti a lékařské vzdělání jmenoval členem francouzsko-toskánské expedice. Po Ricciho smrti v roce 1834 všechny jeho sbírky získal Leopold II., jež pak byly předány do Egyptského muzea (dnes oddělení Národního archeologického muzea ve Florencii). Sammarco, A.: Alessandro Ricci da Siena e il suo giornale dei viaggi recentemente scoperto. *Bulletin de la Société Royale de Géographie d´Égypte*, 17, 1929, s. 293–326. Týž, *Alessandro Ricci e il suo giornale dei viaggi.* 2. Documenti inediti o rari, Il Cairo, Société Royale de Géograpie d´Égypte, 1930. Salvoldi, D.: Alessandro Ricci's Travel Account: Story and Content of his Journal Lost and Found. In: *Egitto e Vicino Oriente*, 32, 2009, s. 113–119.

[34] V NA, RAT, Leopold II., Raddi Giuseppe (1770–1829), je uloženo 5 ks dopisů Raddiho Leopoldovi z expedice do Egypta z let 1828–1829: **Káhira, 24. 9. 1828, 5 s.; Suit Licopolis, 9. 11. 1828, 3 s.; Ibsambul** (Abú Simbel), 11. 1. 1829, 7 s.; Rosetta (er-Rašíd), 6. 6 1829, 7 s.; Rosetta (er-Rašíd), 9. 6. 1829, 2 s.

[35] NA, RAT, Leopold II., Champollion Jean-François, dopis, Paříž, 20. 11. 1827, 3 s.

[36] NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito: celkem dochováno 12ks + 4 přílohy z let 1827–1831. V souboru dopisů se nenachází ani jeden koncept odpovědi Leopolda Rosellinimu, jako tomu bylo v případě korespondence s Champollionem. Paříž, 20. 11. 1827, 3 s.; Paříž, 14. 7. 1828, 2 s.;

Alexandrie, 26. 8. 1828, 3 s.; Gíza, 10. 10. 1828, 3 s.; Théby, 24. 11. 1828, 4 s.; Nubie – Ibsambul, 8. 1. 1829, 4 s.; Ombos (Kóm-Ombo), 15. 2. 1829, 4 s.; Théby Bibán el Mulúk, 30. 5. 1829, 10 s.; Théby, 2. 7. 1829, 4 s.; Livorno, přístav, 28. 11. 1829, 3 s.; Livorno, S. Leopoldo, 29. 12. 1829, 4 s.; + 4 přílohy seznamů, 30 s. 1) kreseb, 4 s.; 2) kreseb členěných dle autorství, 3 s.; 3) artefaktů z akvizic, 12 s.; 4) předmětů z vykopávek z Théb a Abydu 11 s.; Paříž, 23. 9. 1831, 2 s.

37 NA, RAT, Leopold II., Champollion Jean-François, dopis, Paříž, 11. června 1828, 2 s.

38 NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis, Paříž, 14. července 1828, 2 s.

39 O egyptské výpravě podrobněji viz Robinson, A.: *Muž, který*, s. 166–207, s. 174, viz pozn. 4, mapka cesty výpravy po Nilu. Robinson ale ve své knize vychází z dokumentů a korespondence zachované Champollionem, nikoliv členy toskánské části expedice. Srov. Champollion, J.-F.: *Lettres écrites d'Égypte et de Nubie en 1828 et 1829*. Ed.: Didot, Firmin, Paris 1833, 470 s. Vzhledem k tomu, že k vlastní expedici existuje celá řada literatury, studií, edic, včetně díla obou egyptologů, tedy Monument, uveřejněných a přístupných i v různých formátech na internetu, a k omezenému rozsahu článku, se autorka předkládané studie rozhodla při výkladu cesty opírat se pouze o informace z originálů dosud nepublikovaných dopisů Roselliniho, Champolliona, Raddiho a deníkových záznamů Leopolda II., dochovaných v NA, RAT, Leopold II., deníky a osobní korespondence. Autorka pro informace o egyptské expedici vzhledem k tomu, že v Rodinném archivu toskánských Habsburků je dochováno více Roselliniho dopisů toskánskému velkovévodovi z výpravy než Champollionových, využila ještě informací z „Consulta l'Archivio Rosellini" dostupných na http://www.progettorosellini.com, Archivio Ippolito Rosellini Archivio Ippolito Rosellini, vyhledáno 28. 9. 2014, sestavených na základě podkladů z archivního fondu Rosellini, uloženého knihovně v Pise, a zveřejněných Oddělením historických věd starého světa na Universitě v Pise: © 2011 DIPARTIMENTO DI SCIENZE STORICHE DEL MONDO ANTICO DELL'UNIVERSITÀ DI PISA.

40 Robinson, A.: *Muž, který*, s. 170–171, pozn. 4. Expedice na ne zcela korektní doporučení konsula Drovettiho, který napsal Champollionovi z Egypta 3. května 1828, neměla kvůli opětným nepřátelským vztahům osmanské říše vůči Evropanům opustit Francii. Naštěstí dopis dorazil do Paříže až po odjezdu Champolliona do Toulonu. Bratr Jacques-Joseph Champollion Drovettiho úřední sdělení pozdržel. Proto vládní telegram o zdržení expedice dorazil do Toulonu, až když už byli muži odhodlaní dobýt Egypt na moři.

41 NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis, Alexandrie, 26. srpna 1828. *„Když jsme šťastně dorazili do Alexandrie, jedna z mých hlavních starostí byla prohlédnout a ohodnotit kolekci egyptských starožitností pana Nizzoliho, v souladu s příkazem, který jsem jménem Vaší císařské a královské Výsosti obdržel od jeho Excelence pana rady Fossombroniho."* Podle této informace a dokumentace uložené ve fondu Rosellini v Pise korespondoval Ippolito jednak s toskánským ministerským předsedou Vittoriem Fossombronim i s bývalým vyslancem v Paříži Nerim Corsinim. V NA ve fondu RAT, Leopold II., osobní korespondence, jsou sice uloženy dopisy obou nejvyšších úředníků toskánského státu, ale v nich zmínka o egyptské expedici nalezena nebyla.

42 NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis, Gíza, 10. října 1828, 3 s., fol. 1r: *„V jednom dopise psaném z Káhiry 30. září Jeho excelenci panu radovi knížeti Corsinimu, jsem ho uvědomil o nákupu různých egyptských starožitností získaných za velmi výhodnou cenu v Alexandrii, mezi nimiž krásný vápencový sarkofág s vyrytými hieroglyfy vně i uvnitř a skulpturami provedenými v dobrém stylu."* V tomto dopise Rosellini psal Leopoldovi o svém výhodném nákupu egyptských starožitností zakoupených v Alexandrii s podrobným popisem luxusních kusů a určením doby jejich vzniku podle panovníků, s uvedením jmen faraonů, s popisem dalších staroegyptských památních míst, která mezi Alexandrií a Káhirou navštívili, stejně jako s informacemi o prohlídce pyramid v Gíze a popisem nástěnných maleb uvnitř hrobek s údaji o tom, jak hieroglyfické nápisy rozšířily Champollionův slovník staroegyptského písma. Dále popisoval, jak budou pokračovat na lodích po Nilu směrem k Thébám, tamtéž, fol. 2r: *„Zítra se vrátíme loďmi, abychom pokračovali v cestě proti proudu Nilu, a abychom postupovali stále do nitra této země plné přírodních krás a uměleckých památek. Doufáme, že dorazíme do Théb za 20 dnů."* Jak z uvedeného vyplývá, tyto dosud nevyužívané

a nepublikované dopisy jsou nedoceněným zdrojem informací o cestě expedice. Mají nesmírný význam jako přímé a bezprostřední svědectví prožitých zážitků členů expedice i pozorování života místních obyvatel i podmínek, v nichž chudí Arabové žili, které se jim jevily jako bídné. Tamtéž, fol. 2r: *„Země je velmi klidná, a tito chudí Arabové se na nás dívají jako bychom byli sesláni Boží Prozřetelností, abychom jim nějakou mincí ulevili v jejich bídě, která je opravdu nesmírná. Vypěstované plody patří všechny jen jednomu majiteli a pánovi Egypta, a chudákům zemědělcům nezbývá než zakrýt svou nahotu."*

43 Archeologická lokalita, ležící asi 270 km jižně od Káhiry na východním břehu Nilu. Je známá především díky hrobkám nomarchů z období konce 1. Přechodné doby a počátku Střední říše.

44 NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis Théby, 24. listopadu 1828, 4 s.

45 V dopise jsou jména uvedena v italské podobě: „Eptanoide" a „Nomo Ermopolitano", srov. obsahově velmi podobný dopis Roselliniho svým kolegům do Pisy, datovaný v Núbii-Ibsambulu (Abú Simbelu) dne 16. ledna 1829, tedy o dva měsíce později, než byl napsán list s těmito informacemi toskánskému velkovévodovi. Dopis do Pisy byl otištěn v *Nuovo giornale de' letterati*, Tomo XVIII, Letteratura, science morali, e arti liberali. Ed. Nistri, S., Pisa 1829, s. 43–44.

46 NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis Théby, 24. listopadu 1828, fol. 1v–2r.

47 NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis Théby, 24. listopadu 1828, fol. 1v–2r, následuje podrobný popis zobrazených scén, včetně detailů, stejně jako tomu je u ostatních skupin popisovaných nástěnných maleb.

48 NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis Núbie-Ibsambul, 8. ledna 1829, 4 s.

49 V době výpravy stál chrám v Kalábše, který navštívili, na svém původním místě. Byl postaven až v římské době za císaře Augusta. V roce 1970 v souvislosti se stavbou Asuánské přehrady byl před zatopením přemístěn, stejně jako jiné zdejší staroegyptské objekty, včetně Abú Simbelu. Mnohem slavnější bylo v souvislosti s vybudování velkolepého vodního díla přemístění chrámu stojícího na ostrůvku Fílé, který egyptologové také viděli na originálním stanovišti. Viz dopis citovaný v pozn. 48, fol. 1r.

50 NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis, Ombôs, 15. února 1829, 4 s. V překladu autorka uvádí pro srozumitelnost italského textu dopisu název lokality el-Dakka (Pselchis), ve tvaru Dakké (Pselcis), jaký používal Rosellini.

51 Tamtéž, viz. pozn. 50, fol. 1r–v.

52 Jean-Antoine Letronne (1787–1848), francouzský filolog, epigrafik a archeolog.

53 V úryvku psal Rosellini o použití barev fialové a žluté na zobrazení postav bohů, což jak zdůraznil, viděli v této kombinaci poprvé. Navíc vyvrátili svým pozorováním tvrzení v řeckém nápisu, publikovaném J.-A. Letronnem, že postavy byly celé zlacené. Naši badatelé zjistili, že zlato mohlo být použito pouze tam, kde zůstala po jeho opadání nevšední žlutá místa.

54 Gerf Husén, Dendúr, Kalábša, Bét el-Wálí, Debod (v dopise jsou jména ve tvarech Ghirscie-hassa, Dondur, Kalabscie, Beit-ualli, Debodeh).

55 NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopisy, Théby, 30. května (10 s.) a 2. července 1829 (4 s.). Dopisy jsou neobyčejně cenné pro svůj podrobný obsah činnosti členů expedice.

56 Komparaci Champollionových a Roselliniho vědeckých názorů a zhodnocení přínosu pro egyptologii viz Hari, R.: I. Rosellini et J. F. Champollion: deus vies pour egyptologie. In*: Ippolito Rosellini: passato e presente di una disciplina. Atti del Congresso Internazionale*. Pisa 1982, s. 75–80.

57 Údolí králů. Viz Robinson, A.: *Muž, který*, s. 198–199, pozn. 4. Srov. úryvek z dopisu Roselliniho datovaný 30. května 1829.

58 V originálu je jméno faraona ve tvaru Ramses. Dnes se Ramesse IV. řadí do 20. dynastie. Lokalita Bibán-el-Mulúk je v citátu uváděna ve tvaru originálu.

59 Diodorus Sicilský (cca 90 – cca 27 př. n. l.) starořecký historik ze Sicílie. Podle vysvětlení Roselliniho, bylo hrobek nyní odkryto na dvacet, za dob Diodora sotva sedmnáct.

60 Giovanni Battista Belzoni (1778–1823), italský cestovatel a amatérský archeolog. Byl mimo jiné objevitelem hrobky Sethiho I. v Údolí králů.

61 NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis, Théby, 30. května, fol. 3r–v. V originálu je jméno faraona zapsáno jako „Re Usirei".

62 NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis, Théby, 30. května, fol. 2r–v.

63 NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis, Théby, 30. května, fol. 4v–5r.

64 NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis, Théby, 2. července 1829, kde Rosellini uvádí sumarizaci výzkumu v Luxoru a thébské nekropoli v komparaci s poznatky francouzských inženýrů Jean-Baptista Prospera Jolloise (1776–1842) a Édouarda de Villierse du Terrage (1780–1855), kteří se zúčastnili francouzské vědecko-literární expedice do Egypta v souvislosti s Napoleonovým vojenským tažením v roce 1799. Psal především o hrobce krále Osimandia (Tomba di Osimandio). Jméno Osymandios (též Oxymandias, Ozymandias) je přes pořečtěnou formu Vesermaatre jméno Ramesse II. viz poéma *Ozymandias* od anglického básníka Percyho Byssheho Shelleyho (1792–1822), kterou autor začal psát v roce 1817, krátce potom, co Britské muzeum získalo část sochy Ramesse II. Báseň byla vydaná poprvé v roce 1818. Na stejný námět i pod stejným názvem napsal svou básnickou poemu také další anglický poeta Horace Smith (1779–1849).

65 Cesta probíhala od Luxoru a Théb prakticky bez zastávky. Jen Champollion přikázal zastavit nakrátko v Dendeře, aby si ověřil, zda známá kartuše obsahující titul „autokrator" není psána v hieroglyfech, což nebyla. Viz Robinson, A.: *Muž, který*, s. 205, pozn. 4.

66 NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis, Rejda v Livornu, 28. listopadu 1829, fol. 1r: *„Francouzská válečná loď, která měla přepravit obě expedice zpět do vlasti, se ale v přístavu v Alexandrii v dohodnutém termínu nenalézala. Tak jsme byli nuceni se rozdělit, abychom neztráceli čas a příznivé období. My jsme pro přepravu využili obchodní loď. Nalodili jsme se na toskánskou brigantinu l'Aristide, které velel kapitán Jaculich."*

67 NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis, Rejda v Livornu, 28. listopadu 1829, fol. 1r: *„Je mou povinností oznámit Vám Vaše císařská a královská Výsosti, že právě dnes konečně literární toskánská expedice do Egypta dorazila do Livorna po dlouhé a bouřlivé plavbě trvající 40 dnů."*

68 NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis, Rejda v Livornu, 28. listopadu 1829, fol. 1v. Rosellini se zmiňuje o přízni, kterou Champollionovi a jemu věnoval egyptský místokrál, *„Na znamení své milostivé přízně ráčil věnovat* [místokrál] *panu Champollionovi a mně jako ocenění krásné perské šavle vykládané zlatem".*

69 NA, RAT, Leopold II., Champollion Jean-François, dopis, Alexandrie, 14. 10. 1829, 4 s. Rozdělení výsledků výzkumu do skupin: 1. zachycení ikonografické dokumentace; 2. historie a genealogie prvních suverénů vládnoucích v Egyptě, určení rodinných příslušníků, poznání jejich aktivit, zvyků, života soukromého i veřejného; 3. náboženství, panteon bohů, náboženské obřady, religiozita; 4. vytvoření tabulí podle basreliéfů a nástěnných maleb rozdělených podle umění, matérie, praktických činností starých Egypťanů. Uvedený citát o výsledcích viz tamtéž, fol. 1v.

70 Plán lazaretu je dochován v NA, RAT, Mapy, inv. č. 285.

71 NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis se 4 přílohami, Livorno – Lazaret sv. Leopolda, 29. prosince 1829. Rosellini, Ippolito: *Breve notizia degli oggetti di antichità egiziane riportate dalla Spedizione letteraria toscana in Egitto e in Nubia eseguita negli anni 1828 e 1829 ed esposti al pubblico*. Firenze 1830. Betrò, Marilina*: I Lorena Archive in Prague and the collection from Tuscan Expedition to Egypt in the Florence Museum*. In: *Talking along the Nile*. Ed. Betrò, M. – Miniaci, G., Pisa 2013, s. 43–58.

72 Zkrácená analýza výsledku viz dopis NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, Livorno, 29. 12. 1829.
1) Kolekce kreseb přivezených z Egypta: celkem 1325 ks. Rozdělení kreseb do 3 tříd: I. třída – HISTORIE – 8 skupin; II. třída – NÁBOŽENSTVÍ – 7 skupin; III. třída – CIVILNÍ STÁT – 16 skupin; 40 svazků rukopisů hieroglyfických nápisů, poznámek, záznamů, náčrtků, symbolů z monumentů Egypta a Núbie.
2) Kresby rozepsané podle autorů: Alessandro Ricci (469 ks); Giuseppe Angelelli (415 ks); Gaetano Rosellini (320 ks); Salvadore Cherubini (121 ks). Toskánská expedice získala celkem 896 ks kreseb; francouzská expedice: celkem 429 ks. Celkem tedy 1325 ks. Kopie kreseb byly předány recipročně Francouzům.

3) Katalog starožitností z Egypta: akvizice nákupy I. V Alexandrii: sarkofágy, pilastry, stély. II. Během cesty: monolity, basreliéfy, fragmenty, glazury, smalty, bronzy, vosky, dřevo, posvátná zvířata, skarabeové, malé amulety a různé symbolické předměty, dále předměty ze zlata, stříbra a kovů, ornamentů, smaltů, polodrahokamů, skla, pohřební figurky a obrázky, vázy, zbraně, nástroje, náčiní… celkem: 1218 ks. 4) Katalog starožitností z vykopávek z Théb a Abydu: Mumie a rakve ze dřeva, kanopy, vázy, pohřební figurky, mumie zvířat, posmrtné masky, stély, kamenné fragmenty, dřevěné stély, sochy, kamenné vázy, terakoty, bronzy, předměty ze slámy, nástroje, náčiní, boty, oděvy, papyry, medaile… celkem: 660 ks.

73 Museo Egizio, tedy Egyptské muzeum, dnes tvořící oddělení Národního archeologického muzea ve Florencii, bylo založeno Leopoldem II. v roce 1855 v prostorách bývalého kláštera v ul. Faenza (blíže viz pozn. 12). Vlastní archeologické muzeum však bylo zřízeno až v roce 1870. Egyptské sbírky byly uspořádány Ernestem Schiaparellim (1856–1928), kdy byl v letech 1881–1893 ředitelem egyptské sekce muzea ve Florencii.

74 Champollion, J.-F.: *Monuments de l'Égypte et de la Nubie.* Firmin Didot fréres, Paris 1835−1845. Ty však v letech 1835–1845 dopracoval a připravil k vydání po smrti Jeana-Françoise jeho starší bratr Jacques-Joseph Champollion-Figeac (1778–1867).

75 NA, Rodinný archiv Metternichů, Acta Clementina, AC 7, Bankéři, inv. č. 127 A, Lepsius Karl, zdvořilostní dopis ze dne 20. 6. 1852, adresovaný Klementu Wenzelovi Nepomuku Lotharovi Metternichovi s informací o Lepsiově cestě do Egypta a o zaslání jeho díla *Denkmäler aus Ägypten und Äthiopien*. Berlin 1849–1859.

76 Bresciani, E. – Donadoni, G.: *L'antico Egitto di Ippolito Rosellini nelle tavole dai „Monumenti dell' Egitto e della Nubia"*. Bologna 1993, 224 s.

77 Dokumentace o rozsahu cca 20 000 dokumentů k životu a dílu Ippolita Roseliniho, francouzsko-toskánské expedici do Egypta a Núbie 1828–1829 a k dílu Monumenta viz fond Rosellini in Biblioteca Universitaria di Pisa. O Roselliniho projektu expedice viz www. progettorosellini.com, vyhledáno 28. 9. 2014. Srov. dále Ipollito Rosellini e gli inizi dell'Egittologia. Disegni e manoscritti ineditti della Spedizione Franco-Toscana (1828–1829) dalla Biblioteca Univeritaria di Pisa/Ippolito Rosellini and the Dawn of Egyptology. *Original Drawing and Manuscripts of the Franco-Toscan Expedition to Egypt (1828–1829) from the Biblioteca Universitaria di Pisa* (katalog výstavy). Ed. Betrò, Marilina, Cairo 2010, 229 s.

78 NA, RAT, Leopold II., Champollion Jean-François, dopis, Paříž, 14. května 1831.

79 Leopold ocenil Champolliona za jeho činnosti dne 9. února 1830 udělením Řádu sv. Josefa v hodnosti rytíře. Viz Panajia, A.: *Ordine del Merito sotto il titolo di San Giuseppe*. Pisa 2000, s. 168.

80 NA, RAT, Leopold II., Champollion Jean-François, koncept dopisu, Florencie, 25. června 1831.

81 NA, RAT, Leopold II., Champollion Jean-François, dopis, Paříž, 10. září 1831: *„Dohody mezi panem profesorem Rosellinim a mnou o publikování výsledků naší cesty do Egypta a Núbie jsou definitivně skončeny a chtěli bychom pokorně požádat o Vaše předběžné schválení; Souhrnné dílo, jemuž dáme název, Monumenta Egypta a Núbie, vyjde tiskem postupně a bude presentovat kompletní myšlenku celého záměru a šíře naší publikace."*

82 NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis, Paříž, 23. září 1831: *„V důsledku naší dohody bude zveřejněn Manifest, který mi dává za povinnost poslat ho Vaší císařské a královské Výsosti. Jím se úředně oznamuje ušlechtilá záštita, kterou Vaše Výsost ráčila udělit tomuto vědeckému podniku, ne menší než ta, kterou obdržel od francouzské vlády."*

83 Poslední poctu vzdal Rosellini Champollionovi viz Rosellini, I.: *Tributo di riconoscenza e di amore reso alla onorata memoria di J. F. Champollion il minore*. Pisa 1832.

84 NA, RAT, Leopold II., Raddi Giuseppe, 1828–1829, 5 ks datovaných: Káhira, 24. 9. 1828, Asjút Lykopolis, 9. 11. 1828, Ibsambul, 11. 1. 1829, Rosetta (er-Rašíd), 6. 6. 1829, Rosetta (er-Rašíd), 9. 6. 1829. Jde o naprosto unikátní autografy, které jsou výlučně uloženy v NA.

85 NA, RAT, Leopold II., Raddi Giuseppe, dopis datovaný v Káhiře, dne 24. 9., 5 s., fol. 1r., 2r s podrobným záznamem o rostlinách zde rostoucích, s uvedením jejich domorodých názvů a popisem přírodních podmínek. Srovnává floru v okolí Alexandrie a Káhiry a píše o objevení různých plazů.

[86] NA, RAT, Leopold II., Raddi Giuseppe, dopis datovaný v Asjút Lykopolisu, 9. listopadu 1828, 3 s. Dále píše, že určil víc jak tři druhy netopýrů, různé druhy plazů, které získal v pyramidách Gízy a Sakkáře. V Bení-Hasanu nachytal kromě plazů také nějaké ptáky a mnoho zástupců hmyzu, jež patří do řádu Orthoptera – rovnokřídlích.

[87] NA, RAT, Leopold II., Raddi Giuseppe, dopis datovaný v Ibsambulu/Abú Simbelu, dne 11. ledna 1829, 7 s.

[88] NA, RAT, Leopold II., Raddi Giuseppe, dopis Ibsambul/Abú Simbel, 11. ledna 1829, fol. 1r–v.

[89] NA, RAT, Leopold II., Raddi Giuseppe, dopis Ibsambul/Abú Simbel, 11. ledna 1829, fol. 5r, 6v–7r.

[90] NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis, Théby, 30. května 1829, fol. 4v.

[91] NA, RAT, Leopold II., Raddi Giuseppe, dopis datovaný v Rosettě (er-Rašíd), dne 6. června 1829, 7 s., fol. 1r, 3r.

[92] Italský název pro jezero Burullus s brakickými vodami rozkládající se na východ od Rosetty neboli er-Rašídu.

[93] NA, RAT, Leopold II., Raddi Giuseppe, dopis datovaný v Rosettě (er-Rašíd), dne 9. června 1829, 2 s., fol. 1r.

[94] NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis, Rejda v Livornu, 28. listopadu 1829, fol. 1r: *„Štěstěna, která nám po celou dobu naší cesty projevovala svou přízeň,* nás *chtěla na konci cesty naplnit hořkostí ze ztráty našeho vynikajícího druha, profesora Raddiho. Tato bolestná událost, která silně poznamenala nás všechny i naše francouzské druhy, opravdu otrávila všechnu naši radost z konce celé expedice a z bohatství našich dosažených výsledků.“*

[95] NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis, Rejda v Livornu, 28. listopadu 1829, fol. 1r. V dopise popsal také způsob převzetí Raddiho přírodovědných sbírek, které převzal v Alexandrii od italského generálního konsula, jenž je měl po smrti Raddiho opatrovat. Ten vzorky nechal zabalit do 26 beden. Rosellini je po převzetí přidal ke svým bednám naplněným egyptskými starožitnostmi a všechno nechal přichystat k přepravě do Livorna. Roselliniho egyptské kolekce a Raddiho botanická sbírka nebyly převezeny spolu se členy výpravy, ale měly být přepraveny později na sardinské lodi: *„… v 26 bednách, které se nalodily spolu s našimi sbírkami starožitností na sardinskou loď, která má celý náklad převést do Livorna krátce po nás.“* Sbírky přistály v livornském přístavu až 22. prosince. O sbírkách viz Alla memoria di Giuseppe Raddi, Tip. Chiari, Firenze 1830: např. příspěvky: Savi, Gaetano: Rapporto sulla collezione di piante raccolte in Egitto dal naturalista Giuseppe Raddi. In: *Alla memora di Giuseppe Raddi*. Firenze 1830, s. 17–21. Catalogo di piante egiziane raccolte dal naturalista Giuseppe Raddi. Tamtéž, s. 29–33. Bertoloni, A.: Rapporto sulla collezione di piante raccolte in Egitto dal naturalista Giuseppe Raddi del Prof. Cav. Gaetano Savi. In: *Annali di storia naturale*, IV., 1830, s. 90–100; Amadei, L. – Baldini, R. M. – Garbari, F. – Maccioni, S.:„Herbarium Horti Pisani: i Tipi delle specie di Giuseppe Raddi (1770–1829)“. In: *Atti della Società Toscana di Scienze Naturali*, Serie B, CXII (2005), s. 167–173.

[96] Celkem je v toskánském archivu dochováno 8 vlastnoručních dopisů Champolliona (1826–1831), 7 konceptů odpovědí toskánského velkovévody Jeanu-Françoisovi, Leopoldovy záznamy v denících o Champollionovi a Rosellinim; 12 originálních dopisů Roselliniho z letech 1827–1831; a konečně 5 dopisů Raddiho z výpravy do Egypta. Tedy tyto dokumenty, pokrývající přípravu výpravy do Egypta, průběh celé expedice a konečně okolnosti vydání Monument, stejně jako přírodovědná pozorování toskánského botanika, lze hodnotit jak kvantitativně, tak především kvalitativně jako objevný příspěvek k historii egyptologie, který by neměl být historiky opomíjen.

[97] NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis se 4 přílohami, Livorno – Lazaret sv. Leopolda, 29. prosince 1829. V prostorách přírodovědného muzea (Museo di Storia Naturale) v Calci u Pisy byla díky tomu otevřena výstava „Kenamun, ľundicesima mummia“, jež probíhala od 12. dubna do 29. června 2014. K výstavě byl vydán nakladatelstvím Edizioni ETS v Pise stejnojmenný katalog, editovaný profesorkou Marilinou Betró. Ta v něm podrobně popsala objev a identifikaci ostatků vzácného nálezu.

Summary

The Fatal Error of Champollion:
„For Me, Leading the Way to Memphis and Thebes Through Turin“
Eva Gregorovičová

The present article analyses unknown and scientifically unexplored autographic letters from the founders of Egyptology – Jean-François Champollion (France) and Ippolito Rosellini (Tuscany) – addressed in the years 1826–1831 to the Tuscan ruler Leopold II, Grand Duke of Tuscany, who co-financed the Franco-Tuscan scientific and literary expedition into Egypt in the years 1828–1829. The correspondence is deposited in the Family archive of the Tuscan Habsburgs in the National Archives in Prague. In total, 8 autographic letters from Champollion (1826–1831), 7 drafted replies of the Tuscan Grand Duke to Jean-François Champollion, 12 original Rosellini's reports from the years 1827–1831 and 5 papers (1828–1829) from the famous Tuscan natural scientist and expedition member Giuseppe Raddi are stored in the archive. Combined information from all investigated letters of the three scientists and the personal diary records of Leopold II, Grand Duke of Tuscany, allows us to create very detail mosaic of the exploratory enterprise – from Champollion's visit, to the first idea of the joint expedition, Rosellini's research fellowship in Paris connected to the frenzied preparation of the expedition, through the course of the expedition itself until the publication of "Monument". The documents can be evaluated both quantitatively and qualitatively as a revealing contribution to the history of Egyptology.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
č. 308: 67–96, 2014

Rakouský fotograf, malíř a cestovatel Richard Buchta (1845–1894) a jeho pozůstalost v Olomouci

Markéta Doláková

Abstract
Austrian Photographer, Painter and Explorer Richard Buchta (1845–1894) and His Legacy in Olomouc

The first part of the contribution introduces the personality of Richard Buchta (1845–1894), Austrian photographer, painter and explorer of Africa. The second part is focused on his material legacy preserved in Olomouc (the Research Library and the Regional Museum).

Key words: travelling, photography, painting, drawing, legacy, Olomouc

I. Úvod

Jméno Richarda Buchty patří ve spojitosti s cestováním po Africe v druhé polovině 19. století a dějinami fotografování na tomto kontinentu k často citovaným. Jeho biografický medailon lze nalézt v mnoha obecných lexikonech, ale i ve specializovaných příručkách. Povědomí o osobě Richarda Buchty napomáhaly a dodnes pomáhají zachovat také jeho vlastní publikované práce a příspěvky tematicky zaměřené na regiony severovýchodní Afriky, které procestoval. Výsledky nejznámější z jeho činností – fotografování – pozitivně ohodnotili již Buchtovi současníci, stejně tak se staly předmětem zájmu pozdějších odborných článků a statí. Poznání Buchtovy výtvarné tvorby zůstává oproti tomu spíše upozaděno. Existuje pouze povšechná představa o jeho díle, založená na ojedinělých zmínkách o konkrétních pracích.

Z publikovaných zdrojů víme o životě Richarda Buchty poměrně mnoho. Narodil se v Haliči v roce 1845. Další zprávy o jeho osobě se však vztahují až k 60. letům 19. století a informují o jeho cestách po Evropě. Do téhož období lze vřadit Buchtovo působení v Banátu, s nímž se pojí první, byť stručné, zmínky o vlastní malířské tvorbě a pracovních zakázkách (restaurování oltářních obrazů). Důležitý mezník v životě Richarda Buchty představuje pobyt v Africe, zvláště dobrodružné výpravy, které podnikl koncem 70. let 19. století na území dnešního Súdánu, Jižního Súdánu a Ugandy. Výsledným produktem těchto cest se kromě cestopisného příspěvku *Meine Reise nach den Nil-Quellseen im J. 1878*, otištěného v *Dr. A. Petermann´s Mittheilungen*, stalo fotografické album *Die Oberen Nil-Länder* (vydáno 1881), ceněné pro svou vědeckou i uměleckou hodnotu. Po návratu do Evropy se Buchta na čas usadil v Mnichově (první polovina 80. let 19. století) a je známo, že zde pracoval pro krále Ludvíka II. Bavorského a věnoval se malbě miniatur. V letech 1885 až 1886 je zaznamenán Buchtův druhý pobyt v Africe, tentokrát v Egyptě. Písemná reflexe zdejší výpravy vedené od pyramid v Gíze na jih do oázy Fajjúm vyšla opět tiskem.

Poslední údobí svého života (1886–1894) strávil Buchta ve Vídni. Maloval portrétní miniatury a akvarely s náměty z Orientu, vydal další ze svých spisů zaměřených na africké regiony a podílel se na vzniku cestopisu *Reisen in Afrika* Wilhelma Junkera, jednoho z význačných cestovatelů po Africe, s nimiž se během svých výprav blíže seznámil. Zemřel ve Vídni 29. července 1894.

Přestože biografie Richarda Buchty je v základních obrysech poměrně ucelená, některá „témata" jeho života autoři publikovaných prací zcela pomíjí, zejména rodinné zázemí, kontakty s jinými umělci či fotografy a dobu a místo školení. V případě posledně jmenovaného vyplývá tento fakt z absence dokladů nebo jejich znalosti pro celé období Buchtova dětství a dospívání a souvisí také se skromným počtem jeho vlastních výtvarných děl, jež jsou doposud známa, a to navíc jen prostřednictvím písemných záznamů. Ani předkládaný příspěvek nepřináší k otázkám uměleckých kontaktů a vzdělání Richarda Buchty nové poznatky, obohacuje však seznam jeho dříve zaznamenaných prací o další, dosud neznámé, nejen informacemi o jejich existenci, ale i konkrétními dochovanými příklady. Větším dílem přispívá článek k „tématu" Buchtova rodinného zázemí a odkrývá blízký příbuzenský vztah k osobě, která je přímo spojena s Olomoucí. Skrze ni pak seznamuje s Buchtovou pozůstalostí, pravděpodobně však jen s její částí, kterou tato spřízněná osoba, sestra Richarda Buchty, vlastnila a která se dodnes v Olomouci dochovala (ve Vědecké knihovně a Vlastivědném muzeu).

Podnětem, jenž vzbudil zájem o Richarda Buchtu, motivoval ke vzniku tohoto článku a na základě jehož studia došlo k odhalení Buchtovy pozůstalosti uložené v Olomouci a objasnění jejího původu, stejně jako k odkrytí dalších nových skutečností, byl „doklad" nalezený koncem roku 2013 v olomouckém Vlastivědném muzeu. Tento doklad představuje fragment obinadla mumie jednoho z nejvýznačnějších vládců starověkého Egypta Ramesse II. a k němu přiložená obálka s textem psaným rukou Richarda Buchty a jeho sestry. Dříve než však bude o zmíněném předmětu, který s největší pravděpodobností pochází právě z Buchtovy olomoucké pozůstalosti, a o nových poznatcích pojednáno, je třeba věnovat pozornost nejprve samotnému Richardu Buchtovi. Zvláště proto, že neexistuje jeho souhrnná biografie, která by sumarizovala dosavadní poznatky publikované formou hesel, článků a statí a porovnala je s dobovými zdroji. Medailony Richarda Buchty jsou různého rozsahu či informační bohatosti a pouze ve výjimečných případech přesahuje jejich text polovinu strany knihy. Každý z nich, včetně článků nebo statí, výběrově přejímá a opakuje starší fakta, někdy připojuje informaci novou, tu však zpravidla nerespektují další autoři či tituly. Předkládaný článek se proto pokusí ve své první části podat ucelený, jistě ne však zcela úplný, obraz Buchtova života, a to na základě publikovaných prací doplněných dobovými údaji a nově zjištěnými informacemi. Buchtova biografie pak poslouží jako platforma pro druhou část textu, zaměřenou na jeho olomoucké příbuzné a na osobní pozůstalost, která se dochovala v Olomouci.

Přes svůj rozsah článek zvolené téma, nebo spíše obě témata (Buchtův životopis, Buchtova pozůstalost v Olomouci), zcela nevyčerpává. Snaží se čtenáři předložit nově zjištěná, více či méně detailně rozpracovaná fakta nebo na ně upozornit s předpokladem, že mohou posloužit jako východisko pro další studium.

II. Biografie Richarda Buchty

Počáteční léta (1845 až 1870)[1]

Richard Buchta [obr. 1], v umělecko-historických slovnících uváděn také jako Puchta, se narodil 19. ledna 1845 v Radlově v Haliči, na území dnešního Polska. Ze životopisných údajů je to jediná informace o Buchtově původu a zázemí, kterou máme k dispozici.[2]

Obr. 1. Podobizna Richarda Buchty. Österreichische Nationalbibliothek Wien, Bildarchiv und Grafiksammlung. Dostupné na: http://data.onb.ac.at/rec/baa7952477, vyhledáno 28. 4. 2014.

Další biografické poznámky se vztahují, navíc jen ojediněle, až k Buchtově působení v Banátu. Konkrétně, ale bez dalších podrobností, je uváděna Bela Crkva (na území dnešního Srbska), dále pak Oravice (na území dnešního Rumunska). V Oravici v kostele Povýšení sv. Kříže měl Buchta restaurovat hlavní oltářní obraz připisovaný významnému vídeňskému malíři Franzi Xaveru Wagenschönovi (1728–1790) a v nedalekém poutním kostele Maria-Tschiklowa boční plátno s námětem *Sv. Anny vyučující Pannu Marii*. Následuje poznámka o Buchtově akvarelu s námětem *Stavby horské železnice z Aniny do Bazias*.[3] Přestože ani jedna z představených zakázek či jmenovaný akvarel nejsou datovány, lze alespoň zhruba vymezit dobu, kdy na nich Buchta mohl pracovat. Víme-li, že zmiňovaná téměř 100 km dlouhá železniční trať vedla z Bazias přes zastávky Bela Crkva a Oravice do Aniny a že její poslední část Oravice–Anina byla zbudována v letech 1860 až 1863,[4] je možné vznik Buchtova akvarelu klást do tohoto tříletého období. Někdy poté, pravděpodobně však v rámci jednoho pobytu v tomto regionu, mohl Buchta restaurovat obrazy v Oravici a blízkém kostele Maria-Tschiklowa či pracovat na prozatím neznámé zakázce v Bele Crkvi. Jmenované destinace totiž nedělila příliš velká vzdálenost a díky nové železniční dráze byly snadno dostupné.

Ještě v 60. letech 19. století Buchta procestoval další evropské země (Německo, Francii, Maďarsko) a rok strávil pobytem v Istanbulu.

Poprvé v Africe (1870 až 1880) a fotografické album „Die Oberen Nil-Länder“ (1881)

Zmiňované údaje předchází zprávy o první Buchtově cestě do Afriky, respektive do Egypta, která bývá kladena na počátek 70. let 19. století, či přímo do roku 1870. Někdy je uváděn tříletý Buchtův pobyt v Káhiře. Mnohem jistější jsme si však až u výprav plánovaných a realizovaných v letech 1877–1880 a doložených dobovými zdroji.

První z nich informuje o kontaktu Richarda Buchty s italským cestovatelem, později guvernérem dvou provincií v Africe Romolem Gessim (1831–1881).[5] Podpořen úspěchy z poslední průzkumné cesty kolem Albertova jezera (1876), za něž mu italská geografická společnost v Římě udělila zlatou medaili, organizoval Gessi brzy poté rozsáhlou expedici s cílem probádat oblast ve východní a jižní části dnešního Súdánu a severovýchodu

Jižního Súdánu, jmenovitě přes města Suákin, Berber, Chartúm a dále proti proudu Bílého Nilu. Za společníky si vybral dva muže *„plné ochoty a kuráže“* – přírodovědce Giacoma Mörche a *„zkušeného fotografa umělce“* Richarda Buchtu. Mörch se měl věnovat shromažďování geologických a přírodovědných poznatků a Buchta pořizovat fotografie a kresby početných *„antropologických typů“* tamních obyvatel.[6] Na základě tohoto sdělení nelze Buchtův dřívější pobyt v Africe vyloučit a je možné se domnívat, že jeho jméno bylo v kruzích cestovatelů známé a že se musel již dříve etablovat jako fotograf a malíř, respektive kreslíř. Expedice, od níž Gessi z hlediska odborného očekával tak mnoho, doslova *„brilantní* výsledky […], *které by vyplnily obrovské mezery v našich vědeckých znalostech“*,[7] a jejíž příprava ho stála velkou část vlastního jmění, nakonec ztroskotala ve svých počátcích. Materiál potřebný k uskutečnění výpravy, zabalený ve více jak deseti dřevěných bednách a připravený k transportu, zničil v červnu 1877 oheň ještě před opuštěním Suezu. Kromě nejrůznějších měřících přístrojů, map, oděvu a ostatního potřebného vybavení obsahovaly bedny také pět fotografických aparatur a 2000 předpřipravených desek. Ještě téhož roku se Buchta patrně zúčastnil další Gessiho výpravy, na níž měl pořizovat fotografie pro italský tisk.[8]

Úspěšnějšími a pro Buchtovu popularitu zásadními se však staly cesty realizované v letech 1878 až 1880 na území současných tří afrických států: Súdánu, Jižního Súdánu a Ugandy. Jejich itinerář lze poměrně dobře rekonstruovat podle prvního známého Buchtova publikovaného příspěvku zvaného *Meine Reise nach den Nil-Quellseen im J. 1878*,[9] případně Buchtových dopisů otištěných v odborných dobových časopisech, a na základě odkazů v korespondenci či denících osob, s nimiž se blíže kontaktoval. Tyto odkazy zveřejnil Harold Beken Thomas ve svém článku *Richard Buchta and Early Photography in Uganda*.[10] Cílem následujících řádků není sestavit podrobný a vyčerpávající soupis všech navštívených lokalit, nýbrž seznámit s průběhem a podobou těchto výprav a přiblížit je dnešnímu čtenáři.

Před zahájením vlastního putování setrval Buchta několik měsíců roku 1878 v hlavním městě Súdánu v Chartúmu. O tom, co bylo patrně hlavní náplní jeho zdejšího pobytu, vypovídá současník Karl Christian Giegler (1844–1921),[11] jehož jméno bude zmíněno ještě několikrát. Ve svých pamětech uvádí, že Buchtu v Chartúmu častokrát navštívil. *„Byl to malý, cholerický muž s mnoha vrtochy a náladami,“* vzpomíná Giegler a své tvrzení dokládá nepříliš lichotivou historkou. Přesto dodává, že byl *„neobyčejně zručným mužem“* a *„skutečným umělcem“*. V Chartúmu prý vytvořil několik „nádherných“ obrázků a skic. Kromě toho, že jeden z nich namaloval Buchta i pro Gieglera (podobiznu jeho sluhy), několikrát portrétoval také britského generála Charlese Gordona (1833–1885), zv. Gordon Paša, v letech 1878 až 1880 guvernéra Súdánu. Slovy Gieglera byly tyto malby a kresby *„opravdovými mistrovskými díly“* a generál za ně Buchtovi dobře zaplatil.[12] Nepřímo se tak potvrzuje domněnka, která se objevuje v některých publikovaných zdrojích, že doporučení a podporu pro cestování poskytl Buchtovi, disponujícímu tehdy údajně minimálními finančními prostředky, právě britský generál Gordon.

Počátkem srpna 1878 Buchta konečně opustil Chartúm a vydal se na cesty. Odplul parníkem na jih směrem do stanice Ladó, sídla provincie Equatorie, ležící na území dnešního Jižního Súdánu. Na palubě lodi se mezi pasažéry, nepočítaje „krotkého slona“ uzavřeného v kleci, nacházeli také tři členové anglické misionářské společnosti (Church Missionary Society), s nimiž se Buchta blíže kontaktoval – Charles William Pearson, reverendi Robert William Felkin a George Litchfield. Poslední ze jmenovaných si později do

svého diáře, který se dochoval v majetku spolku, stručně poznamenal dojmy, kterých ze setkání s Buchtou nabyl. Dovídáme se tak, že Buchtu považoval za příjemného společníka a navíc za schopného malíře, jak usoudil ze „zdařilého" portrétu chlapce jednoho z domorodých kmenů.[13] Plavbu vzhůru proti proudu Bílého Nilu střídaly zastávky na souši spojené s poznáváním a dokumentací tamní krajiny, obyvatel a jejich zvyků. Ještě na cestě, nedlouho před doplutím do Ladó, se posádka setkala s nově jmenovaným guvernérem tohoto území Eminem Pašou (1840–1892),[14] od něhož se jí dostalo velmi přátelského uvítání. Poté pokračovali v plavbě, doprovázeni Eminovým parníkem. Do guvernérova sídla Ladó dorazili 19. října 1878 po 68 dnech cestování.

Po zbytek afrického pobytu se Buchtovi stalo Ladó výchozí stanicí pro další výpravy. Při první z nich, zahájené patrně v druhé polovině měsíce října či počátkem listopadu 1878, prozkoumal oblast jižně od Ladó a dostal se k Albertovu jezeru na území dnešní Ugandy. Právě tento region Buchtu velmi zaujal, jak dosvědčuje jeho dopis citovaný v jednom z dobových prestižních geografických časopisů v *Dr. A. Petermann´s Mittheilungen*. Buchtovo okouzlení z něj čiší dodnes: *„Cesta mi poskytla mnoho požitků, zvláště velkolepé scenérie vegetace v Unyoru* [Buňoro, v západní části Ugandy]*, která překypující silou bujnosti předčí vše, co si troufalá, daleko sahající fantazie může představit."*[15] Neobyčejné a pro vnímavou tvůrčí osobu jistě inspirativní dojmy, jež divoká exotická příroda Afriky a její obyvatelé skýtali, se úzce pojily také se všudypřítomným nebezpečím. Jemu se nevyhnul ani Buchta, kterého na cestě z Magunga, ležícího poblíž Albertova jezera, směrem k Murchisonovým vodopádům opustil asi v polovině trasy jeho průvodce. Buchta postupoval sám náročným terénem se strmými výstupy a sestupy, prodíral se neschůdnou lesní divočinou, v níž mu jedinou oporou pro určování správného směru byl z dálky doléhající hukot řítící se vody. S sebou si nesl své aparáty a chemikálie. Po pěti hodinách vysilujícího pochodu se před ním konečně otevřela *„velkolepá podívaná na přes tři stupně valící se vodopád, jehož sněhově třpytící se, stříbrně pěnící masa vody, vnořená mezi břehy lesa, se po pádu odrážela téměř až k úrovni horní hladiny vody; bohatě odškodněn, přece jen jsem byl bohužel příliš daleko na to, abych vodopád zachytil kamerou dostatečně detailně"*. (Výsledný snímek Buchtu sice příliš neuspokojil, přesto ho později zařadil do vydaného alba fotografií a stal se předlohou pro reprodukci v knize misionářů Felkina a Wilsona *Uganda and the Egyptian Soudan*, London 1882, s. 317.) Tak barvitě vylíčil Buchta svou příhodu jednak v dopise, který byl tlumočen na zasedání berlínského spolku pro antropologii, etnologii a prehistorii,[16] jednak ve zmiňovaném příspěvku *Meine Reise*. Zde se navíc dočítáme o existenci Buchtova deníku (Tagebuch), z něhož pasáž o cestě k vodopádům do textu svého cestopisu *Meine Reise* excerpoval.[17]

Po výpravě trvající asi čtyři a půl měsíce dorazil Buchta v polovině března 1879 zpět do Ladó. Setrval zde do začátku července a poté podnikl kratší cestu jihozápadním směrem do Makraky, z níž se vrátil koncem srpna. O měsíc později, 25. září 1879, se v Ladó rozloučil s Eminem Pašou a vypravil se na svou poslední průzkumnou pouť, respektive na zpáteční cestu do Evropy. Nejprve se plavil parníkem do Shambe a pak postupoval západně přes rozsáhlý bažinatý region Bahr al-Ghazál. Snad dlouhodobá absence zpráv o Buchtovi a jeho činnosti v této době či mylná zvěst vzbudila u kolegů v Evropě představu o jeho smrti. Informaci tohoto typu zveřejnil ve své v kronice italský časopis *L´Esploratore*. Romolo Gessi, jenž se s Buchtou a dvěma misionáři (Wilsonem a Felkinem) počátkem prosince 1879 právě sešel v Deym Sulejmánu, reagoval na tuto falešnou zvěst v dopise adresovaném editorovi časopisu: *„Naopak, těší se perfektnímu zdraví a je v Deym Sulejmánu. Brzy se*

vrátí do Evropy.“[18] Zpráva o následném postupu Buchty pochází od dalšího z proslavených cestovatelů, rusko-německého lékaře Wilhelma Junkera (1840–1892).[19] Koncem února 1880 se oba setkali v Meshra el Rek, kde Buchta čekal na parník do Evropy. Dle Junkerových slov spolu strávili několik příjemných dní a prohlíželi si Buchtovy „krásné“ fotografie a další obrázky, které si s sebou přinesl z Magunga a Makraky.[20] Poslední zmínku o Buchtově pobytu na kontinentu máme ze září 1880 z Alexandrie, opět z vlastního cestopisného příspěvku *Meine Reise*.

Z putování v oblastech dnešního Súdánu, Jižního Súdánu a Ugandy vytěžil Buchta bohaté nevšední zážitky a dojmy a zejména množství fotografických, případně kresebných, záznamů. Výběr 160 fotografií vydal po návratu do Evropy v podobě alba pod názvem *Die Oberen Nil-Länder. Volkstypen und Landschaften. Dargestellt in 160 Photographien, nach der Natur aufgenommen von Richard Buchta* (Berlin 1881).[21] Fotografie na albuminovém papíru jsou nalepeny na 103 kartonech buď po jedné, nebo po dvou vedle sebe. Buchta na nich zachytil navštívené lokality, jako např. Chartúm a jeho okolí [obr. 2], Ladó, zmiňované Murchisonovy vodopády, skupinu starověkých pyramid v Meroe, osady s obydlími [obr. 3], krajinné motivy, původní etnické skupiny [obr. 4], jejich zbraně, hudební nástroje a předměty každodenního užívání. Mezi podobiznami jedinců či skupin najdeme zobrazené jak celé postavy, tak poprsí. Dle zažitého schématu „typologického portrétu“ se i v Buchtově albu často objevují dva snímky umístěné vedle sebe a prezentující buď tutéž osobu jednou z profilu a jednou frontálně, anebo mužského a ženského člena téhož kmene ve stejné pozici. Tento přístup užívaný při dokumentaci a studiu etnických skupin ve vzdálených zemích umožňoval lepší srovnávání tělesných atributů a napomáhal přesnějšímu antropometrickému výpočtu.[22]

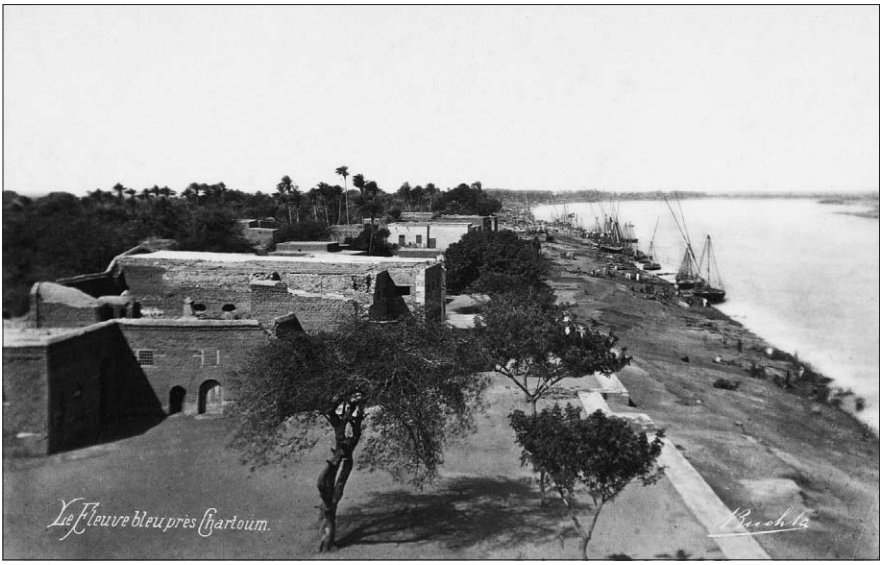

Obr. 2. Richard Buchta, Modrý Nil poblíž Chartúmu, fotografie publikovaná v albu Die Oberen Nil-Länder (karton č. 3). Archiv Vlastivědného muzea v Olomouci.

Obr. 3. Richard Buchta, Obydlí v Makrace, fotografie publikovaná v albu Die Oberen Nil-Länder (karton č. 75). Vědecká knihovna v Olomouci, sign. II 87815, karton č. 1.

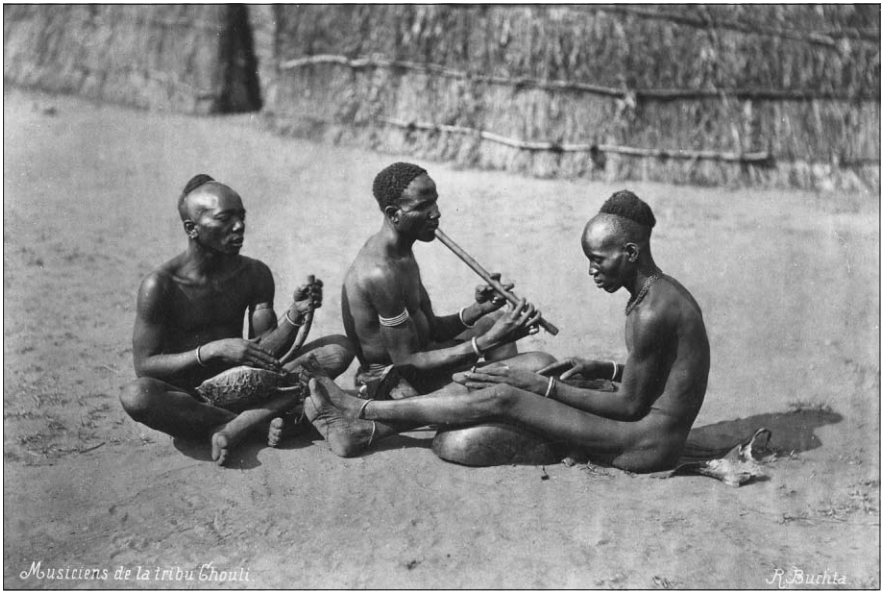

Obr. 4. Richard Buchta, Hudebníci kmene Schuli, fotografie publikovaná v albu Die Oberen Nil-Länder (karton č. 52). Vědecká knihovna v Olomouci, sign. II 87815, karton č. 5.

Buchtovo album „typů krajin a obyvatel" oblasti horního povodí Nilu, a vlastně i jednotlivé fotografie či kresby, byly jeho vrstevníky velmi kladně hodnoceny. Lze například citovat několik vět z dopisu známého německého přírodovědce a cestovatele George Augusta Schweinfurtha (1836–1925) z 3. listopadu 1879: *„Vložená kresba od Buchty, zřejmě podle fotografie, působí neobyčejně věrným dojmem; obdržel jsem od něj také tři vynikající fotografie, mezi nimi snímek vegetace, z něhož vyplývají botanická fakta! K jeho doporučení netřeba více říkat.* […] *Buchtův dopis, který jsem při svém návratu našel, následuje v příloze. Tentýž dostatečně prokazuje, že tento muž je schopný svá pozorování důkladně přenést na papír. Sbírka fotografií slibuje velmi mnoho."*[23] Podobné reakce se objevují také v dobovém tisku a publikacích, v nichž se často setkáváme se zmínkami o „krásných", „znamenitých" fotografiích.[24] Tyto názory bychom však měli interpretovat s ohledem na jejich hodnotitele, zejména cestovatele různých profesí se zájmy o etnografii, antropologii či přírodovědu, oceňující především věrohodnost, přesnost, popisnost snímků a jejich využitelnost pro tyto obory. Příkladem může být, kromě již uvedeného, úryvek z dříve citovaného dopisu Romola Gessiho určeného editorovi časopisu *L´Esploratore*: *„Je zbytečné říkat, že byl* [Buchta] *ve svém záměru zcela úspěšný. Jeho početná sbírka typů, krajin, &c., bude pro studenty antropologie velmi zajímavá, o to více, že udělal několik poznámek pro kraniologii. Viděl jsem něco z jeho práce a jsem přesvědčen, že bude vysoce ceněna všemi, kteří se zajímají o Afriku."*[25] Gessi zde částečně naráží na jiný z aspektů Buchtovy činnosti během výprav, kdy se mimo pořizování obrazové dokumentace, popisu krajin, obyvatel a jejich zvyků věnoval také získávání dalších informací (měření lidských postav, vzdáleností jednotlivých lokalit, atmosférického tlaku apod.). Jasně tak vyplývá i z Buchtova cestopisu *Meine Reise* či z dopisu vzpomínaného člena Church Missionary Society reverenda Roberta Felkina, s nímž Buchta při jedné z výprav spolupracoval na poměřování tělesných proporcí příslušníků několika domorodých kmenů.[26]

Autoři slovníkových hesel i článků věnovaných osobě a dílu Richarda Buchty shodně považují jeho fotografie z prvního afrického pobytu za nejzdařilejší, které v těchto regionech do té doby vznikly. Někteří je pokládají také za nejstarší. Toto tvrzení se může zakládat na názoru zmiňovaného Karla Christiana Gieglera, jenž vlastnil několik Buchtových fotografií pyramid v súdánském Meroe (publikovány v albu *Die Oberen Nil-Länder*), o nichž se domníval, že jsou vůbec prvními snímky těchto památek. O jejich existenci se Giegler zmínil ve svých záznamech již v roce 1874 a pak o čtyři léta později.[27] Gieglerovu domněnku však zpochybňuje autor textu o meroitické skulptuře Rolf Herzog, přestože nepředkládá žádný přímý doklad, jímž by své tvrzení podpořil.[28]

Buchtovo prvenství mezi fotografy působícími v oblasti dnešního Súdánu, Jižního Súdánu a Ugandy však obecně novější literatura vyvrací. Je známo, že nejranější fotografie vnitrozemské Afriky vytvořil pravděpodobně botanik John Kirk (1832–1922) v letech 1858 až 1862 a nejstarší snímky pořízené v Ugandě pochází od britského cestovatele a novináře Henryho Mortona Stanleyho (1841–1904) z poloviny 70. let 19. století. Přese všechno lze souhlasit, že Buchta byl prvním *„seriózním fotografem, který praktikoval své umění v těchto regionech"*.[29] Nejen proto, že podnikl jeden z nejranějších fotografických „vpádů" do zmiňovaných oblastí, ale zejména pro vysokou vypovídací a vědeckou hodnotu jeho snímků, obohacenou navíc o složku uměleckou.[30]

Nastíněný zájem o Buchtovy fotografie, respektive vydané album, dokládají i poměrně brzy uskutečněné akvizice muzeí a spolků. Víme, že přímo v roce 1881 či krátce poté obohatily jeho snímky sbírky berlínské společnosti pro antropologii, etnologii a prehistorii,

dále antropologicko-etnografického oddělení Naturhistorisches Hofmuseum ve Vídni (pozdějšího Museum für Völkerkunde, dnes Weltmuseum Wien) či mnichovského státního muzea pro národopis.[31] V současnosti se nachází v knihovnách a muzeích různě po Evropě, například ve Vídni (Albertina), Londýně (British Museum, British Library), Oxfordu (Pitt Rivers Museum), i mimo ni.[32]

Buchtovy fotografie a kresby zhotovené podle nich posloužily také pro obrazové přílohy několika cestopisných či etnografických knih, přičemž ne vždy jejich autoři Buchtu coby jejich původce uvedli. Snad největší množství reprodukovaných Buchtových snímků a kreseb najdeme v prvním svazku obsáhlé etnografické studie *Völkerkunde* (Leipzig 1885) od Friedricha Ratzela a v již zmiňovaném trojdílném cestopise Wilhelma Junkera *Reisen in Afrika 1875–1886* (Wien – Olmütz 1889–1891). Z dalších autorů využili Buchtovy fotografie misionáři Felkin a Wilson v díle *Uganda and the Egyptian Soudan* (London 1882), Gaetano Casati v *Ten Years in Equatoria* (London 1898) a údajně i syn Romola Gessiho v edici otcových záznamů a korespondence vydané pod názvem *Seven Years in the Soudan* (London 1892).

Na odkaz Richarda Buchty, který z této první cestovatelské periody po Africe vzešel, bychom měli nahlížet s vědomím, že snímky, kresby i jiné záznamy vznikaly za různých podmínek, které nebyly vždy, jak víme, příznivé. Překonávání náročného terénu se pojilo se starostí o vlastní osobu i fotografickou výbavu. Pořizování snímků tamních obyvatel bylo limitováno či přímo podřízeno *„dobré vůli"* portrétovaných osob, jak sám Buchta přiznává v dopise z 22. května 1879.[33] To všechno si patrně dobře uvědomoval i autor následujících řádků, který je koncem roku 1880 otiskl v rubrice měsíčních zpráv z Afriky v *Dr. A. Petermann´s Mittheilungen*: *„Od R. Buchty, který se nedávno ze své cesty do Ugandy vrátil do vlasti, máme k dispozici řadu fotografií, krásné a nanejvýš zajímavé kartony, nad jejichž provedením musí člověk žasnout, když zná obtížné poměry, v nichž byly pořízeny."*[34]

Mnichov (1880 až 1885)

V poslední třetině roku 1880 se Buchta vrátil do Evropy. Obecně se uvádí, že počátkem 80. let sídlil v Mnichově a pracoval zde na zakázkách pro Ludvíka II. Bavorského (králem 1864–1886). V biogramu lexikonu umělců nás však může překvapit informace o Buchtovi coby členu mnichovské Künstlergesellschaft Allotria již v roce 1861.[35] Jelikož tento spolek, vystupující proti tehdejší umělecké scéně, se ve skutečnosti utvořil teprve o desetiletí později (1873), je oprávněnější hledat Buchtovo členství v něm až v roce 1881. Nasvědčuje tomu i následující údaj biogramu, který spojuje Buchtovu činnost v dalším roce (1882) či době kolem s objednávkami pro krále.

O podobě těchto prací bohužel žádné z dohledaných publikovaných zdrojů nevypovídají. Víme jen, že maloval miniatury na slonovině, přičemž mezi oblíbená témata patřila údajně zobrazení dam v rokokovém stylu (Rococodamen). Jejich neobyčejně jemné, vytříbené provedení bývá někdy připisováno vadě zraku – Buchtově krátkozrakosti.[36]

Z konkrétních Buchtových miniatur a jiných maleb, popřípadě kreseb, datovaných do první poloviny 80. let 19. století se podařilo dohledat pouze *Portrét Ludvíka XIV*. [obr. 5] S velkou pravděpodobností se jedná o kopii obrazu Hyacintha Rigauda z roku 1701, který dnes zdobí sbírky Musée du Louvre v Paříži. Král Slunce je zde zpodobněn v korunovačním rouchu v póze, jež spolu s dalšími detaily, jako např. karmínovou drapérií nahoře, vytváří dojem absolutní moci. Buchtova malba, u níž známe pouze jediný rozměr 29,7 cm, představuje téměř desetinásobnou zmenšeninu tohoto originálního plátna měřícího 277 x 194 cm. V odkaze aukčního portálu[37] se Buchtova drobná práce datuje do roku 1884.

Obr. 5. Richard Buchta, Portrét Ludvíka XIV., 1884. Dostupné na: http://www.artnet.de/k%c3%bcnstler/richard-buchta/auktionsresultate, vyhledáno 10. 5. 2014.

Doba jejího vzniku stejně jako námět plně souhlasí s typem objednávek bavorského krále, jehož vzorem, ztělesněným ideálem byl právě francouzský král Slunce. Nejednou se tato Ludvíkova vášeň, prostupující vlastním životem, promítla i do jeho stavebních podniků. Příkladnou ukázkou je zámek Herrenchiemsee, zbudovaný a zařízený ve stylu Ludvíka XIV. (základní kámen položen 1878, výzdoba probíhala až do 1885).[38] Je prozatím otázkou, jak dalece mohla Buchtova drobná malba s těmito ambicemi bavorského krále souviset.

I v době, kdy se Buchta věnoval zakázkám v Mnichově, metropolitním centru umění, neztratil ze zřetele zcela odlišné prostředí afrického kontinentu, kde strávil předchozí léta života. Tím spíše, že koncem roku 1881 byly výsledky jeho předešlé práce veřejně ohodnoceny. Stalo se tak 22. prosince v rámci velkolepé oslavy dvacátého pátého výročí činnosti Geographische Gesellschaft ve Vídni (založena 1856). První část slavností proběhla v prostorách císařské Akademie der Wissenschaften za předsednictví arcivévody korunního prince Rudolfa a účasti řady význačných hostů. Po proslovech a exkurzu do dějin spolku, v rámci něhož byl podán také přehled rakouských cestovatelů různého profesního zaměření a jejich expedic (mezi nimi jmenován Richard Buchta a jeho výprava do „srdce" Afriky v letech 1878–1879),[39] zakončila tuto slavnostní část zpráva o vyznamenáních udělených císařem Františkem Josefem I. Tato pocta se týkala čtyř osob, z nichž tři – všichni cestovatelé po Africe – byli oceněni za vynikající počiny v oblasti geografického průzkumu. Mezi nimi nechyběl ani Richard Buchta, který získal, jako jediný, zlatý záslužný kříž s korunou.[40]

Brzy poté publikoval Buchta články a tituly zaměřené na historii a současnost egyptského národa (*Die Aegypter*, vyšlo po částech v týdeníku pro zeměpis a národopis *Das Ausland*, 1882) či reflektující aktuální dění v Súdánu (mahdistické povstání): *Der Sudan und der Mahdi* (Stuttgart 1884), *Der Aufstand im Sudan* (vyšlo po částech v *Das Ausland*, 1884), *The true story of the rebellion in the Soudan, by one who knows the Mahdi personally* (překlad R. W. Felkin, 1885).[41]

Podruhé v Africe (1885 až 1886)

Finanční prostředky na druhou cestu do Afriky čerpal Buchta údajně z výdělků ze své předchozí činnosti. S jistotou víme však jen to, že pobýval v Egyptě, kde v dubnu 1885 podnikl „výlet" z Gízy na jih do oázy Fajjúm. Hned na počátku cesty, u pyramid v Gíze, byl svědkem odkryvu sfingy zasypané písečnými nánosy – akce vedené profesorem Gastonem Masperem (1846–1916), uznávaným archeologem, ředitelem egyptské památkové správy

a muzea v káhirském předměstí Bulaku. Své putování Buchta popsal a společně s vyznačenou trasou v mapce otiskl pod názvem *Ein Ausflug von den Pyramiden zum Birqet-el Qerûn* v *Dr. A. Petermann´s Mittheilungen* (Band 33, 1887, s. 83–87, Tafel 5).

Po návratu z cesty setrval v Káhiře. Jeho zdejší pobyt, a to ještě na podzim roku 1886, by mohl dokládat dosud nejmenovaný, avšak z hlediska uměleckohistorického velmi zajímavý zdroj, který současně podává zprávu o existenci dalších Buchtových výtvarných děl. Je jím textová a obrazová databáze dlouholetého archiváře vídeňského Künstlerhaus a autora řady odborných monografií, profesora Wladimira Aichelburga (* 1945 v Praze), jenž podrobně zpracoval dějiny tohoto sdružení a zpřístupnil je veřejnosti.[42] Mezi důležité doklady spolku patřily tzv. *Einlaufbücher*, tedy jakési podací katalogy, do nichž se v letech 1868 až 1968 zaznamenávala díla umělců zaslaná na výstavy. Prostřednictvím výstav byly tyto práce představeny veřejnosti a otevřela se jim cesta na trh s uměním. Význam podacích katalogů pro současné bádání spočívá (v závislosti na míře podrobnosti záznamů lišících se v průběhu času) především v uchování informací o konkrétní práci, jejím autorovi, včetně místa jeho bydliště či adresy v době zaslání, o datu, kdy dílo dorazilo, o jeho prodejní ceně, době vystavení apod. Jsou tak neocenitelným pramenem zejména při dohledávání informací o méně známých umělcích. Buchtovy tvorby se dotýká hned několik záznamů. V roce 1886 bylo do *Einlaufbuch* zapsáno celkem sedm jeho děl – malby na slonovině a akvarely. Prvních pět (nazvaných *Haremszene, Ägypterin, Moderne Orientalin, Hof eines Mameluken Palastes in Cairo, Moscheeeingang in Cairo*) dorazilo do Vídně 10. října 1886 od Buchty, dle zápisu z knihy, přímo z Káhiry. Zbývající dvě (*Beduinen in der Wüste, Nubischer Knabe*) zaslal autor o měsíc později; adresa či místo odeslání však schází. Soudě podle námětů prací, jež některé čerpají přímo z egyptského prostředí, mohl část z nich Buchta vytvořit v době svého druhého afrického pobytu. Z vystavených prací se pouze jedna – akvarel zachycující nádvoří mamlúckého paláce v Káhiře – prodala. Ostatní byly Buchtovi ještě koncem téhož roku nebo během první poloviny 1887 vráceny.[43]

Poslední léta života ve Vídni (1886 až 1894)

Všeobecně se uvádí, že po smrti krále Ludvíka II. Bavorského († 13. června 1886) se Buchta vrátil zpět do vlasti, tentokrát do Vídně. Jestliže v říjnu 1886 pobýval ještě v Káhiře, zdá se pravděpodobnější klást počátky jeho působení ve Vídni do roku 1887.[44] Na tomto datu se shodují i oba autoři příruček o rakouském umění, v případě druhého o rakouských malířích 19. století,[45] a dodávají, že se zde Buchta věnoval tvorbě portrétních miniatur a akvarelů s náměty z Orientu. I další jimi zmiňované údaje jsou totožné. V roce 1890 na 383. výstavě Österreichischer Kunstverein se Buchta prezentoval blíže neurčenými portrétními miniaturami na slonovině a vějířem s akvarelovou malbou na pergamenu. O dva roky později (1892) vystavil v Künstlerhaus miniatury, akvarely, studie hlav a podobiznu již vzpomínaného cestovatele-lékaře Wilhelma Junkera. Zdá se však, že Buchta obesílal výstavy častěji. Například v roce 1891, v mezidobí opomenutém oběma autory, byly v Künstlerhaus představeny také dvě, blíže nespecifikované Buchtovy portrétní miniatury (akvarely).[46]

Patrně jedinou Buchtovou výtvarnou prací publikovanou v literatuře, nepočítaje reprodukce fotografií a kreseb z Afriky v dobových spisech, je signovaný miniaturní *Portrét dámy* [obr. 6]. Přestože není datován, informace o jeho uložení v soukromém majetku ve Vídni[47] nám snad dovolí přiřadit ho prozatím do pojednávaného „vídeňského“ období. Podobizna má kruhový formát o průměru 3,5 cm a dle Fuchse byla provedena technikou akvarelu na slonovině. Vyznačuje se velmi přesným a detailním zpracováním, při

Obr. 6. Richard Buchta, Portrét dámy, akvarel na slonovině, soukromá sbírka (Vídeň). Repro: Fuchs, H.: Die österreichische Bildnisminiatur von den Anfängen bis zur Gegenwart. Band 1. Wien 1981, s. 180 (Abb. 95).

Obr. 7. Richard Buchta, Podobizna úředníka, 1888–1890, uhel na papíru. Dostupné na: http://www.ebay.com.au/itm/Zeichn-Portrait-Offizier-R--Buchta-1845-Fotograf-fur-Konig-Ludwig-II-von--Bayern-/370951355818, vyhledáno 28. 4. 2014.

kterém nebylo ani trochu ubráno na živosti či přesvědčivém výrazu portrétované ženy. Připočítáme-li k těmto kvalitám bezchybné proporce celého poprsí, nabýváme dojmu, že před námi leží spíše fotografie (kolorovaná, přemalovaná) než „pouhá" malba. Na základě publikované černobílé verze, kterou máme k dispozici, nelze tuto domněnku však zcela jednoznačně potvrdit ani vyvrátit.

Naopak u dalšího díla, dohledaného na internetu, jsme ihned přesvědčeni, že se jedná o fotografický záběr. Podle dostupného zdroje je však na formátu o rozměrech cca 38,5 x 32 cm (s paspartou cca 52,5 x 46,5 cm) zachycena *Podobizna úředníka* [obr. 7], nakreslená uhlem na papíru v letech 1888 až 1890.[48] Pokud lze z předložené verze soudit, projevil v ní Buchta schopnost vystihnout charakter jednotlivých materiálů a prostřednictvím bohaté škály odstínů vytvořit dojem prostorové hloubky. Kresba představuje opět ukázku přesvědčivě podané, precizní a na detail zaměřené práce. Není proto vyloučeno, že ji Buchta vytvořil na základě fotografické předlohy. Stejně jako v předchozím případě neopomněl ani toto dílo signovat (v pravém dolním okraji) a přidat drobnou, avšak přínosnou informaci vztahující se pravděpodobně k místu jeho pobytu: *„Wien V, Rüdigergasse 14"*.

Hned v sousedství pátého vídeňského okrsku s ulicí Rüdigergasse jsou zaznamenány dvě další Buchtovy adresy: Technikergasse 9 a Frankenberggasse 48, přičemž víme, že v poslední jmenované bydlel rok před smrtí.[49] Obě ulice se nacházejí ve čtvrtém okrsku poblíž Karlsplatz s monumentální stavbou kostela sv. Karla Boromejského a zmiňovaného Künstlerhaus.

Dle nekrologu, otištěného v časopise vídeňské geografické společnosti, se Buchta potýkal s finanční nouzí a v Rakousku prý prožil *„dosti roztrpčené dny"* bez spojení s *„geografickým světem"*.[50] Pravdou je, že jeho zájem o Afriku stále přetrvával, jak dokládají

dva spisy vydané v počátečních letech vídeňského pobytu. První z nich, *Der Sudan unter ägyptischer Herrschaft* (Leipzig 1888), přímo z pera Richarda Buchty, seznamuje se situací v Súdánu za posledních šedesát let a dokresluje ji přiloženou dobovou korespondencí. Úvod ke knize napsal Wilhelm Junker. Nedlouho poté (1889) vyšla za spolupráce Buchty i Junkera další kniha, respektive její první díl, zachycující Junkerovo cestování po Africe v letech 1875 až 1878. Komplet všech tří svazků nese titul *Reisen in Afrika 1875–1886* a byl vzpomenut již dříve. Jak Junker, hlavní autor, v úvodní části přiznal, Buchta text prvního svazku redigoval, doplnil poznámkami a četnými historickými vsuvkami. Všechny tři díly Junkerova cestopisu jsou bohatě ilustrovány a množství reprodukcí bylo zhotoveno podle Buchtových kreseb a fotografií.

V průběhu téhož roku (1889) navštívili oba autoři, snad právě v souvislosti s připravovanou publikací, sbírky antropologicko-etnografického oddělení Naturhistorisches Hofmuseum ve Vídni. O rok později zde Buchta bádal už sám.[51]

Z dokladů týkajících se samého sklonku Buchtova života máme k dispozici v podstatě jen zprávy o jeho smrti. Ty byly společně s informací o úmrtí arcivévody Viléma Františka Karla, který skonal tentýž den jako Richard Buchta, a to v neděli 29. července 1894, uveřejněny ve vídeňském tisku – v pondělním večerním (30. 7.) a v úterním ranním (31. 7.) vydání *Neue Freie Presse* a v příloze *Wiener Zeitung* (30. 7.).[52] Z nich se mimo jiné dovídáme, že Buchta zemřel náhle v důsledku mrtvice. Následují slova uznání a ocenění jeho průzkumné a fotografické práce v Africe. Zajímavější informaci, jež se alespoň zčásti dotýká Buchtova soukromí, přináší úmrtní oznámení otištěné ve zmíněném ranním listu *Neue Freie Presse*. Jak čteme z úvodních řádků, nechali jej zveřejnit Buchtovi přátelé, kteří neopomněli své jméno připojit pod text: Dr. August Heymann, Dr. Richard Ulbing, Dr. Friedrich Sueti, Ludwig Fischhof. Buchtovy ostatky měly být dle úmrtního oznámení posvěceny ve středu 1. srpna v kostele sv. Karla Boromejského a uloženy do vlastního hrobu na vídeňském centrálním hřbitově.

III. Pozůstalost Richarda Buchty v Olomouci

Fragment obinadla z mumie Ramesse II.

Hlavním podnětem pro sepsání příspěvku, jak bylo v úvodu poznamenáno, se stal předmět nalezený koncem roku 2013 v olomouckém Vlastivědném muzeu. Sestává z dvojice skleněných tabulek, mezi něž je vložen útržek tmavohnědé textilie a papírová obálka s německým textem [obr. 8]:

von der Mumie
König Ramses II. –
2 / Juni 1886.
/: Handschrift meines bruders Richard Buchta :/
Ein Notizblatt meines bruders sagt über die Öffnung der Mumie Ramses II.,
bei der mein bruder anwesend war: „1. Juni 1886 wurde die Mumie im Gegen-
wart des Khedive Nubar u[nd] der Konsule geöffnet. – In nicht allzu seines
Leinen eingewickelt – der Sarg deckel dem Kopf nicht entsprechend – sahe langes
hals – gebogner Nase – feine kleine Nasenflügel – war langer, weisses haar –
lange starkknochige, übereinandergelegte hände – der Körper auf d[ie] linken Seite
pr[o] [us]us balsamiren geöffnet. – Ramses II regierte um 1250 vor Christi während
67 Jahre und ist der berühmteste unter den altägyptischen Königen.“[53]

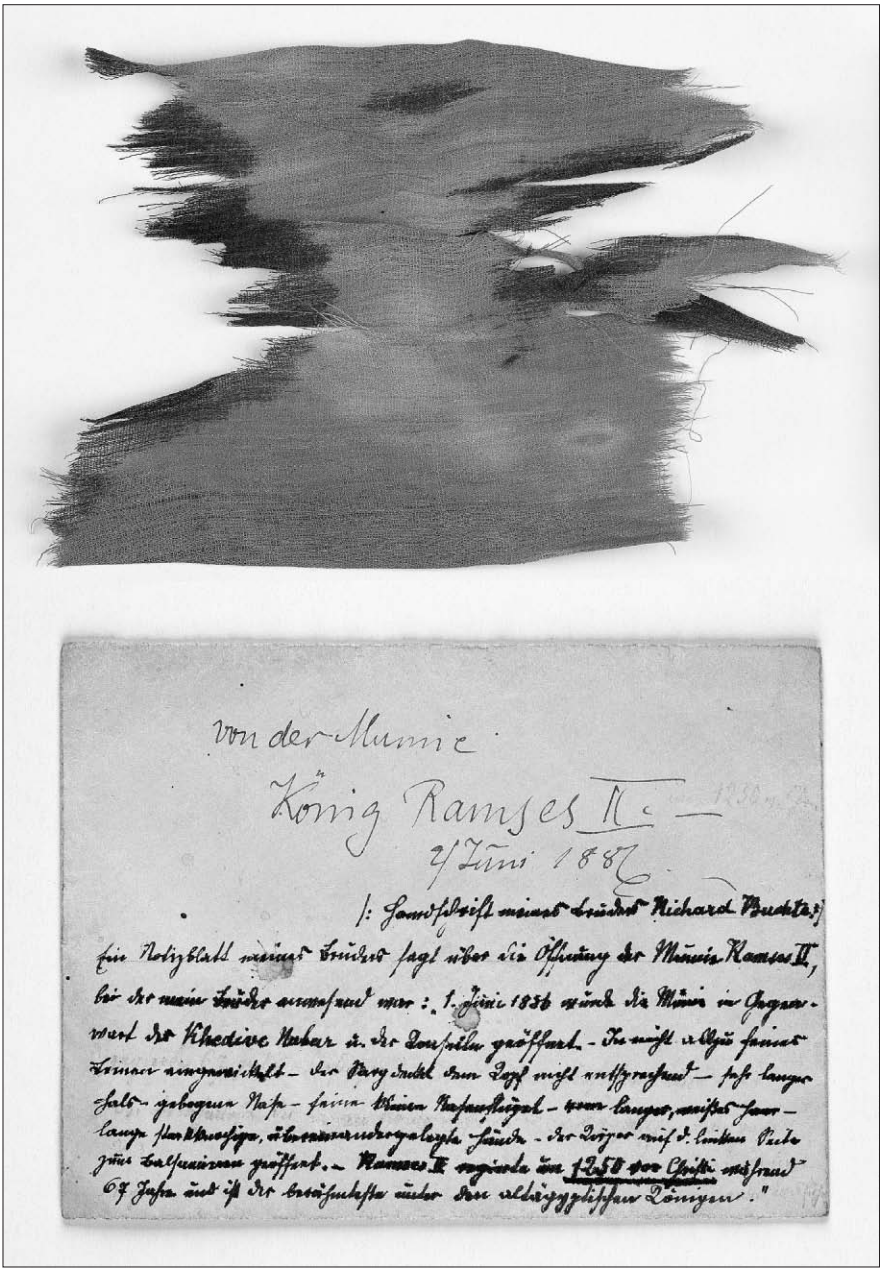

Obr. 8. Fragment obinadla z mumie Ramesse II. a obálka s textem. Vlastivědné muzeum v Olomouci, Archeologie, přír. č. 1/2014. Foto: Pavel Rozsíval.

První tři řádky textu, nadepsané poměrně uvolněným rukopisem, oznamují, že fragment látky pochází z obinadla, do něhož bylo zavinuto tělo egyptského panovníka Ramesse II. Pokračují datací, která koresponduje s dobou pořízení tohoto zápisu. Uvolněný a poněkud rozmáchlý rukopis patří Richardu Buchtovi, jak je ve vysvětlujícím řádku pod ním, psaným již rukou jiné osoby, uvedeno. Tatáž vsuvka současně zmiňuje, že Buchta je bratrem tohoto druhého pisatele, autora zbývající části textu. Z jeho obsahu vyplývají podrobnosti o získání útržku textilie a jejím majiteli, Richardu Buchtovi, který byl údajně 1. června 1886 přítomen rozbalování Ramessovy mumie. Tyto detaily (další účastníci, vzhled mumifikovaného těla) cituje pisatel, jak sám přiznává, z Buchtových vlastních poznámek. Zaměříme-li se na popisovanou událost, rozbalování mumie Ramesse II., lze konstatovat, že jak samotný akt, tak uvedené datum a přítomné osoby souhlasí se skutečností. První červnový den roku 1886 byly skutečně rozbalovány mumie staroegyptských panovníků objevené dříve v tzv. Královské skrýši v Dér el-Bahrí. Obřad začal v devět hodin ráno v muzeu egyptských starožitností v Bulaku rozbalením mumie Ramesse II. Zúčastnili se ho hlavní představitelé egyptské vlády, mezi nimi chedív Mohamed Paša Taufík, předseda Nubar Paša společně s dalšími ministry, dále zástupci muzea Gaston Maspero, Urban Bouriant a jiní. Mezi přítomnými nechyběli ani lékaři, archeologové a umělci.[54] Ve skupině posledních jmenovaných bychom mohli hledat i osobu Richarda Buchty. Víme-li, že po návratu z cesty do Fajjúmu se ještě v říjnu 1886 s největší pravděpodobností zdržoval v Káhiře, netřeba jeho účast zpochybňovat.

Fragment obinadla s přiloženou obálkou byl nalezen bez jakýchkoliv evidenčních, provenienčních či akvizičních údajů[55] v osobní (rukopisné) pozůstalosti dlouholetého odborného pracovníka olomouckého Vlastivědného muzea Václava Buriana (1921–1998). I přes nadstandardní množství Burianem publikovaných článků a šíři jeho badatelských zájmů se dosud nepodařilo objevit přímou spojitost nalezeného předmětu s některým Burianem zpracovávaným tématem. Skleněné tabulky byly navíc vloženy do kartonu obsahujícího dokumentační materiál k archeologickému výzkumu hradu Tepence a v rámci Burianova rukopisného souboru představují ojedinělý zjev.

Mořic Remeš a olomoučtí příbuzní Richarda Buchty

Jako velmi zajímavá se ukázala vazba na jiného v Olomouci působícího badatele, lékaře Mořice Remeše (1867–1959). V jeho pozůstalosti, části uložené ve zdejší Vědecké knihovně, se nachází poměrně nepatrný, pro další bádání o to význačnější záznam, který dokládá spojitost Richarda Buchty s olomouckým prostředím. Mezi Remešovými poznámkami k biografiím různých osobností jsou uchovány také dva listy se stručným zápisem Buchtova životopisu a citací z Buchtova nekrologu otištěného v *Mittheilungen Geographischen Gesellschaft in Wien* (1894), zmiňovaného v první části příspěvku. Pro naše téma je však zásadní připojený údaj o existenci „památek po Buchtovi" v olomoucké vědecké knihovně, z nichž Remeš jmenuje konkrétně pouze diplom geografické společnosti v Mnichově z roku 1883, jímž byl Buchta, *„umělecký malíř v Mnichově"*, jmenován jejím řádným členem.[56] Osobnost Richarda Buchty zaujala Remeše natolik, že se snažil původ těchto památek a jejich vazbu na Olomouc vypátrat. Za tím účelem otiskl v roce 1955 v knihovnou vydávaných *Zprávách pro čtenáře* výzvu, v níž žádá o případné informace týkající se Richarda Buchty.[57] V titulu tohoto apelu se objevuje spojení „výtvarná pozůstalost", ani ta však není dále specifikována. V následujících číslech *Zpráv* z let 1955 a 1956, stejně jako v kartonu s korespondencí knihovny za rok 1955, uloženém ve fondu *Státní vědecká knihovna*

Olomouc v Zemském archivu v Opavě, pobočce Olomouc, nebyla žádná reakce zjištěna. Přesto se Remešův odkaz na Richarda Buchtu, který vzhledem k vlastní Remešově cestovatelské vášni nepřekvapuje,[58] stal východiskem pro směr dalších úvah.

V této souvislosti je třeba zmínit jiný z důležitých dokladů, jenž nás konečně seznamuje s osobami spřízněnými s Richardem Buchtou a současně přináší odpověď na otázky týkající se původu „památek" po Buchtovi v Olomouci. V roce 1921 byl na ředitelství olomoucké, tehdejší studijní knihovny doručen dopis s nabídkou knih, brožur, map, fotografií, návrhů, výtvarných prací a kreseb z pozůstalosti zemřelého *„cestovatele po Africe a malíře miniatur"* Richarda Buchty za částku 2400 K.[59] Dopis psaný 8. června 1921 v Olomouci adresoval ředitelství knihovny Josef Haier, jehož nejmenovaná manželka, jak z textu vyplývá, byla Buchtovou sestrou. Nabídnutou pozůstalost (nevíme, zda se jednalo o kompletní celek, nebo pouze o část původního Buchtova majetku) knihovna zakoupila a finančně vyrovnala ve třech splátkách, naposledy počátkem roku 1922.[60] Zápisy jejích jednotlivých položek do knihovních sbírek však probíhaly postupně v rozmezí několika let, od doby akvizice až po rok 1944, a snad i později. Bude o nich pojednáno níže.

Jak se podařilo zjistit, nejmenovanou manželkou Josefa Haiera a současně sestrou Richarda Buchty byla Leontina Anna Viktorie Buchtová. Narodila se 1. ledna 1850 v Izdebniku (okres Wadowice) v Haliči, ve vsi vzdálené vzdušnou čarou asi 100 km od Radlova, kde o pět let dříve přišel na svět bratr Richard. Otec Franz Buchta vykonával funkci okresního představeného v Izdebniku, matka Adolfina byla dcerou správce statku v Opavě Franze Abendrotha.[61]

O mládí Leontiny Buchtové mnoho nevíme. Až v roce 1875, kdy je od 1. prosince zaznamenán její trvalý pobyt v Olomouci. Od téhož dne se datuje také počátek Leontininy profesní dráhy v opatrovně pro děti předškolního věku, zřízené roku 1843 a sídlící v rohovém domě na Blažejském náměstí č. 95. K původní pozici učitelky (Lehrerin) jí bylo o rok později (1876) svěřeno také vedení celého ústavu – opatrovny a s ní sloučené dětské „zahrádky".[62] Pouze pro ilustraci lze zmínit, že v průběhu roku 1890 setrvávalo v této soukromé instituci celkem 132 dětí, z toho 76 chlapců a 56 děvčat. Na starosti je měl trojčlenný personál, sestávající z pečovatelky a dvou učitelek, z nichž jednou byla současně vedoucí ústavu Leontina Buchtová. Výchova probíhala formou tvořivých činností, pohybových her se zpěvem i bez, předčítáním dětských povídek, básní a dalších aktivit.[63]

Jak uvádí tatáž výroční zpráva ústavu (za rok 1890), všichni zaměstnanci se *„věnují svému povolání s láskou a plnou oddaností"*.[64] V případě slečny Leontiny Buchtové, která ve vedoucí funkci setrvala nepřetržitě po dobu téměř třiceti let a svého postu se vzdala teprve v roce 1905 z důvodu sňatku s Josefem Haierem (tehdy jí bylo již padesát pět let a ženichovi o sedm méně), lze tomuto tvrzení snadno uvěřit. Ostatně její odstoupení přijalo ředitelství instituce *„s lítostí"*, neboť *„oba ústavy vedla nejpříkladnějším způsobem"* a měla *„jedinečný pedagogický takt"*.[65] Se svou prací byla doslova v každodenním kontaktu, vlastnila totiž byt v prvním poschodí domu opatrovny. V průběhu sčítání lidu v roce 1890 zde bydlela se svou svobodnou tetou v penzi Annou Abendrothovou (* 19. dubna 1818 v Bohušově ve Slezsku) a o desetiletí později (1900) se slečnou Hermínou Langovou (* 4. dubna 1879 v Olomouci), která v ústavu vypomáhala.[66]

Svatební obřad Leontiny Buchtové a Josefa Haiera se konal 18. října 1905 ve farním kostele Navštívení Panny Marie na Svatém Kopečku u Olomouce. Sňatek jim odsvědčili Josef Edler von Heldmann, plukovník pěchoty v Olomouci, a Dr. Felix Smoler, primář chirurgického oddělení olomoucké zemské nemocnice.[67] Počínaje tímto datem ustupuje

povědomí o Leontině Buchtové a jejím životě do pozadí. V roce 1921, zřejmě však již mnohem dříve, spočívalo na jejích bedrech vedení už jen vlastní domácnosti.[68]

Neméně pozoruhodnou osobu, která se taktéž svým způsobem zapsala do dějin Olomouce, představoval Leontinin manžel Josef Alexander Filip Haier, někdy také Hayer. Není bez zajímavosti, že jeho otcem, nositelem téhož jména, byl akademický malíř portrétů a historických scén Josef Haier (1816 Vídeň – 1891 tamtéž), jehož působištěm se po studiích ve Vídni a Mnichově stala nakrátko Olomouc (1848–1850) a poté Brno (1850–1864). Zde kromě malířské činnosti provozoval fotografický ateliér a jako fotograf a malíř od poloviny 60. let hodně cestoval. Zemřel ve Vídni.[69]

Přestože malíř Josef Haier pobýval v Brně již od roku 1850, rodina se k němu z Vídně přistěhovala až o pět let později. Syn Josef, narozen 21. července 1857,[70] tudíž přišel na svět už v Brně. V témže roce bydlela rodina – matka Elizabeth (* 1824) a bratr Alfred (* 1852) – na Dominikánském náměstí č. 188. Z údobí Josefova dětství a dospívání máme povědomí jen o studiích na brněnské reálné škole.[71]

Od 1. ledna 1888 už Josef Haier (mladší) pobýval trvale v Olomouci.[72] Od téhož roku je zaznamenán také jeho pracovní poměr na pozici zřízence-úředníka (Official) v Moravských všeobecných zemských ústavech, slučujících v sobě zemskou nemocnici a porodnici a sídlících v prostorách bývalého minoritského kláštera na olomouckém Předhradí. Zemským ústavům zůstal Josef Haier věrný i po jejich modernizaci a přestěhování na Tabulový vrch na Nové Ulici v roce 1896. Tentokrát ve vyšší funkci, a to jako jejich správce. Tento post zastával od roku 1899 až do odchodu do penze, tedy snad do poválečného léta 1919.[73] Lékař Mořic Remeš, pracující v letech 1892 až 1894 na interním oddělení těchto ústavů, jistě v roce 1955, kdy se zajímal o osobu Richarda Buchty, vůbec netušil, jak blízko tehdy byl jeho budoucímu švagrovi.

Vzhledem k výše naznačeným biografickým údajům nabízí se otázka, zda první setkání správce zemských ústavů Josefa Haiera a vedoucí dětské opatrovny Leontiny Buchtové nemohlo nastat prostřednictvím Josefova otce a Leontinina bratra. Josefa Haiera st. a Richarda Buchtu totiž pojil stejný profesní obor (malba a fotografie), záliba v cestování i samotná Vídeň, kde strávili konec svého života a kde se mohli ještě před Haierovou smrtí potkat. S větší pravděpodobností lze však uvažovat o kontaktu budoucích manželů přímo v Olomouci. Mohlo se tak stát v rámci přípravy první výstavy Společnosti přátel umění (Gesellschaft der Kunstfreunde in Olmütz), uspořádané v květnu roku 1900. Na výstavě bylo představeno přes 400 obrazů a grafik pocházejících z majetku města, metropolitní kapituly a od olomouckých občanů.[74] Dvě z prezentovaných děl zapůjčila na výstavu ze svého majetku Leontina Buchtová. Obě práce, akvarely, namaloval Richard Buchta a v katalogu vydaném k výstavě se objevují pod položkami č. 319 a 340. Dle stručného záznamu se jedná o portrét Filipa IV., kopii podle Diega Velázqueze uloženou v Hofmuseum (dnešní Kunsthistorisches Museum ve Vídni), a *Motiv z Káhiry*.[75] V době pořádání výstavy byl místopředsedou výboru, který řídil činnost spolku, právě budoucí Leontinin manžel Josef Haier. Ten stál, společně s dalšími příznivci umění, dokonce u samotného zrodu této společnosti (březen 1900).[76] S velkou pravděpodobností se věnoval místopředsednictví ve výboru spolku až do roku 1910.[77]

V době před svatbou se Josef Haier v rámci Olomouce několikrát přestěhoval. Nejdříve je doložen jako nájemník v bytě na Ostružnické ulici č. 358, později v Nové Ulici, snad přímo v areálu nemocnice, a konečně před sňatkem v Rudolfově ulici č. 185 (dnešní Wolkerově) v témže olomouckém předměstí.[78] Po oddání se k němu přistěhovala manželka

Leontina, ale ani zde nezůstali natrvalo. Sčítací operát z roku 1921 uvádí jejich pobyt v Úřední čtvrti Nové Ulice, v Müllerově ulici č. 25 (dnešní Dvořákově). Josef Haier je zmíněn již jako majitel bytu, který kromě něj a jeho ženy Leontiny obývala také jejich, tou dobou více jak čtyřicetiletá (svobodná), schovanka Hermína Langová.[79] Její jméno bylo již jednou vzpomínáno, a to v souvislosti s rokem 1900, kdy bydlela společně s Leontinou, tehdy ještě Buchtovou, v domě na Blažejském náměstí. Snad už tenkrát – nedlouho po svatbě – ji bezdětní a poměrně staří manželé přijali coby člena rodiny. V bytě na Müllerově ulici strávil Josef Haier i poslední dny svého života, zemřel na mrtvici 23. listopadu 1925. Leontina Haierová přežila svého muže téměř o patnáct let. Skonala 15. ledna 1940, krátce po svých devadesátých narozeninách, tou dobou bytem v Nové Ulici Na Vozovce č. 38.[80]

Pozůstalost Richarda Buchty ve Vědecké knihovně v Olomouci

Po sondě do zázemí rodiny úzce spřízněné s Richardem Buchtou se lze vrátit zpět k Buchtově pozůstalosti uložené ve sbírkách Vědecké knihovny v Olomouci. Jak bylo naznačeno dříve, soubor byl zakoupen v letech 1921–1922, evidence jeho jednotlivých položek však probíhala ještě mnoho let poté. V Zemském archivu Opava, pobočka Olomouc, ve fondu Státní vědecká knihovna Olomouc je k dispozici přírůstková kniha této instituce, zaznamenávající akvizice knihovny v letech 1924 až 1949. Mezi zápisy z let 1937, 1941, 1942 a 1944 bylo dohledáno celkem téměř 70 záznamů, jež je možné spojit s původním kompletem Buchtova hmotného odkazu nabídnutého knihovně v roce 1921 Josefem Haierem. V kolonce „Způsob nabytí" na tuto skutečnost poukazuje údaj „z pozůstalosti R. Buchty", někdy včetně Haierova jména, anebo chybná formulace „dar R. Buchta".[81] Z akvizic před rokem 1924 byly zjištěny další tři položky téže provenience[82] a je pravděpodobné, že ostatní se podaří teprve dohledat a určit. Z převážné většiny se jedná o knihy či výtahy z nich (včetně Buchtových publikovaných prací), časopisy a mapy reflektující prostředí Afriky. Z jiných tematických a žánrových okruhů zaujme několik českých tisků (*Písně vánoční, Zápisní knížky bratrství sv. Josefa z Arimatie v Příboře*) nebo tituly zaměřené na židovství, hudbu, historii a další. Z položek, vztahujících se k Buchtově činnosti malířské a fotografické, je třeba kromě fotografické příručky Josefa Marii Edera (*Ausführliches Handbuch der Photographie* 1885, 1886) zmínit především dvě kresby, soubory fotografií a fotografická alba.

Obě kresby, vytvořené uhlem na papíru, zachycují v poprsí profily příslušníků dvou afrických etnik – muže kmene Sandeh [obr. 9] a ženu kmene Abaka.[83] Kresby většího, vcelku totožného formátu (podobizna muže 60 x 43 cm; podobizna ženy 62 x 44 cm) jsou v horní partii označeny názvem etnika, z něhož portrétovaní pochází, a při dolním okraji signovány „Buchta". Spojuje je také způsob provedení – poměrně přesné a plastické ztvárnění lidského těla. Statická pozice obou postav a striktní profil společně s dříve připomenutou Buchtovou praxí (zhotovování kreseb podle fotografií) naznačují, že i v tomto případě se jedná o kresebný přepis originálních snímků (srovnej obr. 9 a 10). Portrét ženy kmene Abaka kreslil Buchta jistě podle své fotografie, kterou najdeme ve vzpomínaném albu *Die Oberen Nil-Länder*. Zde je nalepena na kartonu č. 85 společně se snímkem mužského člena téhož kmene. Stejnou fotografii ženy kmene Abaka reprodukoval zmiňovaný Gaetano Casati v knize *Ten Years in Equatoria* (1898, za s. 61), avšak bez udání autora snímku. Grafický přepis fotografie se nachází, již s přiznáním jejího původce, v prvním dílu *Völkerkunde* (1885, s. 496) Friedricha Ratzela. Podobně je tomu u Buchtova portrétu muže kmene Sandeh. Původní fotografii otiskl opět Casati (s. 140) [obr. 10]

Obr. 9. Richard Buchta, Portrét muže kmene Sandeh, uhel na papíru. Vědecká knihovna v Olomouci, sign. V 87811.

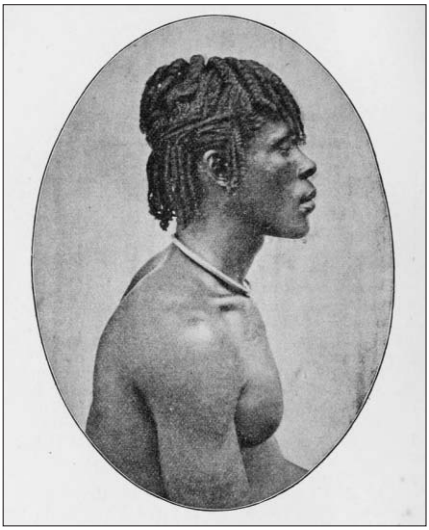

Obr. 10. Richard Buchta, Portrét muže kmene Sandeh, reprodukovaná fotografie. Repro: Casati, G.: Ten Years in Equatoria. London 1898, s. 140.

Obr. 11. Richard Buchta, **Ženy z harému v Chartúmu, otisk kresby uhlem. Vědecká knihovna v Olomouci**, stará sign. 24593.

a kresbu zhotovenou podle ní malířem zátiší a zvířecích motivů Friedrichem Rheinfelderem (1838–1903) využil pro obrazovou přílohu druhého svazku *Reisen in Afrika 1875–1886* (Wien – Olmütz 1890, s. 444) Wilhelm Junker. Je s podivem, že pro reprodukci v Junkerově cestopisu nebyla upřednostněna Buchtova vlastní práce, víme-li, že se tak dělo docela často v případě prvního dílu knihy. Svědčí o tom nejen soupis ilustrací v její úvodní části, jmenující autory obrazových příloh, ale i soubor kartáčových otisků uložených ve Vědecké knihovně v Olomouci.[84] Otisky kreseb africké fauny, flóry, osad, předmětů denní potřeby tamního etnika i jeho příslušníků se objevují ve všech svazcích Junkerova cestopisu. Autorem zvířecích a rostlinných motivů byl zmiňovaný Rheinfelder, lidské portréty (jedná se nejspíše o kresby uhlem) vytvořil Richard Buchta, s největší pravděpodobností podle vlastních fotografií [obr. 11].

V roce 1942 byly společně s oběma kresebnými portréty muže a ženy kmene Sandeh a Abaka z dříve zakoupené Buchtovy pozůstalosti zapsány do přírůstkového inventáře Vědecké knihovny také čtyři fotografické soubory. Přestože každý komplet nese jiné označení, často se snímky v různých sadách opakují.

Z celkem 48 fotografií, nalepených po jedné či po dvou na 38 kartonech v souboru označeném *Album d´Afrique centrale*,[85] je mnoho totožných s těmi, které byly publikovány v albu *Die Oberen Nil-Länder*. Dokonce karton s dodatečně připsaným pořadovým číslem 4 pochází, jak napovídá samotná adjustace, přímo z publikovaného alba (zde pod č. 53). Zbývající snímky mají však adjustaci jinou. Ve většině případů jsou nalepeny na kartonech s předtištěným nápisem „Album d´Afrique centrale" a rámuje je zlatá ozdobná linka. U ostatních kartonů se objevuje pouze rukou psaná popiska při dolním okraji, jednoduché černé orámování, nebo jen pořadové číslo. Je proto možné, že tento obsahově nesourodý komplet v sobě zahrnuje torzo zatím blíže neznámého, druhého Buchtova fotografického alba, jehož kartony mohly být dodatečně sloučeny s jinými, pracovními verzemi. Takto vzniklý soubor mohl být označen a očíslován mnohem později. Na tuto skutečnost poukazují např. český nápis na kartonu č. 37 nebo razítko dříve vzpomínaného Karla Christiana Gieglera na kartonu č. 14 (Schilluk-Hütte), značící, že snímek pochází z jeho majetku.

Druhý soubor, vedený pod názvem *Ansichten und Typen aus Centralafrika*,[86] obsahuje 20 fotografií nalepených na 20 kartonech. Jedná se opět o snímky, které byly použity v albu *Die Oberen Nil-Länder*, či o podobizny stejných osob, tentokrát však s mírně pozměněnou pozicí těla. Sedm fotografií (č. 1, 2, 3, 5, 7, 8, 16) je orámováno černou linkou a signováno „RBuchtaph.". Vyjma jednoho jsou tyto signované snímky datovány roky 1878 a 1879 a tři z nich nahoře označeny „Ansichten & Typen aus Centralafrika". Vedle takto reprezentativně adjustovaných snímků se v kompletu nachází fotografie s mnohem prostší úpravou – kartony ručně popsané při dolním okraji, někdy pouze obyčejnou tužkou a několik z nich česky. Nelze se ubránit dojmu, že před sebou máme snímky, které na zdobné orámování teprve čekaly, anebo sloužily jako pracovní pomůcky. V případě ženského portrétu (č. 19), na němž je tužkou nakreslena čtvercová síť pro snazší přenesení zobrazeného motivu, si tímto tvrzením můžeme být celkem jisti.

Nepříliš náročnou adjustaci má třetí v knihovně uchovávaný soubor, který nese český název *Krajinářské a lidové typy z Afriky*.[87] Obsahuje pouze osm větších fotografií, jež jsou při dolním okraji kartonu ručně popsány. Karton č. 7 se snímkem tří hráčů na hudební nástroje byl opět publikován v albu *Die Oberen Nil-Länder*. Zajímavější zobrazení nám však přináší zadní strana tohoto kartonu, kterou zřejmě přímo Buchta využil pro dva

Obr. 12. Chlapecký akt, fotografie, album „Itálie" z majetku Richarda Buchty. Vědecká knihovna v Olomouci, sign. II 85468.

drobné kresebné záznamy mužského a ženského poprsí, jež je navíc zaneseno do čtvercové sítě.

Poslední ze zmiňovaných kompletů, *Černošské typy z Afriky*,[88] je co do počtu snímků nejmenší, za to však rozmanitější. První dva snímky z celkových šesti zachycují muže kmene Schilluk. Jsou na kartonu značené opět Gieglerovým razítkem a byly zhotoveny zejména pro „vědecké" účely, jak naznačuje měřidlo, o něž se oba portrétovaní opírají zády. Zbývající kartony popisky nemají, jsou pouze číslovány.

Z hlediska uměleckohistorického zaujmou z celé pozůstalosti nejvíce tři fotografická alba, která byla mezi přírůstky knihovny zapsána v roce 1941 pod názvem „Itálie. Fotografické snímky".[89] Ve všech albech bychom napočítali celkem 140 archů, na nichž je nalepeno vždy po jednom, po dvou nebo po třech snímcích. Zobrazená témata lze rozdělit do tří základních okruhů. Nejpočetnější skupinu tvoří fotografie zachycující architektonické památky a malířská či sochařská díla, méně snímků se zaměřuje na motiv lidského těla a poměrně nepatrný díl představují pohledy na města a krajiny. Společným jmenovatelem velké části z nich je Itálie, konkrétně města Siena, Pisa, Florencie, Neapol, Benátky a další, a také fakt, že žádná z fotografií nenese Buchtovu signaturu a některé z nich dokonce značku jiného fotoateliéru. Největší pozornost ze zmiňovaných okruhů budí snímky lidské figury, jejichž naprostá většina (50 ks) je adjustována pohromadě v jednom z alb. Kromě portrétů oděných Italek, inscenovaných výjevů a záběrů věrně zachycujících dětskou chudobu se zde objevuje řada mužských a ženských aktů. Jistou uměleckou hodnotu nelze upřít zejména fotografiím chlapeckých postav zahalených drapérií či bez ní [obr. 12], jejichž postoje odráží inspiraci antickým uměním nebo snad přímo konkrétními snímky z ostatních dvou alb, na nichž jsou představeny figurální sochařské práce – emblematická díla antiky.

Je otázkou, zda fotografie aktů využíval Buchta jako studie či předlohy při své tvorbě. Je známo, že fotografické studie a předlohy různých námětů sloužily v druhé polovině 19. století jako vyučovací pomůcky na výtvarných akademiích, stejně tak je vlastnili a používali při práci samotní umělci. Z našich malířů lze jmenovat například Julia Mařáka (1832–1899), v jehož pozůstalosti se zachovalo množství fotografických předloh, a je doloženo, že podle takových vzorů vytvořil několik děl.[90]

Odkaz Richarda Buchty ve Vlastivědném muzeu v Olomouci

Jak z několika posledních odstavců vyplynulo, dostal se soukromý majetek (nebo jeho část), který po smrti Richarda Buchty zůstal, do Olomouce, do rukou jeho sestry Leontiny Haierové, rozené Buchtové, a jejím prostřednictvím (skrze dopis manžela Josefa Haiera) do Vědecké knihovny. Je proto nanejvýš pravděpodobné, že právě Leontina byla tím druhým pisatelem textu na obálce, která se nalezla společně s fragmentem obinadla z mumie Ramesse II. v olomouckém Vlastivědném muzeu. Třebaže dosud nemáme v rukou doklad, jenž by objasnil způsob, jakým se tento předmět do sbírek muzea dostal,[91] nabízí se dvě možná vysvětlení. Není vyloučeno, že fragment obinadla s přiloženou obálkou se nacházel v Buchtově pozůstalosti zakoupené knihovnou v letech 1921–1922. Knihovna jej pak mohla později předat muzeu. Stejně tak však mohl být darován či odprodán přímo muzeu Hermínou Langovou, schovankou manželů Haierových, a to zhruba v období 1951–1958, pro které postrádáme potřebné akviziční podklady. Krátce předtím, v roce 1950, totiž Hermína darovala tehdejšímu Muzeu hlavního města Olomouce *„Portrét krále Filipa II. španělského podle originálu Velasqueze Copie"* o rozměrech 57 x 46 cm, signovaný „pinx Rich. Buchta" a malovaný temperou, jak je v přírůstkové knize muzea zaznamenáno.[92] Téměř s jistotou lze tvrdit, že správně se jedná o dříve zmiňovanou podobiznu španělského krále Filipa IV., zapůjčenou v roce 1900 Leontinou Buchtovou na první výstavu olomoucké Gesellschaft der Kunstfreunde. Údaj o dataci díla uvedený v knize přírůstků kolem r. 1910 taktéž nesouhlasí se skutečností, tou dobou byl Buchta víc jak patnáct let po smrti. Ve sbírkách Vlastivědného muzea, kam většina předmětů z fondu Muzea hlavního města Olomouce po roce 1951 přešla, se malbu bohužel nepodařilo dohledat.

Podobně zůstává neznámý osud druhého Buchtova díla, jehož existenci a akvizici máme doloženou opět jen písemně. Byl jím Buchtou signovaný akvarel s motivem pohřební mešity v Káhiře (*Grabmoschee in Kairo*) o rozměrech 29 x 39,5 cm (s paspartou 52 x 64 cm), který se měl dostat do Muzea hlavního města Olomouce v roce 1944 ze židovského majetku.[93]

Ze zápisu přírůstkové knihy Muzea hlavního města Olomouce víme, že Hermína již tou dobou používala příjmení Lang-Haierová, které slučovalo její rodné jméno se jménem opatrovníků. Lze se tak domnívat, že po smrti Leontiny přešel její zbylý majetek včetně předmětů z Buchtovy pozůstalosti, které nebyly nabídnuty knihovně, do vlastnictví Hermíny. Pozůstalostní spis Leontiny Haierové (ani jejího muže Josefa) se sice nepodařilo dohledat, máme však k dispozici záznam o jejím úmrtí (1940). V něm se tato domněnka nepřímo potvrzuje, neboť Hermína je zde uváděna již jako adoptivní dcera s příjmením Lang-Haierová.[94]

Hermína Lang-Haierová darovala či prodala muzeu také další, výjimečné sbírkové předměty – dvě dětské podobizny zhotovené z vosku. První z nich, podle původního přípisu na zadní straně, má zobrazovat Arnolda Buchtu, narozeného 1842 a zemřelého 1917, druhá Richarda Buchtu [obr. 13]. O akvizici těchto půvabných dětských portrétů nebyl dohledán žádný záznam, mohla být uskutečněna ve zmiňovaném překotném a na podklady velmi chudém období 1951–1958.[95]

Obr. 13. Podobizna Richarda Buchty (?), ceroplastika, kolem 1850 (?). Vlastivědné muzeum v Olomouci, UP 9490. Foto: Pavel Rozsíval.

IV. Závěr

Jestliže na počátku předkládaného příspěvku bylo poznamenáno, že o počátečních letech života Richarda Buchty, jeho příbuzenských vztazích a obecně o rodinném zázemí nevíme nic bližšího než to, kdy a kde se narodil, představuje se nám na jeho úplném konci coby pětileté dítě s hračkou v ruce. V samotném závěru jsme taktéž obeznámeni s osudem a obsahem jeho pozůstalosti, nebo její částí, která se dochovala v Olomouci, a některými osobami, s nimiž byl spřízněn. Je možné dodat, že díky odhalení příbuzenské vazby a sondě do života jeho sestry Leontiny a jejího manžela Josefa Haiera se odkrylo mnohé z Buchtova soukromí a to samé platí i v opačném případě. Prostřednictvím poznání osoby Richarda Buchty mohly být vykresleny osudy dvou olomouckých obyvatel v poslední třetině 19. a první polovině 20. století.

Přestože Buchtově biografii byla věnována rozsáhlejší část celého článku, tedy nepoměrně více než u dosud publikovaných prací, zůstává řada předložených tvrzení a domněnek pouze v náznaku. Kromě dalšího malířského díla a obsahu původního kompletu Buchtovy pozůstalosti bychom mohli pátrat po ostatních příbuzných, počínaje domnělým bratrem Arnoldem, či hledat odpovědi na nově se vynořivší otázky. Mezi nimi například na tu, zda se Richard Buchta skutečně znal s Josefem Haierem st. nebo s kterými osobnostmi uměleckého světa navázal užší kontakt. V neposlední řadě budí pozornost původ Buchtova přívlastku „olomoucký fotograf", s nímž jsme se setkali poprvé a současně naposledy ve zprávě z roku 1882 shrnující činnost geografické společnosti ve Vídni za poslední čtvrtstoletí (viz pozn. 39).

Na rozdíl od olomouckých příbuzných, kteří většinu života zůstali věrní jednomu městu a jedné pracovní profesi, nesetrval Richard Buchta dlouho na stejném místě. Věnoval se různorodým činnostem, od malby, kresby a fotografování, přes cestování, po sepisování vlastních reflexí z afrického prostředí, a často v rámci nich překračoval hranice dalších oborů (geografie, etnografie či historie). Kontaktoval se s osobami z rozličných kruhů, zejména však s význačnými cestovateli, a jistě zajímavé mohly být i vztahy, které snad navázal v Mnichově na dvoře bavorského krále. Třebaže patřil k osobám spíše všestranného založení a rozmanitých zájmů, dovedl se pro některé z nich opravdu nadchnout. Patrně nejlépe jeho zaujetí vystihují slova z nekrologu, podle nichž byl schopný vnímat přírodu a obyvatelstvo Afriky pohledem umělce, *„bystře pozorovat a nepřekonatelným způsobem za pomocí kamery, tužky a štětce napodobovat, a to za největších osobních obětí a nebezpečí"*.[96]

Poznámky

1 Názvy a časové vymezení jednotlivých etap života Richarda Buchty jsou pouze pomocné. Mají zpřehlednit text a orientaci v něm.

2 Medailon Richarda Buchty je obsažen v řadě lexikonů, od všeobecných po specializované, zaměřené na průzkumníky a cestovatele, historii umění, africký Súdán a další. Z těch, co přinášejí jedny z prvních informací o osobě Richarda Buchty, nové či závažnější údaje, lze konkrétně jmenovat: Dk: Buchta Richard. In: *Ottův slovník naučný*. Díl 4. Bianchi-Giovini–Bžunda. Praha 1891, s. 874. – Weidmann, C.: *Deutsche Männer in Afrika. Lexicon der hervorragendsten deutschen Afrika-Forscher, Missionare etc*. Lübeck 1894, s. 21–22. – Ratzel, F.: Buchta Richard. In: *Allgemeine Deutsche Biographie*. Band 47. V. Bismarck-Hohlen–Dollfus. Leipzig 1903, s. 332–333. – *Der Große Brockhaus. Handbuch des Wissens in zwanzig Bänden*. Band 3. Ble–Ehe. Leipzig 1929, s. 467. – Santifaller, L. (ed.): *Österreichisches biographisches Lexikon 1815–1950*. Band 1. A–Glä. Graz – Köln 1957, s. 123. – Hill, R.: *A Biographical Dictionary of the Sudan*. London 1967, s. 89. – Schmidt, R.: *Österreichisches Künstlerlexikon von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Band 3. Wien 1977, s. 276. – Fuchs, H.: *Die österreichische Bildnisminiatur von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Band 1. Wien 1981, s. 41, 180 (Abb. 95). – Czeike, F.: *Historisches Lexikon Wien*. Band 1. Wien 1992, s. 493. – D. T.: Buchta (Puchta) Richard. In: Meißner, G.: *Allgemeines Künstlerlexikon. Die Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker*. Band 14. Braun–Buckett. München – Leipzig 1996, s. 689. – Brandt, A. – Kainbacher, P.: *Österreichische Forscher und Reisende in Afrika vor 1945*. Baden 2010, s. 37. – Henze, D.: *Enzyklopädie der Entdecker und Erforscher der Erde*. Band 1. A–C. Darmstadt 2011, s. 388–389. Všechny zmiňované se větší či menší měrou staly základním východiskem pro tento příspěvek. Jelikož se však některé údaje v příručkách často opakují, nebude na ně v textu již samostatně odkazováno, pouze v případě, že by měly pro některé z předložených tvrzení zvláštní význam nebo informovaly o nových, jinde neuvedených skutečnostech. V této souvislosti je třeba upozornit na biogram Richarda Buchty zveřejněný v katalogu zemské výstavy (*Abenteuer Ostafrika. Der Anteil Österreich-Ungarns an der Erforschung Ostafrikas*, Eisenstadt 1988, s. 251), která byla zpřístupněna od 11. května do 28. října 1988 v zámku Halbturn v Rakousku. V rámci této výstavy, věnované podílu Rakouska-Uherska na průzkumu východní Afriky, byl představen také Richard Buchta. Stalo se tak v rámci výstavního počinu patrně poprvé a naposledy. Text katalogu je díky projektu „Wissenschaftliche Erschließung von Texten und Bildern in den Katalogen der Landesausstellung seit 1959“ dostupný na: http://wwwg.uni-klu.ac.at/kultdoku/kataloge/50/html/3465.htm, vyhledáno 20. 7. 2014.

3 Schmidt, R. (pozn. 2), s. 276. – Zkráceně též Fuchs, H. (pozn. 2), s. 41.

4 Viz Oberegger, E.: Banater Montanbahn, *Enzyklopädie*, http://www.oberegger2.org/enzyklopaedie/banater.htm, vyhledáno 8. 4. 2014.

5 Romolo Gessi, původem z Ravenny, byl absolventem vojenské akademie. S přítelem britským důstojníkem Charlesem Gordonem přešel roku 1873 do egyptské armády. O tři roky později se na jeho popud vydal na výzkumnou cestu z jižního Súdánu proti toku Nilu. Proslavil se zejména průzkumem Albertova jezera, odkud přinesl nové, zpřesňující poznatky. Viz Martínek, J. – Martínek, M.: *Kdo byl kdo. Světoví cestovatelé a mořeplavci*. Praha 2003, s. 222.

6 Celou akci vylíčil Romolo Gessi v dopise psaném 15. června 1877 v Káhiře. Viz Gessi, F. (ed.): *Seven Years in the Soudan. Being a Record of Explorations, Adventures, and Campaigns against the Arab Slave Hunters by Romolo Gessi Pasha*. London 1892, cit. s. 141.

7 Tamtéž, s. 142–143.

8 Viz Hill, R. (ed.): *The Sudan Memoirs of Carl Christian Giegler Pasha 1873–1883*. London 1984, s. 108.

9 Buchta, R.: Meine Reise nach den Nil-Quellseen im J. 1878. *Dr. A. Petermann´s Mittheilungen*, Band 27, 1881, s. 81–89.

10 Thomas, H. B.: Richard Buchta and Early Photography in Uganda. *The Uganda Journal*, Vol. 24, 1960, No. 1, s. 114–119.

[11] Původem z bavorského Schweinfurtu. Do Súdánu přišel v roce 1873 a měl zde na starost telegrafní systém a poštu. Později byl stanoven zástupcem generálního guvernéra Súdánu.

[12] Hill, R. (ed.): *The Sudan Memoirs* (pozn. 8), s. 109–110.

[13] Thomas, H. B. (pozn. 10), s. 115.

[14] Vlastním jménem Eduard Schnitzer, narozen v Opolí (nyní Polsko), původní profesí lékař. V letech 1870–1874 byl jmenován guvernérem severní Albánie, tehdejší součásti Osmanské říše, a přijal turecké jméno „Emin Paša". V roce 1876 přešel do egyptských služeb, o rok později se stal hlavním lékařem v provincii Equatorie se sídlem v Ladó a v roce 1878 byl stanoven guvernérem této provincie s titulem „bej". Kromě správní činnosti se věnoval průzkumu a mapování svěřené oblasti. Viz Martínek, J. – Martínek, M. (pozn. 5), s. 188–189. – Novák, J.: V dávné historii nového afrického státu hráli roli dva lékaři (I). *Facultas Nostra*, 2011, č. 106–107, s. 23.

[15] Dopis zmíněn v rubrice měsíčních zpráv z Afriky v *Dr. A. Petermann´s Mittheilungen*, Band 25, 1879, s. 399.

[16] *Zeitschrift für Ethnologie*, Jg. 12, 1880, s. 29.

[17] Buchta, R. (pozn. 9), s. 88.

[18] Gessi, F. (pozn. 6), s. 338.

[19] Wilhelm Junker patří k nejvýznamnějším cestovatelům pocházejícím z východní části Evropy. Výsledkem jeho dlouholetého pobytu a průzkumu Afriky je trojdílný cestopis *Reisen in Afrika 1875–1886* vydaný v letech 1889–1891. Na jeho prvním svazku se podílel i Richard Buchta.

[20] Thomas, H. B. (pozn. 10), s. 116.

[21] Album je dostupné prostřednictvím obrazové databanky na webových stránkách Kunsthistorisches Museum ve Vídni po zadání hesla „Richard Buchta": http://bilddatenbank.khm.at/, vyhledáno 3. 7. 2014.

[22] Siegel, E.: An Age of Albums. In: Guadagnini, W. (ed.): *Photography. The Origins 1839–1890*. Milano 2010, s. 200–271, cit. s. 250.

[23] *Zeitschrift für Ethnologie,* Jg. 12, 1880, s. 28.

[24] Například: *Proceedings of the Royal Geographical Society and Monthly Record of Geography*, Vol. 3, 1881, s. 394. – *Zeitschrift für Ethnologie*, Jg. 13, 1881, s. 214. – Felkin, R. W. – Wilson, C. T.: *Uganda and the Egyptian Soudan*. London 1882, s. 86.

[25] Gessi, F. (pozn. 6), s. 338.

[26] *Zeitschrift für Ethnologie*, Jg. 11, 1879, s. 316.

[27] Hill, R. (ed.): *The Sudan Memoirs* (pozn. 8), s. 27, 112.

[28] Herzog, R.: Die Fundumstände einer meroitischen Statuengruppe. In: Endesfelder, E. a kol.: *Ägypten und Kusch. Festschrift für Fritz Hintze*. Berlin 1977, s. 171–174, cit. s. 173.

[29] Hill, R.: *A Biographical Dictionary* (pozn. 2), s. 89.

[30] Killingray, D. – Roberts, A.: An Outline History of Photography in Africa to ca. 1940. *History in Africa*, Vol. 16, 1989, s. 197–208. – Siegel, E. (pozn. 22), s. 251.

[31] *Zeitschrift für Ethnologie*, Jg. 13, 1881, s. 397. – Appel, M.: Mit Gelatineplatten auf Bilderjagd. Wie das historische Fotoarchiv im Staatlichen Museum für Völkerkunde München entstanden ist. *Aviso. Zeitschrift für Wissenschaft und Kunst in Bayern*, 2013, No. 4, s. 34–39, cit. s. 35. – *Bibliografie zur Fotografie in Österreich*, http://alt.albertina.at/cgi-bin/biobibl_ausgabe.pl?scid=1310&pos=11&max=12&lang=de&n=Buchta%2C%20Richard, vyhledáno 3. 7. 2014.

[32] Viz Thomas, H. B. (pozn. 10), s. 117. – Schmidinger, T.: Richard Buchta and the Kadi of Khartoum. *Sudan Studies Association Bulletin*, Vol. 28, 2010, No. 2, s. 3–5.

[33] *Zeitschrift für Ethnologie*, Jg. 12, 1880, s. 28.

[34] *Dr. A. Petermann´s Mittheilungen*, Band 26, 1880, s. 440.

[35] D. T.: Buchta (Puchta) Richard (pozn. 2), s. 689.

[36] Viz Ratzel, F.: Buchta Richard (pozn. 2), s. 332.

[37] Internetový aukční portál *Artnet*, http://www.artnet.de/k%c3%bcnstler/richard-buchta/auktionsresultate, vyhledáno 10. 4. 2014.

[38] Herre, F.: *Ludvík II. Bavorský. Jeho život – jeho země – jeho doba*. Praha 2010. – Patrně nejnověji k osobě Ludvíka II. Bavorského viz Wolf, P.: *Götterdämmerung. König Ludwig II. und seine Zeit* (2 svazky: katalog výstavy a soubor statí). Augsburg 2011.

[39] Průběh oslav je zveřejněn na více jak šedesáti stranách *Mittheilungen der kais. und kön. Geographischen Gesellschaft in Wien*, Band 25, 1882, s. 1–64. Richard Buchta je zde označen (s. 21) jako „Olmützer Photograph" (!). S tímto přívlastkem ve spojení s Richardem Buchtou se setkáváme poprvé. Jedná se vůbec o jediný případ, který byl v průběhu studia dobových materiálů zjištěn. V publikovaných lexikonech, článcích a statích se neobjevuje a pro jeho původ není prozatím žádné podložené vysvětlení.

[40] Tamtéž, s. 60. – Udělení záslužného kříže je zmíněno také v Buchtově nekrologu: *Mittheilungen der kais. königl. Geographischen Gesellschaft in Wien*, Band 37, 1894, s. 579–580.

[41] O existenci dvou posledních jmenovaných, zejména však anglicky vydaného titulu *The true story*, se dovídáme z příspěvku: Simpson, D. H.: A Bibliography of Emin Pasha. *The Uganda Journal*, Vol. 24, 1960, No. 2, s. 138–165, konkr. s. 148 (1a, 1c).

[42] Dostupné na: http://www.wladimir-aichelburg.at/, vyhledáno 22. 5. 2014.

[43] Tamtéž. Výpisy z *Einlaufbüche*r jsou zveřejněny jen pro období 1868–1888.

[44] Zajímavou informaci přináší *Einlaufbuch* pro rok 1887. Dočítáme se, že tři Buchtovy neprodané akvarely, doručené Künstlerhaus minulého roku, byly 9. května odeslány do Bratislavy. Tamtéž.

[45] Schmidt, R. (pozn. 2), s. 276. – Fuchs, H. (pozn. 2), s. 41.

[46] Eisenberg, L.: *Künstler und Schriftsteller-Lexikon. Das geistige Wien*. Jg. 4. Supplementband. Wien 1892, s. 117.

[47] Viz Fuchs, H. (pozn. 2), s. 180 (Abb. 95).

[48] Viz http://www.ebay.com.au/itm/Zeichn-Portrait-Offizier-R-Buchta-1845-Fotograf-fur-Konig--Ludwig-II-von-Bayern-/370951355818, vyhledáno 28. 4. 2014.

[49] Viz Fuchs, H. (pozn. 2), s. 41. Oznámení o smrti Richarda Buchty v rubrice „Kleine Chronik" ve *Wiener Abendpost, Beilage zur Wiener Zeitung*, 1894, Nr. 173, 30. 7., s. 3–4.

[50] *Mittheilungen der kais. königl. Geographischen Gesellschaft in Wien*, Band 37, 1894, s. 579–580.

[51] *Annalen des k. k. naturhistorischen Hofmuseums*, Band 5, 1890, s. 33. – *Annalen des k. k. naturhistorischen Hofmuseums*, Band 5, 1890, s. 37.

[52] *Neue Freie Presse* (Abendblatt), 1894, Nr. 10752, 30. 7., s. 1. – *Neue Freie Presse* (Morgenblatt), 1894, Nr. 10753, 31. 7., s. 14 (úmrtní oznámení). – *Wiener Abendpost, Beilage zur Wiener Zeitung*, 1894, Nr. 173, 30. 7., s. 3–4 (zde špatně uveden věk Richarda Buchty).

[53] Za transliteraci děkuji kolegovi z Vlastivědného muzea v Olomouci Mgr. Filipu Hradilovi.

[54] Maspero, G.: *Les momies royales de Déir el-Bahari*. Edice: Mémoires de la Mission archéologique du Caire. Tome 1. Paris 1889, s. 511–788, cit. s. 525–526.

[55] Dnes je uložen v podsbírce Archeologie Vlastivědného muzea v Olomouci pod přír. č. 1/2014.

[56] Vědecká knihovna v Olomouci, fond Mořic Remeš, krabice IV, složka 36, sign. IIIa, M. Remeš: [Cestovatelé po Africe] Richard Buchta a Wilhelm Junker. – Diplom geografické společnosti se ve sbírkách knihovny nachází dodnes.

[57] Remeš, M.: Výtvarná pozůstalost Richarda Buchty v naší knihovně. *Zpráva pro čtenáře. Universitní knihovna v Olomouci*, 1955, č. 3 (září), s. 5.

[58] Remešovým oblíbeným literárním žánrem v dětství byly cestopisy, mezi nimi ty, které líčily výpravy do střední Afriky. V letech 1895 až 1914 sám hodně cestoval; kromě Evropy poznal také oblast severní Afriky. Viz Glonek, J. – Novotný, L.: *Mauric Remeš (1867–1959). Olomoucký lékař a vědec*. Olomouc 2010, s. 16, 45–46.

[59] Dopis je uložen v kartonu s písemnostmi z roku 1921 pod č. 524/21 v Zemském archivu Opava, pobočka Olomouc, fond Státní vědecká knihovna Olomouc (nezpracován). Bohužel k němu nebyl přiložen soupis konkrétních položek, které byly knihovně nabídnuty, ani jejich celkový počet. – Za upozornění na dopis velmi děkuji Mgr. Jiřímu Glonkovi z Vědecké knihovny v Olomouci.

60 Zemský archiv v Opavě (dále ZAO), pobočka Olomouc, fond Státní vědecká knihovna Olomouc, karton se spisy za rok 1921, Dotační účet za rok 1921; karton se spisy za rok 1922, Dotační účet za rok 1922.

61 ZAO, pobočka Olomouc, fond Sbírka matrik Severomoravského kraje, Kniha oddavků Sv. Kopeček, sign. VB XII 21, inv. č. 11280, fol. 53, dostupné na: http://vademecum.archives.cz/vademecum/permalink?xid=dd4acd7737c68136:5e44cc3e:12c9fad6ac6:-7cf7&scan=53, vyhledáno 5. 5. 2014.

62 *Jahres-Bericht über den Zustand der Kleinkinder-Bewahranstalt in der königl. Hauptstadt Olmütz*, 32 (za rok 1875), 1876, s. 13. – *Jahres-Bericht über den Zustand der Kleinkinder-Bewahranstalt in der königl. Hauptstadt Olmütz*, 33 (za rok 1876), 1877, s. 4.

63 *Jahres-Bericht über den Zustand der Kleinkinder-Bewahranstalt und des damit verbundenen Gisela--Kindergartens in der königlichen Hauptstadt Olmütz*, 47 (za rok 1890), 1891, s. 3, 11, 13.

64 Tamtéž, s. 3.

65 *Jahresbericht der Kinder-Bewahranstalt u. des Gisela-Kindergartens für das Jahr 1905*, 62, 1906, s. 4.

66 Státní okresní archiv Olomouc (dále SOkA), fond Archiv města Olomouc, Knihy I, sign. 2184, inv. č. 4017, sčítací operáty (1890), sčítací arch (čp. 95). – Tamtéž, sign. 2209, inv. č. 4042, sčítací operáty (1900), sčítací arch (čp. 95).

67 Oddání Leontiny Buchtové a Josefa Haiera bylo zaznamenáno do knihy oddavků na Svatém Kopečku (pozn. 61) a současně do matriky olomoucké farnosti sv. Michala, viz ZAO, pobočka Olomouc, fond Sbírka matrik Severomoravského kraje, Trauungs-Matrik Pfarre St. Michael, sign. O V 15, inv. č. 5646, fol. 261, dostupné na: http://vademecum.archives.cz/vademecum/permalink?xid=be978378-f13c-102f-8255-0050568c0263&scan=262, vyhledáno 15. 5. 2014.

68 SOkA, Sčítací operáty Olomouc (1921), 12/14 – IX – X. Za vyhledání děkuji Mgr. Ivaně Kubíčkové ze SOkA.

69 K osobě malíře Josefa Haiera například: Thieme, U. – Willis, F. C. (eds.): *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*. Band 50. Gresse–Hanselmann. Leipzig 1922, s. 485. – Petrasová, T. – Lorenzová, H. (eds.): *Dějiny českého výtvarného umění 1780/1890 (III/2)*. Praha 2001, s. 34–36, 304–305. – Svobodová, J. a kol.: *Rakouské malířství 19. století v moravských sbírkách*. Brno 2002, s. 138. – Meißner, G. (ed.): *Allgemeines Künstlerlexikon. Die bildenden Künstler aller Zeiten und Völker*. Band 68. Hai–Hammock. Berlin 2011, s. 17.

70 Ve sčítacích operátech Olomouce z let 1890 a 1921 uváděno datum narození 22. července.

71 Archiv města Brna, sčítací arch (1857), inv. č. 2825, dostupné na: http://digiarchiv.brno.cz/archive/id/be1119ff-d301-4faa-8323-dbf1a1cbfd88?datatext=1857***Stadt***188***2825, vyhledáno 10. 6. 2014. – Tamtéž, sčítací arch (1870), inv. č. 2915, dostupné na: http://digiarchiv.brno.cz/archive/id/09f19ca1-f05f-4dbb-87c0-d2f3785ff492?datatext=1870***Klosterplatz***1***2915, vyhledáno 10. 6. 2014.

72 Sčítací operáty Olomouc na rok 1921 (pozn. 68).

73 Viz *Statistisches Jahrbuch der königlichen Hauptstadt Olmütz*, Band 1, 1888, s. 389; *Der statistischen Jahrbücher der königlichen Hauptstadt Olmütz*, Band 3 (1896–1899), 1901, s. 714; *Der statistischen Jahrbücher der königlichen Hauptstadt Olmütz*, Band 4 (1900–1904), 1905, s. 707; *Der statistischen Jahrbücher der königlichen Hauptstadt Olmütz*, Band 5 (1905–1910), 1911, s. 694; *Statistická ročenka hlav. města Olomouce*, sv. 7 (1919–1923), 1938, s. 307.

74 Ke spolku viz Zatloukal, P.: Výtvarná kultura. In: Schulz, J. (red.): *Dějiny Olomouce*. Díl 2. Olomouc 2009, s. 125.

75 *Katalog der ersten Ausstellung von Gemälden, Kupferstichen etc. etc. aus öffentlichem und privatem Besitze in Olmütz* (katalog výstavy). Olomouc 1900, s. 53, 56.

76 Maliva, J.: Počátky výtvarného života v Olomouci. *Okresní archív v Olomouci 1989*, 1990, s. 152–157, cit. s. 152.

77 *Kunstausstellung beschickt von der Wiener Künstler-Genossenschaft veranstaltet von der Gesellschaft der Kunstfreunde in Olmütz* (katalog výstavy). Olmütz 1902, s. 11, 16. – *Der statistischen Jahrbücher der königlichen Hauptstadt Olmütz*, Band 4 (1900–1904), 1905, s. 814. – Archiv Vlastivědného

muzea v Olomouci, fond Gesellschaft der Kunstfreunde (nezpracován), karton č. 1, korespondence (15. 3. 1904, 29. 2. 1908, 11. 4. 1908 aj.). – SOkA, fond Notářství Olomouc (nezpracován), Protokol č. 6242. Za jeho vyhledání děkuji Mgr. Ivaně Kubíčkové ze SOkA.

78 SOkA, fond Archiv města Olomouc, Knihy I, sign. 2192, inv. č. 4025, sčítací operáty (1890), sčítací arch (čp. 358). – *Adress-Buch der königl. Hauptstadt Olmütz und ihrer Vororte*. Jg. 2. Olmütz 1899, s. 99. – *Adress-Buch der königl. Hauptstadt Olmütz und ihrer Vororte*. Jg. 5. Olmütz 1905, s. 134. – Kniha oddavků Sv. Kopeček (pozn. 61) a Trauungs-Matrik Pfarre St. Michael (pozn. 67).

79 Sčítací operáty Olomouc na rok 1921 (pozn. 68).

80 Za vyhledání údajů týkajících se úmrtí Leontiny a Josefa Haierových v matrice Nové Ulice děkuji Petru Nekardovi z matričního oddělení Magistrátu města Olomouce. – Nájemní dům Na Vozovce 38 vystavěl v letech 1908 až 1910 jeden z nejvýznamnějších předválečných olomouckých stavitelů Franz Langer (1860–1920). Viz Zatloukal, P. (pozn. 74), s. 132.

81 ZAO, pobočka Olomouc, fond Státní vědecká knihovna Olomouc (nezpracován), přírůstkový katalog za léta 1924–1949 (staré č. 59/a, nové č. 48/1). V roce 1937 byly jednotlivé položky zapsány pod č.: 946, 1315–1322; v roce 1941 pod č.: 701–722, 817 a 818; v roce 1942 pod č.: 94–105, 219, 220, 227–229, 242, 322, 323, 1306–1311, 1313–1315, 1389, 1390, 1392 a 1546; v roce 1944 pod č.: 541, 542, 1110.

82 Podle naskenovaného lístkového katalogu knihovny jde o dvě díla Richarda Lepsia (sign. 70222 a 70229) a *Notiz über die Wüsten-Araber* (sign. 70232).

83 Vědecká knihovna v Olomouci, Sandeh: sign. V 87811, původní přír. č. 1306/42; Abaka: sign. V 87810, původní přír. č. 1307/42.

84 Na štítku přiloženém k souboru je uveden rok 1954, jméno Richarda Buchty a staré signatury osmi kartonů, na nichž jsou otisky nalepeny (sign. 24591–24598). Komplet snad souvisí s původní Buchtovou pozůstalostí. Za upozornění na jeho existenci děkuji Mgr. Jiřímu Glonkovi z Vědecké knihovny v Olomouci.

85 Vědecká knihovna v Olomouci, sign. II 87815, původní přír. č. 1389/42.

86 Tamtéž, sign. 87814, původní přír. č. 1390/42.

87 Tamtéž, sign. 87813, původní přír. č. 1392/42.

88 Tamtéž, sign. 87816, původní přír. č. 1546/42.

89 Tamtéž, stará sign. II 85468, původní přír. č. 817/41. Za touto položkou následuje v přírůstkové knize údaj o dalším souboru snímků „Afrika. Fotografické snímky", který však byl ze sbírek dříve odepsán.

90 Problematiku fotografických předloh a obecně vztah fotografie a umění v 19. století zajímavě zpracovala Mgr. Petra Trnková, Ph.D., z Ústavu dějin umění AV ČR v monografii nazvané *Podle přírody! Fotografie a umění v 19. století. Příklady z českých a moravských sbírek* (Brno 2013). Mgr. Petře Trnkové, Ph.D., také děkuji za upozornění na dva možné autory fotografií chlapeckých aktů. V představeném albu se nacházejí snímky, které jsou skutečně dílem jednoho z oněch dvou zmíněných – německého fotografa Wilhelma von Gloedena (1854–1931).

91 V první polovině 20. let 20. století, kdy se Buchtova pozůstalost prodávala do Vědecké knihovny, lze uvažovat o čtyřech olomouckých institucích, jejichž sbírky mohl tento předmět obohatit, a to Muzeum Vlasteneckého spolku a tři německá muzea (historické, uměleckoprůmyslové a přírodovědné). Původní fond těchto institucí byl v roce 1951 sloučen a vytvořil tak základ sbírek dnešního Vlastivědného muzea. Bohužel zmiňované údobí je, zejména v případě německých muzeí a jejich přírůstků, špatně archivně podloženo.

92 Přírůstkový inventář založil v roce 1936, v počátcích své muzejnické kariéry, tehdejší správce Robert Smetana (1904–1988). Portrét španělského krále byl do inventáře zapsán 3. září 1950 pod č. 4443 (s. 178) a přiřazen mezi tzv. uměleckoprůmyslové památky. Hermína prodala muzeu jiné dva předměty již v roce 1944 (č. 3134–3135, s. 126), pocházející patrně z majetku Josefa Haiera.

93 Tamtéž, č. 2971, s. 119. – Dále viz *Soupis obrazů a grafik ve sbírkách musea a archivu hl. města Olomouce* pořízený nejspíše v letech 1942–1943 zaměstnancem muzea, olomouckým malířem

Rudolfem Michalikem (1901–1993). Soupis vznikl svázáním dílčích, původně samostatných seznamů; údaj o vlastnictví Buchtova akvarelu je uveden ve *Verzeichnis der aus Judenbesitz angekauften Oelgemälde und Graphiken* (pořadové č. 77).

[94] ZAO, pobočka Olomouc, fond Ústřední soud Olomouc, karton č. 77, inv. č. 35, 5 VI, Úmrtní záznamy (1940), záznam o úmrtí Leontiny Haierové (5 VI 25/40). Kolonka, do které měla být vyplněna informace o existenci závěti, dědické či darovací smlouvy, zůstala nevyplněna.

[95] Oba portréty jsou uloženy v podsbírce Umělecký průmysl Vlastivědného muzea v Olomouci a zapsány pod inv. č. UP 9486 (Arnold Buchta) a UP 9490 (Richard Buchta). V archivu muzea (fond Fotografie a ikonografický materiál, karton č. 6) bylo též dodatečně nalezeno 12 kartonů s nalepenými fotografiemi (v případě dvou se jedná o reprodukce), které lze s jistotou připsat Richardu Buchtovi. Opět jsou to snímky, které byly publikovány v albu *Die Oberen Nil-Länder*, nebo tvořily součást druhého alba *Album d´Afrique centrale*, zmiňovaného v souvislosti s Buchtovou pozůstalostí ve Vědecké knihovně.

[96] *Mittheilungen der kais. königl. Geographischen Gesellschaft in Wien*, Band 37, 1894, s. 579.

Summary

Austrian Photographer, Painter and Explorer Richard Buchta (1845–1894) and His Legacy in Olomouc
Markéta Doláková

The name of Richard Buchta (1845–1894) is generally well-known in relation to travelling around Africa in the second half of the 19th century and history of photography in this continent. There is only poor knowledge of his visual works (paintings and drawings), and particular works are mentioned only rarely. The least known area is Buchta's family background and private life.

The presented contribution intends to widen poor information of these areas and in fact give the first complex biography of Richard Buchta on the basis of published resources, completed with period and recently found data. The second part enriches it with facts not known up to now, connected with his family relations to persons living in Olomouc; through these discovered bonds, it presents a Buchta's legacy preserved in this city.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
č. 308: 97–101, 2014

K etymologii jména olomouckého předměstí Povel

Ondřej Bláha

I

Jméno olomouckého předměstí *Povel* vybočuje z inventáře jiných toponym na území města už jen tím, že jej Olomoučané i v oficiální komunikaci (např. na úřadech) často vyslovují „německy", tj. jako [*Póvl*]. Tato výslovnost je nepochybně pozdní ozvěnou skutečné německé výslovnosti tohoto jména – je obecně známo, že obyvatelé *Povlu* byli před r. 1945 převážně německé národnosti, a známo je také to, že své německé vlastenectví dali obyvatelé *Povlu* r. 1916 najevo epizodickým přejmenováním své obce na *Hötzendorf* podle tehdejšího náčelníka generálního štábu rakousko-uherské armády, polního maršála F. C. von Hötzendorfa,[1] který byl mj. velkým nepřítelem Slovanů. V kolektivní paměti Olomoučanů je tedy *Povel* stále v jistém smyslu spjat s němectvím, byť byli odtud Němci dávno vyhnáni a v 80. letech 20. stol. zmizela i většina původní povelské předměstské zástavby, která mohla německou minulost tohoto předměstí připomínat.[2]

Podobně jako všechna ostatní olomoucká předměstí, i *Povel* za více než sedm staletí své prokazatelné existence měnil svou polohu – od Dolní brány v místech dnešního vyústění Lafayettovy ulice na tř. Svobody se postupně, zejm. v důsledku budování městského opevnění a od poloviny 18. stol. i pevnosti, přesunul do dnešní polohy asi 1,5 km jihozápadně od historického jádra Olomouce.[3] Už od počátku se předměstí *Povel* dělilo na dvě části – blíže brány byl *Německý Povel*, který patřil městu, a na něj dále od hradeb navazoval *Český Povel*, náležející kapitule.[4]

V písemných pramenech je jméno *Povel* poprvé doloženo k r. 1250, tj. nanejvýš dvě desetiletí po lokaci města Olomouce, v podobě *Pauwel*.[5] Podoba jména v dalších desetiletích a staletích nápadně kolísá, jak ukazují doklady k r. 1286 *in Powel*,[6] 1286 *Pofla*,[7] 1351 *in Poffla*,[8] 1355 *de Pofla*[9] nebo k r. 1443 *im Deutczen Poffil*.[10] V materiálu z přelomu 16. a 17. stol. je doklad *na Niemeczké Powlij*,[11] 1596 *na Powli* [12] a množství mladších dokladů (*Powel*, *Povel*, *Povl*) je v Hosákově a Šrámkově slovníku citovaném níže v pozn. 13.

Kolísání podob místních jmen (stejně jako jmen osobních) svědčí velmi často o tom, že uživatelé jmen neznali jejich motivaci – povědomí o původu jména totiž koriguje případné odchylky dané přeřeknutím, přeslechnutím apod. Usuzujeme tedy, že jméno *Povel*, které nápadně kolísá už v raných dokladech z 13. stol. (*Powel*, *Pofla*), nebylo ani v této době zcela etymologicky průhledné, a je tedy podstatně starší než jeho první písemné doklady. Je pravděpodobné, že jméno *Povel* (byť třeba ne v této hláskové podobě) označovalo už osadu předlokační.

II

Skutečnost, že *Povel* byl v minulosti součástí pásu převážně německých obcí ležících na jih a jihozápad od Olomouce (*Nové Sady – Neustift*, *Slavonín – Schnobolin*, *Nemilany – Nimlau*, *Hněvotín – Nebotein*, *Nedvězí – Nedweis* a *Neředín – Neretein*), a také fakt, že se toto jméno v toponymii českých zemí jinak nevyskytuje, vedly k úvahám o německém původu

jména *Povel*. Např. R. Šrámek v reprezentativním slovníku moravských a slezských toponym[13] pokládá jméno *Povel* sice za „zatím nejasné", ale zároveň s jistou rezervou cituje domněnku V. Šmilauera, podle které toto jméno pochází ze středohornoněmeckého substantiva *bovel/povel* „lid, lidé".[14] Tento výklad je však podle našeho soudu problematický z hlediska motivace takového jména – význam „lid, lidé" je totiž dost nekonkrétní, a neumožňoval by tedy toponymu dobře plnit jeho rozlišující funkci, která je jistě podstatou jakéhokoli pojmenování.[15]

Tuto funkci naopak mohly plnit základy, obsažené ve jménech většiny ostatních vesnic německého jazykového ostrova u Olomouce – totiž původně slovanská jména zakladatelů nebo prvních majitelů těchto vesnic. Jméno *Slavonína*, jehož katastr navazuje na povelský katastr z jihu, pochází prokazatelně z osobního jména *Slavoňa* (s přivlastňovací příponou *-ín*, tj. „Slavoňův [např. dvorec]", poprvé je doloženo již 1131) – podoba *Schnobolin* se objevuje až v 17. stol. po kompletní proměně obyvatelstva této obce (resp. po jeho poněmčení) v důsledku třicetileté války.[16] Osobní jméno je také v základu jména nedaleké obce *Nemilany* („lidé patřící k jistému Nemilanovi", poprvé 1131),[17] *Hněvotín* („patřící muži jménem Hněvota", poprvé 1078)[18] nebo *Neředín* („patřící muži jménem Neředa", poprvé 1234).[19] Paralely z blízkého okolí mohou tedy vést i v případě *Povlu* k výkladu z nějakého osobního jména s přivlastňovací příponou – tento typ pojmenování patří ostatně v české toponymii k nejčastějším.

III

S přihlédnutím k argumentům historickým (pravděpodobně předlokační původ jména *Povel*, druhotné převzetí jména německými kolonisty) i k argumentům jazykovým (vysoká frekvence toponym odvozených od jména zakladatele nebo prvního majitele vsi) navrhujeme jméno *Povel* vykládat jednoduše z osobního jména *Pavel* (*Pavьlъ*, doloženého mj. ve staroslověnských textech českého původu),[20] k němuž byla připojena obvyklá přivlastňovací přípona *-jь*, kterou bylo vytvořeno i např. jméno vsi *Bolelouce* (osobní jméno *Bolel'ut* + přípona *-jь*)[21] asi 11 km jižně od Olomouce. Prvotní podobu jména předlokační vsi rekonstruujeme jako **Pavьljь* (pokud by jméno pocházelo z doby před zánikem jerů, tj. nejpozději z 10. stol.),[22] ale jako pravděpodobnější se jistě jeví původ mladší, z 11. nebo 12. stol., kdy jsou už i v blízkém okolí Olomouce doložena mnohá dnešní toponyma. V takovém případě by původní pračeská, resp. staročeská podoba jména zněla **Pav'el'* (např. ve spojení **Pav'el' dvór* „Pavlův dvůr") a byla by přesnou obdobou poměrně častého typu jmen, jako je např. jméno městečka *Davle* jižně od Prahy. Jméno *Davle*, vytvořené z osobního jména *Davel* a rovněž přípony *-jь*, je poprvé doloženo k r. 1310 ([*oppidum*] *Dawel*) a také další doklady formálně připomínají podoby jména *Povel* (1382 *de Dawel,* 1395 *Dauel,* 1453 *de Dawle* aj.).[23]

Obdobou k toponymu **Pav'el'* – a to jak co do způsobu tvoření, tak co do předpokládaného stáří – mohou být i další toponyma, jako např. *Třebel* v bývalém okrese Tachov, tj. v prostředí národnostně smíšeném podobně, jako byla Olomouc a okolí (k r. 1251 se uvádí *de Trebel*, 1285 *de Trebl*, 1425 *z Třeble*, *na Třebli* – femininum jako v dokladu *na Powli* z r. 1596, viz výše sub 1),[24] *Čabel* (nedaleko Tábora; doloženo k r. 1370 jako [*villa*] *Czabel*, 1543 *w Czabeli*),[25] *Nebužel* u Mělníka (1227 *Nebusel*),[26] *Radomyšl* u Strakonic [27] apod.

Změnu *a* > *o* lze vysvětlit dlouhodobým užíváním toponyma **Pav'el'* v německém prostředí – i zde existuje řada analogií, např. jméno *Povelice* z okolí Osoblahy. Původní, ale nedoložená podoba tohoto jména byla nepochybně **Pavlovice* „ves lidí Pavlových",

ale základ jména byl v místních německých dialektech „přeložen“ do podoby **Pó^{u}l* a posléze zpětně přejat do mluvy místních Čechů jako *Povelice* (tato podoba je doložena k r. 1517).[28]

Historické kolísání jména olomouckého předměstí *Povel* v rodu (maskulinum – femininum, viz příklady typu *na Powli*, k nimž by byl předpokládaný nominativ [*ta*] *Povle*) má velmi bohaté analogie v kolísání jiných, od původu přivlastňovacích toponym s příponou *-jь*, srov. např. jména jako *Kroměříž* (archaicky a v moravských dialektech „ten“, nověji a spisovně „ta“), dále *Kuřim*, *Ohrozim*, *Telč*, *Třebíč* apod. Nynější pojetí toponyma *Povel* jako maskulina odpovídá tendenci, která v moravské češtině zřetelně převažuje. Podobu *Pofla* v dokladech k l. 1286, 1351 a 1355 lze snad vysvětlit tím, že se v prostředí, nedostatečně znalém češtiny, v roli příslušející tvaru nominativnímu užíval z neporozumění tvar genitivu, který byl jistě i jinak v českojazyčné komunikaci dost často slýchán ve spojeních typu *z Povla*, a proto u Nečechů načas zobecněl (v dokladu z r. 1355 ostatně vystupuje předložka *de*, která užití českého genitivu mohla podpořit).

Za pozornost stojí i místní určení s předložkou *na*, které dnes v běžné mluvě Olomoučanů dominuje a které má i řadu starších dokladů (*na Niemeczké Powlij* apod.). Není vyloučeno, že je předložka *na*, která i jinak u slovanských toponym alternuje s předložkou *v*, pozůstatkem někdejšího odkazu k vyvýšené poloze lokality *Povel*. Území za olomouckou Dolní bránou, kudy protékala ramena řeky Moravy, svedená už ve 13. stol. do jediného koryta, bylo totiž v minulosti nepochybně velmi vlhké a trvalé osídlení zde mohlo bezpečně existovat jen na terénních vyvýšeninách – to ostatně platí, jak ukázala povodeň r. 1997, i pro další lokality, ve kterých se v historické době *Povel* vyskytoval (viz i existenci potoka *Povelka*, jehož meandry byly ještě ve 20. stol. na území jižně od Smetanových sadů patrné).[29] Vyloučit tedy nelze ani eventualitu, že se předpokládané přivlastňovací adjektivum **Pav'el'* vyskytovalo ve spojeních typu **Pav'el' ostrov* „Pavlův ostrov“. Předložka *na* se jako jediná možná vyskytuje i ve spojeních se jménem jiného olomouckého předměstí, ležícího v inundaci řeky Moravy, a sice *Lazců* – zde je souvislost s terénními vyvýšeninami, které poskytovaly ochranu při povodních, přímá (*lazec* byl ve staré češtině „kopeček“).

IV

Výklad toponyma *Povel* ze staročeského nebo pračeského přivlastňovacího adjektiva **Pav'el'* se tedy podle našeho soudu jeví jako velmi pravděpodobný – nejen ve srovnání s výkladem, vycházejícím ze středohornoněmeckého substantiva *bovel/povel* „lid, lidé“, ale zejm. i s oběma lidovými etymologiemi toponyma *Povel*. Lidový výklad z českého substantiva *povel* „příkaz“ je vyloučen, protože se slovo *povel* poprvé prokazatelně vyskytuje až v *Základech tělocviku* M. Tyrše z r. 1872 (Tyrš jej zřejmě sám vytvořil, stejně jako celou řadu dalších, velmi úspěšných sportovních a vojenských cvičebních termínů).[30] Těžko obhájitelný je i výklad toponyma *Povel* z hebrejského *babel/bafel* „brak, bezcenné zboží“, které do češtiny proniklo nejspíš přes jidiš a němčinu (něm. *Bowel* > české *póvl* „bezcenné věci“, „hrubí a bezzásadoví lidé“).[31] V tomto případě by byla taková etymologie také velmi problematická, byť by to byl jinak výklad lákavý (víme totiž, že v blízkosti *Německého Povlu* ležel ve středověku olomoucký židovský hřbitov).[32]

Poznámky

1 Tichák, M.: *Vzpomínky na starou Olomouc a její předměstí*. Olomouc 2013, s. 186.
2 Tichák, M. (pozn. 1), s. 187.
3 Nešpor, V.: *Dějiny města Olomouce*. Olomouc 1998 [1936], s. 196.
4 Nešpor, V. (pozn. 3), s. 39.
5 *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae.* Tomus 4. Pragae 1962, č. 194.
6 *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*. Tomus 4. Olomucii 1845, č. 240, s. 314.
7 *Codex diplomaticus* (pozn. 6), č. 242, s. 316.
8 Spáčil, V., ed.: *Nejstarší městská kniha olomoucká (Liber actuum notabilium) z let 1343–1420*. Olomouc 1982, s. 38.
9 Spáčil, V. ed. (pozn. 8), s. 42.
10 Spáčilová, L. a Spáčil, V., ed.: *Památná kniha olomoucká (kodex Václava z Jihlavy) z let 1430–1492, 1528*. Olomouc 2004, s. 390.
11 Státní okresní archiv Olomouc, Archiv města Olomouce, Knihy, sign. 140, inv. č. 2015.
12 Státní okresní archiv Olomouc, Archiv města Olomouce, Knihy, sign. 1090, inv. č. 1716.
13 Hosák, L. a Šrámek, R.: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku*. II. díl (*M–Ž*). Praha 1980, s. 296.
14 Substantivum *bovel/povel* bylo maskulinem nebo neutrem a pocházelo z latinského *populus* „lid" – Lexer, M. von: *Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch*. 37. vyd. Leipzig 1986, s. 25.
15 Význam „lid, lidé" se pravidelněji uplatňoval jen v pojmenování etnik, jak ukazuje např. jméno tzv. Eskymáků *Inuité* (v jejich vlastním jazyce znamená *Inuit* „lidé").
16 Hosák, L. a Šrámek, R. (pozn. 13), s. 462.
17 Hosák, L. a Šrámek, R. (pozn. 13), s. 131.
18 Hosák, L. a Šrámek, R.: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku*. I. díl (*A–L*). Praha 1970, s. 266.
19 Hosák, L. a Šrámek, R. (pozn. 13), s. 136.
20 Mj. v *Pražských hlaholských zlomcích* z 11. stol. Heslo *Равьѣ* je in *Slovník jazyka staroslověnského – Lexicon linguae palaeoslovenicae.* III. díl. Praha 1982, s. 1.
21 Hosák, L. a Šrámek, R. (pozn. 18), s. 91.
22 Také přivlastňovací adjektivum ke jménu *Равьѣ* je ve staroslověnštině české redakce doloženo – vyskytuje se např. v tzv. Nikoľského legendě o sv. Václavu z přelomu 10. a 11. stol. *Slovník* (pozn. 20), s. 2.
23 Profous, A.: *Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny.* Sv. 1 (*A–H*). Praha 1954, s. 326.
24 Profous, A.: *Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny.* Sv. 4 (*S–Ž*). Praha 1957, s. 355.
25 Profous, A, (pozn. 23), s. 259n.
26 Profous, A.: *Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny.* Sv. 3 (*M–Ř*). Praha 1951, s. 185.
27 Profous, A. (pozn. 26), s. 529.
28 Hosák, L. a Šrámek, R. (pozn. 13), s. 296n.
29 Nešpor, V. (pozn. 3), s. 196.
30 Bláha, O.: Sokolství a čeština. *Bohemica Olomucensia* IV, 2012, s. 243–248.
31 Machek, V.: *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha 1971, s. 477.
32 O židovském hřbitově viz Nešpor, V. (pozn. 3), s. 83. Dodáváme, že výklad jména *Povel* z hebrejského *babel/bafel*, resp. z jidiš a němčiny (*Bowel*) by musel být postaven na tezi, že křesťanské obyvatelstvo Olomouce a okolí tímto židovským (vlastně citátovým) slovem posměšně označovalo místo, kde měli být Židé, kteří byli až do novověku opravdu s různou intenzitou pokládáni za „póvl" evropské společnosti, pohřbíváni. Bylo by však třeba doložit, že charakteristiky *póvl* bylo už ve středověku možné užít i o lidech (ne tedy pouze o věcech, zboží aj.).

Summary

Etymology of the Suburb Name Povel in Olomouc
Ondřej Bláha

The author deals with one of the most problematic names in the Olomouc area. At first he evaluates the etymology of the name *Povel* based on the Middle High German noun *bovel*/*povel* „the people, folk" and he finds this explanation less probable. Then he proposes an etymology based on the personal name *Pavel* and Slavic possesive sufix *-jь* (with regard to the phonological influence of German dialects in the Olomouc area) and he considers the name *Povel* as a name which has the same motivation as another common Czech place names like *Třebel*, *Radomyšl*, *Kroměříž* and *Ohrozim*. According to the author, the name *Povel* originally meant „Paul´s [property, court, island etc.]".

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
č. 308: 102–124, 2014

Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758. Část I.

Jiří Fiala – Harald Skala

Přestože neúspěšnému pruskému obléhání Olomouce během sedmileté války v roce 1758 je věnována již značně obsáhlá starší i recentní odborná literatura,[1] chybí doposud důkladnější práce o vojenských velitelích usilovné obrany tohoto středomoravského města, kteří zamezili dalekosáhlým důsledkům jeho pádu do rukou výbojného pruského krále Friedricha II. Cílem naší studie je tento nedostatek napravit, pokud to dovolují historické prameny. Připomeňme úvodem základní fakta této vojenské operace formou stručného chronologického přehledu:

1756, 29. 10. Pruský vpád do Slezska – začátek sedmileté války.
1756, 1. 10. Pruské vítězství u Lovosic.
1757, 6. 5. Pruské vítězství u Štěrbohol a obležení Prahy.
1757, 18. 6. Rakouské vítězství u Kolína.
1757, 5. 12. V bitvě u Leuthenu (nyní Lutynia v Polské republice) byli Rakušané Prusy poraženi a donuceni vyklidit Slezsko až na pevnosti Vratislav, Lehnici a Svídnici a část kladského hrabství.
1757, 19. 12. Pevnost Vratislav kapitulovala před pruskou armádou.
1757, 26. 12. Prusové získali pevnost Lehnici.
1758, 19. 4. Pruská armáda dobyla a obsadila slezskou pevnost Svídnici, a otevřela si tak cestu na Moravu.
27. 4. Pruský předvoj překročil moravské hranice, zpráva o pruském vpádu došla do Olomouce, předpolí pevnosti bylo zatopeno.
3. 5. Pruský král Friedrich II. a pruský polní maršál James Francis Edward Keith se v čele svých armádních sborů setkali ve Šternberku.
4. 5. Prusové obsadili Litovel, k Olomouci dorazily první pruské oddíly.
5. 5. První střetnutí pruské kavalerie s rakouskými husary a dragouny u Slavonína.
10. 5. Šarvátka pruských husarů s rakouskými strážemi na Tabulovém vrchu.
2. 5. Pruský král Friedrich II. zřídil svůj hlavní stan ve Smržicích u Prostějova, hlavní stan 1. obléhacího sboru byl umístěn ve Slavoníně.
21. 5. Byly vybudovány první pruské reduty (dělostřelecká stanoviště) u Nového Světa.
22. 5. Před Kateřinskou branou byl oběšen dopadený zběh z olomoucké posádky.
23. 5. Rakouský generál Josif Drašković hrabě z Trakosćanu podnikl úspěšný výpad z města na pruské pozice.
27. 5. Do Střední (nyní Pavelčákovy) ulice dopadla první pruská dělostřelecká koule, pruská dělostřelba, jíž čelilo dělostřelectvo olomoucké pevnosti, se poté stupňovala.

30. 5. Na Tabulovém vrchu byla dokončena první pruská paralela (zákop rovnoběžný s městskými hradbami).
4. 6. Na Horním náměstí byl oběšen a nato rozčtvrcen žebrák z Dubu n. M., usvědčený jako „lhář v pruském žoldu".
5. 6. Velitel Olomouce generál Ernst Dietrich Marschall von Burgholzhausen povolil olomouckým měšťanům účast při obraně fortifikací.
9. 6. Pruský král Friedrich II. přenesl svůj hlavní stan do Lutína a provedl inspekci pruských pozic, s jejímž výsledkem byl velmi nespokojen.
10. 6. Byla dobudována druhá pruská paralela, propojená s první paralelou sapami (zalomenými zákopy).
12.–13. 6. Pod velením polního podmaršálka Josipa Kazimira Draškoviće uskutečnili obránci pevnosti ve třech proudech úspěšný noční výpad do pruských pozic.
16. 6. Rakouský polní maršálek Leopold hrabě Daun přesunul svůj armádní sbor z Jevíčka mezi Ivanovice a Brodek u Prostějova.
21. 6. Z Nisy vyrazil k Olomouci pruský transport potravin, střeliva a peněz.
24. 6. Pruští sapéři dokončili třetí paralelu.
25. 6. Na Horním náměstí byl oběšen voják ze Simbschenova regimentu za pokus o krádež měděného kotle.
28. 6. Čelo pruského transportu dorazilo k Domašovu a u Guntramovic narazilo na rakouské oddíly generálů Ernsta Gideona Laudona.
29. 6. Rakouské oddíly rozehnaly pruský transport, asi 3 000 vozů zůstalo na bojišti, do pruského ležení se dostalo jen asi 250 vozů.
2. 7. Prusové odtáhli v ranních hodinách od Olomouce do Čech, císařský polní podmaršálek Josip Kazimir Drašković hrabě z Trakošćanu odejel z Olomouce do Vídně se zprávou o pruském debaklu.
3. 7. Rakouský polní maršálek Leopold Joseph hrabě Daun zavítal do Olomouce a účastnil se děkovných bohoslužeb.
6. 7. Panovnice Marie Terezie zaslala polnímu maršálku Daunovi děkovný dopis.
10. 7. Pruská armáda dorazila k Hradci Králové.
26. 7. Prusové odtáhli z Čech do Slezska.
13. 7. Panovnice Marie Terezie polepšila znak města Olomouce a zavázala se k ročnímu příspěvku 800 zlatých ze státní pokladny na oslavy osvobození lomouce z pruského obléhání dne 2. července nebo o následující neděli a povýšila 11 členů olomoucké městské rady bezplatně do šlechtického stavu. Za 274 poškozených domů obdrželo město Olomouc odškodné ve výši 24 328 zlatých 4 krejcary.
1763, 15. 2. Byl uzavřen mír v saském zámku Hubertusburgu, jenž ukončil sedmiletou válku.

Na obraně Olomouce proti pruské armádě obléhající toto město ve dnech 4. května až 2. července 1758 se podíleli tito příslušníci důstojnického sboru císařské armády:

Uvnitř olomouckých fortifikací

1. **Ernst Dietrich Marschall von Burgholzhausen (od r. 1760 říšský hrabě)**
   (* 31. 10. 1692 Burgholzhausen, † 31. 8. 1771 Naumburg, nyní Německo)
   polní zbrojmistr, velitel pevnosti

2. **Claudius Hyacinth baron Bretton**
   (* 6. 1. 1697, Thiaucourt, Lotrinsko, nyní Francie, † 26. 3. 1779 Olomouc, Česko – Morava)
   polní podmaršálek, zástupce velitele pevnosti

3. **Paissel**
   plukovník, místní velitel (Platzkommandant)

4. **Josip Kazimir Drašković hrabě z Trakošćanu**
   (* 4. 3. 1716?, † 9. 11. 1765 Klenovnik u Ivance, nyní Chorvatsko)
   polní podmaršálek, velitel 1. brigády; v noci z 12. na 13. června 1758 velel zdařilému výpadu obránců z pevnosti do pruských linií
   složení 1. brigády: 1 prapor pěšího pluku „Baden-Baden“400 mužů
   2 prapory pěšího pluku „Simbschen“
   1 prapor pěšího pluku „Preysach“ 1 200 mužů
   2 prapory Varaždínských hraničářů 1 500 mužů

5. **Heinrich svobodný pán Voith von Salzburg**
   plukovník, velitel 2. brigády; zúčastnil se výpadu z pevnosti v noci z 12. na 13. června 1758 jako velitel první kolony se 100 bavorskými pěšáky a 100 hraničáry pluku „Warasdin-St. Georger“
   složení 2. brigády: 1 prapor pěšího pluku „Kaiser“
   1 prapor pěšího pluku „Hildburghausen“
   1 kombinovaný prapor z pluků „Neipperg“, „Moltke“, „Ahrenberg“
   1 prapor pěšího pluku „Kolowrat“
   1 prapor pěšího pluku „Kheul“
   1 prapor pěšího pluku „W. Wallis“
   Celkem 2 800 mužů
   Bavorské pomocné oddíly (Kurbayern):
   1 prapor „Leibregiment“
   1 prapor „Churprinz“
   1 prapor „Herzog Clemens“
   1 prapor „Minuzzi“ă
   1 prapor „Morawitzky“
   Celkem 1 500 mužů

6. **Karel svobodný pán von Simbschen**
   (* mezi léty 1705–1710 zřejmě na panství svých rodičů v Siebendörfen, nyní Săcele, Rumunsko, † 7. srpna 1763 neznámo kde)
   plukovník, majitel a velitel pěšího pluku „Simbschen“

7. **Robert svobodný pán von Amelunxen**
major, od roku 1758 velitel pluku „Simbschen“

8. **Josef Maxmilián svobodný pán Tillier**
(* kolem roku 1756 Novara, severní Itálie, † 7. 10. 1788 Vídeň)
major pěšího pluku „Simbschen“, během obležení Olomouce major Tillier podnikl 4. června 1758 s jednou rotou pluku zdařilý výpad z pevnosti, přičemž zajal 50 Prusů

9. **Anton von Calveria**
podplukovník pěšího pluku „Simbschen“; velel výpadu z pevnosti uskutečněnému v noci z 12. na 13. června 1758 v síle 550 vojáků a 100 hradebních dělníků; Calveriově jednotce se podařilo zneškodnit několik pruských děl, poničit obléhací zákopy a pobít na 200 Prusů, podplukovník Calveria však ztratil 120 mužů, z toho dva důstojníky, a sám Calveria byl však těžce raněn, následkem zranění nebyl schopen další služby a jeho povinnosti převzal major Josef Maxmilián svobodný pán Tillier

10. **Franz Johann (?) hrabě von Walderode**
major, velitel jízdy

jízdní jednotky:	dragounský pluk „Darmstadt“	200 jezdců
	husarský pluk „Károlyi“	100 jezdců

11. **Franz Joseph Servatius Basselet de la Rosée**
plukovník bavorského pluku „Minuzzi“, velitel pěti bavorských praporů (Kurbayern)

12. **Adolf Nikolaus Alfson**
(* 12. 1. 1704 Eidsvoll poblíž Oslo, Norsko, † 17. 12. 1779 Olomouc)
podplukovník, velitel dělostřelectva
mužstvo: 3 kapitáni, 5 ohněstrůjců, 150 puškařů

13. **Pierre-Philippe baron de Béchade Seigneur de La Rochepine**
(* 1. 5. 1694, Calais, Francie, † 18. 3. 1776, Brno, Česko – Morava)
generálmajor, velitel inženýrů a minérů
inženýři: 3 kapitáni, 1 poručík, 2 podporučíci, 1 conducteur
minéři: 1 kapitán, 42 mužů

14. **Johann Baptist svobodný pán de Béchade Seigneur de La Rochepine**
(* 1728 neznámo kde, † 9. 5. 1788 v Semlinu v Uhrách, syn pevnostního inženýra Pierra-Philippa Béchade de Rochepine)
major, velitel elitní granátnické čety pluku „Simbschen“, během pruského obležení Olomouce zastával funkci zákopnického majora (Tranchée-Major) a vyznamenal se při několika výpadech; staral se o umístění min v předpolí pevnosti a zaznamenával též postup budování pruských přibližovacích zákopů

15. **Nikolaus svobodný pán Steinmetz**
(* 1723 v Nizozemsku, † 1789 Terezín)
hejtman, pevnostní inženýr a ženista, ničil během obléhání Olomouce pruské reduty a přibližovací zákopy

16. Ludwig Rudolph svobodný pán Ripke
(* 1723 Meinersen v Hanoversku, nyní Německo, † 4. 2. 1796 Vídeň, nyní Rakousko)
major, ženista, pod jeho velením bylo za pruského obléhání Olomouce postaveno na 30 mostů přes zaplavené předpolí města, aby mohly být podpořeny jednotky na protějších březích

17. Declière
hejtman, inženýr-ženista, člen komise zasedající 7. května 1758 v konviktu s cílem vybrat vhodné kuchyně pro mužstvo

18. šlechtic Vasa
nadporučík, inženýr-ženista, člen komise zasedající 7. května 1758 v konviktu s cílem vybrat vhodné kuchyně pro mužstvo

19. Ernst Friedrich Alexander Giannini markýz Carpeneto Suavio
(* 15. 7. 1719 Slezsko, nyní v Polsku, † 17. 3. 1775 Vídeň, nyní Rakousko)
plukovník, 17. 5. 1758 pronikl se svým sluhou do obležené Olomouce, aby zde posílil velitelský sbor

20. Giannini Formentini
plukovník, zúčastnil se údajně v noci z 12. na 13. června 1758 výpadu z pevnosti do nepřátelských okopů

21. Burmann von Salm
hejtman, adjutant (pobočník) velitele pevnosti polního zbrojmistra Ernsta Dietricha Marschalla svobodného pána von Burgholzhausen

22. Simon Mitterstiller
hejtman, velitel 3. prapor Marschallova pěšího pluku č. 18, během obležení Olomouce zastával funkci označovanou jako „Tranchée-Major“, tj. důstojník odpovídající za hloubení zákopů

23. Johann Sigmund Haase
hejtman, příslušník důstojnického sboru 3. praporu Marschallova pěšího pluku č. 18, Marschallův adjutant

24. Hyacinthe Faucheur
(* kolem r. 1733, Thiaucourt, Lotrinsko, nyní Francie, †?)
hejtman (?), příslušník 3. praporu pluku „Kaiser“, synovec zástupce velitele pevnosti Klaudia Hyacintha barona Brettona, jenž ho 19. 9. 1763 adoptoval; během obrany Olomouce byl H. Faucheur raněn, v roce 1768 byl v hodnosti majora penzionován

25. Mesić
hejtman, velel 100 dělníkům při výpadu z pevnosti v noci z 16. na 17. června 1758 jako součásti 2. kolony pod velením polního podmaršálka Josipa Dražkoviće hraběte z Trakošćanu

26. Riera

hejtman (neznámo z kterého pluku); v noci z 12. na 13. června 1758 se jako velitel 3. kolony zúčastnil se 100 pěšáky různých pluků a 30 hraničáry pluku „Warasdin-St. Georger" výpadu obránců z pevnosti do pruských linií; 3. července 1758 žádal z Křelova o instrukce, kam má odesílat pruské dezertéry

27. Geth

major; v noci z 12. na 13. června 1758 vedl při výpadu obránců z pevnosti do pruských linií kolonu složenou z jednoho sta Bavorů a jehdoho sta Chorvatů, jež vyrazila od ravelinu č. 32 s úkolem proniknout nepříteli do boku a do zad

Vně olomouckých fortifikací

28. Mikasović (Michael svobodný pán Mikassinovich von Schlangenfeld?)

plukovník, velitel oddílu hraničářů dislokovaných v premonstrátském klášteře na Hradisku; ve dvou okolních vesnicích se nacházeli 1 hejtman s 50 muži a 1 hejtman se 30 muži

29. Leopold Joseph hrabě von Daun

(* 24. 9. 1705 Vídeň, † 5. 2. 1766 Vídeň, nyní Rakousko)
polní maršálek, po ústupu Prusů od Olomouce 2. července 1758 obsadil město svou armádou

30. Ferdinand Friedrich svobodný pán Bülow

(* 1712 Kuronsko, nyní v Lotyšsku, † 19. 6. 1776 Brusel, nyní Belgie)
generálmajor, posílil posádku obléhané Olomouce 2 000 muži pěchoty pod velením Jakoba Roberta hraběte Nugenta-Westmeatha

31. Jakob Robert hrabě Nugent-Westmeath

(* 1720 Castle Nugent, nyní Irsko, † 29. 3. 1794 Praha, nyní Česko – Čechy)
10. června 1758 se podle rozkazu polního maršálka Dauna vydal sám z tábora u Ivančic do Přerova k generálu Saint Ignonovi, poté se 100 jezdci zjišťoval pruské pozice od Sv. Kopečka k silnici na Šternberk, přes klášter Hradisko dorazil do Olomouce a po obdržení informací od velitele pevnosti se stejnou cestou vrátil do rakouského tábora; posléze přivedl do Olomouce pěchotní posily vyslané generálem Bülowem

32. Karl Josef (Charles-Joseph) markýz Canon de Ville

(*1711 Nancy, Lotrinsko, nyní Francie, † 29. 2. 1792 Reschüz – Rešice u Moravského Krumlova, nyní Česko – Morava)
polní maršálek, velitel sboru o 4 000 mužích, během obléhání Olomouce pruskou armádou posílil svou pěchotou olomouckou posádku, sám se s jízdou utábořil v Prostějově

33. Josef Pálasthy de Pálast et Keszihócz

plukovník husarského pluku „Esterházy", se 200 jezdci zaútočil na Prusy u Náměště, připravil je o kořist a 10 nepřátel zabil

34. Johann Baptist hrabě Saint Ignon
(* 1721 Pondrecy, Lucembursko, nyní Francie, † 5. 1. 1763 ?)
generálmajor, velitel regimentu kyrysníků, uskutečnil ze svých pozic v Přerově během obléhání přepad pruských jednotek v okolí Olomouce u Holice a Velké Bystřice

35. von Forgách
poručík pluku lehkých dragounů, zběhl 16. června v jednu hodinu odpoledne u Holice k Prusům

36. Gideon Ernst svobodný pán von Laudon
(* 10. 10. 1716 Tootse, Livonsko, nyní Toce u Ļaudony, Lotyšsko, † 14. 7. 1790 Nový Jičín, nyní Česko – Morava)
generálmajor, velitel během přepadu pruského transportu u Guntramovic 28. června a u Domašova 30. června 1758

37. Josif hrabě Šišković (Siskovitz)
(* 2. 7. 1719 Szeged, Uhry, nyní Maďarsko, † 28. 12. Praha, nyní Česko – Čechy)
generálmajor, velitel během přepadu pruského transportu u Domašova 30. června 1758

38. Franz Maxmilian sobodný pán Jahnus von Eberstädt
(* 16. 8. 1711 v Durynsku, nyní Německo, † 26. 1. 1772 Hamburk, nyní Německo)
generálmajor, velitel během přepadu pruského transportu u Guntramovic 28. června a u Domašova 30. června 1758

39. von Zobel
plukovník, velel husarskému pluku a 600 Chorvatů, k nimž se připojilo dalších 150 husarů, 300 rozptýlených Chorvatů a kolona zajatců získaných Laudonem; 4. července 1758 dorazil plukovník Zobel do Litomyšle

40. Adolf Nikolaus baron von Buccov
(* 7. 1.1712, † 18. 5. 1764 v Hermannstadtu, nyní Německo)
polní podmaršálek, velel osmi tisícům mužů Daunovy armády dislokovaným během pruského obléhání Olomouce v Konici, jakož i odřadům generálmajorů Laudona, Jahnuse a Esterházyho

41. von Zeschitz
saský generálporučík, velel v rámci Daunovy armády dvěma plukům saských švališérů, jednomu pluku jízdních karabiníků a dalším vyčleněným jednotkám

Výše uvedený soupis císařských důstojníků podílejících se na obraně Olomouce během obléhání pruskou armádou ve dnech 4. května až 2. července 1758 si ovšem neklade nároky na úplnost. Předpokládáme, že bude následně doplňován – především jsme neměli k dispozici deník tehdejšího velitele olomoucké pevnosti Ernsta Dietricha Marschalla von Burgholzhausen (o existenci, místě uložení a obsahu tohoto deníku informuje Pavel Michna[2]). V našem příspěvku, publikovaném na pokračování, uveřejníme dále biogramy těch císařských důstojníků, u nichž jsou k dispozici podrobnější údaje, jakož i dostupný ikonografický materiál.

1. Ernst Dietrich Marschall svobodný pán (baron) von Burgholzhausen,[3] Tromsdorf und Pauscha, c. k. polní maršálek, nositel velkokříže řádu Marie Terezie, říšský hrabě a tajný rada

Ernst Dietrich (česky Arnošt Dětřich) pocházel ze starobylého durynského šlechtického rodu, jehož sídlo bylo na hradě Ebersburg nedaleko města Sömmerda. Rodové jméno „Marschall" je odvozeno od dědičné funkce maršálů udělené rodině durynským landkrabětem. První, kdo užíval tohoto rodového jména, byl Heinrich von Eckertsberg (1190).

V 12. a 13. století se rod rozdělil do několika větví (např. Guthmannshausen, Eckertsberg, Trebra, Burgholzhausen a Altengottern). Rod zastával v Durynsku od 12. stol. „officium palatinum", tzn. úřad durynského maršálka – místodržitele vládnoucího lantkraběte.

Ernst Dietrich se narodil 31. října 1692 na rodovém sídle v Burgholzhausen. Byl druhorozeným potomkem svých rodičů, hlásících se k evangelické konfesi – jeho otec Georg Caspar svobodný pán von Burgholzhausen se narodil 22. února 1653, zemřel 2. května 1691, matka Elisabeth rozená svobodná paní von Werthern-Beichlingen se narodila 15. května 1662, zemřela 27. října 1739. Starší bratr Ernsta Dietricha, Wolf (Wolfgang) Friedrich Marschall (* 26. 4. 1687 – † 28. 11. 1752) byl dědičným maršálkem durynským, komořím polského krále a saského kurfiřta, jakož i dědičným pánem na Burgholzhausenu a Tromsholfu.

Již v roce 1709, tedy ve svých 17 letech, se dal Ernst Dietrich Marschall na vojenskou dráhu. Vstoupil do některého ze saských pluků[4] (pravděpodobně pěšího), které tehdy bojovaly během války o španělské dědictví ve vojsku spojenců – Rakušanů, Sasů a Angličanů pod velením prince Evžena Savojského (1663–1736) a Johna Churchilla vévody z Marlborough (1650–1722) v Nizozemí s Francouzi, a začal sloužit v nejnižší důstojnické hodnosti praporčíka. V polním tažení r. 1710 se spojenecká armáda koncentrovala v polovině dubna u Tournay, odkud se přemístila koncem měsíce k pevnosti Douay, kterou oblehla. Dne 14. května byly dokončeny obléhací zákopy a započalo ostřelování pevnosti. Poté, kdy se podařilo vystřílet do opevnění průlom, zaútočila 24. června spojenecká pěchota na pevnost. Při dobytí dvou ravelinů se obzvlášť vyznamenaly oba saské prapory, „Wackerbarth" a „Ogilvy", utrpěly ovšem značné ztráty. Pevnost Douay kapitulovala 27. června, v dalším týdnu se spojenecká armáda přemístila k pevnosti Béthune, kterou též oblehla a 28. srpna 1710 dobyla. Ernst Dietrich Marschall byl na základě své statečnosti v témže roce povýšen na poručíka. Zimní měsíce strávily saské jednotky v okolí Bruselu, Mons a Löwen.

Rovněž tažení roku 1711 se saské pluky zúčastnily. Dne 7. srpna 1711 se spojenecká armáda soustředila u pevnosti Bouchain, kterou 22. srpna oblehla; po kratším obléhání Francouzi 14. září kapitulovali a spojenecká armáda odtáhla do zimních ležení, jež se nacházela na stejných místech jako v předešlém roce.

V tažení r. 1712 se Sasové zúčastnili obléhání pevností Landrecis a Quesnoy a zůstali pak přes zimu v Nizozemí. Počátkem r. 1713 byli z bojiště odvoláni a vrátili se do Saska.

Ve velké severské válce roku 1715 bojovaly saské jednotky po boku Prusů a Dánů. Mezi 12. červencem a 23. prosincem oblehla pětadvacetitisícová armáda spojenců pevnost Stralsund bráněnou 9 000 Švédy, jimž velel sám švédský král Karel XII. Saským jednotkám velel generálmajor Friedrich Heinrich von Seckendorf (1673–1763), pod nímž bojoval též Ernst Dietrich Marschall, jenž se i zde vyznamenal a byl povýšen na nadporučíka. 23. prosince Stralsund kapituloval a švédská posádka byla zajata, část jejího mužstva, ale i důstojníků byla zařazena do pluků vítězných spojenců.

Obr. 1. Polní maršálek Ernst Dietrich Marschall říšský hrabě von Burgolzhausen. Olejomalba Johanna Dominika Kleina st. z roku 1759. Polní maršálek oděný do kabátce a ozbrojený kordem drží v pravici maršálskou hůl, jíž se opírá o stůl se šachovanou orlicí na trnoži, a je dekorován velkokřížem Vojenského řádu Marie Terezie s řádovou šerpou. Na plánu Olomouce položeném na stole je červeně vyznačena obranná linie po eventuálním prolomení fortifikací pruským nepřítelem, na ploše stolu leží též dopis, třírohý klobouk a vavřínem ověnčená přilba. Postava v livreji klečící v levém rohu obrazu drží na hlavě červenou podušku s klíči od bran města Olomouce, jehož panorama je vidět oknem; dále jsou zde vyobrazeny hmoždíř, dvě dělové hlavně, kolová loukoť se špicemi, tři dělové koule a dva granáty. Pod maršálkovým rodovým erbem umístěném vpravo na sloupu se nachází latinský nápis „Magno aC gLorIoso CIVIs / DefensorI (Velkému a slavnému obránci měšťanů)“ s chronogramem 1759. Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. V 1793. Foto: Pavel Rozsíval.

Čiperný nadporučík Marschall zřejmě padl do oka vrchnímu veliteli. Generál von Seckendorf, pod jehož velením Ernst Dietrich bojoval již v Nizozemí, si ho totiž vybral za pobočníka. Po generálově boku se Ernst Dietrich zúčastnil v letech 1716 tažení saských pomocných jednotek a bojů v Polsku a Uhrách.

V roce 1717 přestoupil generál von Seckendorf do císařských služeb, kde obdržel hodnost polního podmaršálka. Marschall jej doprovázel, a tak i on se stal důstojníkem c. k. armády. Nacházíme pak oba ve vojsku prince Evžena Savojského při obléhání Bělehradu v červenci až srpnu 1717.

V následujícím roce byl generál von Seckendorf přeložen na italské bojiště, kam ho doprovázel též nadporučík Marschall. Vrchním velitelem císařské armády v Itálii se stal generál jezdectva Florimund Claudius hrabě Mercy (1666–1734), generál von Seckendorf byl jmenován majitelem pěšího pluku (později č. 18), v němž Ernst Dietrich obdržel opět hodnost nadporučíka. Zůstával ale nadále pobočníkem majitele pluku hraběte von Seckendorf.

S Mercyho armádou se Marschall v Baja nalodil a přistál 29. května 1719 na Sicílii. První tábor císařské armády byl situován v Limmeri. Když byly doplněny zásoby proviantu, píce a munice, dosáhla tato armáda čítající 19 000 mužů po třídenním pochodu roviny u Francavilla, na níž se opevnila armáda španělského vojevůdce Luise de Bette markýze de Lede (1660–1724). Generál Mercy zaútočil na španělské ležení hned příštího dne. Jednotky vedené polním podmaršálkem Seckendorfem narazily jako první na nepřítele, Španělé se však ubránili a císařští se museli v noci stáhnout do výchozích pozic. Mercy však dobyl příští den Taorminu a následně oblehl Messinu. Městská posádka a zámek nad městem kapitulovaly 6., resp. 9. srpna 1719. Španělé drželi nadále citadelu a pevnůstky poblíž města, zatímco armáda markýze de Lede ležela nečinně u Francavilla. Poté, kdy Mercy obdržel v polovině října 1719 posily v síle 10 000 mužů, kapituloval 20. října 1719 velitel messinské citadely markýz Spinola s 2 500 obránci. Generál jezdectva Mercy se pak nalodil na lodě anglické flotily a přepravil se k Trapani, odkud 28. prosince vypudil španělskou posádku. Ernst Dietrich Marschall utrpěl při obléhání Messiny svoje první zranění a byl povýšen na hejtmana.

Polní podmaršálek Seckendorf se svými jednotkami v únoru 1720 oblehl horskou pevnost Sciocca, jež 7. března téhož roku kapitulovala.

Po dalších posilách, které generál jezdectva Mercy obdržel, čítala císařská armáda 50 000 mužů, španělská armáda 36 000 mužů. Císařští pak vytáhli k Palermu, které oblehli, načež 6. května 1720 podepsal španělský vrchní velitel s císařskou armádní reprezentací úmluvu o ukončení bojů; španělská armáda pak byla dopravena na anglických lodích do Španělska, a tak Sicílie a Kalábrie se opět dostaly do habsburských rukou.

Seckendorfův pěší pluk strávil následující léta v garnizóně v městečku Gaeta. Dekretem datovaným 1. července 1731 byl Ernst Dietrich Marschall povýšen na majora tohoto pluku, zůstával ale nadále pobočníkem jeho majitele; 3. dubna 1733 dosáhl major Marschall hodnosti podplukovníka.

Když v r. 1734 vypukla nová válka s Francouzi a sardinským králem, byl Seckendorfův pluk přesunut do okolí Mantovy a účastnil se první srážky s nepřítelem u obce Colorno, během níž byl Ernst Dietrich Marschall opět raněn (průstřel paže). V důsledku zranění se podplukovník nezúčastnil dalších dvou velkých bitev – 29. června u Parmy a 19. září u Guastally. Po svém uzdravení byl 19. dubna 1735 povýšen do hodnosti plukovníka a přeložen k pěšímu pluku „Fürstenbusch“ (později č. 35), kde převzal funkci velitele pluku.

S pěším plukem „Fürstenbusch“ se plukovník Marschall zúčastnil v letech 1738–1739 rusko-turecké války. V prvním válečném roce velel c. k. armádnímu sboru polní maršálek Josef Lothar hrabě von Königsegg-Rothenfels (1673–1751), během druhého roku polní podmaršálek Georg Olivier hrabě Wallis svobodný pán z Carighmain (1673–1744). Oba utrpěli porážky, a tak koncem roku 1739 byla uzavřena mírová smlouva, jíž habsburská říše přišla o značná území dříve dobytých na Turcích. Ernst Dietrich Marschall byl 20. srpna 1739 povýšen na generála polního strážmistra (General-Feldwachtmeister) a místo velitele pluku předal svému nástupci.

Na počátku 1. slezské války generála polního strážmistra Ernsta Dietricha Marschalla v seznamu důstojníků přidělených k armádě polního maršálka Neipperga nenacházíme, nezúčastnil se tedy ani první velké bitvy 10. dubna 1741 u Mollwitz (nyní Małujovice v Polské republice). Teprve rozkazem velkovévody Františka Toskánského, manžela panovnice Marie Terezie, z 19. června 1741 byl povolán k armádě. V bitevním rozkaze („ordre de bataille“) z 26. srpna 1741 je Marschall uveden mezi generalitou Neippergovy armády, a to pod polním podmaršálkem hrabětem von Königsegg-Rothenfels, jenž velel osmi pěším plukům. K bojovému nasazení Neippergovy armády však toho roku již nedošlo.

Výnosem datovaným 16. března 1742 se stal Ernst Dietrich Marschall majitelem pěšího pluku (později č. 18). Jeho předchozí majitel, polní maršálek Fiedrich Heinrich hrabě Seckendorf, upadl v nemilost, byl uvězněn a po propuštění přešel do bavorských služeb. Ernst Dietrich Marschall zůstal majitelem tohoto pluku až do své smrti v r. 1771.

V polním tažení roku 1742 byl generál polní strážmistr Ernst Dietrich Marschall přidělen k armádě prince Karla Lotrinského – velel pěším plukům „Harrach“ (později č. 47), „Jung-Königsegg“ (později č. 16) a svému vlastnímu pluku (později č. 18). V bitvě u Chotusic 17. května 1742, která skončila porážkou císařských, mu bylo přiděleno pět praporů z pluků „Thüngen“ a „Vettes“. Oba pluky stojící ve středu bojové sestavy utrpěly značné ztráty, sám generál Marschall byl opět, tentokrát těžce raněn.

Roku 1743 byl generál Marschall přidělen k observační armádě polního podmaršálka Franze Rudolfa Wilhelma hraběte von Hohenems (1686–1756), jež operovala v Bavorsku. Bojoval pak ve vítězném střetnutí u Simbachu, v němž byl poražen bavorský sbor generála Minuzziho.

V roce 1744 nalézáme další zprávy o Marschallově účasti v tažení proti Francouzům na Rýně – v císařské armádě vedené princem Karlem Lotrinským velel plukům „Neipperg“ a „Carl von Lothringen“ stojícím ve středu bojové sestavy prvního sledu. Armáda překonala v červnu 1744 Rýn, obsadila Weissenburg a další opevněná místa a pochodovala pak na Hagenau v Alsasku. Když v srpnu toho roku Prusové opět vpadli do Čech, přemístil Karel Lotrinský svou armádu přes Bavorsko do jižních Čech.

V polovině října byl generál Marschall přidělen ke sboru polního podmaršálka Ghilányho operujícímu v okolí Soběslavi. Ghilányi měl dobýt Prusy obsazený Tábor, a protože měl k dispozici pouze lehké jednotky, požádal Karla Lotrinského o pomoc. Karel Lotrinský vyslal k obléhanému Táboru generála Marschalla, jemuž byli podřízeni plukovník hrabě Starhemberg a podplukovník Spaur, jeden major pluku „Max von Hessen“ s 1 971 muži, dále čtyři granátnické roty pluků „Franz von Lothringen“, „Carl von Lothringen“, „Alt-Königsegg“ a „Harrach“, několik desítek vojenských tesařů, jakož i šest děl různé ráže a dvě dvanáctilibrové houfnice. Město Tábor bránil před Rakušany pionýrský pluk „Walrave“ a 50 husarů, k dispozici byla dvě děla; posádce velel pruský plukovník Kalnein.

19. října 1744 vyrazil Marschall se svými oddíly kolem páté hodiny odpolední z ležení u Chlumce a připochodoval příští den pozdě odpoledne ke klokotskému klášteru. Granátnické roty rozmístil západně od Klokot, 600 mužů u mariánské kaple u Lužnice, zbytek jednotek pak jižně a západně poblíž rybníka Jordán. Ghilányi zanechal u Tábora ještě 140 „německých jezdců“,[5] 150 husarů a 600 hraničářů, načež se zbytkem svého armádního sboru odtáhl k Chotovinům.

Ještě v noci z 20. na 21. října určil Marschallův ženijní inženýr von Bonne místa pro vybudování obléhacích baterií. 21. října večer začalo 360 dělníků pod ochranou dvou granátnických rot a 600 hraničářů kopat přibližovací zákopy a základy pro baterii tří děl u mariánské kapličky. Obě houfnice umístil Marschall ve svahu nad kaplí. Práce na okopech řídil major pluku „Max von Hessen“, velitelem záštity byl podplukovník Spaur.

22. října 1744 ráno zahájila Marschallova děla palbu na město Tábor, kterou jeho pruská posádka z nedostatku munice opětovala jen zřídka. Když se podařilo obléhatelům vystřílet průlom u Novohradské brány, požádal pruský plukovník Kalnein o přerušení boje a o volný odchod posádky. Generál Marschall tuto nabídku odmítl a přikázal pokračovat v ostřelování. V noci se dostali granátníci a hraničáři až pod palisády městského opevnění, rozkaz ke zteči měl být udělen při rozednění. Část pruské posádky však během noci přeběhla k císařským, plukovníku Kalneinovi proto nezbylo nic jiného, než o třetí hodině ranní kapitulovat. Plukovník Kalnein a 1 560 mužů bylo zajato, vítězové ukořistili dvě děla, 10 praporů pluku „Walrave“ a značnou částku peněz v hotovosti. Marschallovi granátníci ihned obsadili městské brány, jedenáct dělostřelbou zapálených domů se podařilo uhasit. Generál Marschall zanechal ve městě menší posádku a odtáhl 27. října se zbytkem svých jednotek k hlavní armádě. Císařské armádě, jejíž velení převzal polní maršálek Otto Ferdinand hrabě von Abensperg und Traun (1677–1748), se nato podařilo vytlačit Prusy z Čech i Moravy, aniž by došlo k větší bitvě.

V tažení r. 1745 byl generál Marschall přidělen polnímu podmaršálkovi hraběti Wallisovi, jenž velel přednímu voji císařské armády složenému z elitních rot pěších i jízdních granátníků a jednoho tisíce jezdců různých pluků – celkem se jednalo o 3 300 mužů. Armáda prince Karla Lotrinského vyrazila z ležení poblíž Hradce Králové 18. května 1745 do Slezska, 29. května se utábořila u města Landeshut (nyní Kamienna Góra v Polské republice).

Dne 4. června 1745 došlo u obce Hohenfriedeberg (nyní Dobromierz v Polské republice) k bitvě s Prusy. Wallisův předvoj zasáhl do bitvy až v jejím závěru, když kryl ústup poražené císařské armády.

Armáda prince Karla Lotrinského se po této porážce stáhla zpět do Čech. Velení jejího předvoje převzal polní podmaršálek Königsegg-Rothenfels, generál Marschall velel brigádě složené ze svých původních pluků „Franz von Lothringen“ a „Alt-Königsegg“. S nimi pak bojoval ve sboru generála jezdectva F. R. W. hraběte von Hohenems v další bitvě této války 30. září 1745 u Žďáru (německy Soor, nedaleko Trutnova). Když během bitvy byly oba pluky napadeny pruskou jízdou, utrpěl generál Marschall další těžké zranění, které ho stálo málem život – pruská šavle mu usekla část lebeční kosti. Lékařům se však podařilo vsadit do lebeční kosti stříbrnou destičku a rána se posléze zahojila. Krátce po bitvě, 5. října 1745, byl generál polní strážmistr Erns Dietrich Marschall povýšen na polního podmaršálka (Feldmarschalleutnant, FML).

Léčení zabralo jistě dlouhý čas, během příštích let se proto polní podmaršálek Marschall zdržoval na svých statcích v Duryňsku. Zde se mu narodily čtyři děti z manželství se Sofií von Schönburg, ovdovělou von Einsiedel (* 17. 7. 1719 – † 16. 2. 1779), z nichž

přežili Friedrich Ernst (* 10. 8. 1748), jenž sloužil později v pluku svého otce v hodnosti hejtmana, v roce 1771 byl povýšen na majora a přeložen k pěšímu pluku „Carl Colloredo" č. 40, a August Dietrich (* 19. 6. 1750) – druhorozený syn se stal jako jeho praděd Wolf Dietrich Marschall († 1675) svobodným zednářem, oženil se roku 1788 s Hortensií svobodnou paní Waldnerovou von Freudenstein a po její smrti v roce 1800 uzavřel roku 1803 manželství s Antonií von Alten auf Wützenburg.

V roce 1746 okupovala francouzská armáda skoro celé Nizozemí. Generální stavy v Nizozemí požádaly proto panovnici Marii Terezii, aby pověřila tehdy již známého válečníka, polního podmaršálka Ernsta Dietricha Marschalla von Burgholzhausen, obranou jediné Francouzi neobsazené pevnosti Maastricht. Francouzi pod velením Mořice Saského v síle 143 pěších praporů a 77 eskadron jízdy tuto pevnost oblehli a 15. dubna 1746 započali hloubit obléhací zákopy. Polní podmaršálek Marschall se několik týdnů s úspěchem bránil několikanásobné převaze. Dne 3. května 1746 obdržel Mořic Saský zprávu, že v Cáchách (Aachen, nyní NSR) bylo podepsáno předběžné příměří, boje proto byly zastaveny. Polní podmaršálek Marschall předal pevnost Francouzům teprve 7. května za příslib volného odchodu celé posádky s vojenskými poctami; 10. května 1746 pak posádka odpochodovala k hlavní armádě ležící u obce Weert.

Vynikající zásluhy polního podmaršálka Marschalla přiměly panovnici Marii Terezii 12. června 1754 k jeho povýšení na polního zbrojmistra (Feldzeugmeister, FZM, se zpětným účinkem k 5. prosinci 1748); již v roce 1752 se Marschall stal tajným radou.

Dne 20. října 1755 byl polní zbrojmistr Ernst Dietrich Marschall jmenován guvernérem v Lucembursku, v této funkci setrval až do vypuknutí sedmileté války v r. 1756, kdy byl povolán k armádě polního maršálka Leopolda Josepha hraběte Dauna. Sloužil zřejmě zprvu ve sboru polního maršálka Serbelloniho dislokovaného ve východních Čechách. Po prohrané bitvě u Prahy povolal polní maršálek Daun tyto jednotky do prostoru Kutné Hory a takto posílen porazil Prusy ve slavné bitvě u Kolína 18. června 1757. Polní zbrojmistr Marschall v této bitvě velel plukům „Erzherzog Karl", „Moltke", „Puebla" a „Arenberg", bojujícím ve středu bitevní sestavy v prvním sledu. Po bitvě byl vyslán s několika pluky krýt hranice Čech a Lužice. Jeho sbor ležel nějaký čas v okolí Löbau, 11. října 1757 se nacházel v blízkém Budyšíně (Bautzen, Sasko, NSR) a se svými jednotkami zabezpečoval mezi 11. a 22. říjnem tažení polního podmaršálka Andrease hraběte Hadika z Futaku (1710–1790) na pruskou metropoli Berlín. Měl pak posílit říšskou armádu vedenou polním maršálkem von Hildburghausen, jež měla vyhnat francouzské jednotky ze Saska. Ke spojení obou sborů však nedošlo, Marschall se vrátil do Löbau, odkud posléze se svým sborem odpochodoval do okolí Litoměřic.

Když na jaře r. 1758 vpadli Prusové na Moravu, jmenovala královna Marie Terezie polního zbrojmistra Ernsta Dietricha Marschalla svobodného pána von Burgholzhausen, jenž se již roku 1748 osvědčil při obraně Maastrichtu, velitelem ohrožené pevnosti Olomouc. Dosavadní velitel olomoucké pevnosti, polní podmaršálek Klaudius Hyacinth von Bretton, se stal jeho zástupcem. Polní zbrojmistr Marschall využil plně svých schopností získaných při obraně Maastrichtu. Zavčas zásobil město vším potřebným a nechal připravit fortifikace k obraně.

Prusové se objevili před městem 4. května 1758, s hloubením obléhacích zákopů počali 27. května. O průběhu obležení, které skončilo ústupem Prusů od Olomouce 2. července 1758, existuje rozsáhlá literatura, chronologický přehled základních údajů o něm jsme podali v této stati výše, nebudeme ho tedy zde líčit. Poznamenáváme jen, že k posádce

pevnosti patřil též 3. prapor Marschallova pěšího pluku č. 18 pod velením hejtmana Simona Mitterstillera, jenž zastával během obležení funkci označovanou jako „Tranchée-Major". Po osvobození Olomouce se hejtman Mitterstiller stal křídelním pobočníkem polního maršálka Leopolda J. hraběte Dauna, byl 1. prosince.1758 povýšen na majora a v této hodnosti byl přeložen k pluku „Tiroler Land- und Hausregiment" č. 46. Hejtman Johann Sigmund Haase z téhož Marschallova pěšího pluku č. 18 sloužil pod pevnostním velitelem Marschallem jako jeden z jeho adjutantů.

Za uhájení Olomouce před Prusy byl baron Marschall dekretem datovaným již 9. května 1758 povýšen na polního maršálka (Feldmarschall, FM), kromě toho obdržel ve 3. promoci 4. září 1758 velkokříž řádu Marie Terezie a císař František I. Lotrinský ho dne 15. července 1760 povýšil do stavu říšských hrabat.

Po osvobození Olomouce se polní maršálek Marschall vrátil k hlavní císařské armádě operující v Sasku. Před bitvou u Maxen 20. listopadu 1759 byl povolán do Drážďan, jimž hrozilo pruské obležení. O Marschallově následujícím nasazení v posledních letech sedmileté války informace postrádáme.

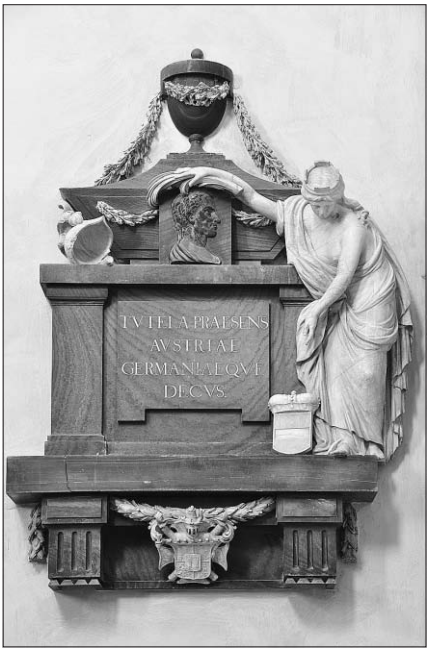

Obr. 2. Náhrobek polního maršálka Ernsta Dietricha Marschalla říšského hraběte von Burgholzhausen v evangelickém dómu v Naumburgu, NSR. Latinský nápis „TVTELA PRAESENS / AVSTRIAE / GERMANIAEQUE / DECUS" znamená „Za života záštita Rakouska a ochrana Německa". Foto: M. Ludwig.

V roce 1763 opět zaujal polní maršálek Ernst Dietrich Marschall říšský hrabě von Burgolzhausen místo guvernéra v Lucembursku, jež během sedmileté války zastával Eberhard svobodný pán von Gemmingen († 1763). Ve funkci guvernéra setrval hrabě Marschall až do r. 1766, kdy ho nahradil baron Vogelsang.

Poslední léta života strávil polní maršálek Ernst Dietrich Marschall říšský hrabě von Burgolzhausen na svých statcích v Durynsku. Ačkoliv dostával lákavé nabídky ke konverzi, zůstal věrným evangelíkem až do smrti.[6] V roce 1768 utrpěl záchvat mrtvice, zemřel 31. srpna 1771 v Altenburgu. Pochován byl 7. září 1771 v dómu v Naumburgu an der Saale, v jehož jižním křídle se dodnes zachoval jeho náhrobek.

2. Klaudius Hyacinth baron Bretton, c. k. polní zbrojmistr

Kolébkou rodu Brettonů bylo město Thiaucourt v dnešním departementu Meurthe-et-Moselle v Lotrinsku. Zde se 6. ledna 1695 narodil Hyacinth-Claude – v Čechách nazývaný Klaudius Hyacinth Bretton, jeho rodiči byli Pierre-Hyacinthe Bretton (1670–1758), poručík v c. k. kyrysnickém pluku „St. Croix", a Anne rozená Robertová.[7] Kromě nejstaršího syna Hyacintha-Clauda (Klaudia Hyacintha) přivedli na svět dceru Annu (provdanou za královského notáře Jeana-Baptista Fauchera) a dva další syny – Henriho (* 1710 – † 1760, padl v bitvě u slezské pevnosti Lehnice) a Marca-Antoina († 1768 ve Vézelise v Lotrinsku).

O prvních dvou desetiletích života Klaudia Hyacintha Brettona nemáme spolehlivé zprávy. Následoval pak svého otce a nastoupil v r. 1718 do c. k. pěšího pluku „Alt-Lothringen" (od r. 1768 bylo tomuto pluku přiděleno pořadové číslo 1) v hodnosti kadeta. Dotyčný pluk byl založen patentem datovaným 19. srpna 1715 vévodou Karlem Lotrinským, arcibiskupem v Trevíru, na jeho vlastní náklady. Arcibiskup však již 4. prosince 1715 zemřel, a majitelem pluku se tak stal jeho bratr Leopold, od 1. listopadu 1726 pak František Štěpán Lotrinský, pozdější císař. Mužstvo pluku se verbovalo v říši, tři nově naverbované prapory byly lustrovány v dubnu 1716 v německém Günzburgu.Vydaly se pak na dlouhý pochod do Banátu, kde byly zprvu nasazeny k ostraze hranic podél Sávy. I v dalších dvou letech zůstal pluk ve stejném regionu se štábem v Karansebes.

K 1. březnu 1723 byl kadet K. H. Bretton povýšen na praporčíka. V dubnu r. 1724 byl 3. prapor pluku, k němuž patřil pravděpodobně i praporčík Bretton, povolán do Temešváru, kde pracoval na zdokonalování obranného systému pevnosti. Ostatní dva prapory zůstaly až do r. 1727 v prostoru Orsova, Karansebes a Lugos. Následkem nezdravého klimatu onemocněla značná část mužstva malárií a tyfem. Takto zdecimovaný pluk byl proto v srpnu r. 1727 přeložen do Nitranského komitátu, jeho 1. a 2. prapor včetně granátníků byly posléze přemístěny do komitátu Csongrád, kde zůstaly až do r. 1729, třetí prapor byl přeložen do Bělehradu, kde rovněž pracoval na úpravách jeho fortifikací.

Klaudius H. Bretton byl údajně 28. února 1725 odvelen k nově založenému pěšímu pluku „Mercy"[8] a zde měl být k 31. říjnu 1729 povýšen na poručíka. O tomto pluku se nezachovaly písemné záznamy, a tak o tom, kde v příštích šesti letech Bretton pobýval, nemáme žádné zprávy. Pluk byl v r. 1735 rozpuštěn a Bretton se 1. listopadu 1736 vrátil k svému původnímu pluku „Alt-Lothringen", a to již v hodnosti hejtmana.

Podle různých skutečností z jeho další vojenské kariéry usuzujeme, že sloužil v granátnické rotě 3. praporu.[9] Pluk „Alt-Lothringen" ležel v r. 1736 v Itálii v pevnosti Mantua a byl v srpnu téhož roku přepraven na lodích po Pádu a pak po moři na pobřeží Istrie a odtud opět do Banátu. Během cesty onemocněla značná část mužstva malárií, ztráty měl i důstojnický sbor – to byl možná i důvod, proč byl Bretton opět přeložen ke svému původnímu pluku.

V dubnu 1737 ležel pluk v Pettau, jeho 3. prapor byl pak přemístěn do Brodu, zbytek pluku do velkého tábora u Semlinu. Celá armáda se odtud vydala 19. července 1737 k pevnosti Nissa, kterou 23. července oblehla. Turci kapitulovali již 28. července, a tak se císařská armáda čítající 9 000 mužů vydala dále k pevnosti Widdim. V září došlo k střetnutí s Turky na řece Timok, načež se císařská armáda stáhla do zimních ležení v Banátu; 3. prapor přezimoval v Korutanech a Krajině. V polním tažení r. 1738 zvítězili císařští nad 15 000 Turky 4. července u Kornie a 16. července u Mehadie.

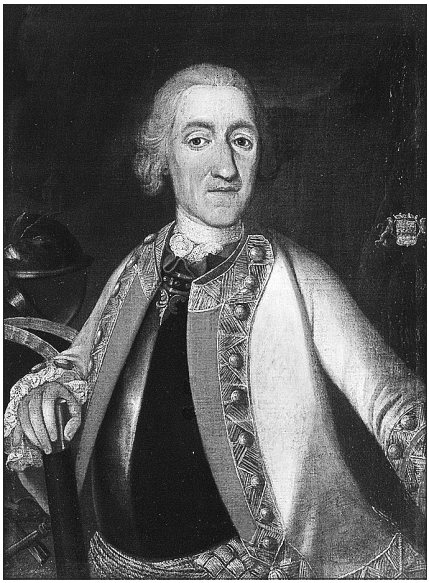

Obr. 3. Polní podmaršálek Klaudius Hyacinth baron de Bretton s maršálskou holí, pod bílým kabátcem přepásaným tkaným opaskem s kordem se nachází důstojnický kyrys. Vpravo jsou vyobrazeny ověnčená přilba, klíče od pevnosti a dvourohý černý klobouk, vlevo je zobrazen Brettonův erb. Olejomalba Johanna Dominika Kleina st., 1759. Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. V 1788. Foto: Pavel Rozsíval.

Během r. 1739 byl 3. prapor opět dislokován v Bělehradě, zbytek pluku „Alt-Lothringen" ležel ve Vukovaru. Dne 22. července 1739 se 1. a 2. prapor zúčastnily nešťastné bitvy u obce Grocka. Ztráty byly značné, pět důstojníků a 215 mužů padlo, devět důstojníků a 439 mužů bylo raněných. Zbytky pluku se pak podílely 30. července 1739 na střetnutí u Pancsova. Zimní ležení pluku se nacházela v Szabolcském komitátu, pět rot zimovalo v Levoči a Mukačevě. V prosinci 1739 byl celý pluk soustředěn v Brně, odkud odpochodoval do Opavy.

V roce 1740 byla část pluku „Alt-Lothringen" nasazena do bojů s Francouzi v Porýní. Ve dnech 9. až 14. ledna 1741 bránily obě granátnické roty pluku pod velením hejtmana Brettona a hejtmana L'Allmenda pevnůstku Ottmachau. Po hrdinném odporu proti nepřátelské přesile předali oba hejtmani pevnůstku Francouzům za slib volného odchodu císařské posádky se všemi vojenskými poctami. Následně byl Klaudius Hyacinth Bretton 1. dubna 1741 povýšen na majora.

V 1. slezské válce nacházíme dva prapory pluku 10. dubna 1741 v bitvě u Mollwitz (nyní Małujowice v Polské republice) – stály v 1. sledu na levém křídle bojové sestavy. Prusové zvítězili, podplukovník Derenthal v této bitvě padl.

V další bitvě této války, 17. května 1742 u Chotusic, stál celý pluk „Alt-Lothringen" v 1. sledu na pravém křídle. Pluk se zde vyznamenal, třebaže císařští opět bitvu prohráli. Major Bretton byl v bitvě raněn, byl pak 30. června 1742 povýšen na podplukovníka. Od srpna do září 1742 byl pluk povolán k obléhání Prahy obsazené Francouzi. Značně zdecimovaný pluk (čítal pouhých 572 bojeschopných mužů!) přezimoval poté v Traunkirchenu. Přes zimu byly stavy pluku doplněny, v roce 1744 byl pluk nasazen opět proti Francouzům, s nimiž bojoval 23. srpna u Lauterburgu; s celou armádou se pak pluk vrátil do Čech znovu ohrožených Prusy.

19. listopadu 1744 velel podplukovník Bretton jednotce složené z granátnických rot pluků „Kaiser" (dříve „Alt-Lothringen"), „Kolowrat" a „Gyulay" (celkem šest rot s 600 muži), s nimiž se přepravil u obce Telčice (zaniklá obec u Chvaletic nad Labem) přes řeku Labe a rozehnal pruský zadní voj.

Koncem roku 1744 byly 2. a 3. prapor pluku „Kaiser" povolány do Olomouce ke službě u velkovévody Františka Toskánského, manžela panovnice Marie Terezie, jenž v tomto městě hostil ve dnech 20.–22. ledna 1745 polského krále a saského kurfiřta Augusta

III. Saského. Počátkem roku 1745 byly pak oba prapory přeloženy do Znojma, v březnu 1745 se pak celý pluk přesunul do Hradce Králové. Během pochodu z jižní Moravy do východních Čech byl Brettonovi doručen plukovnický patent datovaný 1. dubnem 1745.

Také 2. slezské války se pěší pluk „Kaiser" – tentokrát již pod velením plukovníka Brettona – zúčastnil, 4. června 1745 stál v 1. sledu na konci pravého křídla v bitvě u Hohenfriedebergu (dnes Dobromierz v Polské republice). V důsledku chyb, jichž se dopustilo vrchní velení, císařští bitvu prohráli. I v další bitvě 30. září téhož roku u Zďáru nedaleko Trutnova zvítězil pruský král Friedrich II. Brettonův pluk zde bojoval na pravém křídle vedle pluku „Carl von Lothringen" pod velením generálmajora Ernsta Dietricha Marschalla von Burgholzhausen.

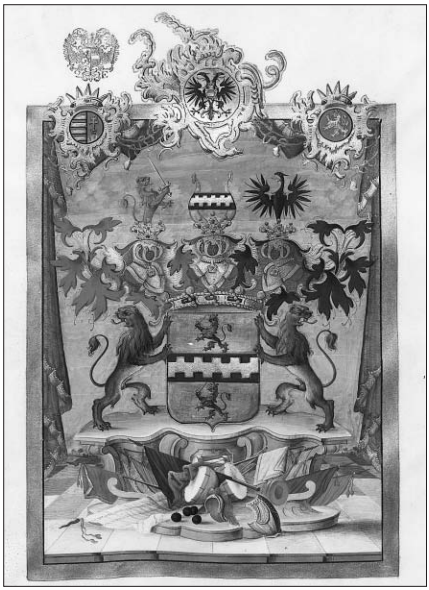

Obr. 4. Dne 19. září 1763 povýšila Marie Terezie Klaudia Hyacintha barona de Bretton a jeho adoptivního syna Hyacintha Faucheura do panského stavu s titulem „Blahorodí" a polepšila jim erb. Moravský zemský archiv v Brně, Rodinný archiv Laudonů v Bystřici pod Hostýnem, inv. č. 1160.

Válka skončila, pět rot pluku „Kaiser" přezimovalo na brněnském Špilberku, štáb pluku a další čtyři roty v Olomouci, zbytek pluku v Holíči, Opavě, Krnově a Těšíně.

V mírových letech 1746–1752 zůstal pluk „Kaiser" v ubikacích na Moravě se štábem v Olomouci, pouze v r. 1748 se štáb pluku nacházel v Brně. V roce 1749 se pluk zúčastnil letních manévrů u Uherského Hradiště, načež byl v r. 1751 přesunut do velkého vojenského tábora v Olšanech u Olomouce.

Plukovník Bretton zůstal velitelem pluku „Kaiser" až do 13. listopadu 1751, kdy dosáhl hodnosti generálmajora.[10] Již 1. prosince 1747 povýšil císař František I. Lotrinský plukovníka Klaudia Hyacintha a jeho bratra Henriho (* 1710, zahynul v r. 1760 v bitvě u slezské pevnosti Lehnice) za prokázané válečné zásluhy do stavu svobodných pánů (baronů).[11]

Po smrti tehdejšího olomouckého pevnostního velitele hraběte Esterházyho, jenž byl pohřben v Olomouci 4. listopadu1751, byl velitelem této pevnosti jmenován Klaudius Hyacinth Bretton. U olomouckých měšťanů se baron Bretton těšil velké oblibě a vážnosti, rád se při svých procházkách městem zastavoval a rozprávěl s občany. Jeho služební příjem činil 323 zlatých 30 krejcarů měsíčně, plat mu byl zvýšen r. 1752 na 4 320 zlatých ročně.[12]

Když hrozil roku 1757 opětný vpád Prusů na Moravu, jmenovala na podzim tohoto roku královna Marie Terezie polního zbrojmistra Ernsta Dietricha Marschalla von Burgholzhausen velitelem olomoucké pevnosti. Marschall se osvědčil již v roce 1747 při obraně Maastrichtu proti Francouzům a zřejmě mu Marie Terezie důvěřovala více než tehdy celkem neznámému Brettonovi, jenž se stal během obležení Olomouce v květnu a červnu 1758 Marschallovým zástupcem. Bretton velmi dobře spolupracoval s velitelem pevnosti a velel osobně při několika výpadech posádky. Když obránci v noci z 1. na 2. července

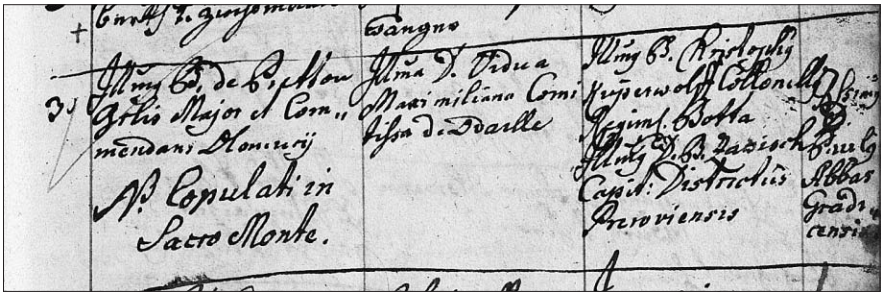

Obr. 5. Matriční záznam ze dne 30. ledna 1753 o sňatku generálmajora Klaudia Hyacintha barona de Bretton, velitele olomoucké pevnosti, v chrámu Navštívení Panny Marie na Svatém Kopečku u Olomouce s vdovou Maximilianou hraběnkou d'Oudaille. Svědky sňatku byli Christoph baron Kupperwolf, plukovník pluku „Botta", a baron Zawisch, hejtman Přerovského kraje; snoubence oddal opat premonstrátského konventu na Hradisku Pavel (Ferdinand Václavík). Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, Sbírka matrik, Matrika oddaných, inv. č. 5600, sign. O III 18, 1682–1762, s. 393.

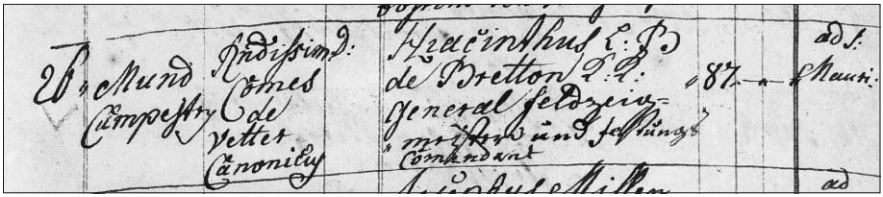

Obr. 6. Matriční záznam o pohřbu Klaudia Hyacintha barona de Bretton, generála polního zbrojmistra a velitele olomoucké pevnosti, v chrámu sv. Mořice v Olomouci dne 26. března 1779. Zatímco Svátost umírajících udělil sedmaosmdesátiletému vojenskému vysloužilci polní kaplan, exekvie vedl kanovník (Maria Antonín) hrabě de Vetter. Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, Sbírka matrik, Matrika zemřelých, 1759–1783, inv. č. 5608, sign. O III 26, s. 220.

1758 zjistili, že se Prusové chystají obléhání ukončit, podnikla posádka poslední, a to velký výpad. Bretton výpadu velel „s náramenní a pobočnou zbraní", jak uvádí farář Friebeck od kostela sv. Mořice ve svých vzpomínkách. Následujícího dne vtáhl c. k. polní maršálek Leopold hrabě Daun se svým doprovodem do osvobozeného města.

Ernst Dietrich Marschall von Burgholzhausen se pak vrátil na místo guvernéra Lucemburska, které zastával již od r. 1755, K. H. baron Bretton zaujal opět funkci vojenského velitele pevnosti Olomouce. Za své zásluhy byl jmenován polním podmaršálkem, a to zřejmě se zpětnou platností k 28. dubnu 1757.[13] Císař Josef II. 20. března 1767 povýšil polního podmaršálka barona Brettona do hodnosti polního zbrojmistra (Feldzeugmeister, FZM).[14]

V roce 1778 předal baron Bretton funkci velitele olomoucké pevnosti – patrně pro svůj pokročilý věk – svému nástupci, podmaršálku Blasiovi von Bender, dosavadní plat 6 000 zlatých ročně mu byl však ponechán.[15]

Sňatek uzavřel Klaudius Hyacinth baron Bretton ve zralém věku 58 let 30. ledna 1753 v chrámu Navštívení Panny Marie na Svatém Kopečku u Olomouce, a to s Maxmilianou Franciskou Hetzerovou von Aurach, dámou Řádu hvězdového kříže, vdovou po generálmajoru Karlu Hubertovi hraběti d'Oudaille.[16] Manželství zůstalo bezdětné.

Obr. 7. Náhrobek Klaudia Hyacintha barona de Bretton (s datem úmrtí 24. března 1779) v olomouckém chrámu sv. Mořice, současný stav. Foto: Jiří Fiala.

Jelikož mladší bratr Klaudia Hyacintha barona Brettona, Henri baron Bretton, padl v roce 1760 v bitvě u Lehnice, jeho nejmladší bratr Marc-Antoine Bretton zemřel v roce 1768 a jediný syn Marca-Antoina, Claude-Antoine (* 1730), padl v bitvě u Prahy roku 1757, adoptoval Klaudius Hyacinth baron Bretton svého synovce Hyacintha Faucheura. Královna Marie Terezie adopci schválila 19. září 1763 a povolila adoptovanému užívat jméno a erb rodu Bretton. Téhož dne povýšila Marie Terezie Klaudia Hyacintha barona Brettona a jeho adoptivního syna Hyacintha Faucheura do panského stavu s titulem „Blahorodí" a polepšila jim erb; 27. září 1763 pak udělila královna Marie Terezie Hyacinthu Faucherovi inkolát v Království českém.[17]

Klaudius Hyacinth baron Bretton zřejmě nevlastnil na Moravě žádná panství. Teprve jeho adoptivní syn Hyacinth Faucheur a jeho potomci z jeho manželství s Marií-Thérèse von Petrasch se stali vlastníky některých panství na Moravě (Přerov, Želatovice, Zlín, Klečůvka a některé další menší statky).

Klaudius Hyacinth baron Bretton zemřel v Olomouci 24. března 1779, jeho pohřbu v kostele sv. Mořice se zúčastnila značná část olomouckého obyvatelstva, přičemž – jak informují noviny *Wienerisches Diarium* ze 4. dubna 1779 – na počest zesnulého třikrát zahřměla pevnostní děla a nastoupená posádka vypálila tři salvy z náramenních zbraní. Brettonův náhrobek, bohužel poškozený vandaly, se nalézá u jižních dveří tohoto chrámu.

Ke jménu polního zbrojmistra Klaudia Hyacintha barona Brettona se váže jedna zajímavá historka. Koncem roku 1768 opustil husarský pluk „Franz Nádasdy" (pozdější č. 9) nadporučík Plarenzi, přičemž prohlásil, že je žena. Byla zřejmě dcerou Brettonova bratra Henriho, plukovníka jednoho c. k. pěšího pluku. Provdala se za jistého celníka sloužícího někde v Uhrách, manželství ji neuspokojovalo, a tak utekla ke svému strýci, tehdy plukovníkovi pěšího pluku „Kaiser" a přiměla ho, aby jí K. H. Bretton napsal doporučení pro plukovníka Franze hraběte Nádasdyho, v němž ji vydával za svého synovce. Její skutečné pohlaví kupodivu nevyšlo najevo, a tak byla přijata – zprvu jako volontér – do Nádasdyho husarského pluku. V různých střetnutích projevila svou statečnost a byla několikrát vyznamenána. V lustračních listinách pluku se poprvé objevuje v r. 1749 pod jménem Juraj Plauner, v roce 1762 je již vedena ve funkci strážmistra, koncem tohoto

roku se stala pobočníkem velitele pluku Franze hraběte Nádasdyho. V červenci r. 1768 byla povýšena na nadporučíka, v lustrační listině z 20. prosince 1769 však již nadporučík Plauner není uveden.

Císař Josef II. povolil poté Plaunerové zvláštním dekretem nosit získaná vyznamenání a atributy hodnosti husarského rytmistra i na ženských šatech, kromě toho jí byl přiznán důchod odpovídající její vojenské hodnosti.

Tuto historku zaznamenávají jak rakouský biograf Carl von Wurzbach, tak Andreas von Thürheim v knize *Die Reiter-Regimenter der k. k. österreichischen Armee*, Wien 1866, jakož i G. Ernst v knize o historii Nádasdyho pluku (*Geschichte des K.u.K. neunten Husarenregiments*, Vienna 1862). Zde je ovšem dotyčné jméno uváděno jako „Juraj Plarenzi". Všechna ostatní data souhlasí, můžeme tedy vycházet ze skutečnosti, že obě jména patří jedné a téže osobě.

V galerii důstojníků husarského pluku „Franz Nádasdy" na zámku Betliar ve Slovenské republice je i portrét pobočníka Plaunera. Autor obrazů ovšem nebyl příliš zručný malíř, obrazy jsou šablonovité, tudíž pobočníkova podobizna nevykazuje žádné ženské rysy. Zůstává tedy jen delikátní otázka: znal velitel pluku Franz hrabě Nádasdy skutečné pohlaví svého pobočníka?

Poznámky

1 Z recentní odborné literatury týkající se pruského obléhání Olomouce roku 1758 uvádíme: Bělina, P. – Romaňák, A. – Andrle, P: *Olomouc – Domašov 1758*. Praha, Litomyšl, Moravský Beroun, Paseka 1998; Fiala, J.: Polní podmaršálek Klaudius Hyacint svobodný pán Bretton. In: *Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci* 7 (26), 1998, Olomouc 1999, s. 128–133; týž: *Dobové české slovesné reflexe slezských válek*. Olomouc 2001; týž (ed.): *České písně ze slezských válek*. Olomouc 2001; týž: Oslavy osvobození Olomouce z pruského obležení roku 1758. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2008, č. 296, s. 3–22; Michna, P.: Prusové před Olomoucí roku 1758 očima pamětníka. *Vlastivědný věstník moravský*, 50, 1998, č. 3, s. 240–254, č. 4, s. 366–381; týž: Ocáskový kožich za pruského obležení Olomouce roku 1758. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 1998, č. 276, s. 57–60; týž: Dezertéři, špióni a diverzanti v olomoucké pevnosti za sedmileté války. *Vlastivědný věstník moravský*, 55, 2003, č. 3, s. 264–275, č. 4, s. 369–387; týž: O životě a jméně jednoho velitele olomoucké pevnosti aneb E-mail z Kazachstánu vše rozhodl. Na paměť 350. výročí vyhlášení Olomouce hlavní zemskou pevností. *Vlastivědný věstník moravský*, 57, 2005, č. 3, s. 274–284; Kuch-Breburda, M. – Kupka, Vl: *Pevnost Olomouc*. Dvůr Králové n. L. 2002; *Siege of Olmütz*, http://www.kronoskaf.com/syw/index.php?title=1758_-_Siege_of_Olm%C3%BCtz, vyhledáno 15. 8. 2014; Skala, H.: *Marschall von Burgholzhausen*, http: www.kronoskaf.com, vyhledáno 13. 8. 2014; týž: *Drašković von Trakošćan, Josip Kazimir Count*. http: www.kronoskaf.com, vyhledáno 13. 8. 2014.

2 *Journal uiber den feindlich König. Preusischen Einfall in das Margrafthum Mähren und der Belagerung der Konigl. Hauptstadt und Gränz-Festung Olmütz*. Rukopis o 172 nečíslovaných stranách, Österreichisches Staaatsarchiv, Kriegsarchiv, karton 24, Inland C IV, alpha Olmütz Nr. 1. Viz Michna, P.: Prusové před Olomoucí roku 1758 očima pamětníka. *Vlastivědný věstník moravský*, 50, 1998, č. 3, s. 254.

3 Takřka po 100 let byl v rakouské odborné literatuře uváděn tento přídomek chybně jako „von Biberstein". Tento rod sice pocházel též z Duryňska, s Ernstem Dietrichem Marschallem ale neměl nic společného. Na chybu upozornil článek v *Österreichische Militärzeitung* koncem 19. stol. Viz Michna, P.: O životě a jméně jednoho velitele olomoucké pevnosti aneb E-mail z Kazachstánu vše rozhodl. *Vlastivědný věstník moravský*, 2004, s. 274–284.

4 Byly to dvě roty královské gardy a po jednom praporu pluků „Weissenfels", „Ogilvy", „Wackerbarth", „Fürstenberg", „Churprinz" a „Königin", jakož po čtyřech švadronách jízdních pluků „Winkel", „Milkau" a „Leib-Regiment". Saské pluky měly i zimní ubikace v prostoru Löwen-Brussel-Mons a bojovaly v Nizozemí až do počátku r. 1713.

5 Jako „němečtí jezdci" byla označována tzv. těžká jízda na rozdíl od lehké jízdy, tehdy většinou uherských husarů.

6 Nestal se však děkanem evangelické dómské a kolegiátní kapituly při naumburském dómu, jak uvádí německá Wikipedia (*Ernst Dietrich Marschall*, http://de.m.wikipedia.org/wiki/Ernst_Dietrich_Marschall, vyhledáno 10. 8. 2014), není uveden ani v seznamu presbyterů naumburského dómu z let 1088 až 1878 (viz Braun, Ch, H.: *Reihe der Domdechanten bey dem H. Stifte Naumburg*. Naumburg 1796). – K životní dráze a vojenské kariéře Ernsta Dietricha Marschalla von Burgholzhausen viz kromě výše citované odborné literatury zejména: Appel, Hans: *Das Geschlecht der Marschalle von Herrengossenstedt und Burgholzhausen*. Tromsdorf 1981. – *August Dietrich Marschall*. http://de.m.wikipedia.org/wiki/August_Dietrich_Marschall, vyhledáno 10. 8. 2014. – Blazekovic, K.: *Chronik des K. K. 31. Linien-Infanterie-Regiments*. Wien 1867–1869. – Criste, O.: *Oesterreichischer Erbfolgekrieg 1740–1748. Bde II.–VII*. Wien 1896–1903. – Engelhardt, F.. W.: *Geschichte der Stadt und Festung Luxemburg*. Luxemburg 1850. *Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen, Bde XI. – XIX*. Wien 1886–1891, s.128–133. – KP (Podolský, K.) – FH (Hradil, F.): *Portrét Ernsta Dietricha hraběte Marschalla na Burgholzhausenu. Johann Dominik Klein st*. In: Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds): Olomoucké baroko. Výtvarná kultura let 1620–1780. II. Katalog. Olomouc 2010, s. 338–339. – Skala, H.: *Marschall von Burgholzhausen*, http: www.kronoskaf.com, vyhledáno 13. 8. 2014. – Thürheim, A: *Feldmarschall Otto Ferdinand Graf von*

Abensperg und Traun. Vídeň 1877. – Treuenfest, A. von: *Geschichte des k. k. Infanterie-Regiments Nr. 18 Constantin Grossfürst von Russland*. Wien 1882. – *Wolf Friedrich Marschall*. http://de.m.wikipedia.org/wiki/Wolf_Friedrich_Marschall, vyhledáno 10. 8. 2014. – Zedlitz-Neukirch, L. von: *Neues preussisches Adels-Lexikon*. *Bd III*. Leipzig 1837.

7 Petiot, A.: *Les Lorrains et L'Empire*. Versailles 2005, s. 91–92. – Týž: *Les Lorrains et les Habsbourg*. Tome I. Aix-en-Provence 2014, s. 91–94.

8 Údaj o přeložení K. H. Brettona v r. 1725 se nachází v seznamu důstojníků pěšího pluku č. 1 (viz Pizzighelli, C.: *Geschichte des k. k. Infanterie-Regiments „Kaiser Franz Joseph Nr. 1"*. Troppau 1881), nemůže však odpovídat skutečnosti. Pluk „Anton Ignaz Graf Mercy-Argenteau" byl založen teprve v říjnu r. 1733, byl pak celý čas posádkou ve Velkém Varaždíně a byl rozpuštěn koncem r. 1735, přičemž část mužstva i důstojníků byla přeložena opět k pluku č. 1 „Alt-Lotringen". Viz k tomu Wrede, A. von: *Geschichte der K. und K. Wehrmacht*. Bd II. Wien 1898, s. 201.

9 V roce 1700 byla u každého pěšího pluku založena rota granátníků. Sestávala z jednoho sta silných a spolehlivých vojáků, kteří pobírali vyšší žold. Od ostatních pěšáků se lišili hlavně medvědicí s mosazným štítkem místo běžného třírohého klobouku. Od r. 1711 byly u každého pluku normovány dvě roty granátníků, jež v bitevní sestavě stály na obou křídlech pluku. Již ve válce proti Turkům v letech 1737–1739 bylo několik rot granátníků různých pluků před velkými bitvami (Mehadia, Grocka) sloučeno do samostatného praporu a po bitvě se tyto roty vracely ke svým plukům. Na základě dobrých zkušeností byly na počátku sedmileté války založeny granátnické sbory sestávající z několika rot (v roce 1758 velel generál Josip Šišković sboru složeném ze 72 granátnických rot). Tyto jednotky zůstávaly pohromadě po celou dobu válečného tažení.

10 Moravský zemský archiv v Brně, Rodinný archiv Laudonů v Bystřici pod Hostýnem, karton 40, inv. č. 1152.

11 Tamtéž, inv. č. 1151.

12 Tamtéž, inv. č. 1153 a 1154.

13 Tamtéž, inv. č. 1155 a 1156. Viz rovněž Schmidt-Brentano: *Kaiserliche und k. k. Generale 1618–1815*. Vídeň 2004; KP (Podolský, K.) – FH (Hradil, F.): *Portrét Claudia Hyacintha barona de Bretton. Johann Dominik Klein st.* In: Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds): Olomoucké baroko. Výtvarná kultura let 1620–1780. II. Katalog. Olomouc 2010, s. 337.

14 Moravský zemský archiv v Brně, Rodinný archiv Laudonů v Bystřici pod Hostýnem, kart. 40, inv. č. 1162.

15 Tamtéž, inv. č. 1164.

16 Viz Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, Sbírka matrik, Matrika oddaných, sign. O III 18, 1682–1762, s. 393. – Diarista premonstrátského konventu na Hradisku uvádí jméno Brettonovy choti chybně jako „d'Udali" (viz Fiala, J.: Polní podmaršálek Klaudius Hyacint sv. pán Bretton. In: *Ročenka SOA* 7 (26), Olomouc 1999, s. 128–133). Rodu Hetzer von Aurach patřilo panství Divnice a část panství Brumov u Zlína. Karel Hubert hrabě d'Oudaille sloužil dlouhá leta v kyrysnickém pluku „Seherr von Thoss" č. 4, jehož velitelem byl. Jeho portrét se nachází ve sbírkách zámeckého muzea ve Svätém Antonu ve Slovenské republice pod inv. č. ANT 472/3. Baron Bretton jistě plukovníka d'Oudaille dobře znal již z války proti Turkům v letech 1738–1739, kdy bojovaly pěší pluk „Alt-Lothringen" a kyrysnický pluk „Seherr von Thoss" v těchže bitvách (Kornia, Mehadia, Bělehrad, Grocka). Znal tedy i jeho manželku, s níž se po d'Oudaillově smrti oženil.

17 Moravský zemský archiv v Brně, Rodinný archiv Laudonů v Bystřici pod Hostýnem, inv. č. 1159, 1160 a 1161. Hyacinthe Faucheur sloužil od r. 1747 v pěším pluku „Kaiser" č. 1, jehož velitelem byl tehdy jeho strýc Klaudius Hyacinth baron Bretton. Za obležení Olomouce sloužil v 3. praporu tohoto pluku, který patřil k olomoucké posádce. Během bojů byl Hyacinth Faucheur raněn. U pluku zůstal až do r. 1768, kdy odešel do důchodu s hodností majora (viz Petiot, A.: c. d., jakož i Pizzighelli, C.: *Geschichte des k. k. Infanterie-Regiments Kaiser Franz Joseph Nr. 1*, Troppau 1881). V témže pluku sloužili ještě dva příslušníci rodu Brettonů: v letech 1743–1757 Anton Bretton, bratranec Klaudia Hyacintha Brettona, a v letech 1725–1737 Henri Bretton, mladší bratr Klaudia Hyacintha Brettona.

Summary

Gallery of the Military Commanders Defense Olomouc during the Prussian Siege of This City in 1758. Part I.
Jiří Fiala – Harald Skala

Although the unsuccessful Prussian siege of Olomouc in 1758, during the Seven Years' War, has already received quite extensive coverage in old and recent literature, there has not yet been a comprehensive analysis of the conduct of the Austrian military commanders of the place during their strenuous defence of this central Moravian city. Its capture by the Prussian King Frederick II would have had far-reaching consequences. The aim of this paper is to address this omission, where historical sources allow. The introduction retraces the main events of these military operations in the form of a brief chronological overview, followed by a list of Imperial officers involved in the defence of Olomouc during the siege by the Prussian army from 4 May to July 2, 1758. Historical records have preserved the names of 26 Imperial officers on duty within the fortifications of Olomouc, and of 12 officers operating outside the fortifications. This list, however, does not claim to be complete; the authors believe that the inventory will be subsequently enlarged – in particular, the authors did not have access to the diary of the then commander of the Fortress of Olomouc, Ernst Dietrich Marschall von Burgholzhausen. In a subsequent article, biographies of Imperial officers will also be included with additional information as well as iconographic material – however, the biographies of Baron Ernst Gideon Laudon and Count Leopold Joseph von Daun will be given only in outline as literature related to these two commanders is already copious and easily accessible. In the first part of the article, the reader will find biographies of Ernst Dietrich Marschall von Burgholzhausen (1692–1771), the commander of the Fortress of Olomouc during its siege by the Prussian army; of his deputy, Klaudius Hyacinth Bretton (1697–1779); and of the commander of the 1st Brigade, Count Josip Dražković of Trakošćan (1716–1765).

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
č. 308: 125–134, 2014

Plavání a architektura. Několik příkladů z Moravy a Slezska do počátku 20. století

Robert Šrek

Stručný přehled historie plavání do počátku 20. století

Ve střední Evropě se lidé v 16. století během letních měsíců běžně koupali a plavali.[1] Roku 1538 v Ingolstadtu dokonce vyšla vůbec první tištěná učebnice plavání. Během následujících dvou set let ale plavecká praxe zažila velký útlum. Různá nařízení a zákazy, jejichž překročení mohlo vést až k uvěznění, měly v lidu vzbudit strach z koupání v přírodních podmínkách. Tato činnost se považovala za lehkovážnou a nebezpečnou, protože při ní hrozilo utonutí. Vadila také nahota, která s plaváním byla nerozlučně spojena. Pro 17. a 18. století máme taková restriktivní opatření dobře doložená například ve vídeňském prostředí. Ani na britských ostrovech se plavecké umění netěšilo nijak zvláštnímu zájmu. Ve hře *The Virtuoso* od Thomase Shadwella z roku 1676 lady Gimcrack vylíčila, jak vypadala plavecká výuka jejího manžela. Sir Nicholas ležel břichem na stole a napodoboval pohyby žáby, kterou měl v míse s vodou. Na dotaz, zdali již někdy zkoušel prsa přímo ve vodě, odpověděl: *„Ne (…), ale na zemi plavu zcela znamenitě. Spokojím se se spekulativní částí plavání a o praxi se nestarám.“*[2] Opravdovou výjimkou z pravidla byl filozof John Locke, který roku 1693 doporučoval mladíkům plavat. Vztah k vodě samotné byl v této době rozpačitý. Podle tehdejšího stavu lékařského vědění roztahovala póry kůže, a usnadňovala tak invazi moru či jiné epidemie do lidského těla. V nejvyšších společenských vrstvách dvorská pravidla chování kodifikovala tehdejší pojetí hygieny. Péče se měla věnovat hlavně viditelným částem těla – rukám a obličeji. Ty se mohou oplachovat vodou, snad ještě častěji ale bylo doporučeno citlivou tvář nasucho otírat a parfémovat se.

Ve druhé polovině 18. století se v lékařských kruzích postupně prosadil nový náhled na věc. Odborníci se nyní soustředili hlavně na jednu vlastnost vody – na její teplotu. Panovalo přesvědčení, že studená voda vyvolá v těle člověka různé pochody, které působí blahodárně na jeho zdraví a nakonec jej zocelí. Nešlo pouze o léčebný prostředek určený výlučně nemocnému. Posílit se může i zdravý jedinec. Jean-Jacques Rousseau ve svém románu o výchově napověděl rodičům, aby své dítě vkládali do studené koupele od nejútlejšího věku. Ponoření do chladivé vody vyžadovalo značnou míru sebezapření. Nakonec to ovšem posílilo nejen tělesnou schránku člověka, ale i jeho morálku a duši. Právě tento přesah měl hluboké společenské konsekvence. Aby propagátoři novátorského přístupu podpořili své argumenty, idealizovali si podobné příklady z minulosti. Chválili ty generace starých Římanů, které se pravidelně koupaly v řece Tibeře. Hanili naopak dobu, kdy se stalo zvykem navštěvovat luxusní císařské vyhřívané koupele. Glorifikovali také přírodní národy, pro něž studená koupel byla běžnou záležitostí. Oslavovali jejich udatnost, sílu a svobodu. Jinými slovy vše to, co v tehdejší absolutistické společnosti ovládané údajně zhýčkanou šlechtou chybělo. Nadšenci pro

chladnou vodu byli příslušníci třetího stavu. Vytvořili si z ní vlastní kult. Ledová koupel podporovala občanské ctnosti. Posílila člověka, upevnila jeho zdraví a učinila jej morálně čistým. Protipól se našel ve vyhřívané luxusní koupeli, na kterou si aristokracie uvykla v 18. století. Horká koupel byla pro přátele studené vody symbolem změkčilého, vyumělkovaného chování a falešné čistoty.

Nějakou dobu ovšem byla ledová koupel spíše tématem k rozhovoru než skutečnou událostí. Důležitou roli v převedení tohoto fenoménu do praxe sehrály plovoucí architektury na řekách: lodě, které nabízely možnost koupelí či jednoduché plovárny. První významná plovárna vznikla v roce 1785 u Pont de la Tournelle v Paříži. Vedl ji Barthelemy Turquin. Plavání souviselo s agitací za novou módní léčbu. Pohyb ve studené vodě totiž podle tehdy převládajícího názoru znásoboval její účinky.

V německy hovořícím prostředí lze zájem o plavání ze strany veřejnosti pozorovat od konce 18. století. Plaveckým technikám se vyučovalo díky Johannu Bernhardu Basedowovi ve výchovném ústavu Philanthropinum v Desavě. V obdobné instituci ve Schnepfenthalu u Gothy působil od roku 1796 Johann Christoph Friedrich GutsMuths. Jeho *Kleines Lehrbuch der Schwimmkunst zum Selbstunterrichte* z roku 1798 platila za základní novodobou učebnici plavání. Úsilí těchto vychovatelů nicméně zůstalo omezené spíše na uzavřený okruh zasvěcených. Institucionální formu vtiskly tomuto sportu teprve armádní a národní zájmy. Posílení zdraví, zlepšení kondice, rozvíjení tělesných dovedností – to vše mohlo přispět k lepšímu rozpoložení národa, jeho případné práceschopnosti a bojeschopnosti. Ne náhodou se plavání jako vynikající paramilitární tělesné cvičení podporovalo v Prusku v době, kdy je okupoval Napoleon. A bylo to právě při střetech s francouzskými vojsky, kdy si přednosti plaveckého výcviku uvědomila rakouská armáda. Vznikaly vojenské plavecké školy – roku 1808 či 1809 v Praze, roku 1813 ve vídeňském Prateru a o čtyři léta později v Berlíně. Vztah ke koupání se diametrálně odlišoval od předchozí epochy: *„Plavání působí tak rozhodně na zdraví těla a tím na živost ducha, a samo neobyčejně podporuje růst mládeže, právě tak bohatě obdaří bojovníka pomocnými prostředky, aby na poli armády a sám pro sebe vykonal nejdůležitější služby.“*[3] Pokud vojáci trénovali přímo v řekách, musel se předtím pečlivě prozkoumat terén, hloubka vody a stabilita podloží; nebezpečná místa se pak viditelně označila. Bezpečnější byly architektonicky řešené areály. C. k. vojenská plavecká škola v Prateru měla obdélný půdorys úctyhodných rozměrů (98,6 metrů x 26,5 metrů), uvnitř se nacházela vodní plocha dlouhá 75,8 metrů a široká 15,8 metrů. Jednalo se o architekturu umístěnou na lodích zakotvených do sebe. Byly zde místnosti pro ředitele, plaveckého mistra a stráže; dále skříňky na odložené oblečení; a konečně, směrem k vodní hladině, otevřené haly, kde návštěvníci nanečisto zkoušeli plavecké pohyby a učili se například šermu či jezdeckému umění. Kolem vodní hladiny obíhala galerie se zábradlím, přerušeným v místech vstupu do vody. Po ukončení sezóny vojáci budovu demontovali, aby netrpěla krádežemi nebo nebyla poškozena ledem či velkou vodou.

Romantický člověk konce 18. a raného 19. století kladl důraz na jednotu sebe sama s přírodou – koupal se v tekoucí říční vodě, pod širým nebem a na čerstvém vzduchu, kde jej ovíval vítr. Ve druhé polovině 19. století se ovšem plavání mělo přesunout do uzavřeného prostoru. Více pohodlí a menší závislost na přírodě nebo dokonce její podmanění, to vše symbolizovala výstavba krytých plováren. V rakouských zemích se s tímto trendem setkáváme ve čtyřicátých letech. Mnozí se tu po lékařské stránce snažili diskreditovat přírodní léčbu, zastoupenou zvláště jménem Vinzenze Priessnitze

a jeho úspěšným vodoléčebným ústavem v Gräfenbergu. Symbolem nové epochy se ve Vídni stala plovárna v Dianiných lázních, postavená podle projektu Christiana Friedricha Ludwiga Förstera a Karla von Etzela v letech 1841 až 1843 [obr. 1]. Šlo o událost mezinárodního významu. Protože už nyní pro udržení zdraví, pro prevenci a hydroterapii obyčejné venkovní lázně nestačily, postavil se bazén ohraničený ze všech stran stěnami a uzavřený střechou. Provoz se rozšířil i na zimní období. Trendem bylo nepodrobit se přírodním nahodilostem a mít automatizované služební zázemí. Ohlas si vysloužila technika filtrového čištění říční vody. Bylo zapotřebí ji zbavit škodlivých nečistot před tím, než se dostane do bazénu. Nádrž o rozměrech 36 x 12,5 metrů překlenula litinová stropní konstrukce, jež připomínala jiné utilitární stavby své doby (např. tržnice, nádraží či výstavní haly). Krov sestával z 16 vazníků polokruhového profilu, se sestavou prstenců ve cviklech. Jinde už ale inženýrské dovednosti ke slovu nepřišly, architektura měla tradiční rysy. Zastřešení nebylo plně prosklené, bazén zeshora osvětlovala menší okna, která byla součástí fošnového systému; čelní strany masivních stěn dekorovaly malby s mytologickou tematikou. Časem se ukázalo, že plavání ve Vídni ještě natolik nezdomácnělo, aby se mohly lázně celoročním provozem uživit. Od roku 1860 se více vyplatilo tento prostor pro zimní sezónu využívat jako koncertní a bálový sál. Podobný osud čekal rovněž na druhý vídeňský vyhřívaný bazén, jenž byl chráněn zastřešením na bázi litinové konstrukce. Šlo o Sophiiny lázně, postavené v roce 1845 na základě projektu Augusta Sicarda von Sicardsburga a Eduarda van der Nülla.[4]

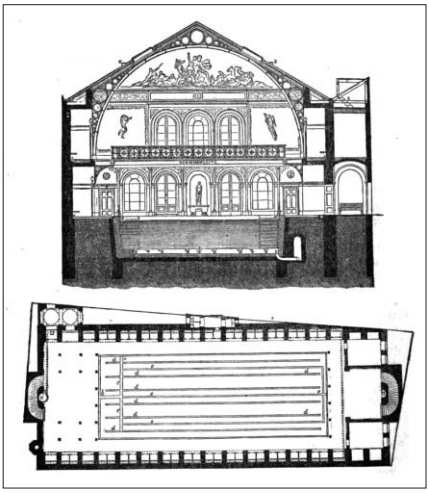

Obr. 1. Dianiny lázně ve Vídni, řez plovárnou. Repro: Winkler, E.: Technischer Führer durch Wien. Wien 1873, s. 166.

Luxus a až jakési rozkošnictví dýchá z vyobrazení dvou soudobých pařížských plaveckých hal, o společenském pozadí jejich vzniku a o využití se ale literatura příliš nezmiňuje. Proslulá byla Lambertova dámská škola plavání, otevřená roku 1838 na Île-Saint-Louis. Bazén pravoúhlého půdorysu obíhala sloupová galerie, nad ním se navíc rozpínala jednoduchá konstrukce ve tvaru sedlové střechy. Navštívit tento okázalý, v detailu orientalizující prostor, patřilo k módě v lepších společenských kruzích. Dámy v tomto chrámu ženskosti odpočívaly na lehátkách a naslouchaly tlumené hudbě. Všechny jmenované příklady brzy předčil jiný koupelový komplex, otevřený opět v Paříži, roku 1850. Gymnase Nautique v Champs-Elysées disponovalo dlouhým bazénem obdélného půdorysu, v prostřední části doplněným o umělý ostrov se zelení, spojený s břehy dvěma mostečky. Kolem dokola obíhala jako v divadle dvoupodlažní galerie s lóžemi a balkony. Do lunetového fabionového náběhu byla ukotvena prosklená konstrukce, po níž šplhaly rostliny. Sluneční svit mohl být v případě potřeby regulován zavěšením záclon.[5]

Téma architektury bazénů v německy hovořícím prostředí ve druhé polovině 19. a ve 20. století je velmi podrobně zpracováno. Města zde měla dlouhý čas k dispozici zpravidla jen očistné lázně, bez možnosti zaplavat si. Změna přišla poté, co byla roku 1879 na sedmém shromáždění Spolku pro veřejnou zdravotní péči pronesena přednáška, která se zabývala budoucností lázeňství. V protikladu k tradici budování prostých lázní sloužících jen hygieně referenti viděli jako lepší zřizovat halové plovárny; ty budou lépe sloužit rehabilitaci moderního městského člověka. Počet bazénů v lázních od osmdesátých let 19. století začal skutečně stoupat, v následujícím desetiletí je pak již měla většina důležitých měst. Mezi agitátory za zdravovědu brzy propuknul spor, zdali je stavba plováren vůbec potřebná. Na jedné straně stál lékař Oskar Lassar. K prosazení správných hygienických návyků obyvatelstva podle něj stačily klasické očistné prostory, další vymoženosti měl za zbytečné. Hlas druhé strany zastupoval Leo Vetter. Zdůrazňoval sportovní stránku věci a navazoval tak na turnerské hnutí Friedricha Ludwiga Jahna. Pro historii umění je důležité, že také obhajoval uměleckou výzdobu. Argumentoval tím, že krása působí na vzdělání a morálku lidu. Nebyl tak příliš zajedno s autory odborné literatury o lázních. Ti kladli v prvé řadě důraz na účel, uměleckému ztvárnění přikládali menší roli. Změny ve druhé polovině 19. století prodělávala zvláště konstrukce zastřešení. V šedesátých letech bylo oblíbeným materiálem železo a sklo nebo také dřevěné stropy nesené železnými vazníky. Omítané stropy vadily, protože se na nich rychle projevil účinek kondenzace vod. Železo přišlo do nemilosti od osmdesátých let. Zkušenosti totiž ukázaly, že brzy korodovalo a odvádělo teplo. Doporučení spočívalo v používání otevřených střešních konstrukcí ze dřeva. Časem se začaly opatřovat dřevěným podhledem. Od devadesátých let se postupně prosazovala klenutá omítaná uzavření plaveckých hal.[6]

Příklady z Moravy a Slezska

Pro moravského zemského lékaře Tomáše Jordána z Klauznburku představovalo plavání obyčej, který provozovali *„stařij"*. Primitivní hlubina naplněná pramenem v lázních Velké Losiny měla údajně takovou hloubku, *„že se v nij dobře plowati může"*. Podobně tomu bylo i v lázních hranických.[7] Bylo již zmíněno, že se v 17. a 18. století plavání netěšilo obzvláštní pozornosti vzdělanců a procházelo represí. Jak důkladnou? To zůstává dodnes otázkou. U obyčejného lidu se zřejmě na tuto činnost nezapomnělo. Moravský rodák Jan Amos Komenský totiž o plavání – a to hned v několika podobách – napsal heslo do své knihy *Orbis pictus*: *„Také lidé přeplouvají vody na snopku sítěném; pak na nadmutých volských měchýřích; potom volným přebíráním (pohybováním) rukou a nohou. Konečně se naučili (umějí) někteří šlapati vodu, pod pás se potopujíce (ponořujíce) a šaty nad hlavou nesouce. Nořec (potápěč) také plovati může pod vodou jako ryba."*[8] Pravdou zůstává, že další zprávy o tomto tématu se objevují až ve druhé polovině 18. století. Albert Josef hrabě Hodic proslul po celé Evropě díky zahradě ve Slezských Rudolticích. Návštěvníky svého tuskula rád ohromoval inscenovanými oslavami, při nichž hojně využíval vodních ploch parku a zaměstnával poddanské děti jako herce. Aby fantaskní iluze takového představení byla dokonalá, musel prý některé chlapce a dívky naučit plavat. Tomu se podivovali hosté, neboť, jak správně píše Milan Myška, plavání v této době opravdu nepatřilo k běžným dovednostem.[9] Další příklad aristokratického zájmu o plavecké umění najdeme o několik desetiletí později, na zámku v Kuníně. Marie Walburga hraběnka Truchsess-Waldburg-Zeil, obdivovatelka filantropismu, zde založila vzdělávací ústav. V kunínské knihovně je

zastoupen již zmíněný spis od Christopha Friedricha GutsMuthse z roku 1798.[10] Také Silva Taroucové měli v Čechách pod Kosířem podle inventáře z roku 1835 zařízenou *„Schwimmschule"*. K výbavě patřilo například skákací prkno (*„Trampoliebrett"*), loďky s vesly a tréninkové tyče.[11]

Christian d´Elvert v roce 1858 napsal, že se na Moravě a ve Slezsku nachází málo plaveckých areálů, zpravidla jen ve vojenských posádkových městech. V krátkosti pak připomněl historii několika bazénů v Brně a okolí za poslední tři desítky let.[12] O plavání v Opavě v těchto letech jsme dobře informováni díky recentnímu bádání.[13]

Roku 1865 (či krátce předtím) vybudoval majitel továrny na nepromokavé látky ve Šternberku Johann Grohmann umělý bazén, do něhož se měla voda dovést ze Sprchového potoka. Nádrž měla rozměry 38, 4 x 14, 3 metrů. Na vyobrazení z roku 1874 lze vidět, že koupaliště bylo ohrazeno vysokým dřevěným plotem [obr. 2].[14]

Šumperský tisk 4. září roku 1886 sdělil, že byla až na maličkosti dokončena výstavba zdejšího koupelového komplexu a že se v průběhu posledních dní uvedl ve zkušební provoz bazén. Kvůli lázním se na podzim roku 1885 ustanovila dvacetičtyřčlenná komise. Samotná realizace probíhala v roce 1886. Zároveň se měla zrušit dřívější plavecká škola, protože byla příliš daleko. 13. září se přijal protokol z místního šetření, na jehož základě bylo uděleno povolení k užívání bazénu. Lázně, *„ozdobu"* města, projektoval místní rodák Karl Seidl, absolvent u Theophila Hansena na vídeňské Akademii výtvarných umění. Do nárožní parcely vložil stavbu na půdorysu písmene V, s kupolovitým akcentem ve styku křídel. Bazén umístil do dvora [obr. 3, 4, 5, 6]. Partie blíže ke vstupu do lázní měla menší hloubku a byla určena ke koupání. Část určená k plavání byla na opačné straně. Neplavcům bylo přísně zapovězeno opustit jim vymezený prostor. Nádrž obklopovala krytá chodba s vyřezávaným dřevěným detailem, podél níž byly převlékárny. Ze stavebního spisu lze čerpat i informace o provozu. Bazén měl sloužit střídavě pro pánské (od sedmé do deváté hodiny ranní, od čtrnácté do dvacáté hodiny) a dámské (od deváté hodiny do čtrnácté) návštěvníky. Délka pobytu činila maximálně dvě hodiny, v případě velkého náporu návštěv jen jednu hodinu.[15]

Co se týče půdorysu, Seidl mohl být nějak obeznámen s návrhem lázeňského areálu v Altoně z let 1880 až 1881, kde se architekt Petersen s nárožní polohou vypořádal velmi podobně. Na konci 19. století vzrostlo množství odborné architektonické literatury týkající se lázní. Co se v ní lze dozvědět o plavecké hale? Psalo se o ní jako o největší ze všech místností lázeňské budovy; musí být vysoká, světlá a vzdušná. Kolem bazénu obíhá prostorná chodba vymezená pro jeho uživatele; na ni navazují převlékací kabiny. Optimální je, aby z vnější strany kabinek přiléhala ještě jedna chodba, určená pro ty, kteří se ještě nepřevlékli do plaveckého úboru. Hala musí být temperovaná, protože se stal běžným zimní provoz. Architekt by si proto při projektování měl dát pozor na nepříjemné kumulující se vodní páry. Také by měl zohlednit otázku úniku tepla. Doporučením bylo vyhnout se tomu, aby zastropení samotné zároveň představovalo střechu. Za lepší řešení se považovaly dvě vrstvy (zastropení – střecha) a mezi nimi vzduch. Podhled by měl být ze dřeva, nikoliv z kovu. Později se na první místo staví železobeton. Pro podlahy a schody se hodí hrubé povrchy, aby návštěvník bazénu neuklouznul. Ze stejného důvodu se kolem nádrže mohou instalovat kokosové rohože či linoleum. Před vstupem do bazénu musí být k dispozici očistná místnost.[16]

Ústřední lázně v Moravské Ostravě, otevřené roku 1901, projektovali Hans Ulrich a Alois Mihatsch. Informativní brožura o této budově čtenáři ve stručnosti (leč velmi

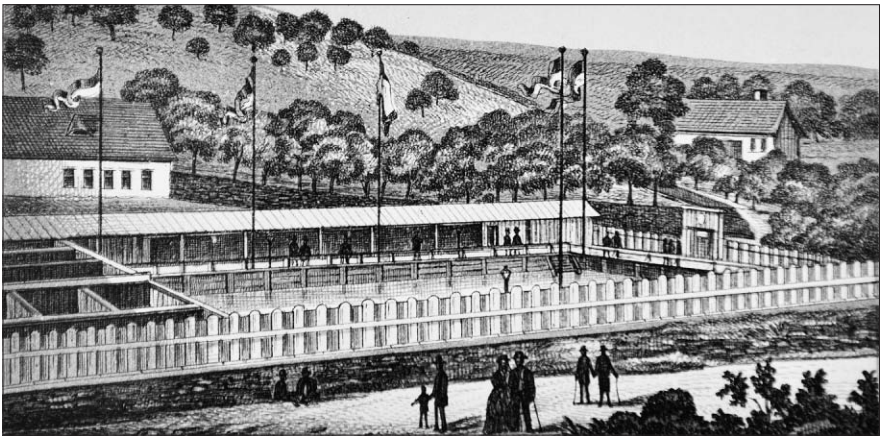

Obr. 2. Grohmannovo koupaliště ve Šternberku. Repro: Erinnerung an Sternberg in Mähren. Sternberg 1874.

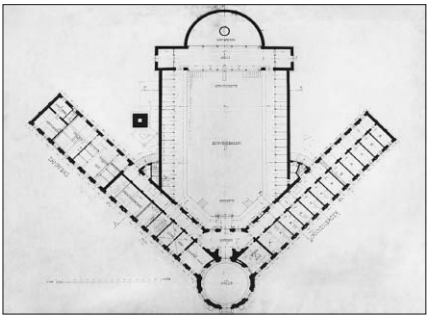

Obr. 3. Karl Seidl, Městské lázně v Šumperku (půdorys), polovina 80. let 19. století. SOkA Šumperk, fond MěNV Šumperk, inv. č. 140, složka 8. Foto: archiv autora.

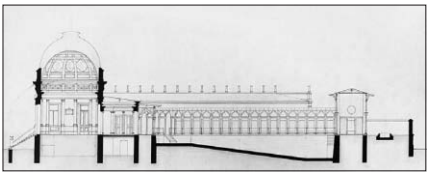

Obr. 4. Karl Seidl, Městské lázně v Šumperku (řez), polovina 80. let 19. století. SOkA Šumperk, fond MěNV Šumperk, inv. č. 140, složka 8. Foto: archiv autora.

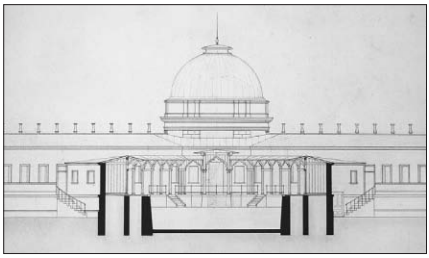

Obr. 5. Karl Seidl, Městské lázně v Šumperku (řez), polovina 80. let 19. století. SOkA Šumperk, fond MěNV Šumperk, inv. č. 140, složka 8. Foto: archiv autora.

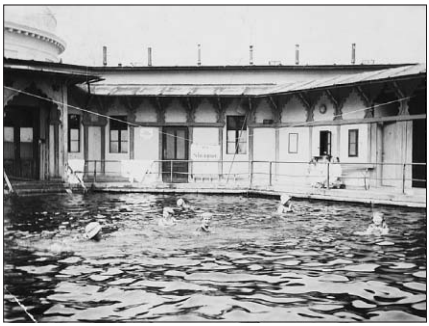

Obr. 6. Městské lázně v Šumperku. Vlastivědné muzeum v Šumperku, H13541. Foto: archiv muzea.

výstižně!) připomněla i historii plaveckého sportu. Dozvíme se z ní, že se pěstoval od antiky. Císař Augustus prý sám učil své potomky plavat. Také starověké básně poskytovaly údaje o plavání v řece Tibeře. Zvláště pro dámy byla určena zmínka o zajatkyni Cloelii, která tento tok v Římě zdolala. V době úpadku, jenž nastal po pozdním středověku, se za plavání přimlouvalo několik osobností – jmenovitě John Locke, Jean-Jacques Rousseau a Johann Bernhard Basedow. Plavání je společným majetkem německého lidu, zdrojem jeho zdraví a síly. Pod toto tvrzení by se určitě podepsal Friedrich Ludwig Jahn, hlava turnerského hnutí, který je zde vedle dalšího apoštola sportu GutsMuthse výslovně zmíněn. Ve vademeku je dále popsán vzhled prostoru pro plavání [obr. 7, 8]. Nad bazénem s plochou o rozsahu 96 metrů čtverečních *„ční táflovaná dřevěná střecha (…), kolem něj se táhne široká chodba, na níž jsou položeny kokosové koberce, aby se předešlo uklouznutí (...) na hladké podlaze a zpříjemnilo chození"*. Nádrž *„je obložena dlaždicemi (…), rámována ornamentálním zábradlím(…), kolem dokola je umístěna k uchycení tyč z mosazi"*. Lano oddělovalo část pro

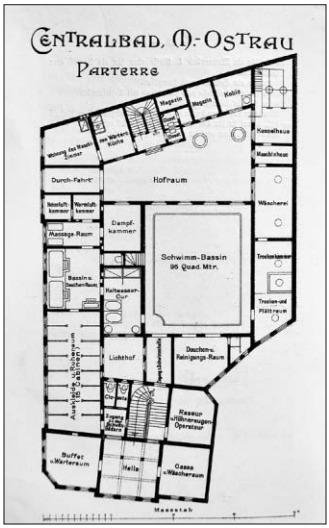

Obr. 7. Centrální lázně v Ostravě (půdorys). Repro: Das Central-Bad in Mähr.-Ostrau. Ein Vademecum für jeden Badegast aus Nah und Fern. Mähr.-Ostrau 1901, nestr. příloha.

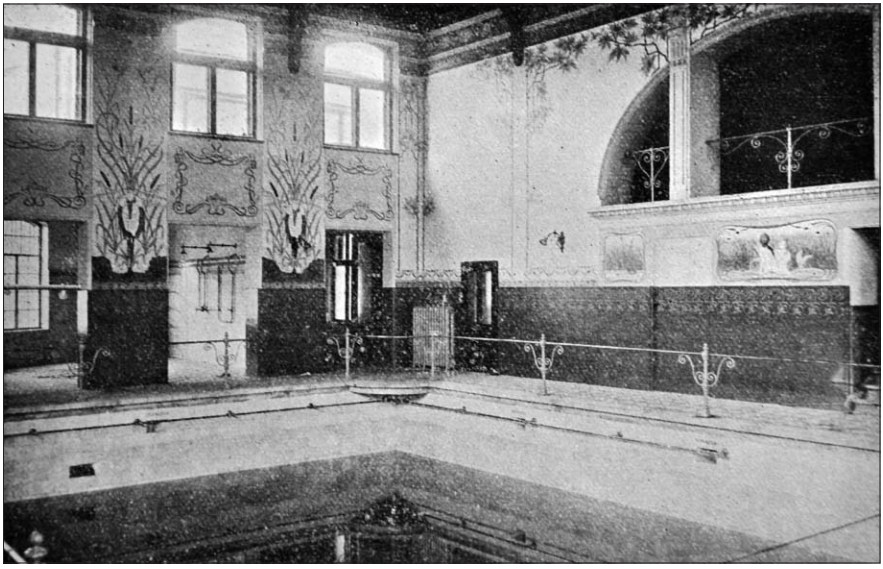

Obr. 8. Centrální lázně v Ostravě – bazén. Repro: Das Central-Bad in Mähr.-Ostrau. Ein Vademecum für jeden Badegast aus Nah und Fern. Mähr.-Ostrau 1901, s. 20.

neplavce (se schůdky a s hloubkou osmdesáti centimetrů) a plavce (s hloubkou až dvou metrů a třiceti centimetrů). Ve stěnách nádrže byly otvory pro přepad vody. Zdá se, že okna bazén osvětlovala dostatečně, na zdech se ale instalovala i nástěnná svítidla, zřejmě pro provoz ve večerním čase. Kniha také chválí vkusnou stylovou úpravu, a to po právu – na fotografii je vidět kvalitní secesní výzdoba s figurální tematikou. Srovná-li se půdorysné řešení bazénu s ideálem prezentovaným v dobové literatuře, vyvstane jeden nedostatek. U převlékacích kabin chybí oddělené chodby pro svlečené a oblečené zákazníky, k používání sloužila pouze jedna, společná. Můžeme-li soudit z torza originální plánové dokumentace, tak se tento problém přinejmenším ve fázi projektování musel řešit.[17]

V Ostravě se nacházel ještě jeden zajímavý prostor s bazénem, v lázních Žofinka, postavených v secesním stylu v letech 1900 až 1901 podle projektu architekta Stanislawa Bandrowského v blízkosti Polského domu. Z plánové dokumentace je zřejmé, že i v interiéru plovárny byla bohatá štuková výzdoba.[18]

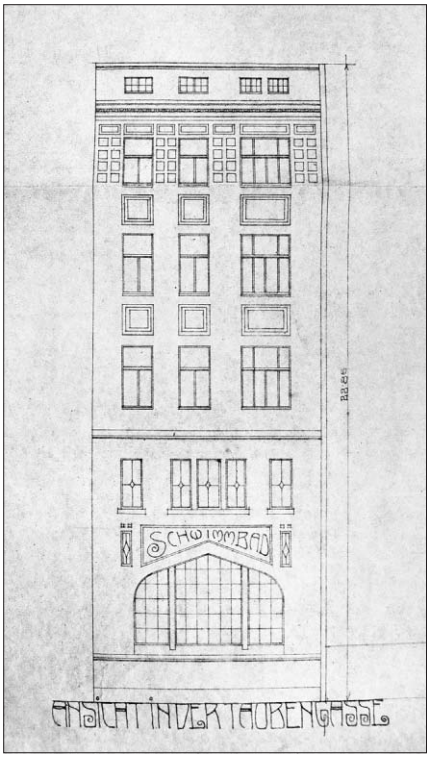

Obr. 9. Průčelí plaveckého bazénu při domu Wilhelma a Johanny Lichnovských v Opavě, kolem roku 1910. SOkA Opava, fond Městský národní výbor Opava, nezpracováno. Foto: archiv autora.

Hned dva bazény mohli využívat zaměstnanci vítkovických železáren. K venkovnímu, doloženému k roku 1892, přiléhal dřevěný pavilon s šatnami a menší klubovnou. Krytý plavecký bazén z roku 1901 se v interiéru zachoval až do devadesátých let 20. století.[19]

Výčet jednotlivých příkladů ukončím zmínkou o nádrži velikosti 5 x 10 metrů, jež se nacházela v Opavě. Šlo o součást obytného domu s vanovými a parními lázněmi, patřícího Wilhelmu a Johanně Lichnovským, postaveného kolem roku 1910 a zbořeného na konci šedesátých let 20. století. Bazén byl situován do parteru traktu, jenž byl vložen do vnitrobloku. Osvětlovalo jej široké okno završené tudorským obloukem [obr. 9].[20]

Závěrem bych rád podotknul, že předložený článek není vyčerpávajícím přehledem o architektuře sloužící plavání na Moravě a ve Slezsku ve vymezeném období. Na vybraných příkladech poukazuje na důležité momenty vývoje tohoto typu staveb a slouží spíše jako úvod k tématu. Na samostatnou studii by určitě postačily zde pouze okrajově pojednané městské lázně v Brně v 19. století či také téma kontinuity venkovních bazénů a přírodního koupání až do 20. století. Jeden skvělý venkovní plavecký areál – z roku 1902 od Dušana Jurkoviče v Luhačovicích – ostatně stojí dodnes.[21]

Poznámky:

1 Vigarello, G.: *Wasser und Seife, Puder und Parfüm. Geschichte der Körperhygiene seit dem Mittelalter*. Frankfurt/Main 1992, s. 137–158. – Eder, E. G.: *Bade- und Schwimmkultur in Wien. Sozialhistorische und kulturanthropologische Untersuchungen*. Wien – Köln – Weimar 1995, s. 75–204.

2 Sprawson, Ch.: *Ich nehme dich auf meinen Rücken, vermähle dich dem Ozean. Die Kulturgeschichte des Schwimmens*. Hamburg 2002, cit. s. 36.

3 Eder, E. G. (pozn. 1), cit. s. 168.

4 Tamtéž, s. 290–297. – Waissenberger, R.: *Wiener Nutzbauten des 19. Jahrhunderts als Beispiele zukunftweisenden Bauens*. Wien 1977, s. 46–47, 131–132.

5 de Bonneville, F.: *Das Buch vom Bad*. München 1998, s. 47–48.

6 Hartmann, B.: *Das Müller´sche Volksbad in München*. München 1987, s. 8–22.

7 *Thomásse Jordána z Klauznburku Doktora a Lékaře Zemského w Markhrabstwij Morawském. Knijha o Wodách hogitedlných neb Teplicech Morawských. Slawným cztyřem Stawuom Markhrabstwij Morawského připsaná*. Olomouc 1580, cit. s. 92 a 189, dále s. 202.

8 Komenský, J. A.: *Orbis Pictus. Svět v obrazích*. Praha 1941, cit. s. 147.

9 Myška, M.: *Hrabě Hodic a jeho svět. Zámecká kultura ve Slezsku mezi barokem a osvícenstvím*. Ostrava 2011, s. 132.

10 Zezulčík, J.: *Zámek Kunín: perla moravské barokní architektury*. Nový Jičín 1995, s. 11–12.

11 MZA v Brně, fond Velkostatek Čechy pod Kosířem, inv. č. 210, sig. XXVI, karton 104: *Herrschaft Czech Wirthschafts Inventarium für das Jahr 1835 und zwar bis Ende Dezember.*

12 d´Elvert, Ch.: *Geschichte der Heil- und Humanitäts-Anstalten in Mähren und Oesterr. Schlesien*. Brünn 1858, s. 151–152.

13 Pelc, M.: *Struktury opavského sportu 1850–1938*. Opava 2009, s. 50–51.

14 Holzmann, J.: *Plavci. Plavecké sporty ve Šternberku 1948–1989*. Šternberk 2011, s. 4–5. Historické údaje sepsal Miroslav Koudela ze Státního okresního archivu Olomouc. – Vyobrazení lze nalézt v *Erinnerung an Sternberg in Mähren*. Sternberg 1874.

15 Der Bau des Badhauses beendet. *Grenzbote des nordwestlichen Mährens,* roč. 12, 1886, č. 36, 4. 9., nestr. – Zatloukal, P.: Šumperská architektura let 1850–1950 I. *Severní Morava*, č. 50, 1985, s. 14–24, zde s. 18. – Archiv odboru výstavby Městského úřadu Šumperk, složka 559/47.

16 *Handbuch der Architektur. IV Theil. Entwerfen, Anlage und Einrichtung der Gebäude. 5. Halbband, Heft 3. Bade- und Schwimm-Anstalten von Felix Genzmer*. Stuttgart 1899, s. 113–117, 158–159. – Schleyer, W.: *Bäder und Badenstalten*. Leipzig 1909, s. 314–333.

17 *Das Central-Bad in Mähr.-Ostrau. Ein Vademecum für jeden Badegast aus Nah und Fern*. Mähr.-Ostrau 1901, s. 19–25, cit. s. 23. – Vybíral, J.: *Zrození velkoměsta. Architektura v obraze Moravské Ostravy 1890–1938*. Ostrava 2003, s. 36, 37, 41. – Zatloukal, P.: *Příběhy z dlouhého století: architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku*. Olomouc 2002, s. 462. – Archiv města Ostravy, Berní správa, karton č. 66, inv.č. 1825, č.p. 1180. – Archiv stavebního úřadu v Ostravě, složka k domu s č. p. 1180.

18 Galeta, J.: *Národy sobě, aneb o architektuře národních domů v Moravské Ostravě a Vítkovicích (magisterská diplomová práce).* Seminář dějin umění Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno 2012, s. 38–40, vyobrazení s. 125–126.

19 Matěj, M. – Korbelářová, I. – Levá, P.: *Nové Vítkovice / 1876–1914*. Ostrava 1992, s. 50–51.

20 Šopák, P.: Zlatá éra, in: Müller, K. – Žáček, R. (ed.): *Opava*. Praha 2006, s. 446–461, zde s. 460. – Šopák, P.: Domy Emila Frankeho, Masařská ulice a stavební kultura Opavy kolem roku 1900. *Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis 1/2008. Confinia Silesiae (K životnímu jubileu Rudolfa Žáčka)*. Opava 2008, s. 177–219, zde s. 185–186. – Pelc, M. (pozn. 13), s. 53.

21 Silný, R.: *Stavební dějiny Lázní Luhačovice 1902–1948 (magisterská diplomová práce).* Seminář dějin umění Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno 2007, s. 75.

Summary

Swimming and Architecture. Some Examples from Moravia and Silesia Up to the Beginning of the 20th Century
Robert Šrek

Swimming has undergone several stages in the modern times. It was very popular in the 16th century; there were endeavours to suppress it for various reasons in the following two hundred years. It was only at the end of the 18th century when it became popular again thanks to physicians and educators; first it was popular among the members of the Third Estate, later it was adopted also by the army and defenders of national interests. Swimming pools started to be built on a greater scale in the 19th century. It was not only in river surroundings; swimming gradually moved from a purely natural environment to special buildings in towns. The peak of architecture of indoor swimming pools is the period of the turn of the 19th and 20th centuries. There were several quality examples in Moravia and Silesia – for example at Šternberk (Sternberg), Šumperk (Mährisch Schönberg) or Moravská Ostrava (Mährisch Ostrau).

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
č. 308: 135–144, 2014

Polní podmaršálek Adam Brandner šlechtic von Wolfzahn (1857–1940). Ke 100. výročí vypuknutí 1. světové války (28. 7. 1914)

Jiří Fiala

František Josef I. zemřel 26. listopadu 1916, jeho kymácející se trůn zdědil arcivévoda Karel, syn arcivévody Oty, bratra zavražděného arcivévody Františka Ferdinanda d'Este. Olomoucká městská rada vyjádřila svou loajalitu novému panovníkovi přejmenováním ulice Litovelské na Karlovu (dnes Riegrova). K návštěvě císaře Karla I. v Olomouci došlo na sklonku válečného roku 1917 v neděli 16. prosince. Císař, tehdy třicetiletý, přicestoval dvorním vlakem z Přerova na olomoucké hlavní nádraží v devět hodin dopoledne. Na peroně se k uvítání panovníka shromáždili ministr kultu a vyučování dr. Ludwik šlechtic Cwikliński, polní podmaršálek arcivévoda Josef Ferdinand Rakousko-toskánský,[1] vojenský velitel Krakova polní podmaršálek Adam Brandner šlechtic von Wolfzahn, staniční velitel generálmajor Franz Schreitter rytíř von Schwarzenfeld, moravský místodržitel dr. Karel svobodný pán Heinold, moravský zemský hejtman Otto hrabě Serényi, náměstek olomouckého starosty Josef Föhner (starosta Karel Brandhuber pobýval tehdy v nemocnici upoután na lůžko po operaci prostaty, jíž se podrobil předchozího dne[2]) a další osobnosti. Po přehlídce čestné setniny, jíž velel hejtman 13. střeleckého pluku Philipp a jež sestávala z mužstva 13. pěšího pluku, dragounů a jízdních střelců střeleckého pluku, pronesl zemský hejtman Otto hrabě Serényi česky a německy uvítací projev, císař odpověděl česky, shodně reagoval i na hold hodolanského starosty Tomáše Mačáka. Ve dvorní čekárně monarcha obdržel od dcer polního podmaršálka Brandnera květiny a v otevřeném voze odjel do města jásajícím špalírem vojska, spolků a školní mládeže.

Prvním bodem programu Karlovy návštěvy Olomouce byla účast na opětném vysvěcení garnizónního kostela P. Marie Sněžné po jeho opravě, na níž se podíleli vedle umělců rakouských, německých a polských též umělci moravští a čeští moravští umělci, odvedení k domobraně – malíři Adolf Kašpar, Oldřich Lasák, Josef Žák a sochař Julius Pelikán – pod vedením architekta Dušana Jurkoviče.[3] Chrám vysvětil polní vikář biskup Emmerich Bjelik, po jeho kázání následovalo *Te Deum* celebrované arcibiskupem kardinálem Lvem Skrbenským z Hříště. O půl jedenácté předjel císařský kočár před radnici k pomníku Františka Josefa I. Císaře jako první uvítala kyticí konvalinek a vroucnými verši Mäda Primavesi, čtrnáctiletá dcera bankéře, průmyslníka a poslance moravského zemského sněmu Otty Primavesiho,[4] poté panovníka pozdravil náměstek starosty Josef Föhner a uvedl ho do radniční zasedací síně před shromážděné městské zastupitelstvo;[5] na nádvoří radnice byli nastoupeni mladí olomoučtí ostrostřelci pod komandem majitele fotografického závodu Julia Wasservogela. Ve svém projevu náměstek starosty zdůraznil, že *„prostory tohoto domu, po šest a půl století starého svědka nejvěrnější dynastické, vlastenecké činnosti našich předků, mluví výmluvnou řečí, jak úzce ve šťastných i těžkých dnech osudy milovaného Nejvyššího panovnického domu a věrné vlasti byly v průběhu dějin spjaty s městem Olomoucí."*[6] Karel I. vyjádřil radost z návštěvy města, v němž jeho *„vznešený předchůdce a praujec dnes*

Obr. 1. Adam Brandner jako poručík v roce 1878. Adam Brandner, http://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Adam_Brandner?uselang=-de, vyhledáno 25. 5. 2014.

Obr. 2. Svatební fotografie Adama a Alice Brandnerových z roku 1894. Adam Brandner, http://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Adam_Brandner?uselang=de, vyhledáno 25. 5. 2014.

před 69 roky nastoupil na trůn", a dodal: *„Pevně doufám, že město Olomouc bude po tvrdých zkouškách války pokračovati ve svém dosavadním potěšitelném rozvoji, který jest pevně založen na osvědčené zdatnosti a pracovitosti jejího obyvatelstva."*[7] Prohlédl si pak svůj portrét v nadživotní velikosti pro radniční síň, dílo malíře Ludviga Hofbauera, dal si představit městské zastupitelstvo a z renesančního portálu na východní straně radnice pozdravil za fanfár pozounérů, vytrubujících na ochozu radniční věže, shromážděné Olomoučany. Po velkém radničním schodišti pak sestoupil ke svému kočáru a Ostružnickou ulicí odjel do arcibiskupské rezidence. Zde, uvítán hudbou a čestnou setninou měšťanského a ostrostřeleckého sboru i arcibiskupskou gardou v historických stejnokrojích, navštívil arcibiskupa kardinála Lva Skrbenského z Hříště a vyznamenal několik civilních osob navržených k této poctě olomouckým okresním hejtmanem Mořicem svobodným pánem von Gastheimb.

Na závěr svého pobytu v Olomouci byl Karel I. přítomen vysvěcení vojenského hřbitova v Černovíře (založeného v roce 1869 v místech dosavadního civilního pohřebiště), kde byly uloženy *„tělesné pozůstatky více než 2 000 statečných vojínů rakouskouherských a věrně spojených německých a tureckých armád a nepřátelských vojsk, kteří ve zdech města Olomouce podlehli zraněním v boji za vlast utrpěným anebo zemřeli na nemoce získané válečnými útrapami."*[8] Během pietního aktu vysvětil polní vikář hřbitovní kapli a polní imam mohamedánský pomník. Poté císař odjel na hlavní nádraží, kam se dostavili k audienci na rozloučenou arcibiskup a náčelníci vojenských a zemských úřadů. Ve čtvrt na jednu odpoledne opustil dvorní vlak za zvuků hymny olomoucké hlavní nádraží.

Jak vyplývá z předchozího výkladu, hodnostně nejvyšším příslušníkem rakousko-uherských ozbrojených sil přítomným během návštěvy císaře Karla I. v Olomouci byl po generálplukovníku arcivévodovi Josefu Ferdinandovi Rakousko-toskánskému, jakožto vojevůdce za 1. světové války nijak úspěšného,[9] a vedle arcivévodova nejvyššího hofmistra, polního podmaršálka svobodného pána Pfeiffertitze, tehdejší vojenský velitel Krakova – polní podmaršálek Adam Brandner šlechtic von Wolfzahn, jeden z nejpozoruhodnějších představitelů tehdejší rakousko-uherské generality, jenž s ohledem na svůj prostý původ vskutku „nosil v tornistře maršálskou hůl". Narodil se 3. dubna 1857 jako syn rolníka v městečku Franzesfeldu v uherském Banátu (nyní Kačarevo v Srbsku), osídlené německými evangelickými kolonisty – jeho děd se v roce 1790 do Banátu vystěhoval z obce Langersteinbachu poblíž Pforzheimu v markrabství Baden. V letech 1868–1874 navštěvoval Adam Brandner vojenskou reálku a poté vojenskou přípravku v Pančevu (nyní okresní město v Srbsku); v roce 1878 absolvoval v hodnosti poručíka pěchoty kadetní školu ve Vídni. Ještě téhož roku získal jako příslušník 16. pěchotního pluku během vojenské okupace Bosny „nejvyšší pochvalné uznání" a následujícího roku rakouskou válečnou medaili, v letech 1882–1884 se účastnil bojů v Hercegovině včetně bitvy pod černohorskou horou Vučji zub (Vlčí zub, něm. Wolfzahn – s tímto oronymem souvisel pozdější Brandnerův šlechtický přídomek „von Wolfzahn"), za mimořádnou statečnost byl vyznamenán vojenským záslužným křížem II. třídy „s válečnou dekorací" a byl povýšen na nadporučíka. Své vojenské vzdělání si Brandner v roce 1886 doplnil studiem na C. k. vojenské střelecké škole v Mostě nad Litavou (Bruck an der Leitha), následně sloužil u různých vojenských útvarů (Kronstadt/Wien: 1887–1894 – pěší pluk č. 2; Terst/Pola, 1894–1898 – zeměbranecký pěší pluk č. 5; Písek, 1899–1902 – zeměbranecký pěší pluk č. 28; Leoben, 1902–1906 – zeměbranecký pěší pluk č.3). Současně postupoval ve vojenských hodnostech a ani vyznamenání ho nepomíjela: v roce 1889 byl povýšen na hejtmana 2. třídy, o tři léta později na hejtmana 1. třídy, v roce 1898 na majora a v roce 1904 na podplukovníka; jeho hruď v roce 1890 ozdobila vojenská záslužná medaile na stuze vojenského záslužného kříže („Signum laudis"), v roce 1898 u příležitosti 60. výročí nástupu vlády Františka Josefa I. jubilejní pamětní medaile, v roce 1899 vojenské vyznamenání III. třídy pro důstojníky. Roku 1906 obdržel podplukovník Adam Brandner rytířský kříž řádu Františka Josefa a za svou třicetiletou vojenskou službu získal predikát „šlechtic von Wolfszahn".

Jako plukovník velel Adam Brandner šlechtic von Wolfszahn od téhož roku 1906 do roku 1911 v Klagenfurtu zeměbraneckému pěšímu pluku „Klagenfurt" č. 4 a zasloužil se o přetvoření tohoto pluku na pluk C. k. horské armády (K. u. k. Gebirgstruppe). V roce 1911 byl dekorován řádem Železné koruny a ujal se velení 92. c. k. zeměbranecké pěší brigády dislokované v Olomouci, v následujícím roce byl povýšen do hodnosti generálmajora.

Po vypuknutí 1. světové války 28. července 1914 byla Brandnerova brigáda jakožto součást 16. c. k. zeměbranecké pěší divize spolu s 1. armádou přesunuta na haličskou frontu, v bojích od 22. srpna do 15. října 1914 u Kraśniku odrazila silnou ruskou přesilu a pronikla hluboko do území obsazené nepřítelem ve směru Lublin–Ivangorod. Poněvadž byly další tři rakouské armády v Haliči donuceny Rusy k ústupu na celé délce fronty,[11] byla rovněž 1. rakouská armáda pod hrozbou ztráty týlu nucena ustoupit; obdobně jako na německé frontě ve Francii setrvávaly nato vojenské jednotky na svých pozicích v krytech a v zákopech. Teprve v prosinci 1914 zahájily rakousko-uherské branné síly další ofenzívu.

Obr. 3. Major Adam Brandner se synem Wilhelmem v Plzni roku 1898. Adam Brandner, http://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Adam_Brandner?uselang=de, vyhledáno 25. 5. 2014.

Obr. 5. Polní podmaršálek Adam Brandner šlechtic von Wolfszahn v Olomouci na jaře 1917. Adam Brandner, http://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Adam_Brandner?uselang=de, vyhledáno 25. 5. 2014.

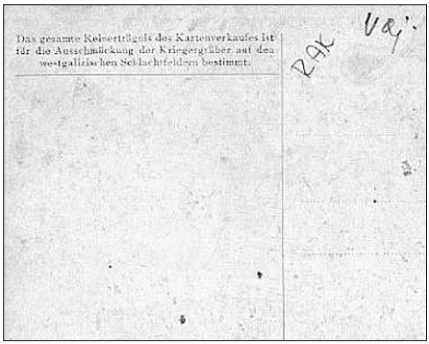

Obr. 4. Polní podmaršálek Adam Brandner šlechtic von Wolfszahn, vojenský velitel Krakova. V pozadí oblast bojů 46. zeměbranecké pěší armádní divize v listopadu a prosinci 1914 u Pilice s ruinou Smoleně. Na rubu: „Čistý výnos z prodeje pohlednic je určen pro výzdobu válečných hrobů na západohaličských bitevních polích." Válečná pohlednice reprodukující olejomalbu Stanisława Żarneckého, mezi listopadem 1915 a květnem 1818. Brandner, Adam, Edler von Wolfszahn, www.numismatika-ostrava.cz, vyhledáno 25. 5. 2014.

Generálmajor Brandner se během válečných operací vyznamenával statečností a strategickým rozmyslem. Byl proto 17. září 1914 jmenován velitelem 46. c. k. armádní divize,[12] 30. září téhož roku obdržel rytířský kříž Leopoldova řádu „s válečnou dekorací" a krátce nato vojenský záslužný kříž II. třídy „s válečnou dekorací". Německé armádní velení vyznamenalo generálmajora Brandnera za pomoc německému praporu nacházejícímu se v sousedním úseku fronty železným křížem II. třídy a posléze též I. třídy.

V únoru 1915 však musel generálmajor Brandner vzhledem ke svému zranění opustit frontu a po svém uzdravení byl pověřen funkcí inspekčního generála záložních jednotek, odpovědného za odvody a výcvik vojáků určených pro východní frontu. 21. května byl povýšen na polního podmaršálka s titulem „Excelence" k této hodnosti náležející a s tím, že bude jmenován divizním velitelem pro jihozápadní frontu. V listopadu téhož roku se však polní podmaršálek Brandner stal vojenským velitelem Krakova, tehdy nejvýznamnější garnizóny na východě Rakousko-uherské říše, přes niž proudily veškeré lidské i materiálové zdroje pro válečné operace na východní frontě. Věnoval mimořádnou péči zřizování válečných hřbitovů, takže byl v roce 1917 vyznamenán čestným odznakem I. třídy „s válečnou dekorací" za zásluhy o Červený kříž; jak dokládají dochované fotografie, na jaře 1917 pobýval se svou rodinou v Olomouci. V květnu 1918 byl ze zdravotních důvodů poslán na odpočinek, před čímž byl dekorován komturským křížem řádu Františka Josefa s hvězdou a „válečnou dekorací", saský král mu udělil velkokříž saského Albrechtova řádu s meči. Polní podmaršálek Brandner tak svou kolekcí řádů, medailí a vyznamenání daleko předčil ostatní příslušníky rakouské generality.

Po rozpadu rakousko-uherské monarchie žil Adam Brandner šlechtic von Wolfszahn jako vážený válečný veterán ve Vídni, po smrti své manželky strávil poslední dvě léta svého života ve Weidlingu u Klosterneuburgu. Zemřel ve vysokém věku 83 let dne 8. srpna 1940 na těžký záchvat mrtvice, kterou utrpěl následkem radosti pocítěné při zprávě, že Francie musela ve válce s nacistickým Německem kapitulovat. Státní pohřeb, jenž A. Brandnerovi vzhledem k jeho vysoké vojenské hodnosti náležel, mu ale německá Třetí říše odepřela, neboť se před rokem 1938 stavěl proti jejímu „anšlusu" Rakouské republiky. Jeho hrob se nachází na evangelickém hřbitově v Matzlaindorfu ve vídeňském 10. okrese.

Poznamenejme ještě, že kapelník pěchotního pluku č. 57 Franz Lakomy věnoval polnímu podmaršálku Brandnerovi svoje tištěné opus 66 *Exzellenz Brandner Edler von Wolfszahn-Marsch* (Vídeň, b. d.).[13]

Manželka Adama Brandnera šlechtice von Wolfszahn Alice Brandnerová šlechtična von Wolfzahn, rozená Bauerová (nar. 21. 6. 1865, zemř. 15. 5. 1938 ve 72 letech), byla dcerou rakouského státního úředníka působícího ve městě Kronstadtu v Sedmihradsku (nyní Brașov v Rumunsku), její bratr Moritz Bauer dosáhl hodnosti viceadmirála c. k. válečného loďstva.

Manželé Brandnerovi přivedli na svět dvě dcery – Ilse Brandnerovou šlechtičnu von Wolfzahn (1897–1939) a Alici Brandnerovou šlechtičnu von Wolfzahn (1899–1969) a tři syny. Nejstarší syn Brandnerových Wilhelm Brandner šlechtic von Wolfszahn (1895–1979) sloužil během 1. světové války jako námořní poručík na rakouských torpédoborcích, po válce se věnoval exportu uměleckého nábytku. Mladší syn Friedrich Brandner šlechtic von Wolfzahn (1901–1980) byl koncem 1. světové války kadetem a nejmladší Erich Brandner šlechtic von Wolfzahn (1902–1984) žákem kadetní školy.[14] Dochovaná rodinná fotografie pořízená v Olomouci na jaře válečného roku 1917 před verandou s jónskými sloupy blíže neurčitelné vily působí takřka idylicky – ostatně jako vojenský velitel Krakova polní podmaršálek Brandner na rozdíl od předcházejících válečných let již svůj život neriskoval, a tak jen na fotografii chybějícímu nejstaršímu synu Wilhelmovi hrozilo, že se stane obětí nepřátelské námořní dělostřelby, torpéda či miny.

Obr. 6. Polní podmaršálek Adam Brandner šlechtic von Wolfszahn s manželkou Alicí, dcerami Ilse a Alicí a se syny Friedrichem a Erichem v Olomouci na jaře 1917. Adam Brandner, http://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Adam_Brandner?uselang=de, vyhledáno 25. 5. 2014.

Obr. 7. Císař Karel I. během své návštěvy v Olomouci 16. prosince 1917; v kočáře stojícím u budovy olomoucké radnice sedí po císařově boku polní podmaršálek Adam Brandner šlechtic von Wolfszahn. Státní okresní archiv v Olomouci, Archiv města Olomouce, M 8-34. XV/163.

Příloha[15]

Do prastarého biskupského města Olomouce, v jehož zdech byl 2. prosince 1848 proveden pamětihodný akt nastoupení trůnu císařem Františkem Josefem, přibyl dnes mladistvý císař císař Karel, aby obcoval vysvěcení posádkového kostela Panny Marie Sněžné a hřbitova reků v Černovíře. […]

Bylo již $^{3}/_{4}$ na 12, když mocnář opustil rezidenci[16] *a jel k vojenskému hřbitovu v Černovíře. I na této cestě tvořilo špalír vojsko, školáci, spolky a množství obecenstva. Před vchodem do hřbitova očekávali panovníka apoštolský polní vikář a vojenský velitel krakovský. Uprostřed četných rovů, jichž kříže byly vyzdobeny chvojím, měl polní maršálek šl. Brandner k císaři tento proslov:*

Proslov vojenského velitele před posádkovým hřbitovem

„Vaše císařské a královské Apoštolské Veličenstvo! Církevní slavnost, kterou Vaše Veličenstvo ráčilo nejvyšší přítomností vyznamenati, jest věnována božímu poli, v němž jsou uloženy pozůstatky více než 2 000 statečných vojínů rakousko-uherských a věrně spojených německých a tureckých armád a nepřátelských vojsk, kteří ve zdech města Olomouce podlehli zraněním v boji za vlast utrpěným, anebo zemřeli na nemoce získané válečnými útrapami. Prosím co nejuctivěji, abych směl k nohoum Vašeho Veličenstva složiti nejponíženější dík za nekonečně dobrotivé rozhodnutí, že Vaše Veličenstvo chtělo této pietní slavnosti osobně obcovati. Ve smyslu rozkazu Vašeho Veličenstva, Nejvyššího protektora péče o hroby válečníků, byli vojenským velitelstvím krakovským porůznu ležící mrtví bojovníci na bojištích západohaličských a i vojenské rovy v městech a vesnicích spojeni v 378 válečných hřbitovech a tyto hřbitovy byly umělecky vybudovány a ozdobeny. Mají památku těchto statečných na věčné časy zvěčňovati a velebiti. Hláse co nejponíženěji dokončení tohoto díla, prosím Vaše císařské a královské Apoštolské Veličenstvo, aby ráčilo co nejmilostivěji dáti rozkaz k zahájení světící slavnosti.“

Obr. 8. Svěcení upraveného vojenského hřbitova v Olomouci-Černovíře za přítomnosti císaře Karla I. dne 16. prosince 1917. Státní okresní archiv v Olomouci, Archiv města Olomouce, M 8-4, XLVII/119.

Odpověď Jeho Veličenstva na proslov vojenského velitele před posádkovým hřbitovem zněla:

„Bolestivě dojat a s hlubokým smutkem vzpomínám reků Mé armády a loďstva a i statečných bojovníků Mých věrných spojenců, kteří s nadšeným konáním povinností v boji za vlast položili život ještě dříve, než spatřili přicházející den míru. Bolestně také vzpomínám padlých nepřátel. Rovy těchto hrdinů, kteří zpečetili přísahu svou krví, jsou vznešeným a svatým odkazem této vážné a veliké doby, odkazem, jehož trvalé uchování jest svatou povinností vděčné vlasti, která stejným způsobem jest uložena nynějšímu pokolení, jako příštím pokolením. Jest Mým přáním, aby rovy všech ve válce padlých a zemřelých vojínů – přátel a nepřátel – na věčně čestnou jich památku a na útěchu jich příslušníků, kteří ztratili své nejdražší, byly důstojně vybudovány a trvale udrženy. Ušlechtilé smýšlení Mých národů osvědčené v bolestech a radostech neodepře prostředků tomuto velikému dílu lásky a vděčnosti. Rád tudíž slyším podané Mně hlášení o pokroku těchto pietních prací na věčně památných bojištích západohaličských a v Mé věrné korunní zemi Moravě a rozkazuji, aby byla zahájena dnešní zasvěcovací slavnost, k níž Mne táhne Mé srdce."

S pohnutím vyslechli přítomní skvostnou odpověď císaře. Nato vysvětil apoštolský polní vikář hřbitovní kapli, polní imam mohamedánský polní pomník. Na olomouckém polním hřbitově odpočívají Rakušané, Uhři, Němci, Turci a Rusové ve věčném míru.

Po tomto aktu piety jel císař k nádraží. K audienci na rozloučenou dostavili se kardinál kníže arcibiskup a náčelníci vojenských a občanských úřadů. O čtvrt na 1 hodinu opustil dvorní vlak za zvuků hymny a za pozdravů obecenstva nádraží.

Poznámky

[1] Generálplukovník arcivévoda Josef Ferdinand Rakousko-toskánský (1872–1942) působil od listopadu roku 1917 jako generální inspektor rakousko-uherského letectva, jeho služební povinnosti však fakticky vykonával plukovník, od 1. května 1918 generálmajor Emil (Milan) Uzelac; sám arcivévoda Josef Ferdinand byl průkopníkem balonového létání. Na počátku roku 1903 podnikl arcivévoda Josef Ferdinand loveckou výpravu do Egypta; rozsáhlá sbírka egyptských starožitností, kterou během této výpravy arcivévoda získal od rakouského konzula Vettera a jež se od roku 1908 nacházela ve sbírkovém fondu nově založeného olomouckého přírodovědného muzea, nesoucího arcivévodovo jméno (pro Moravu a Olomouc měl arcivévoda Josef Ferdinand slabost – vojenskou reálku absolvoval v Hranicích na Moravě, v Olomouci sloužil v roce 1894 u 93. pěšího pluku, v letech 1904–1908 v hodnosti plukovníka tomuto pluku velel), byla v roce 1981 převedena do sbírek Národního muzea – Náprstkova muzea asijských, afrických a amerických kultur. Ve dnech 10. 10. 2013 až 15. 3. 2014 byla ve Vlastivědném muzeu v Olomouci instalována výstava *Poklady starého Egypta – Sbírka Josefa Ferdinanda Habsburského*, jež tuto sbírku opět představila široké veřejnosti. Viz *Joseph Ferdinand von Österreich-Toskana*, http://de.wikipedia.org/wiki/Joseph_Ferdinand_von_%C3%96sterreich-Toskana, vyhledáno 25. 5. 2014; *Milan Emil Uzelac*, http://hr.wikipedia.org/wiki/Milan_Emil_Uzelac, vyhledáno 25. 5. 2014; *Poklady starého Egypta – Sbírka Josefa Ferdinanda Habsburského*, http://www.vmo.cz/rubriky/archiv-akci/vystavy-2013/poklady-stareho-egypta-sbirka-josefa-ferdinanda-habsburskeho/, vyhledáno 25. 5. 2014. Viz rovněž Mynářová, J. a kol.: *Poklady starého Egypta – Sbírka Josefa Ferdinanda Habsburského*, Olomouc 2013, s. 12–13; přídomek arcivévody Josefa Ferdinanda „Habsburský" je sice tradiční, nicméně geneaologicky nadekvátní, závažnější je v této publikaci mylné tvrzení na s. 14, že „Josef Ferdinand totiž roku 1894 nastoupil jako velitel 93. pěšího pluku k vojenské posádce v Olomouci" – jak dokládá

fotografický portrét datovaný 25. 12. 1893 a reprodukovaný na téže straně cit. publikace, dvaadvacetiletý arcivévoda Josef Ferdinand dosáhl tou dobou hodnosti poručíka infanterie.

2 Viz Kux, J.: *Geschichte von Olmütz*. Reichenberg und Olmütz 1937, s. 471.

3 Altrichter, M. – Togner, M. – Hyhlík, Vl.: *Univerzitní kostel Panny Marie Sněžné*. Velehrad 2000, s. 23.

4 Otto Primavesi (1868–1926) proslul rovněž jako stavebník secesní vily Primavesi, vybudované podle projektu vídeňských architektů Franze von Krauss a Josefa Tölka v letech 1905–1906 (Olomouc, Univerzitní 7) a mecenáš řady umělců, mj. malíře Gustava Klimta (1862–1918), jenž v roce 1912 zhotovil portrét Mädy Gertrudy Primavesi (1903–2000) a mezi léty 1913–1914 rovněž portrét její matky Eugenie Primavesi rozené Butschekové (1874–1963). Viz *Otto Primavesi*, http://de.wikipedia.org/wiki/Otto_Primavesi, vyhledáno 30. 5. 2014.

5 Císař a král v Olomouci. *Našinec*, roč. 53, 1917, č. 289, 18. 12., s. 1. Viz též Kaiser Karl in Olmütz, *Mährisches Tagblat* 30, 1917, č. 287, 17. 12., s. 1–4; Císař Karel v Olomouci, *Pozor* 24, 1917, č. 287, 17. 12., s. 1; č. 288, 18. 12., s. 3–4.

6 Císař a král v Olomouci. *Našinec*, roč. 53, 1917, č. 289, 18. 12., s. 1.

7 Tamtéž.

8 Tamtéž.

9 V srpnu roku 1914 převzal generál pěchoty arcivévoda Josef Ferdinand Rakousko-toskánský velení XIV. armádního sboru od generála kavalerie Viktora Dankla hraběte von Kraśnik (následně velitele 1. armády); arcivévodův sbor byl částí 3. armády, jíž velel generál kavalerie Rudolf rytíř von Brudermann. Na počátku září 1914 byl tento sbor po porážce v bitvě u Lvova v Haliči zničen, stejně jako 4. armáda pod velením generála Moritze Auffenberga von Komarów v „šestitýdenní bitvě" u města Rava-Ruska (nyní v Ukrajinské republice); arcivévoda Josef Ferdinand nato vystřídal generála Moritze Auffenberga ve velení 1. armády. Na počátku června 1916 obdržel Josef Ferdinand, povýšený na generálplukovníka, velení 4. armádě; po drtivé porážce Rakušanů během Brusilovovy ofenzívy (nazvané podle ruského generála Alexeje Brusilova) bylo rakouské nejvyšší velení ozbrojených sil (Oberste Heeresleitung, OHL) v čele s generálplukovníkem arcivévodou Josefem Ferdinandem nahrazeno německým velením v čele s rakouským generálplukovníkem Karlem Tersztyánszkym von Nádas (mj. absolventem olomouckého gymnázia). Viz *Joseph Ferdinand von Österreich-Toskana*, http://de.wikipedia.org/wiki/Joseph_Ferdinand_von_%C3%96sterreich-Toskana, vyhledáno 25. 5. 2014; *Karl Tersztyánsky von Nádas*, http://de.wikipedia.org/wiki/Terszty%C3%A1nszky_von_N%C3%A1das, vyhledáno 25. 5. 2014.

10 Brandnerovým předchůdcem v této funkci byl polní podmaršálek Carl von Nastopil, narozený 1. 7. 1856 a zemřelý 29. 5. 1929 v Olomouci – jeho náhrobek se nachází na olomouckém Ústředním hřbitově. Viz Vojenská pamětní místa, Olomouc, http://www.vets.cz/vpm/13168-hrob-vladimir-palicka/, vyhledáno 25. 5. 2014.

11 Viz *Adam Brandner*, http://de.wikipedia.org/wiki/Adam_Brandner, vyhledáno 25. 5. 2014; *Adam Brandner*, http://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Adam_Brandner?uselang=de, vyhledáno 25. 5. 2014.

12 Tamtéž. Viz rovněž *geneaologieonline, Adam Brandner Von Wolfzahn Edler*, http://www.genealogieonline.nl/de/stamboom-khoss/I1339.php, vyhledáno 25. 5. 2014.

13 Tamtéž.

14 Tamtéž.

15 Císař a král v Olomouci. *Našinec*, roč. 53, 1917, č. 289, 18. 12., s. 1–2.

16 Tj. Arcibiskupský palác, v němž se Karel I. setkal s olomouckým arcibiskupem kardinálem Skrbenským, metropolitní kapitulou, představiteli armády, duchovenstva a státních úřadů a škol a různými deputacemi.

Summary

Feldmarschalleutnant Adam Brandner Nobleman of Wolfszahn (1857–1940). To the 100th Anniversary of the Outbreak of World War 1 (July 28, 1914)
Jiří Fiala

The purpose of the one-day visit of Emperor Charles I. in Olomouc December 16, 1917 was the sovereign's participation in the consecration of the restored military Church of Our Lady of the Snows and the military cemetery in Olomouc-Černovír (founded in 1869). Besides General-Oberst Joseph Archduke Joseph Ferdinand of Austria-Tuscany and its Highest Hofmeister Feldmarschalleutnant baron von Pfeiffertitz, the most senior officer present both consecrations was the Feldmarschalleutnant Adam Brandner nobleman von Wolfszahn, one of the most notable members of the Austro-Hungarian generals in World War 1. He was born April 3, 1857 as the son of a German peasant in Transylvania (in present-day Romania), and he established his military career solely on their abilities and courage, he has proved in his „baptism of fire" during the Austro-Hungarian occupation of Bosnia and Herzegovina in the years 1878–1884. He proceeded then in command positions at Landwehr infantry regiments, in the years 1911–1914 he commanded as Oberst and later as Generalmajor 92nd Landwehr Infantry Brigade stationed in Olomouc. After the outbreak of World War 1 July 28, 1914 this brigade was moved to the eastern front; Generalmajor Brandner was honored for the bravery and strategic forethought during military operations. He was therefore on September 17, 1914 appointed commander of the 46th Army Division. However in February 1915 Generalmajor Brandner had left the front due to his injuries and after his recovery he was oppointed deputy inspector of general reserve units. May 21, 1915 he was promoted to Feldmarschalleutnant with the title "Excellency". In November of the same year Feldmarschalleutnant Brandner became military commander of Cracow, the most important garrison in the east of the Austro-Hungarian Empire. He devoted special care to the establishment of military cemeteries. As evidenced by preserved photographs, in the spring of 1917 he stayed with his family in Olomouc. In May 1918 he was retired for health reasons.

After the collapse of the Austro-Hungarian monarchy Adam Brandner nobleman von Wolfszahn lived as a war veteran in Vienna. After the death of his wife he spent the last two years of his life in Weidling near Klosterneuburg. He died at the advanced age of 83 years on August 8, 1940 on a heavy stroke suffered as a result of the joy he felt at the news that France had to surrender in the war with Nazi Germany. Because before 1938 he opposed the "Anschluss" of Austria, the German Third Reich refused the state funeral, which A. Brandner deserved due to its high military rank. His grave is located at the Protestant Cemetery in Matzlaindorf in Vienna's 10th district.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
č. 308: 145–159, 2014

Sotiris Joanidis a Vaia Kostea – pamětníci poválečného osídlení jesenického pohraničí řeckou emigrací z let 1946 až 1949 v obcích Rejvíz a Horní Údolí

Ivan Hlavatý

V regionech Javornicka, Jesenicka a Zlatých Hor realizuji dlouhodobý stacionární terénní výzkum zaměřený na tamní řeckou komunitu, která zde vznikla koncem 40. let a na počátku 50. let 20. století. Původní řecká minoritní lokální komunita patřila k nejvýznamnějším v České republice (dříve Československu) jak počtem svých členů, tak kulturně, organizačně apod. Její početní stav, tak jako jinde v zemi, prudce klesl z řádu tisíců na řád stovek členů v 70. a 80. letech minulého století, přesto si dodnes zachovala přednostní postavení v rámci statistiky počtu členů minorit regionu a v neposlední řadě svými kulturními aktivitami. V rámci bývalého jesenického okresu větší množství populace řeckého a slavomakedonského původu z řad řecké občansko-válečné emigrace si tradičně drží města Javorník, Jeseník a Zlaté Hory, kde místní helénské komunity jsou organizovány do řeckých obcí sdružených do Asociace řeckých obcí v ČR se sídlem v Krnově. Menší část lokální řecké populace je rozptýlena do řady malých obcí, vesnic a osad s trendem dalšího ubývání občanů řecké a slavomakedonské národnosti vlivem migrace do větších městských center převážně u mladší generace a mortalitou generace starší. Tak mnohé vesnice, které původně byly v 50. a 60. letech 20. století osídleny většinově, nebo dokonce téměř výlučně řeckými uprchlíky, zaznamenaly prudký demografický úbytek řecké populace ve výše uvedeném období a tento trend nadále trvá. To je také případ horských vesnic Horní Údolí a Rejvíz u Zlatých Hor, ve kterých převážnou část poválečné populace představovali právě Řekové z řad emigrace a jejich potomci, a to v takové míře, že Hornímu (a sousednímu Dolnímu) Údolí přezdívali místní lidé kdysi „Malé Řecko". Dnes v Horním Údolí žijí už pouze dvě, a to neúplné řecké rodiny – rodina Liolasova (čti Lolasova) a rodina Kosteasova, na Rejvízu jako „poslední Mohykáni" zbývá pouze rodina jediná – Joanidisovi. Dvěma členům těchto místních řeckých rodin je věnován tento malý příspěvek do etnografie řecké minority v Česku.

Sotiris Joanidis – řecký fenomén z Rejvízu

Sotirise Joanidise, charismatického, vitálního, temperamentního a velmi komunikativního člověka s vynikající pamětí a nevšední ochotou podělit se o své znalosti, zkušenosti a životní zážitky, znám již léta. Při množství jeho aktivit a společenských kontaktů je s podivem, kde vůbec bere čas na poměrně rozsáhlou knižní tvorbu, která je navíc velmi široká svým záběrem a zasahuje do oblasti řady oborů, především pak historie, archivnictví, geologie, filologie, myslivosti, etnografie a také mytologie a lidové slovesnosti. Je výraznou postavou nejen zbylé řecké komunity na Jesenicku, kde přímo na Rejvízu je se svou rodinou de facto posledním jejím reprezentantem, ale vyčnívá nepřehlédnutelně svými zájmy, literární tvorbou a celou osobností v rámci české pohraniční, jesenické kultury a celé řecké komunity v Česku. První výzkum místní řecké komunity jsem realizoval ve Zlatých Horách a na Rejvízu v roce 1996, od toho roku do současnosti rozšířil Sotiris Joanidis mou domácí řeckou knihovnu o vlastní práce a knihy vydané v jeho nakladatelství a mé znalosti o řeckém exodu mnoha hodinami vyprávění. Jeho mimořádná osobnost zasluhuje bezpochyby badatelskou pozornost a zpracování. Tento nepatrný příspěvek se připojuje k již existujícím pracím, které byly inspirovány osobností a dílem Sotirise Joanidise.

„Vios" – stručný životopis

Sotiris Joanidis[1] je řecký lesník, spisovatel, regionální letopisec a písmák, laický, ale fundovaný historik a archivní badatel, nakladatel, překladatel z řečtiny a němčiny, významný představitel intelektuální vrstvy řecké minority v ČR. Žije trvale v obci Rejvíz, kam byli usazeni jeho rodiče v rámci druhé vlny řecké emigrace do tehdejšího Československa v roce 1949. Z rodné vesnice Glikoneri[2] byl Sotiris Joanidis odveden ve věku devíti let spolu se třemi sourozenci a s desítkami dalších dětí v roce 1948 a po strastiplném putování pěšky, na korbách nákladních vozů UNNRA[3] a po železnici dorazil v srpnu roku 1948 do Mikulova v Československu. V Československu prošel několika dětskými domovy pro řecké děti,[4] kde vychodil šestou až osmou třídu základní školy.[5] Krátce pak studoval elektrotechniku v Rožnově pod Radhoštěm, odkud se v sedmnácti letech v roce 1956 přestěhoval na tři čtvrtě roku k rodičům na Rejvíz, kde nastoupil do manuálního zaměstnání v lese. Nato přešel na dva roky do Ostravy, kde se při zaměstnání ve Vítkovických železárnách vyučil ve večerní škole soustružníkem a frézařem. V roce 1958 se znovu vrátil k rodičům na Rejvíz, aby znovu nastoupil do těžby dřeva v lese, a posléze v letech 1961–1963 vystudoval s vyznamenáním ve Strážnici Lesnickou mistrovskou školu. Na polesí Rejvíz pak pracoval jako lesník až do roku 1992, potom do roku 1994 jako vedoucí výroby u soukromé lesní firmy a nakonec jako vedoucí pily v Bukovicích do roku 1999, kdy nastoupil do důchodu. V roce 1979 se oženil s Lefterií Tiliu, původem z vesnice Kotíli,[6] se kterou má dva syny, Apostolease a Konstantinose. Už jako hajný a aktivní myslivec se věnoval studiu archivních materiálů k historii regionu a psaní, ale naplno se této vášni mohl oddat až v pozdějším věku, kdy z praktické potřeby vydávání vlastních knih a lásky k literatuře založil v roce 1992 vlastní nakladatelství. Nakladatelství, stejně jako rekreační objekt na Rejvízu, který pronajímá turistům, pojmenoval po své manželce Lefterii (Lefterúle) – zkráceně Rula. Vztah k jesenickému regionu dokládá také to, že se stal zakládajícím členem Klubu přátel Zlatých Hor.

Vzpomínky na dětství v Řecku

Vzhledem k věku, ve kterém opustil Řecko, zachoval si S. Joanidis na rodnou obec i kraj řadu dosud živých vzpomínek. Pamatuje si Glikoneri jako vesnici s kamennými domy a střechami rovněž z plochých kamenů na příkrém svahu vysoko v horách, nepřístupnou a tehdy bez silnic, dostupnou jen pěšinami a stezkami pro muly. Do paměti se mu také vryla okolní divoká hornatá krajina s bílými vápencovými skalami a pokrytá smíšenými nebo listnatými lesy dále od vesnice, poněvadž v její blízkosti byly zničeny chovem ovcí a koz a produkcí dřevěného uhlí. S tím posledním souvisí také jeho nejranější vzpomínka z dětství ve věku asi tří let, kterou je požár rodného domu zapříčiněný samovolným vznícením dřevěného uhlí, které otec skladoval ve sklepních prostorách. Pamatuje si velmi dobře, jak ho otec předal dědovi, který bydlel naproti, a jak z jeho náručí pozoroval plameny pohlcující dům a pobíhající vesničany. V roce 1948 se stalo Glikoneri hlavním stanem vedení „partyzánů" DSE[7] a „horské vlády",[8] které sídlily v budově školy. Celé dny tehdy sedmi až osmiletý trávil mezi vojáky, kteří si ho oblíbili a přezdívali ho Tziblondos pro jeho „macatou" postavu, jak se popsal ve svém vyprávění, a také pro světlé, skoro bílé vlasy a celkovou podobnost s tehdejším stejnojmenným řeckým mistrem světa v řecko-římském zápase. Byl prý hodně zlobivé dítě, dokonce nejzlobivější ze všech sourozenců.[9] Měl tehdy dva starší sourozence, Vasilise a Marii, a dva mladší – Lefterise a nejmenšího, tehdy dvouletého, Anastásise. Vesnice se stala terčem leteckého a dělostřeleckého bombardování vládními vojsky, DSE už byla před porážkou, proto bylo rozhodnuto o přemístění dětí ze všech ohrožených vesnic a oblastí do „spřátelených zemí". Mnohatýdenní transport byl tak příšerným a deprimujícím zážitkem, že utkvěl nesmazatelně v paměti Sotirise Joanidise. Skupina dětí z Glikoneri čítající přes osmdesát dětí a doprovázená několika „vychovatelkami", mladými dívkami, které měly za úkol o ně cestou i v cílové zemi pečovat, šla pěšky přes divoké hory Grammosu do Albánie řadu dní a nocí za nesmírných útrap a ostřelovaná z vládních letadel, několik dětí přitom zahynulo. V albánském Korcë zůstala skupina spolu s dalšími transporty z jiných vesnic několik týdnů, ale chudá Albánie nemohla živit tak velké množství uprchlíků. Další cesta nákladními auty UNNRA poznamenala Sotirise Joanidise až do dospělosti. Sám o tom vypráví: *„Horší jízdu jsem už nikdy v životě nezažil. Korba s plachtou byla nacpaná dětmi, které do té doby neviděly ani cestu pro auta, natož pak náklaďák. Všude smrděla nafta. Jelo se s jednou, dvěma přestávkami aspoň deset hodin, od rána do tmy, nejméně pět dnů. Večer nám dávali chleba s marmeládou a čaj, ale na jídlo nikdo neměl ani pomyšlení. Silnice plná děr, autem to pěkně házelo. Křičeli jsme, plakali, nikdo nás neposlouchal, muselo se vpřed. Všem nám bylo hrozně zle, zvraceli jsme. Leckdo se počůral i pokálel. Ze mne šla už jen zelená voda. Ztratil jsem zájem o život, všechno mi začalo být jedno. Když jsme dojeli do Jugoslávie a zastavili na noc v nějaké škole, odepsali mne. Už jsem nic nevnímal. Naštěstí se tam objevil zkušený lékař Titovy Národně osvobozenecké armády Jugoslávie a ten mi pomohl. Nějakým způsobem vysál zvratky z mých úst a plic. Zachránil mne a já ani nevím, jak se jmenoval. Všechno mi vykládala naše vychovatelka, když jsem se probral."*[10] Následkem toho ještě jako dospělý dlouho nemohl cítit naftu nebo její zplodiny, jezdit autobusem apod., hned se mu dělalo špatně.

Paměť má Sotiris Joanidis skvělou, ale některé vzpomínky na Glikoneri jsou ošidné, jak se sám přesvědčil, když se poprvé po desítkách let znovu ocitl v rodné obci. Pamatoval si, že jako malí chlapci šplhali na vysoký a vzrostlý dub nedaleko jeho rodného domu. Na dubu visel zvon, na který picirikoi – uličníci – zvonili, aby pozlobili dospělé. Když po mnoha letech strom opět uviděl, překvapilo ho, jak byl oproti vzpomínkám tento horský dub přes své značné stáří nízký.

Život v Česku

Na první týdny v záchytném táboře v Mikulově na jižní Moravě, kam přijeli otrhaní, špinaví a zavšivení, vzpomíná dodnes Sotiris Joanidis vděčně – hlavně na důkladné vykoupání, nové šaty, spoustu jídla, čisté bílé povlečení v opravdových postelích a s humorem na velké dávky insekticidu DDT, kterým v podobě bílého prášku byli zasypáni doslova od hlavy po paty. Po Mikulově následovalo putování po dětských domovech, kde se spolu s ostatními řeckými dětmi kromě řeckých reálií a jazyka učil hlavně češtině a posléze zde absolvoval několik tříd českého základního školství. První v řadě z těchto domovů, zámek v Lesné u Varsnsdorfu, má spojen s živou vzpomínkou na jeden den, kdy při nástupu, asi dva týdny po příchodu, při vyvěšování státních vlajek, řecké a české, zůstala stát česká v půli žerdi. Později se dověděli, že to bylo v den smrti prezidenta Edvarda Beneše.[11] Rodiče své děti v dětských domovech dle možností navštěvovali, ale trvale s dětmi první léta v Československu žít nemohli z ekonomických a existenčních důvodů.

Sotiris Joanidis se vrátil k rodičům, kteří žili na Rejvízu, až v březnu 1956. Pracoval tvrdě v sedmnácti letech jako dřevorubec, což v té době bylo daleko namáhavější povolání než dnes v době motorových pil. Na Rejvíz se po dvouleté pauze v Ostravě znovu vrátil v roce 1958 po vážném pracovním úrazu otce, aby přispěl k obživě rodiny. Opět pracoval v lese, kde jako vyučený soustružník a frézař byl spolupracovníky žádaný hlavně pro broušení a ostření ručních pil břichatek a od podzimu 1958 řetězů prvních motorových pil, zprvu těžkých dvoumužných pro dvoučlennou obsluhu a od šedesátých let jednomužných. On sám patřil díky pracovním výkonům k těm, kdo dostali jednu z prvních tří motorových pil na polesí. Vydělával na tehdejší dobu *„pěkné peníze“*, ale díky mládí ho to táhlo spíše do města, avšak tomu zabránil tehdejší ředitel lesního závodu Evžen Šmelhaus, který ho poslal na studium lesnictví. Po lesnické škole nastoupil v roce 1961 jako lesník a vedl skupinu dvaceti až osmdesáti pracovníků, z větší části řeckých lesních dělníků. Dlouhá léta byl jediným řeckým lesníkem a také myslivcem v Česku, ale časem se lesnictvím a myslivostí zabývalo několik dalších řeckých spoluobčanů. Jeho povolání a lesnatá krajina plná zvěře na Rejvízu ho ovlivnily na celý život. Sám vypráví, že *„… mě les vlastně postupně vychovával, získával jsem k tomu kraji vztah“*.[12]

V roce 1965 se poprvé oženil a jeho paní česko-německé národnosti ho přivedla k německému jazyku, ze kterého nakonec také odmaturoval při zaměstnání na jeseneckém gymnáziu. Tento jazyk mu přišel vhod později, když se začal zabývat kronikou a písemnostmi rejvízského kněze Jeronýma Pavlíka, který ho značně inspiroval svým zájmem o dějiny regionu. Po večerech četl, zapisoval si poznámky a začal studovat původní prameny a materiály. Znalost němčiny uplatnil také při doprovázení německých hostů, kdy někteří z nich, původem z této části bývalých Sudet, sem přijížděli pod záminkou lovu, aby navštívili bývalý domov svůj nebo svých rodičů. Mezi Sotirisovy nezapomenutelné zážitky patří jeden takový host, který přijel ulovit jelena, ale když se ho na čekané dočkali, nic se nedělo ani po pobídce, aby už střílel, a když na něho lesník Sotiris pohlédl *„Němec brečel, v horizontu viděl Schneekopfe Grulich (Kralický Sněžník), říkal, že odtamtud je jeho rodina, a kašlal na nějakého jelena“*.[13] Osud Sudetských Němců srovnával S. Joanidis s osudem českých Řeků, kteří také nemohli navštívit vlast: *„Člověk dokáže Němce trochu chápat, co se týká stesku po vlasti, byli podobně postiženi jako Řekové, kdy teprve zakázaná vlast se stává tou pravou vlastí, která tě táhne domů.“*[14]

Obr. 1. Mladý lesník Sotiris Joanidis na fotografii z roku 1963. Foto: archiv S. Joanidise.

Obr. 2. Rodiče Vangeli a Apostolos Joanidisovi na Rejvízu v roce 1965. Foto: archiv S. Joanidise.

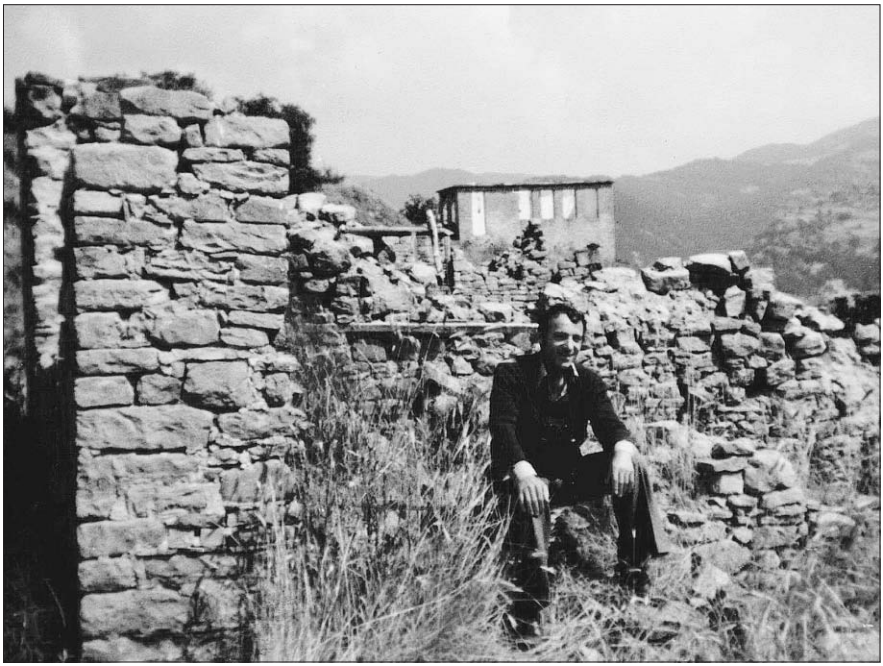

Obr. 3. Sotiris Joanidis u rodného domu v Glikoneri při první návštěvě Řecka v roce 1978. Foto: archiv S. Joanidise.

On sám se považuje za Řeka i Čecha zároveň. Vychován v dětských domovech byl jako Řek, doma u rodičů, kam přišel sice téměř jako dospělý a kde se hovořilo výhradně řecky, byl veden rovněž k řeckému vlastenectví, ale v dětských domovech se současně učil česky a české lidové písně. K tomu, jako u jiných řeckých exulantů, se družila vděčnost za velkou pomoc a nový život, který Česko řeckým uprchlíkům poskytlo. Většina života prožitého v Česku, na Rejvízu, kde žilo navíc pospolu několik národností, na něho měla ten vliv, že se cítí být Řekem i Čechem současně. *„Já jsem se vlastně obohatil o jeden domov. Jsem Čech i Řek. A to není jenom u mě, to je u všech Řeků, kteří tu zůstali a dokonce i u těch Řeků, kteří se vrátili zpátky do Řecka … každý z nich … vzpomíná na Česko jako na svoji druhou vlast,“* doplňuje Sotiris Joanidis.[15]

Sotiris spisovatel a vydavatelství RULA

Řecká komunita v českých zemích brzo po svém příchodu vyvíjela intenzivní snahu o vzdělávání jak dětí a mládeže, tak i dospělých. Mnoho z nich vystudovalo nejen na středních, ale také na vysokých školách. Z jejich řad vyrostli představitelé vědy, umění a literatury jako filolog a překladatel Lefteris Bubaris, sochař Nikos Armutidis, filmoví režiséři Jorgos Agathonikiadis a Jorgos Skalenakis, spisovatel a historik řecké emigrace Lysimachos Papadopulos a další známé osobnosti řecké inteligence v českých zemích. Rovněž z dětí původem z Glikoneri vyšli mnozí vzdělaní jedinci jako archivář a spisovatel Petros Tsironis nebo mladší bratr Sotira Joanidise, kunsthistorik a pedagog doc. PhDr. Lefteris Joanidis. Také starší bratr Sotirise Joanidise – Vasilis – vystudoval filozofickou fakultu a sestra Marie střední zdravotní školu. Z celkem osmdesáti dvou dětí původem z Glikoneri jich čtrnáct vystudovalo univerzitu a třiadvacet odborné školy.[16] Vědymilovné a spisovatelské geny dostal do vínku také Sotiris Joanidis a druhý ze dvou zatím jediných řeckých spisovatelů na Jesenicku – Makris Praxitelis.[17]

„Řecká komunita se v plné míře integrovala do života poválečného Československa a uplatnila se rovněž v kulturním životě našeho národa“[18] a osoba Sotirise Joanidise je toho vzorovým příkladem. Jak už samy tituly jeho knih napovídají, mimořádný zájem a prostor věnoval kraji, v němž zakotvil v mládí na celý život. Nejrozsáhlejší a pracovně nejnáročnější jsou jeho sumarizační, formou populárně historické letopisy *Zlaté Hory v Jeseníkách*, v nichž popisuje dějiny regionu od nejstarší doby do současnosti na základě bohatého pramenného a bibliografického materiálu. V doslovu uvádí, že se podrobněji věnoval 20. století, které podle něj je *„málo zmapované“* a současně chtěl *„… přiblížit období po vzniku Československé republiky do padesátých let, kdy se v tomto kraji od základu změnilo obyvatelstvo“*.[19] Výtečně se mu tento záměr podařilo naplnit zejména v kapitolách věnovaných poválečnému osídlení Zlatohorska a především v kapitole o řecké emigraci. Hlavní záměr a poslání této knihy, a podle mne i dalších obdobně regionálně zaměřených děl S. Joanidise, výborně vystihl jesenický archivář K. Growka: *„Tato tiskem vydaná retrospektivní kronika Zlatých Hor chce sloužit jako zdroj vztahu ke kraji, kde žijeme … je upřímná … je psaná s osobním nasazením …* (a pokud) *… čtenář … najde podobnost osudů mnoha generací lidí žijících v drsném a krásném prostředí Zlatohorska, pokud si přizná, že má vztah k této zemi – je to, jako by lesník Joanidis zasadil nový stromek.“*[20] Na tuto „kroniku“ Zlatohorska volně navazují další historicko-popularizační a beletristické publikace o Rejvízu, místní důlní těžbě, lokálních bájích a pověstech. V nich se autor Joanidis nebojí psát o choulostivé tematice nacistické okupace, včetně u místních lidí dosud živě probírané osobní návštěvě Adolfa Hitlera v roce 1938, nebo

následném poválečném vysídlení většiny německého obyvatelstva apod. K německé otázce zaujímá humánní stanovisko, přitom chápe vystěhování jako dobovou nutnost s tím, že tento problém se rozplývá a pozbývá své platnosti v současném euro-unijním svazku.[21] Významná část jeho díla je inspirována lesnictvím a myslivostí a lovecké příběhy, autobiografické postřehy, zážitky a postavy místních lidí jsou beletristickou a humoristickou formou podány nejen v knize *O lovech a lovcích*, ale také v připravovaných dalších dvou volných pokračováních, pracovně nazvaných *O lidech a lidičkách* a *O lesích tenkrát Severomoravských*.

Z praktických důvodů počátkem 90. let 20. století si opatřil živnostenský list na nakladatelskou a vydavatelskou činnost a založil vlastní vydavatelství pojmenované podle své řecké manželky Rula. Tak mohl bez obíhání cizích nakladatelství, s vynaložením vlastních finančních prostředků, s pomocí grantů a sponzorů, obzvláště z řad řeckých podnikatelů, vydávat nejen vlastní díla, ale také knihy jiných autorů. Těmi jsou, slovy Sotirise Joanidise, především *„děti duše"* neboli básníci. Zasloužil se tak o vydání několika sbírek poezie jesenických pěvců slova. Emotivní záležitostí pro něho byla monografie jesenického malíře Jana Orlíka, kterou připravoval s přispěním sochaře Romana Borečka. Zatím posledním vydaným dílem jiného autora v nakladatelství Rula je interesantní a faktograficky nabitý cestopis *Maroko očima geologa* od významného geologa doc. RNDr. Jaroslava Skácela, CSc., který v Maroku žil a pracoval téměř deset let. Díky tomu není tato kniha pouhým klasickým cestopisem, ale barvitým líčením marockých reálií„stranou turistických cest"[22] a zasloužila by jistě větší publicitu.

Řecko a helénství v tvorbě Sotirise Joanidise

Sotiris Joanidis i přes své částečné „češství", nebo jinými slovy jistou národnostní rozpolcenost, vždy vnímal a má za svou původní a hlavní vlast Řecko, do kterého měl zvlášť v mladším věku touhu se vrátit, jako to udělali jeho sestra Marie v roce 1984 a bratr Theodoros o desetiletí později. Řecko pro něho neznamená jen pojem vlast, ale také kořeny jeho bytí a pro Sotirisovu zálibu v historii představuje pro něho rovněž pojmy jako Akropolis, Héraklés, Mykény, Knóssos, Trója apod. Dilema návratu nakonec definitivně za něho vyřešily malé děti a rodina, solidní zaměstnání, myslivost a dobré postavení. Obdobně tomu bylo u jeho rodičů a ostatních sourozenců, zvlášť rodiče chtěli zůstat u svých dětí a vnoučat, přestože z Jesenicka, Zlatých Hor, Horního Údolí a Rejvízu, odešla většina jejich krajanů zpět do Řecka. Navíc nebylo kam se vrátit, vesnice už neexistovala. Do Řecka a do rodného Glikoneri se jel několikrát podívat, poprvé v roce 1978 s rodiči, kdy jim trochu pokazilo slavnostní pocit ze setkání s Řeckem vyšetřování policií na hranicích. Rodiče i Sotirise nějakou dobu vyslýchali kvůli partyzánské minulosti, ale pak mohli konečně *„s očima plnýma slz"* uvidět ruiny bývalého Glikoneri.

Sotiris Joanidis, stejně jako jeho rodiče a vůbec všichni řečtí uprchlíci, prožil v době emigrace silný emocionální otřes, způsobený nejen neblahými zážitky při transportech a dlouholetým pobytem v domovech mimo rodinu, těžkými začátky v nové, neznámé zemi s chladnějším klimatem a markantně odlišné sociální strukturou a rozdílnou kulturně, etnicky a jazykově. Při exodu došlo často k rozptýlení rodin do různých zemí, z nichž ne všem při slučovací akci organizované především Červeným křížem v 50. letech 20. století se podařilo opět zcelit. Také velká část řeckých rodin na Rejvízu, včetně Joanidisovy, měla příbuzné v Rumunsku, Bulharsku, Maďarsku nebo až v dalekém, tehdy sovětském, Taškentu. Takováto a podobná osobní a rodinná dramata se pochopitelně objevují také v tvorbě Sotirise Joanidise. Vícekrát už vyprávěl různým badatelům své životní peripetie

z dětství v Řecku, transportu a života v Česku, své vzpomínky také včleňuje do vlastních knih a brožur s řeckou tematikou. Nejdůsledněji a nejobsáhleji se dosud věnoval tematice řecké menšiny v českých zemích v knize *Řekové v Česku*, v níž anonymně – jako ostatně i v jiných knihách – použil autobiografické vzpomínky. Naproti tomu neanonymně vzpomínky ze svého života poskytl ke zveřejnění řadě badatelů.[23] Informace k řecké minulosti i současnosti na Zlatohorsku pak lze najít i v některých jeho publikacích zdánlivě tematicky vzdálených řeckému osídlení, jakou jsou již zmíněné *Zlaté Hory v Jeseníkách* nebo brožovaný příspěvek o hřbitovech na Zlatohorsku.[24]

V jeho vzpomínkách se objevuje především tematika exodu a života v Česku, postrádám u nich z hlediska svého oboru zatím více složku etnografickou a folklorní, ale lze doufat v to a přát si, aby do některé ze svých příštích knih zařadil i tyto stránky života řecké menšiny. Zcela jistě se v jeho vzpomínkách ukrývají dosud neobjevené nebo pozapomenuté jevy řecké tradice a zvyky a jejich proměny v českém prostředí. Tomu napovídá moje zkušenost, kdy z jeho vyprávění o řeckém osídlení Rejvízu a Horního Údolí vyplynula řada poznatků o řeckých vánočních a novoročních, velikonočních, svatebních a jiných tradicích nebo o řeckých jídlech v kuchyni jeho maminky. Opakovaně také vyprávěl, jak se mluvilo v řeckých rodinách prakticky výlučně řecky, o výuce řečtiny a o řadě dalších interesantních skutečností. Mimo jiné o roli ortodoxní víry u řeckých krajanů v českém exilu, kdy vzpomenul jednu humornou historku, jak on sám i jeho manželka byli vlastně pokřtěni dvakrát. Poprvé prošli oba křtem jako děti v Řecku, ale poněvadž o tom neměli v Česku žádný doklad, pop na křtinách, kde měli být kmotry, tyto příští kmotry nově pokřtil pro jistotu deset minut před křtem kmotřence, přičemž byli sami sobě kmotry navzájem. V jeho paměti, stejně jako v paměti dalších přímých exulantů z Řecka první generace, se skrývá množství cenných údajů a lze doufat, že v jeho případě dojdou ještě literárního zachycení a zveřejnění. Přesto témat v rámci helénství, která dosud vydal nebo momentálně připravuje k tisku, je požehnaně.

Za mimořádně vydařený počin považuji jeho zpracování eposů Ilias a Odyssea a dalších antických písní trojského okruhu, které napsal jako mladý otec ve zjednodušené verzi v českém jazyce původně pro své tehdy malé syny. Dílo měl léta v rukopise, až konečně po dalším přepracování je v roce 2009 vydal knižně pod názvem „U všeho byl Odysseus". Zdařilé převyprávění homérských eposů by rozhodně zasloužilo větší známost a rozšíření. Stejně jako řecká antika, nenechává ho chladným ani řecká současnost a obzvláště ho zajímá tzv. makedonská otázka, které prozatím poměrně nedávno věnoval útlou brožuru pod vševypovídajícím názvem *Nedobré řecko-slavomakedonské vztahy*. Poměrně silnou odezvu vyvolal román zasazený do doby řecké občanské války řeckého autora K. Kokotsise přeložený a vydaný S. Joanidisem pod názvem *Achileas, Achil, nebo ...nic*.[25] Pohněval např. brněnského slavistu a literárního historika slavomakedonského původu prof. PhDr. Ivana Dorovského, DrSc., který údajně nenávistným, antislavomakedonským tendencím obsaženým v románu věnoval nejednu ostrou repliku.[26] Kromě převyprávěných homérských eposů a uvedeného beletristického překladu zvažuje z řecké tematiky Sotiris Joanidis napsat vlastní román pracovně pojmenovaný *O návratu Řeků*.

Kromě regionu Zlatých Hor a myslivosti tak Řecko a Řekové v Česku tvoří další významný okruh témat v literární a historické tvorbě řeckého autora a spisovatele z Rejvízu. Místo závěru použiji slova Sotirise Joanidise, která vyjadřují jeho vztah k Rejvízu a Zlatohorsku a současně k rodičům, kteří mu předali nejen řecké cítění, ale také citované vlastnosti: *„Především jsem vděčný rodičům, že mě přivezli tak daleko a právě do tak krásné krajiny. Děkuji skromné mamince a pracovitému tátovi."*[27]

Životní peripetie Vaii Kostei, řecké pamětnice z Horního Údolí u Zlatých Hor na Jesenicku

Při terénním výzkumu řecké menšiny na Zlatohorsku, realizovaném od roku 2005 do současnosti, jsem poznal také jedny z posledních řeckých pamětníků v Horním Údolí – manžele Vaiu a Gavriila Kosteasovy. Drobná paní Vaia osaměla v domku na kraji Horního Údolí, přezdívaného v 50. letech 20. století Malé Řecko, po nedávné smrti svého o několik let staršího manžela Gavriila. Při první návštěvě v roce 2007 mne uvedli manželé Ilias a Urania Michopulosovi ze Zlatých Hor, poté jsem v příštích letech oba manžele navštívil několikrát samostatně. Vzácně vstřícní, ochotní, sdílní a pohostinní lidé, kteří svěřovali své životní osudy zprvu neznámému člověku. Jejich vyprávění, přesněji vyprávění hovorné paní Vaii, lépe hovořící česky než její manžel Gavriil, který jen těžce hledal česká slova, nebylo plynulé a přímočaré, ale klikaté jako kozí a ovčí pěšiny v porostu makchií jejich rodných řeckých hor a stejně tak se tu a tam ztrácející ve změti různých vzpomínek. Podávám zde proto výpověď paní Vaii nikoli jejími slovy a kompletní, ale v tomto stručném příspěvku k řecké emigraci formou zhuštěnou a sestavenou z jejího košatého vyprávění, které považuji za neobvyklý lidský příběh v neobvyklé době, stejně jako za historický a etnografický pramen. V uvozovkách a kurzívou uvádím citace z memorátů pamětnice Vaii Kostei. Její příjmení, tak jak to povolují současná gramatická pravidla českého jazyka a také podle přání respondentky, ponechávám bez přechylování standardní příponou – ová.

Paní Vaia Kostea, za svobodna Tzimuli, narozená roku 1931, pochází ze vsi Polikástano v okrese Kozáni v horách pohoří Grammos. Název vesnice znamená v češtině Mnoho Kaštanů a je poměrně nedávný, starší název obce byl do roku 1928 Klipišt od slova kleftis, tzn. zbojník, prý podle nedaleké *„vracho* [skály] *za kterou se schovávali kleftes"* (tj. zbojníci). Vaia Tzimuli byla drobná dívka, proto ji rodiče za řecké občanské války úspěšně vydávali za mladší, patnáctiletou, aby nemusela do hor k partyzánům do přímých bojů. Pomáhala jen jako ošetřovatelka raněných a nosila potraviny do hor. Už dříve měla rodina politické potíže, protože při volbách v roce 1946 její otec vhodil do urny *„levko"*, tj. čistý papír, ale *„monarchofašisté"*[28] prý kontrolovali, co kdo píše na volební lístek, a její otec za to skončil ve vězení, kde ho navíc vyšetřovali za nedovolené držení zbraní, poněvadž u něho doma našli několik loveckých pušek. V závěru občanské války, protože měli obavy, co provedou vládní vojáci s mladou Vaiou, kteří předtím, když ji hledali, zbili surově jejího otce, rozhodla se rodina odejít do emigrace. Přišla do té doby o tři sourozence, jeden bratr byl zabit Němci v roce 1945, další bratr a sestra v občanské válce – bratr v roce 1947 a sestra v roce 1946. Do Československa šli rodiče s mladou Vaiou a dvěma dalšími jejími sourozenci přes Albánii, ale ještě před tím zůstali jeden rok ve vsích Ajios Germanos a Lemis u jezera Mikri Prespa v řeckém pohraničí. Pak přešli do Albánie, odkud se lodí přeplavili do polského Gdaňsku a vlakem pak přijeli do Lešan v Československu.

Z vesnice Polikastano odešlo jen málo lidí, celkem sedm rodin, ale Vaia Tzimuli jako jediná z nich se dostala do Horního Údolí. První dobu v českém exilu pracovala jako vychovatelka v dětském domově pro řecké děti v Lešanech, kde se seznámila s pozdějším manželem. Pak pracovala na státním statku u Krnova a ve Slezských Rudolticích jako lesní dělnice, než přišla v roce 1951 do Horního Údolí. *„Zde v Horním Údolí byli lidé převážně z Kačauno choria*[29] *z pohoří Voio a Grammos z vesnic Langa, Vrachos, Slátina, Eptachori*

a jiných z celého Řecka, jednotlivci, nemocní a ranění…" a *„… bylo zde i pár partyzánů z Bulkesu*[30] *v uniformě*". Ve stejném roce se vdala za Gavriila Kostease původem z vesnice Glikoneri – *„dělali jsme svatbu po našem, bez papírů s papasem*", tj. pouze s ortodoxním církevním obřadem u nich doma. Teprve po čase se dověděli, že *„nemají úřední papír*", a proto měli po dvou letech úřední druhou svatbu na Národním výboru ve Zlatých Horách, v tu dobu už měli jednu dceru. Řecký papas bydlel v Horním Údolí do roku 1955 nebo 1956, chodil na svatby, křtiny do vesnic a do rodin, křtil také obě děti paní Vaii u nich doma, křtilo se dva, tři měsíce po narození. Dodala, že *„dokud zde žil farář, slavili jsme Vánoce i Velikonoce po našem*". Slavili svatby a mívali také různé oslavy původně jen sami, pouze Řekové, *„… hodně jsme se navštěvovali navzájem, když měl někdo svátek, přišlo plno lidí a slavilo se celý den…*", ale *„… poslední léta už společně s Čechama*". Žila zde bez vlastní rodiny, s rodiči byla paní Vaia jeden rok v Rudolticích, kde otec pracoval v lese, ale v roce 1959 se otec s matkou vrátili do Řecka. Ona a její manžel v Horním Údolí pracovali jako lesní dělníci po celou dobu, až do důchodu. V předsíni na zdi dodnes visí zarámovaný diplom – uznání za vzornou práci paní Vaii, na které je patřičně hrdá. Vzpomínala také na začátky v Horním Údolí, kde spolu s Řeky žilo několik málo zbylých německých rodin, které byly nejdříve přestěhovány na Rejvíz, ale *„… když se to trochu utišilo, vrátily se*". V roce 1968 se polovina z nich odstěhovala do Německa.

Nedaleko domu manželů Kosteasových stojí kostel sv. Jana Křtitele, *„za komunistů v něm byly mše a svatby…,*" zavzpomínala paní Vaia hlavně na nádherné vánoční mše. Od 90. let 20. století let kostel chátral, ale v současnosti je opět opravován a vánoční mše v něm byly obnoveny. Na hřbitově pod kostelem leží vedle sebe původní němečtí obyvatelé spolu s řeckými osídlenci, jejichž náhrobní nápisy jsou psány v alfavitě, zde je pohřben také manžel paní Vaii.

Nejvíce se pochopitelně paní Vaia rozhovořila o kuchyni a stravě. První měsíce chodili přišlí Řekové do stravovny, ale brzo si začali vařit sami a mnozí si sami pekli chleba, protože v domech po Němcích zůstaly kachlové a chlebové pece. Každá řecká rodina si pořídila ovce a kozy, Kosteasovi měli dlouhá léta kolem deseti až patnácti ovcí a tří, čtyř koz. Všichni Řekové v Horním Údolí jich prý měli přibližně stejný počet, nejvíce jich choval jistý Tsiangas (vysl. Čangas). Dnes drží ovce už poslední Řek – „kyrios" (pan) Lolas v dolní části obce. Chov ovcí Kosteasovi ukončili kvůli vysokému věku v roce 2004 nebo 2005, kozy drželi ještě donedávna, dosud chová paní Vaia drůbež a pěstuje zeleninu na zahrádce u domu. Z mléka vyráběli sýry, tvaroh a máslo, které částečně prodávali, zčásti spotřebovali sami. Maso z ovcí původně krájeli na kousky, podusili a po vychladnutí konzervovali ve ztuhlém *„luju*" (tj. sádle), když se objevily mrazničky, skladovali maso v nich. Dosud trhá v lese rostliny, které suší a vaří z nich bylinkové čaje, mívá často doma pravou řeckou kávu a běžná jsou řecká jídla. Zvyk, že *„… každou sobotu pečou v Řecku pitu*", zachovává paní Vaia dodnes, peče pity nejen tradičně s tvarohem, masem nebo listovým špenátem, ale novátorsky také s kyselým zelím a krájenou klobásou nebo tvarohem a kopřivami, popřípadě s tvarohem a cibulí nebo pórkem. Oblíbené jsou pity mj. také proto, že *„je to nejrychlejší jídlo a bývá brzo upečené*", což se zvlášť hodí při návštěvách.

Dnes lituje, že se nevrátili do Řecka jako ostatní, zvláště proto, že ve vylidněné obci žije téměř jako poustevník – *„kde by mě napadlo, že tu zůstaneme sami*" – a od smrti svého manžela úplně sama. Stala se také nedůvěřivou a opatrnou vůči lidem, poněvadž rok před úmrtím jejího muže Gavriila pozvali do domu podomní rómské prodejce, kteří je okradli o nedostatečně schované životní úspory. Samota ji tíží, přestože ji často o víkendech

Obr. 4. Dům manželů Kosteasových v Horním Údolí. Foto: archiv autora.

Obr. 5. Manželé Vaia a Gavriil Kosteasovi v roce 2007. Foto: archiv autora.

navštěvují děti s vnoučaty. Nemůže se zabavit ani sledováním řeckých televizních stanic jako donedávna, poněvadž dříve dostupné satelitní státní televizní kanály kvůli ekonomické situaci v Řecku byly zrušeny. Několikrát během let Řecko včetně rodné vesnice navštívila a přivezla si sem nejrůznější vzpomínkové předměty, především keramiku a malované talíře, kterými si vyzdobila domácnost. V roce 1950 si přivezla jen torbu a oblečení, které měli na sobě, poněvadž *„mysleli, že se za pár dní vrátí“*. Z mála věcí měla tehdy s sebou ručně vyšívaný bílý šátek ke kroji, který už je zničený, protože ho používala při výrobě sýrů. Často jezdí autobusem do *„Slatochor“* – tj. Zlatých Hor na nákupy a za lidskou společností. Tolik krátký sumarizační výtah z vyprávění o vlastním životě jedné z posledních řeckých obyvatelek v Horním a Dolním Údolí – sympatické paní Vaii Kostei.

Obr. 6. Paní Vaia předvádí „podia“ – zástěru ke kroji z oblasti Polikastana, kterou si přivezla z návštěvy Řecka. Foto: archiv autora.

Poznámky

1 Joanidis je počeštěný, zjednodušeně psaný tvar fonetické transkripce slova, při transliteraci by tvar jména byl Ioannidis. Narozen je úředně 1. 1. 1939, rok narození je jistý, ale vzhledem ke ztrátě rodného i křestního listu v důsledku odsunu, byl mu „úředně přidělen" jednou vychovatelkou skupiny dětí z Glikoneri první den a měsíc roku.

2 Glikoneri – název dnes už neexistující vesnice v okrese Kastoriá v pohoří Grammos, který v překladu znamená Sladká Voda. Původní název do přejmenování v roce 1928 zněl Dranovo. V roce 1945 měla asi dvě stě obyvatel. Za občanské války zde sídlil štáb a velitelství protivládních „partyzánů", prakticky všichni obyvatelé v závěru občanské války emigrovali do zahraničí, opuštěné domy v 60. letech 20. století cíleně zlikvidovala armáda. V současnosti stojí a byla zrekonstruována pouze budova bývalé školy, která slouží jako xenonas, tj. turistická ubytovna, a v jejím sousedství kamenný pomník s početnými jmény obyvatel zahynulých za 2. světové války a posléze občanské války. V ruinách zůstal také bývalý kostel Ajia Kiriaki.

3 UNNRA zkratka United Nations Relief and Rehabilitation Administration (Správa Spojených národů pro pomoc a obnovu) byla mezinárodní organizací založenou za 2. světové války v roce 1943, která měla poskytovat materiální, potravinové, zdravotní a další zabezpečení obětem války, po válce v letech 1945 až 1946 zajišťovala návrat osob z lágrů do domovů, zanikla v roce 1947.

4 První byli Kysibl-Kyselka u Karlových Varů a Lesná u Varnsdorfu.

5 Šestou třídu absolvoval v dětském domově v Bílé Vodě u Javorníku, sedmou v Loučné nad Desnou u Šumperku, osmou v Chrastavě u Liberce.

6 Kotili – dnes již zaniklá vesnice v pohoří Grammos v okrese Kastoriá. Do roku 1928 se jmenovala Kotélci, po 2. světové válce měla k šesti stům obyvatel. Zánik nastal hromadným exodem obyvatel v závěru občanské války v roce 1949 do tzv. lidově demokratických zemí včetně tehdejšího Československa. V katastru bývalého Kotíli stojí už jen kostel a z obytných domů zůstalo jen pobořené zdivo. Část obyvatel několik kilometrů od bývalé vesnice Kotili založila nové sídlo pod názvem Néa Kotíli neboli Nové Kotili. V této obci žije také řada řeckých občanů, kteří se sem vrátili z Československé nebo České republiky.

7 DSE – Dimokratikos Stratos tis Elladas, tj. Demokratická armáda Řecka, název protivládní povstalecké „partyzánské" armády pod velením generála Markose Vafiadise, která vznikla v průběhu roku 1946 z různých partyzánských skupin. Tento tzv. druhý odboj navazoval na předchozí vojenskou organizaci protifašistického odboje za 2. světové války ideologicky a personálně. Během roku 1947 ovládla DSE zhruba polovinu Řecka, hlavně horské oblasti na severu státu. Po vzniku Trumanovy doktríny v roce 1947 za masivní americké ekonomické a vojenské pomoci došlo k obratu ve vývoji občanské války a DSE byla postupně i s pomocí drakonických opatření vlády, mezi něž patřilo např. masivní přemísťování obyvatel horských oblastí k městským centrům ve vnitrozemí a další aktivity, zatlačena do defenzivy a konečně na podzim 1949 v pohoří Grammos úplně poražena. V roce 1948 dočasně místo M. Vafiadise převzal velení bojových operací DSE Nikos Zachariadis a po úplném odstranění generála Markose velel DSE Jannis Joannidis.

8 „Horská vláda"– (kivernisi tu vunu) je lidový název pro Prosorini dimokratiki kivernisi tis Elladas, tj. Prozatimní demokratickou vládu Řecka, která byla vytvořena na tzv. svobodných územích ovládaných DSE. V čele této vlády stál velitel DSE generál Markos Vafiadis.

9 Rodičům Sotirise Joanidise se narodilo celkem devět dětí, ale dvě z nich zemřely ještě v útlém věku. Dvě nejmladší děti, Eleftherie a Theodoros, se narodily už v Československu.

10 Knopp, T.: *Děti neklidné Evropy*. Jeseník 2003, s. 5.

11 3. září 1948.

12 Spurný, M.: *Sudetské osudy*. Domažlice 2006, s. 134.

13 Citace zápisu vyprávění Sotirise Joanidise.

14 Citace vyprávění Sotirise Joanidise.

15 Spurný, M. a kol.: *Sudetské osudy*. Domažlice 2006, s. 137–138.

16 Zissaki-Healey, T.: *Řecký politický exil a národnostní menšina v českých zemích*. Praha 2013, s. 67.

17 Praxitelis, M.: *Děti vyděděnců*. Ostrava 1986.

18 Martinek, L.: Spisovatelé řecké národnosti z Jeseníků Praxitelis Makris a Sotiris Joanidis. Příspěvek k problematice řecké a slavomakedonské emigrace na našem území po 2. světové válce. In: *Slezský sborník*, 101, č. 4, Opava 2003. s. 463.

19 Joanidis, S.: *Zlaté Hory v Jeseníkách*. Rejvíz 2004, s. 533.

20 Tamtéž, úvodní slovo, nestránkováno.

21 Spurný, M.: *Sudetské osudy.* (pozn. 15), s. 136–137: *„Pořád ale ještě není zahojená otázka česko-německého vyrovnání, což vztah lidí k tomuto kraji komplikuje, je to dosud bolestivé. To člověk vnímá. Přijdou lidi, řeknou tohle jsou Sudety, radši nebudu stavět, co kdyby zase přišli Němci. Tato myšlenka je dnes absolutně nesmyslná. Přepisovat se dějiny nebudou. A jestli někdo chce přijet na Rejvíz a postavit tady tři baráky, ať přijede, ať si vybuduje, ať tady žije. Absolutně žádnému Rejvízákovi by to nevadilo. Už tady žijí dva Angličané a jeden Američan z Pittsburgu. Mě osobně je to jedno, Angličan nebo Němec. Když přijede, bude tady žít, bude s námi komunikovat a bude mít Jeseníky tak rád jako my, proč by tady neměl být? Dneska jsme ve spojené Evropě a tento strach by tady neměl být, neměl by vznikat.“* Citace: Sudetské osudy, s. 136–137.

22 Skácel, J.: *Maroko očima geologa*. Rejvíz 2013, s. 3.

23 Kokosis, K.: *Achileas, Achil, nebo…nic*. Rejvíz 2011.

24 Joanidis, S.: *Hřbitovy Zlatohorska*. Zlaté Hory, 2005.

25 Vzpomínal na to, jak sice maminka se naučila vařit některá česká jídla včetně knedlíků, ale ze všeho nejvíce měli rádi typicky řecká jídla jako fasoladu nebo pites – tj. polévku z fazolových lusků a pečivo plněné tvarohem, masem nebo zeleninou.

26 Viz např. http://iliteratura.cz/Clanek/30291/kokosis-konstantinos-achilleas-achil-nebo-nic, zveřejněno 29. 6. 2012.

27 Joanidis, S.: *O lovech a lovcích*. Rejvíz 1999, s. 150.

28 Monarchofašisté – tak označovali levicový odpůrci stoupence athénského režimu, pravicové vlády a krále prosazovaného Velkou Británií, athénská vláda do boje proti „rudému nebezpečí“ zapojila totiž také příslušníky kolaborantských ozbrojených sil z 2. světové války.

29 Kačaunochoria – v translitaraci katsaunochoria, tj. vesnice Kačaunů, jsou řecké vesnice v horách Grammosu a pohoří Vorea Voio v severním řeckém pohraničí, kam se za turecké nadvlády uchylovali pronásledovaní řečtí zbojníci. Z tureckého „kačak“, tj. zbojník, vzniklo řecké označení „Katsaunides“, tj. Kačauni neboli řecké obyvatelstvo těchto horských odlehlých, izolovaných obcí.

30 Bulkes – také Buljkes, městečko nebo velká vesnice v dnešním Srbsku v oblasti Vojvodina, původně utečenecký tábor pro řecké uprchlíky, pak výcvikový tábor a základna povstalecké protivládní levicové armády za občanské války v Řecku v letech 1946–1949.

Summary

Sotiris Joanidis and Vaia Kostea – the Witnesses of Post-war Settlement of Jeseniky's Borderlands by Greek Emmigrants from 1946 till 1949 Years in the Villages of Rejvíz and Horní Údolí

Ivan Hlavatý

The author researches some years the Greek settlement in Jesenik and Zlate Hory regions. In this article he applies to (for?) two important respondents, ones of the last living and immediate witnesses of local Greek community in Rejvíz and Horní Údolí villages, to their life memories in the origin homeland, to the exile and the life in the Czech borderlands. The first of them, Sotiris Joanidis, the great person of the Greek community, is pensioned forester now, known as the writer and amateur explorer of regional history, too. Excluding the biography of S.Joanidis based on his own memories and derived from literature, too, the author applies to literary output and publisher's acts of S. Joanidis. The author further deduces the symbiotic roots of S. Joanidis's Greek and Czech patriotism and he informs to significant merit of him for not only Greek community in Czechia, but for regional Czech history and culture and for ethnology of Greek minority in Czech republic, too. In the second part author retells by condensed shape the memories and the life story of Vaia Kostea, the immedial participant of the Greek political exodus to that time Czechoslovakia her personal memories of origin homeland and motive of exil from Greece, of the life in the mountain village in Jesenik borderland and some Greek traditions which have been kept in the Czech surroundings.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
č. 308: 160–162, 2014

Výstava Poklady starého Egypta – sbírka Josefa Ferdinanda Habsburského

Radek Podhorný

Dne 10. října 2013 se ve Vlastivědném muzeu v Olomouci uskutečnila slavnostní vernisáž výstavy *Poklady starého Egypta – sbírka Josefa Ferdinanda Habsburského*. Slavnostního zahájení se vedle zástupců Olomouckého kraje a Univerzity Palackého zúčastnili také zástupci institucí, bez kterých by výstava nikdy nevznikla – především Národního muzea, Národního archivu, Českého egyptologického ústavu FF UK v Praze a samozřejmě Vlastivědného muzea v Olomouci.

Expozice byla rozdělena do dvou muzejních sálů a přibližovala zájem obyvatel českých zemí o Egypt přibližně od konce 18. století do současnosti a především pak samotnou sbírku toskánského arcivévody Josefa Ferdinanda, která byla po více než sedm desetiletí součástí sbírkového fondu dnešního Vlastivědného muzea.

Josef Ferdinand se do Egypta vydal pod pseudonymem hrabě Buriano počátkem roku 1903 a během své lovecké výpravy po zemi pyramid a faraonů získal od svého průvodce konzula Vettera darem hodnotnou sbírku egyptských starožitností. Ta pak o několik let později stála u zrodu Přírodovědeckého muzea v Olomouci, které neslo arcivévodovo jméno.

Josef Ferdinand nebyl ale zdaleka prvním obdivovatelem tajemné země na Nilu, jak se mohli návštěvníci sami přesvědčit v Handkeho sálu muzea. Právě zde byla instalována část expozice představující zájem toskánských Habsburků o Egypt. Světovou premiéru zde měly dopisy zakladatele egyptologie Jeana Françoise Champolliona a jeho italského žáka, přítele a spolupracovníka z první výpravy moderní egyptologie v letech 1828–1829 Ippolita Roselliniho, které zapůjčil, spolu s ostatními, pražský Národní archiv. Nechyběly ani doklady z cesty Ferdinanda IV., otce Josefa Ferdinanda, který doprovázel korunního prince Rudolfa na jeho cestě Orientem v roce 1881, a samozřejmě archiválie samotného Josefa Ferdinanda – křestní list nebo ukázka dopisu z Egypta z roku 1903. Tuto část výstavy, mapující dějiny zájmu o Egypt v českých zemích, dokreslovaly také exponáty ze sbírek cestovatelů, kteří žili v českých zemích a zajímali se o Egypt. Nechyběl například vešebt faraona Sethiho I. z první prodejní výstavy egyptiak v Praze, jehož původním majitelem byl Franz Sieber, exponáty ze sbírek významných českých egyptologů Františka Lexy, Jaroslava Černého nebo předměty z diplomatické sbírky československého velvyslance v Egyptě Jaroslava Šejnohy, které se do sbírek Národního, resp. Náprstkova muzea dostaly teprve nedávno. Zastoupení pak samozřejmě měly i výzkumy Československého (Českého) egyptologického ústavu v Núbii a na pyramidovém poli v Abúsíru a také teprve nedávno započaté výzkumy vedené Národním muzeem na lokalitě Wad ben Naga v Súdánu. Handkeho sál tak sloužil jako velmi pěkný a fundovaný průvodce dějinami zájmu o starý Egypt na území bývalého Českého království a v širším ohledu celé rakouské monarchie.

Další část výstavy v sálu sv. Kláry už pak patřila pouze sbírce Josefa Ferdinanda, která je dnes součástí sbírkového fondu Náprstkova muzea v Praze, složky Národního muzea, kam byla převedena z Olomouce roku 1981.

Obr. 1. Křest katalogu k výstavě Poklady starého Egypta za účasti prof. Dr. Miroslava Vernera, DrSc., a jednoho z autorů výstavy PhDr. Pavla Onderky. Foto: Pavel Rozsíval.

Obr. 2. Z vernisáže výstavy Poklady starého Egypta. Foto: Pavel Rozsíval.

Tato pravděpodobně nejhodnotnější aristokratická kolekce na území České republiky obsahuje bezmála 400 exponátů (na výstavě jich bylo představeno přibližně 150) ze všech hlavních výzkumů, které se uskutečnily v Egyptě v 2. polovině 19. století. Byla nakupována velmi pravděpodobně přímo v Egyptském muzeu v Káhiře, což dokládají fragmenty rakví, jejichž další části jsou již více než století součástí expozice káhirského muzea. Sbírka obsahuje části rakví z výzkumu pohřebiště Moncuových kněží, kteří byli v průběhu Třetí přechodné doby a Pozdní doby (1. tisíciletí př. n. l.) pohřbíváni v terasách slavného Hatšepsutina chrámu v Dér el-Bahrí.

Dále pak sbírka obsahuje sošky vešebtů (služebníků zemřelých na onom světě) z královské skrýše v Dér el-Bahrí. Do této skrýše byly v neklidných dobách kolem roku tisíc př. n. l. přeneseny z hrobek v Údolí králů ostatky a pohřební výbava mnoha slavných panovníků.

K dalším pokladům sbírky pak jistě patří dvě rakve z Achmímu, obsahující také mumie, včetně té v českých zemích nejzachovalejší – „Harušky". Na výstavě pak nechybělo ani představení „řeckého" města v Egyptě – Naukratidy, o jejíž výzkum se zasloužil převedším W. M. F. Petrie, který je považován na otce moderní egyptské archeologie. Posledním velkým celkem, který zastupoval výzkumy města Bubastidy, byla zejména sbírka kanop (nádob na vnitřnosti vyjmuté při mumifikaci).

Nechyběly ale ani další předměty, např. pivní džbán, hrací kámen hry senet, podhlavnička nebo fragmenty sochařských modelů. Expozice v sále sv. Kláry byla členěna chronologicky tak, jak docházelo k objevům jednotlivých staroegyptských lokalit.

Výstavu doplnil přednáškový cyklus egyptologů a historiků, kteří se věnují sbírce nebo osobnostem s ní spojeným. Se svými příspěvky vystoupili: PhDr. Pavel Onderka, PhDr. Jana Mynářová, Ph.D., PhDr. Eva Gregorovičová, Mgr. Vlastimil Vrtal, prof. PhDr. Ladislav Bareš, CSc., a Mgr. Radek Podhorný. Nechyběl ani edukační program pro školy s pracovními listy nebo komentované prohlídky.

K výstavě byl vydán také stejnojmenný katalog odborných textů s fotografiemi a popisem exponátů (Mynářová, J. – Onderka, P. – Podhorný, R. – Vrtal, V.: *Poklady starého Egypta. Sbírka Josefa Ferdinanda Habsburského*, Olomouc 2013, 120 s.).

Výstava trvala do 15. března 2014 a dostalo se jí i zaslouženého ohlasu v médiích, např. v oblíbeném pořadu České televize Toulavá kamera.

Nezbývá než si přát, aby i další výstavy Vlastivědného muzea v Olomouci přilákaly do jeho prostor tolik zájemců.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
č. 308: 163–170, 2014

Stálá národopisná expozice Od kolébky do hrobu ve Vlastivědném muzeu v Olomouci. Pokus o srovnání s expozicí J. R. Bečáka

Veronika Hrbáčková

Dne 3. 12. 2013 byla ve Vlastivědném muzeu v Olomouci slavnostně otevřena první stálá národopisná expozice. Jde o první expozici tohoto druhu v dějinách našeho muzea instalovanou v hlavní budově VMO na náměstí Republiky č. 5. Vernisáž proběhla ve Václavkově sále (dnes sál Václava III.) za přítomnosti senátora za Olomoucký kraj Ing. Martina Tesaříka a náměstka hejtmana Olomouckého kraje Mgr. Radovana Rašťáka. Vedle úvodních promluv ředitele muzea Ing. Břetislava Holáska a kurátorky Mgr. Veroniky Hrbáčkové došlo také na prezentaci deseti vybraných sbírkových předmětů nejen ze sbírek našeho muzea, které byly představovány popořádku doslova „od kolébky do hrobu". O kulturní program se postaraly hanácké národopisné soubory Cholinka z Choliny a Hanácká muzika z Litovle, které díky pestré barevnosti krojů, hanáckých tanců a písní dodaly atmosféře slavnostního podvečera lidový ráz.

Expozice Z klenotnice lidové kultury Hané v Litovli

O vůbec první národopisnou expozici připravenou pod záštitou Vlastivědného ústavu v Olomouci se zasloužil a zasadil Ing. Jan Rudolf Bečák, který měl za sebou roky budování skanzenu v Rožnově pod Radhoštěm, kde byl v letech 1965–1971 ředitelem. Jako rodák z Velkého Týnce přišel do Olomouce na uvolněné místo vedoucího pracovníka národopisného oddělení se záměrem vytvořit expozici Hané. Na expozici s názvem *Z klenotnice lidové kultury Hané* pracoval čtyři roky. Proč expozice nebyla přímo v Olomouci, o tom dnes můžeme jen spekulovat, nicméně z dobových nálad a vyprávění některých dřívějších kolegů vyplývá, že expozice byla tzv. uklizena na méně rušné a méně nápadné místo, a sice do pobočky olomouckého Vlastivědného ústavu – do muzea v Litovli. Bečák chystal expozici od svého příchodu v roce 1972 a díky svým terénním výzkumům prováděným za tímto účelem až v Praze obohatil zdejší etnografický fond o velké množství předmětů. Začátkem roku 2014 se mi podařilo prostřednictvím Bečákova zetě pana Žitníka z Rožnova pod Radhoštěm získat jeho ručně psané poznámky k ideovému návrhu a libretu expozice. Z nich je možné udělat si představu o tom, jak velký úkol si na sebe Bečák vzal. Až v květnu letošního roku se nám podařilo nalézt v archivu VMO libreto k expozici, scénář zatím stále chybí. Dalším dost podstatným pramenem je amatérský film, ve kterém expozicí provází samotný Bečák.[1] Bečák pojal svůj záměr velmi rozsáhle, na poli lidové kultury a života našich předků nechtěl nic opominout (nechal pro expozici vypracovat například mapu hanáckého nářečí). Jak je zřejmé z jeho zápisků, libreta i filmu, jeho ideou bylo v prvé řadě poukázat na krojové bohatství Hané, na kroje jako výrazný znak lidové kultury, na jejich zánik po roce 1848 a na fakt, že po roce 1860 se na střední Hané již nenosily. Do souvislosti s tím se snažil dát také okrajové oblasti včetně Hanáckého Záhoří, které se vývojově poněkud v tomto směru zpožďovaly. Chtěl ukázat, že vývoj

kroje byl dán mimo jiné typem zemědělského tržního hospodářství, které navázalo na ustupující samozásobitelské hospodaření. Vystaveno mělo být 6 figurín – pár v blaťáckém kroji, pár v kroměřížsko-kojetínském kroji a pár v němčickém kroji. Ve filmu jsou představeny figuríny ženicha s nevěstou a otce svatby. Bečák zároveň rozdělil prezentovaný lidový textil na základní celky zabývající se vývojem úvazu hlavy, šatkami a vlňáky, fěrtochy a fěrtůšky, oplečím a límečkovým vyšíváním nebo vývojem detailů mužského kroje. Vývoj kroje ho zajímal natolik, že do expozice zařadil také rytiny J. N. Hankeho z Hankenštejna či obrazy známých umělců, jako byli Kalivoda, Mánes, Kašpar, Gardavská, Hoplíček, Svolinský. Vedle krojů měly v expozici svá stejně důležitá místa celky zabývající se lidovými plastikami, podmalbami na skle, kraslicemi, kováním, malovaným nábytkem, lidovou fajánsí, perníkářskými a máslovými formami. Bečák do expozice zařadil také rukodělnou činnost známou z Hané, a to práce z proutí, slámy a lýka. V uvedeném filmu postupně na toto vše upozorňuje a zároveň poukazuje na některé pozoruhodné předměty, jakými jsou například mapa Hané z poloviny 18. století od kojetínského učitele, básníka a lidového pěvce Jana Kuzníka, obrazové hodiny z mohelnické Balcárkovy dílny, datované rokem 1840 s vyobrazením hanácké svatby, svatební koláč, svatební biče nebo slavnostní postroje koní využívané například při slavnostech honění krále. V závěru svého výkladu se opět vrací k textilním součástkám, a sice obřadním plachtám, tzv. úvodnicím. Z libreta se dozvídáme více podrobností týkajících se konkretizace předmětů a jejich umístění v jednotlivých výstavních prostorách. V přístupové chodbě měly své místo kromě textové tabule fotografie národopisné pracovnice Xavery Běhálkové z Tovačova, která byla první sběratelkou hanáckých krojů od roku 1878, dále fotografie pracovnic prvního olomouckého muzea, Vlasty Havelkové, Lucie Bakešové a Madlenky Wanklové, a dalších významných osobností oboru, jako Jana Vyhlídala, Josefa Klvani, Vincence Praska a dalších. Výstavní sál v přízemí měl ukázat výstavu „ikonografie hanáckého kroje“ sestávající z obrazů, rytin, střeleckých terčů či jiných vyobrazení s námětem Hanáka. Exponáty Bečák vybíral převážně z národopisného fondu, který cíleně doplňoval nákupy a sběrem v terénu. Počítal s realizací zápůjček z Etnografického ústavu Moravského muzea v Brně, muzeí v Prostějově, Kroměříži, Holešově, Zábřehu na Moravě, Tovačově a Bystřici p. Hostýnem. Výrobní realizace výstavy byla plánována během června až srpna 1974, otevření pak na srpen až září téhož roku. K otevření expozice však došlo pravděpodobně až o rok později, v roce 1975,[2] a přestože mělo jít o expozici krátkodobou na tři až čtyři roky, trvala do roku 1986. Litovelské muzeum vydalo při této příležitosti soubor dvanácti pohlednic s fotografiemi reprezentativních předmětů. V letáčku, který je součástí tohoto souboru, se uvádí, že celkově je v expozici možno zhlédnout přes 500 kusů sbírkových předmětů. Bečák sám ale v natočeném dokumentu hovoří o 750 předmětech.

Obr. 1. Pohled do výstavního sálu litovelského muzea, Z klenotnice lidové kultury Hané, realizace 1975. Foto: soukromý archiv J. R. Bečáka, zapůjčeno a publikováno se svolením Václava Žitníka.

Expozice Od kolébky do hrobu v Olomouci

Otázka potřeby existence národopisné expozice v Olomouci byla aktuální od 90. let 20. století. Doktorka Miloslava Hošková[3] plánovala národopisnou expozici pod názvem *U nás na Hané / Haná – lidová kultura 19. a počátku 20. století*. Expozice měla být instalována v menších výstavních sálech v prvním patře budovy VMO a měla být členěna do okruhů zaměřených na Oděv / Život rodinný a společenský / Zvykosloví, obřady a obyčeje / Lidové výtvarné umění užité. Koncepce předpokládala využití šesti set kusů předmětů na ploše 117 metrů čtverečních. S odchodem doktorky Hoškové do důchodu ovšem k realizaci expozice nedošlo. Po roce 2011 se podařilo prosadit novou koncepci tohoto projektu. Expozice *Od kolébky do hrobu*, jak naznačuje název, je expozicí tematickou. Důvodem pro výběr tématu byla snaha o větší atraktivitu. Obecná zaměření typu „Život na Hané" se jevila jako fádní. Hlavní snahou bylo oslovit nejenom příznivce lidové kultury, ale všechny možné věkové i sociální skupiny veřejnosti, které jsou třeba jen „zvědavé" na život a věci našich předků. Inspirací se stala kniha Alexandry Navrátilové *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Šlo o silný a osobní námět, který se dotýká každého. Protože jsme především regionální muzeum sídlící ve městě přezdívaném hanácká metropole, rozhodli jsme se příběh o narození a smrti zasadit do nám známé hanácké krajiny a poukázat tak na život venkovského člověka 19. století, na jeho radosti, starosti a především myšlení a vnímání své doby. Chtěli jsme, aby si dnešní návštěvník uvědomil, že se život za zhruba posledních sto let zásadně změnil a stejně tak se změnil i postoj člověka k životu. Ještě na konci 19. století museli lidé 85 procent bdělého času věnovat práci, jinak by se neuživili. My v dnešní době věnujeme zaměstnání, které zdaleka není tak namáhavé jako práce našich předků, polovinu času a druhá polovina nám zbývá na zábavu a odpočinek, které se dle rozdílných představ každého z nás mohou značně lišit. Monotónní život člověka 19. století ale kolektivně rytmizovaly a ozvláštňovaly rituály, ať už byly spojené s osobním či církevním životem. Kromě narození a pohřbu to byl například křest, vstup do školy, u dívky první menstruace, u chlapců vojenská služba, zásnuby nebo svatba. Z církevních oslav šlo především o Velikonoce, Letnice nebo Vánoce. Postupem času však byly některé tradiční rituály zatlačeny do pozadí nebo vymizely úplně jako jakýsi přežitek. Nejvíce je to vidět na věcech kolem lidské konečnosti. Dávno pryč jsou časy, kdy se na smrt lidé připravovali podle staletí daných pravidel: platili dluhy, odpouštěli nebo se omlouvali příbuzným, sousedům či známým, loučili se s lidmi a se zvířaty, svým nejbližším dávali něco na památku a poté z tohoto světa vyrovnaně odcházeli. Příběh života a smrti s vazbou na určité rituály s možností obměňování se tak stal základním principem expozice.

Přípravy scénáře a výběru předmětů začaly na konci roku 2011. Mahlerův sál v prvním patře budovy VMO, který byl pro expozici vybrán, má rozlohu 170 m^2. Oproti Bečákově expozici a zamýšlené expozici doktorky Hoškové jde o nejmenší prostor, který musel být při stavbě panelů a mobiliáře ještě zúžen z důvodu klenutí. Tím jsme byli poněkud omezeni, nejen co se týče počtu sbírkových předmětů, ale i možností prezentace modelů lidové architektury. Aby se sálem dalo volně procházet a prostor nebyl příliš přeplněn, vybrali jsme kolem 330 sbírkových předmětů. Výstavní plochu jsme dle vlastního záměru rozčlenili na tři oddíly. První oddíl se nazývá „Narození, křtiny a šestinedělí" a člení se dále na okruhy: *Dítě jako dar i nelehký úděl / Těhotenství – čas očekávání, odpovědnosti a hrozeb / Těžká hodinka / Křest a kmotrovství / Šestinedělí*. Druhý oddíl prezentuje „Zbožnost" a třetí je o „Smrti a pohřbívání" a stejně jako první se dělí do pěti okruhů: *Představy o duši*

Obr. 2. Od kolébky do hrobu. Ze slavnostního otevření dne 3. 12. 2013. Foto: Pavel Rozsíval.

Obr. 3. Od kolébky do hrobu. Ze slavnostního otevření dne 3. 12. 2013. Foto: Pavel Rozsíval.

a posmrtném životě / Obraz smrti v lidové kultuře / Mezi smrtí a pohřbem / Pohřeb jako poslední cesta / Hřbitovy. Centrální oddíl zbožnosti obě části propojuje tak, aby se návštěvník mohl vracet. A jak se říká, že „život smrtí nekončí", ani expozice nemá jasně daný konec. Sbírkové předměty jsou instalovány ve vzájemných souvislostech, aby bylo zřejmé, čím a proč se naši předkové obklopovali, co používali, čeho si vážili. Prvnímu oddílu dominuje světnička upravená pro dobu kolem porodu a šestinedělí, je zařízena podle tradičního rozmístění nábytku v interiéru na základě tzv. diagonálního principu: v jednom rohu místnosti je tzv. svatý kout se stolem, koutní skříňkou a svatými obrázky, druhému rohu dominuje postel. Diagonálně od svatého koutu potom bývalo topeniště, které jsme pro nedostatek prostoru nemohli ve světničce simulovat. Vytvoření interiéru světničky dalo možnost vystavit nejen soubor zrestaurovaného lidového nábytku, ale také nádobí, hračky, podmalby na skle a v neposlední řadě příležitost měnit náladu interiéru v závislosti na svátcích během církevního a zároveň „lidového" roku. Kolekci keramiky z různých koutů Moravy, respektive její vzorek prezentují koutní hrnce zvané polévčáky, instalované bohužel v jediné vitríně; na třech místech v expozici jsou k vidění také vyškovské kropenky – žehnáčky s různým typem dekoru. Krojům je věnovaná pozornost na třech figurínách: hned při vstupu do expozice stojí pár jdoucí k úvodu ve slavnostním oděvu. V části zvané „Pohřeb jako poslední cesta" je potom žena ve smutku z Kostelce na Hané, jejíž oděv byl rekonstruován dle dobové fotografie J. Ungera z roku 1937. Výšivky na úvodnicích, obřadních plachtách žen, které je provázely od narození až do smrti, je možné obdivovat na čtyřech exemplářích. Kromě lidového umění v oddílu „Zbožnosti", který prezentují především obrázky na plechu, plastiky, domácí oltáře a tzv. dovednosti v láhvi, jsou zde zajímavé kolekce ručně psaných modlitebních knih nebo kramářských tisků, přítomných jak v prvním, tak ve třetím oddílu, prezentující však odlišnou tematiku. Své nezbytné uplatnění zde našly na několika místech i devocionálie jako talismany, amulety, škapulíře, růžence, Kristovy či Mariiny délky, domovní požehnání, svaté obrázky a další tisky v podobě ručně psaných modliteb. Do expozice se podařilo zakomponovat, v minulosti pro venkovského člověka tolik důležité, drobné sakrální památky nacházející se ve volné krajině či v intravilánu obce. Model kapličky a zvoničky ve zmenšené velikosti poukazují na konkrétní památky na Hané. Model rodinné kapličky v expozici před velkoformátovou tapetou s pohledem na poutní kostel v Dubu nad Moravou evokuje skutečnou polohu kapličky poblíž bývalého mlýna na Svárově a uvnitř skrývá dobovou dřevořezbu Bolestného Krista, která zdobila interiér kaple téměř po dvě století. Stylizovaný model kulturní památky, zvoničky na návsi v Tršicích-Zákřově na okrese Olomouc z roku 1878, upomíná na dobu, kdy tyto drobné, dnes již zcela výjimečně i v terénu zachované památky, sloužily ke zvonění na poplach při ohlašování požárů, ke klekání a při loučení se zesnulým jako umíráček v den pohřbu.

Do expozice se dostaly také předměty ze soukromé zápůjčky, například dveře s domovním požehnáním, nalepeným na jejich vnější straně, které pocházejí z poloviny 19. století a donedávna byly stále ještě osazeny v komoře polopatra bývalé hanácké usedlosti v Ústíně. V rámci oddílu o umírání prezentujeme pět náhrobků pocházejících z různého období od roku 1669 do roku 1908.[4] Pro zpytování vlastních hříchů, jako výstraha „darebákům", ale i pro pobavení či za odměnu slouží návštěvníkům pohled do pekla nebo do nebe.

Kromě ambicí nabídnout co nejširší spektrum zajímavých předmětů z minulosti, které by byly vnímány zrakem, jsme chtěli na návštěvníky apelovat ve smyslu „duchovního zastavení" a dobového prožitku. Dostat do expozice emoce, a to jak ty příjemné,

Obr. 4. Pohled do Mahlerova výstavního sálu, kolekce domácích oltářů v expozici Od kolébky do hrobu. Foto: Pavel Rozsíval.

tak bolestné, bylo základním hybatelem promýšleného tématu. Toto byl hlavní rozdíl od litovelské expozice, kde šlo autorovi čistě o představení estetických hodnot ve všech formách lidového výtvarného projevu.

Podobně jako Bečák jsme v rámci hanáckého regionu spolupracovali s okolními muzei. Doplňkově jsme realizovali zápůjčky s muzei v Přerově, Prostějově, Kroměříži, Vyškově, Litovli, Šumperku a s Muzeem umění Olomouc. Z těchto institucí bylo zapůjčeno 17 předmětů. Byla oslovena také vesnická muzea v Cholině, Střelicích a Tršicích, ta ale bohužel ve svých sbírkách neměla nic, co by splňovalo naši představu. Prioritně byly vybírány předměty kuriózní, mnohdy existující v jednom exempláři, a dále předměty, u nichž dosud nebyla příležitost je vystavit, případně byly vystaveny velmi dávno, a samozřejmě ty, které byly z Hané a u nichž byl znám původ – tedy lokalita a případně dřívější majitel. Většina trojrozměrných předmětů jako nábytek, plastiky či domácí oltáře byly v havarijním stavu, proto bylo nutné přistoupit k jejich náročnému restaurování, které se řešilo smlouvami s licencovanými externisty. Spolupracovali jsme také s Vědeckou knihovnou v Olomouci a olomouckou pobočkou Zemského archivu v Opavě, díky nimž se nám podařilo prostřednictvím olomouckého studia Trinity vyhotovit potřebné faksimile. Zvon – umíráček do zvoničky zhotovila zvonařská dílna v Brodku u Přerova.

Na realizaci expozice se v muzeu vždy podílí široký tým lidí. Externích spolupracovníků v roce 1975 nebylo málo. K výrobě litovelské expozice byla přizvána například architektka či dva odborní konzultanti. Na výtvarné spolupráci se podílely osobnosti jako národní umělec profesor Karel Svolinský, který vytvořil plakát a pozvánku, známý grafik profesor

Karel Langer, prof. František Bělohlávek, rovněž grafik a nositel státního vyznamenání „Za vynikající práci", který byl autorem poutačů a propagačních letáků. Ze zaměstnanců Vlastivědného ústavu pak s tvorbou expozice pomáhali paní Růžena Hrbková, odborný poradce na keramiku, a konzervátoři Jaroslav Rampouch, Miroslav Cop, Jindřiška Tesařová-Opluštilová a Eva Jarošová. Z dalších kolegů to byli Aloisie Havlinová, pomocná pracovnice národopisného oddělení, a Ivana Bortlová z oddělení propagace. Organizační spolupráci zajišťovali pracovníci Muzea Litovel, v čele s vedoucím Jiřím Daňhelkou. Výstavní prezentaci textilních exponátů měly na starost paní Marie Vaňková, mistryně lidové umělecké výroby v Prostějově, a Marie Martinková, uměleckoprůmyslová výtvarnice z Brna.

Pro expozici *Od kolébky do hrobu* byly poprvé v historii našeho muzea sbírkové předměty odborně opraveny v restaurátorských dílnách Radomíra Surmy, Miroslavy Trizuljakové, Lenky Dolanské, Zdeňka Špačka a Marka Přikryla. Souhrnem šlo o 28 kusů, a to nábytku (9), plastik, obrazů, domácích oltářů (13) a dětských čepečků (6) v celkové hodnotě 649.050 Kč. Úpravu a instalaci krojovaných figurín provedla čerstvá držitelka titulu „Nositel tradice lidových řemesel" paní Jarmila Vítoslavská z Troubek u Přerova. Stěžejní část vybraných exponátů byla ošetřena v naší konzervátorské dílně, a to Milanem Steckerem a Danou Wlczkovou. Kromě výše zmíněného náročného restaurování pak téměř veškerá výroba expozice ležela na bedrech zaměstnanců VMO. Návrh stavby byl společným dílem kurátorky a vedoucího HÚ Filipa Hradila. Autorem výtvarného pojetí a realizace byl Petr Šubčík z oddělení propagace a jeho kolegyně Alena Kubáčová. Stavbu expozice a modelů lidové architektury (světničky, kapličky, zvoničky) vyrobili v muzejní stolařské dílně kolegové Josef Václavek a Martin Skopalík z oddělení provozu. O profesionální zpracování propagačních materiálů a tiskovin, jako je plakát, velkoformátový poutač a pozvánky na vernisáž, byl kurátorkou požádán fotograf Pavel Rozsíval, který je zároveň autorem umělecké fotografie krajiny Hané v expozici. Porovnat finanční náklady obou expozic není dost dobře možné, protože rozpočet litovelské expozice neznáme. Olomoucká národopisná expozice, realizovaná převážně vlastními silami, přišla přibližně na 1,3 milionu korun.

Výhodou litovelské expozice bylo ozvučení. Návrh a provedení realizoval ředitel Parku kultury v Olomouci pan Ščudlík a kolektiv. Bečák uvažoval také o projekci s barevnými diapozitivy hanáckých krojů. Zda ale k tomu došlo, není možné z dostupných pramenů zjistit. Podle libreta se počítalo s minimem textů a anotací a také s tím, že základní texty budou v ruštině, angličtině a němčině. V olomoucké expozici chtěla kurátorka využít instalované televizní obrazovky v sále k prezentaci „hesláře" – vybraných národopisných témat, která by oživily fotografie předmětů z fondu Etnografie. Zatím to nebylo z časových a finančních důvodů realizováno. Stejně tak byly zamítnuty texty a popisky v anglickém jazyce. V měsíci dubnu 2014 byla expozice doplněna deseti popiskami pro nevidomé, které vyhotovilo v rámci spolupráce tyflopedické centrum při Technickém muzeu v Brně.

Na závěr nechme prostor dobovému tisku, kdy se po otevření litovelské expozice v Lidové demokracii ze dne 26. září 1975 psalo: *„… Krása a účelnost jednotlivých exponátů, s nimiž se setkáváme v citlivém umístění prostoru i vitrínách – dává důkaz, že lidoví umělci a umělečtí řemeslníci zejména uplynulých dvou století, vytvořili hodnoty, s nimiž by bylo škoda nepočítat."* Také již výše zmíněný filmový dokument končí poselstvím Ing. Bečáka: *„Minulost si stále musíme připomínat, neboť hodnoty lidové kultury jsou i pro náš dnešní život životodárné a inspirující. Nesmí být nikdy zapomenuty…"* To je poselství, které je oběma expozicím společné, neboť i když se většina předmětů již dávno nepoužívá, stále nás obohacují a stále nám mají co sdělit, protože člověk a jeho základní potřeby se nemění.

Poznámky

1 Kopie tohoto krátkého amatérského filmu – průvodce národopisnou expozicí se nachází v Muzeu v Litovli. Díky němu lze získat základní informace o expozici. Autorem filmu je Lubomír Chytil (1922–1988), člen Kinemaklubu v Litovli.

2 O otevření informuje *Lidová demokracie* z 25. září 1975, r. 31, č. 227, s. 5 ve sloupku Život hanáckého lidového umění.

3 Ve Vlastivědném muzeu v Olomouci pracovala od roku 1992 jako kurátorka etnografického fondu, v letech 1994–2000 byla vedoucí Historického ústavu a v letech 2000 až 2010 ředitelkou VMO.

4 Více informací k vybraným sbírkovým předmětům bylo uveřejněno v čísle 2 časopisu *Krok*, ročník 11, v článku Hrbáčková, V.: První národopisná expozice v Olomouci aneb průvodce jejími kuriozitami. K tématu národopisných expozic a výstav dále také Hrbáčková, V.: Národopisná expozice ve Vlastivědném muzeu v Olomouci – přání, ambice a realizace. K vývoji snah o otevření stálé národopisné expozice v Olomouci. *Střední Morava* 37, 2014, s. 127–134. Čermák, M.: Od kolébky do hrobu. Mezníky života. *Střední Morava* 37, 2014, s. 149–151. Melzer, M.: Národopisná expozice „Od kolébky do hrobu" v olomouckém vlastivědném muzeu. *Národopisná revue* 1/2014, s. 79–81.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
č. 308: 171–173, 2014

Výstava Kouzlo starých map

Josef Urban

Výstavu s názvem *Kouzlo starých map* uspořádala Katedra geoinformatiky Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci a Vlastivědné muzeum v Olomouci ve spolupráci s Muzeem Komenského v Přerově, Vědeckou knihovnou v Olomouci, Masarykovou univerzitou v Brně a Univerzitou Karlovou v Praze. Výstava, umístěná v Handkeho sále Vlastivědného muzea v Olomouci, trvala od 21. února do 27. dubna 2014 a slavnostní vernisáž se uskutečnila ve čtvrtek 20. února 2014 v prostorách sálu Václava III. Vlastivědného muzea v Olomouci. Akce proběhla v rámci doprovodného programu významné mezinárodní kartografické konference *CartoCON2014*[1] a byla spolufinancována Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Výstava[2] nabídla odborné a laické veřejnosti na pět desítek známých i méně známých map, atlasů, plánů a glóbů k hlubšímu zájmu (nejen) o kartografii, geografii a historii. Návštěvníci si mohli prohlédnout pozoruhodné exponáty, jež vznikaly v průběhu několika staletí na mnoha místech Evropy a zaujaly svým pozoruhodným obsahem, velkými rozměry, způsobem provedení nebo zvláštním osudem. Z významných děl světové kartografie mohli návštěvníci zhlédnout nejstarší mapu Moravy od P. Fabricia, vydanou A. Orteliem (1573), barokní glóby od V. Coronelliho (konec 17. století), velký atlas světa z produkce J. B. Homanna (1737) či mapu olomoucké diecéze od J. V. X. Freye z Freyenfelsu (1762). Exponáty dále doplnily faksimile mj. údajně nejstarší mapy světa (kel z Pavlova), nedávno objeveného portolánového atlasu J. Olivese (1563) nebo obrovského atlasu Velkého kurfiřta (1661). Pozoruhodné bylo jistě i srovnání několika vydání nejslavnější mapy Moravy od J. A. Komenského. Ve výstavním sále si mohli návštěvníci prohlédnout i dvě webové aplikace,[3] které zpřístupnily staré mapy pohledem moderních technologií.

Výstavní počin doprovodil unikátní česko-anglický katalog pod autorským vedením prof. RNDr. Víta Voženílka, CSc.,[4] a série tematických přednášek pro veřejnost v Radeckého sále Vlastivědného muzea v Olomouci, na nichž vystoupili přední čeští odborníci v oblasti historické kartografie a geografie.[5] Dvakrát denně, po celou dobu konání výstavy, si mohli návštěvníci poslechnout i komentované prohlídky, kterých se ujali studenti geoinformatiky. Katedra geoinformatiky Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci připravila i edukační program, který pestrým souborem otázek na pracovním listu umožnil, převážně žákům druhého stupně základních škol, prozkoumat vystavované exponáty. V rámci výstavy byla spuštěna speciální webová stránka www.kouzlostarychmap.cz, kde se mohli zájemci seznámit s aktuálními informacemi a absolvovat virtuální prohlídku pozoruhodné výstavy.

Díky úspěšné a navštěvované výstavě *Kouzlo starých map* bylo Vlastivědné muzeum v Olomouci osloveno s nabídkou spolupráce v rámci projektu *Kartografické zdroje jako kulturní dědictví*. Tento projekt, financovaný Ministerstvem kultury České republiky, jehož hlavními řešiteli jsou Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., a Historický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i., je zaměřený na výzkum

Obr. 1. Z vernisáže výstavy a jejími autory Mgr. Josefem Urbanem a prof. RNDr. Vítem Voženílkem, CSc. Foto: Pavel Rozsíval.

Obr. 2. Pohled do sálu s výstavou Kouzlo starých map. Foto: Pavel Rozsíval.

nových metodik a technologií digitalizace, zpřístupnění a využití starých map, plánů, atlasů a glóbů (více viz http://naki.vugtk.cz).[6] Pro Vlastivědné muzeum v Olomouci tato spolupráce znamená, že bude postupně digitalizována nejmodernějšími technologiemi velká část podsbírky Kartografie, která obsahuje 5 300 sbírkových předmětů a patří mezi nejvýznamnější fondy muzea z dokumentačního i historicko-uměleckého hlediska. Jedním z výstupů projektu je i tzv. „Virtuální mapová sbírka" (viz www.chartae-antiquae.cz), díky které se může veřejnost již v průběhu roku 2015 postupně seznamovat on-line s nejcennějšími exponáty podsbírky Kartografie Vlastivědného muzea v Olomouci.

Poznámky

1 Konference proběhla ve dnech 26. až 28. února 2014 v Olomouci.

2 Autoři scénáře výstavy byli prof. RNDr. Vít Voženílek, CSc. (Univerzita Palackého v Olomouci), a Mgr. Josef Urban (Vlastivědné muzeum v Olomouci).

3 „Zobrazení Olomouce na starých mapách", http://www.geoinformatics.upol.cz/dprace/bakalarske/balcarek13/ pages/end.html a „Časová animace starých map", http://www.casmap.upol.cz.

4 Voženílek, V. (ed.): *Kouzlo starých map = Ars magica antiquae tabulae geographicae*. Olomouc 2014, 108 s.

5 Např. doc. RNDr. Milan V. Drápela, CSc., z Masarykovy univerzity v Brně, prof. PhDr. Eva Semotanová, DrSc., z Historického ústavu Akademie věd České republiky, v. v. i., PhDr. et Mgr. Eva Novotná z Mapové sbírky Univerzity Karlovy v Praze nebo Ing. Růžena Zimová, Ph.D., z Českého vysokého učení technického v Praze.

6 Smlouva o spolupráci byla oficiálně podepsána dne 25. srpna 2014 ředitelem Výzkumného ústavu geodetického, topografického a kartografického, v. v. i., Ing. Karlem Radějem, CSc., a ředitelem Vlastivědného muzea v Olomouci Ing. Břetislavem Holáskem. Odbornými garanty smlouvy jsou Ing. Milan Talich, Ph.D. (Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i.), a Mgr. Josef Urban (Vlastivědné muzeum v Olomouci).

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
č. 308: 174–175, 2014

Muzeum představilo Křížovou cestu Lubomíra Bartoše

Renáta Fifková

Od 28. března do 27. dubna 2014 hostil sál sv. Kláry Vlastivědného muzea v Olomouci výstavu akademického malíře Lubomíra Bartoše, na níž autor vůbec poprvé veřejnosti představil právě dokončený cyklus obrazů *Křížové cesty*. Součástí výstavy, jež byla ojedinělá jak svým obsahem, tak rozsahem, se stala také řada portrétů, které jsou výtvarnému publiku méně známy.

Tvorba Lubomíra Bartoše (* 22. 9. 1937 v Klopině) je motivována především jesenickou krajinou, lidovou i městskou architekturou a zátiším, ale umělec se zabývá také grafikou a výtvarnými realizacemi v architektuře. Prezentoval se již na osmdesáti autorských a téměř osmdesáti kolektivních výstavách.

V letech 1955–1959 vystudoval Lubomír Bartoš SUPŠ v Uherském Hradišti, v roce 1965 absolvoval Akademii výtvarných umění v Praze. V letech 1964–1983 vedl výtvarný obor na LŠU v Šumperku. V roce 1989 obdržel Lubomír Bartoš titul zasloužilý umělec, v roce 2005 byl oceněn za celoživotní tvorbu městem Šumperk „Za přínos městu", v roce 2007 se stal čestným občanem rodné obce Klopina, o dva roky později mu čestné občanství udělila též obec Rohle.

V roce 2002 byla zřízena a v roce 2012 rozšířena stálá expozice Galerie Lubomíra Bartoše na zámku v Úsově, jež dokumentuje jeho dosavadní malířskou tvorbu. V roce 2007 vyšla výpravná monografie *Lubomír Bartoš, malíř svého kraje*. Za rok 2009 obdržel Lubomír Bartoš cenu Olomouckého kraje za celoživotní přínos v oblasti kultury a byl uveden do Dvorany slávy.

Výstavu *Křížová cesta, portréty* ve Vlastivědném muzeu v Olomouci zahájili Mons. Jan Graubner, arcibiskup olomoucký a metropolita moravský, náměstek hejtmana Olomouckého kraje Mgr. Radovan Rašťák a ředitel Vlastivědného muzea v Olomouci Ing. Břetislav Holásek. O autorově životě a díle promluvil prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc., o hudební doprovod vernisáže se postaral smyčcový Gamavilla kvartet.

Obr. 1. a 2. Z vernisáže výstavy Křížová cesta, portréty Lubomíra Bartoše. Foto: Pavel Rozsíval.

Pokyny pro autory příspěvků Zpráv VMO

Všechny práce jsou posuzovány po stránce formální i obsahové, redakce si vyhrazuje právo článek nesplňující kritéria uvedená v těchto pokynech vrátit autorovi k dopracování, nebo ho odmítnout.

Společenskovědní řada Zpráv VMO je obsahově členěna na rubriky:
- **Studie/materiály** – původní práce v rozsahu 10–20 normostran textu, max. 10 obrazových příloh, abstrakt, klíčová slova, povinný poznámkový aparát a resumé;
- **Drobnosti** – krátké příspěvky a zprávy, reakce na publikované práce, rozsah do 10 normostran textu, max. 5 obrazových příloh, povinný poznámkový aparát a resumé;
- **Kronika** – informativní příspěvky o výstavách, kulturních akcích, činnosti VMO apod., rozsah do 5 normostran textu, max. 2 obrazové přílohy.

Příspěvky zahrnuté do rubriky „Studie/materiály" jsou posuzovány odbornými recenzenty. Ke každému článku jsou požadovány dvě nezávislé recenze, na jejichž základě redakční rada rozhodne o přijetí, či odmítnutí studie. O výsledku je autor vyrozuměn písemně. České texty procházejí jazykovou korekturou. Redakce si vyhrazuje právo provádět drobné stylistické úpravy, eventuálně zkrátit rukopis, uzná-li to za vhodné (v případě zkrácení rukopisu bude vyžádán autorův souhlas).

Redakce přijímá příspěvky v češtině a v elektronické podobě ve formátu WORD, EXCEL (MS Office 2003, Open Office). Zaslaný příspěvek musí být určen výhradně pro publikaci ve Zprávách VMO a musí být doplněn písemným prohlášením, že nebyl a nebude zadán k uveřejnění v jiném časopise. Přetisknutí takto uveřejněné části práce nebo použití obrázku v jiné publikaci lze jen s citací původu. Nevyžádané rukopisy a přílohy se nevracejí.

Formální úprava textu

Články se přijímají jen v úplné podobě a musí obsahovat:
- **název článku** (v češtině, u příspěvků do rubrik „Studie/materiály" a „Drobnosti" také v angličtině);
- **plná jména všech autorů, název jejich pracoviště a e-mailový kontakt**;
- **abstrakt článku** (v angličtině) – obsahově velmi stručný a výstižný text s vyjádřením hlavního tématu příspěvku;
- **klíčová slova** (v angličtině);
- **vlastní text článku** (v češtině);
- text neformátujte, nerozdělujte slova, nepodtrhávejte;
- odstavce ukončete klávesou ENTER;
- všechny zkratky použité v textu a poznámkách musí být vysvětleny, nejlépe při jejich prvním užití, např.: Vlastivědné muzeum v Olomouci (dále VMO), Zemský archiv v Opavě (dále ZAO);
- nepoužívejte zkratky v názvu práce a v resumé;
- poznámky umísťujte výhradně na konec textového souboru, poznámky pod čarou jsou nežádoucí;

- odkazy na poznámku uvádějte ve formě horního indexu bez závorky; vztahuje-li se poznámka pouze k danému slovu, umisťujte číselný odkaz hned za toto slovo[1], vztahuje-li se k větnému celku, umisťujte číselný odkaz za interpunkční znaménko;[2]
- odkazy na obrazovou přílohu do textu uvádějte v hranaté závorce, např. [obr. 2];
- **resumé článku** (v angličtině) – obsahově výstižné vyjádření hlavních myšlenek a závěrů v rozsahu do 15 řádků textu;
- **obrazové přílohy** (nepovinné) – dodávejte ve zvláštních označených souborech, ne vložené do článku, ve formátech *.jpg a *.tif v tiskové kvalitě 300 dpi;
- u všech obrázků uvádějte číslo odpovídající příslušné popisce;
- popisky obrazových příloh uvádějte na konci textového souboru;
- autor příspěvku je povinen zajistit si před publikováním fotografie případná autorská práva u jejího vlastníka a uvést jméno jejího autora.

Příklady citačního úzu časopisu

Monografie

1 Seifertová, H.: *Georg Flegel*. Praha 1991, s. 15–17.

2 Richter, V.: *Raněstředověká Olomouc*. Praha 1959, s. 142–147, 167. – Homolka, J. a kol.: *Pozdně gotické umění v Čechách (1471–1526)*. Praha 1985.

Články v periodikách

3 Fiala, J. – Mlčák, L.: Neznámé plány staré jezuitské koleje, školní budovy a kostela Panny Marie v Olomouci. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2006, č. 292, s. 3–28.

4 Špičák, J.: Olomouc 1938–1945 – pohraniční město. *Střední Morava*, roč. 6, 2000, č. 10, s. 81–87.

5 Kv.: Krásný dar Klubu přátel umění. *Moravský večerník*, roč. 16, 1937, č. 275, 26. 10., s. 2. – Röder, J.: Das Olmützer Stadtwappen. *Amtsblatt der Hauptstadt Olmütz*, Jg. 1, 1939, Folge 4, 20. 6., s. 1–3.

Články ve sbornících a jiných neperiodických publikacích

6 Fifková, R.: Historické aleje jako zárodky olomouckých městských parků. In: Kubeša, P. (ed.): *Historie a současnost alejí v krajině a urbanizovaném prostředí. Sborník přednášek z odborného semináře konaného ve dnech 17. a 18. září 2007 v Olomouci*. Olomouc 2007, s. 21–29.

7 Pavlíček, M.: Sochaři a sochařství baroka v Olomouci. In: Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds.): *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura Moravy let 1620–1780*. Díl 2 (katalog výstavy). Olomouc 2010, s. 119–137.

Edice vydaných pramenů

8 Tanner, M.: *Hora olivetská*. Ed. Malura, J. Brno 2001.

9 Krobotová, M. – Spáčilová, L. – Spáčil, V. (eds.): *Charakteristische Beyträge zur Kenntniss der Hauptstadt und Gränzfestung Olmütz von Johann Alexius Eckberger / Příspěvky k charakteristice a poznání hlavního města a pohraniční pevnosti Olomouce od Jana Alexia Eckbergera*. Olomouc 1998.

Katalogová hesla

[10] LM [Leoš Mlčák]: Adorace Nejsvětější Svátosti oltářní. In: Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds.): *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura let 1620–1780*. Díl 2 (katalog výstavy). Olomouc 2010, s. 329, č. kat. 190.

Diplomové, závěrečné a jiné nepublikované práce

[11] Fifková, R.: *Přínos historika k rekonstrukci historických zahrad a parků – model Šumperska* (rigorózní práce). Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc 2000, s. 36–42.

Nevydané prameny

[12] Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouc, Zlomky registratur 1426–1786 (1890), karton č. 25, inv. č. 673.

Citace internetových zdrojů

[13] Kolář, B.: Unie výtvarných umělců Olomoucka. *Radniční listy*, 2003, č. 11, http://www.uvuo.eu/historie_soubory/kolar_ uvuo.htm, vyhledáno 30. 3. 2010.

[14] Poledňák, I.: Helfert Vladimír. *Český hudební slovník osob a institucí*, http://www.cesky-hudebnislovnik.cz/slovnik/index.php?option=com_mdictionary&action=record_detail&id=3343, vyhledáno 30. 4. 2010.

Opakovaná citace

Práce citovaná v textu vícekrát se v poznámkách uvede odkazem na autora a poznámku, v níž je zmíněna poprvé (je-li citováno více prací téhož autora, uvede se pro rozlišení také její zkrácený název).

[15] Richter, V. (pozn. 2), s. 55.

[16] Fifková, R.: *Historické aleje* (pozn. 6), s. 22, 27.

V téže nebo následující poznámce, není-li mezi nimi vložen jiný titul, užíváme pro opakovanou citaci stejné práce odkaz „tamtéž".

[17] Tamtéž, s. 25.

V téže nebo následující poznámce, není-li mezi nimi vložena práce jiného autora, užíváme pro opakovanou citaci stejného autora odkaz „týž", „táž" atd.

Popisky k obrázkům

Obr. 1. Josef Ignác Sadler, Svaté příbuzenstvo (detail), 1754, olej, měděný plech, Moravská galerie v Brně. Foto: archiv autora.

Obr. 2. František Ondřej Hirnle, model náhrobku biskupa Maxmiliána z Hamiltonu, před 1773, dřevo, vosk, zlacení, Vlastivědné muzeum v Olomouci. Foto: Pavel Rozsíval.

Obr. 3. Olomouc, kostel sv. Michala, 1676–1707, pohled do hlavní lodi. Repro: Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds.): Olomoucké baroko. Výtvarná kultura Moravy let 1620–1780. Díl 2 (katalog výstavy). Olomouc 2010, s. 36, obr. 12.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci, ročník 2014, číslo 308

Redakční rada / Editorial Board:
Ing. Břetislav Holásek (vedoucí redaktor, Vlastivědné muzeum v Olomouci)
Mgr. Markéta Doláková (Vlastivědné muzeum v Olomouci)
prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc. (Univerzita Palackého v Olomouci)
Mgr. Filip Hradil (Vlastivědné muzeum v Olomouci)
Mgr. Ondřej Jakubec, Ph.D. (Masarykova univerzita v Brně)
doc. Antonín Kalous, M.A., Ph.D. (Univerzita Palackého v Olomouci)
prof. PhDr. Alena Křížová, Ph.D. (Masarykova univerzita v Brně)
Mgr. Pavel Šlézar (Národní památkový ústav, ú. o. p. v Olomouci)
RNDr. Alois Čelechovský, Ph.D. (Univerzita Palackého v Olomouci)
RNDr. Vladimíra Jašková (Muzeum a galerie v Prostějově)
Mgr. Monika Kyselá (Vlastivědné muzeum v Olomouci)
Ing. Pavel Novotný (Vlastivědné muzeum v Olomouci)
prof. RNDr. Aloisie Poulíčková, CSc. (Univerzita Palackého v Olomouci)
Ing. Zdenka Rozbrojová (Ostravské muzeum)
Mgr. Lucia Turčoková, Ph.D. (Univerzita Komenského v Bratislavě)
prof. RNDr. Jan Zapletal, CSc. (Univerzita Palackého v Olomouci)

Odpovědní redaktoři / Executive Editors:
Mgr. Filip Hradil, hradil@vmo.cz, tel. 585 515 148 (společenské vědy)
Mgr. Monika Kyselá, kysela@vmo.cz, tel. 585 515 134 (přírodní vědy)

Adresa redakce / Contact Address:
Vlastivědné muzeum v Olomouci, nám. Republiky 5, 771 73 Olomouc, Česká Republika
tel.: +420 585 515 111, fax: +420 585 222 743

Grafická úprava a sazba / Graphic design and layout:
Miloš Dvorský

Tisk / Print:
STUDIO TRINITY, s. r. o., Řepčínská 239/101, Olomouc

Vydává / Published by:
Vlastivědné muzeum v Olomouci

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci vycházejí dvakrát ročně.
Toto číslo vyšlo v prosinci 2014 nákladem 100 ks.
Uzávěrka příspěvků je každoročně 30. května.

ev. č. MK ČR E 19080

© Vlastivědné muzeum v Olomouci 2014
www.vmo.cz

ISSN 1212-1134

ISBN 978-80-85037-72-2

Vlastivědné muzeum v Olomouci
nám. Republiky 5, 771 73 Olomouc
www.vmo.cz

ISSN 1212-1134
ISBN 978-80-85037-72-2